كيميـاء السعـادة

HÜCCETÜ'L-İSLÂM

İMAM

GAZÂLÎ

RAHMETULLAHİ ALEYH

Kimyâ-yı Saâdet

3

SEMERKAND

SEMERKAND : 364
Tasavvuf Klasikleri: 22
yayin@semerkand.com
ISBN: 978-605-159-559-7 (tk)
978-605-159-562-7 (3. cilt)

Yazar : İmam Gazâlî
Tercüme : M. Ali Özkan
Editör : Siraceddin Önlüer
Dinî Tashih : Eser Sazak
Muhammed Danışman
Mustafa Uslu
Abdülhakim Ölmez
İmla Tashihi : Mehmet Günyüzlü
Arapça Tashih ve Tahriç : Adem Ürün
Kapak : Serhat Özalp
İç Tasarım : M. Vehbi Ümit
Baskı : Ertem Basım
Başkent Organize
Sanayi Bölgesi
22. Cadde No. 6
Malıköy-Ankara
0312 640 16 83
(yaygın dağıtım)

Eylül 2020, İstanbul
1. Baskı

© Bu eserin tüm yayın hakları
Semerkand Basım Yayın Dağıtım A.Ş.'ye aittir.

GENEL DAĞITIM

POZİTİF DAĞITIM
TÜRKİYE: Eyüpsultan Mah. Esma Sokak. No. 3 Samandıra-Sancaktepe-İstanbul
Tel: 0216 564 26 26 **Faks:** 0216 564 26 36 online satış: www.semerkandpazarlama.com

EROL MEDİEN
AVRUPA EROL Medien GmbH Kölner Str. 256 51149 Köln
Tel: 02203/369490 **Fax:** 02203/3694910 www.semerkandonline.de

كيمياء السعادة

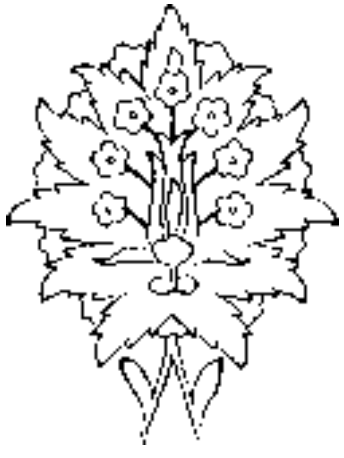
HÜCCETÜ'L-İSLÂM
İMAM
GAZÂLÎ
RAHMETULLAHİ ALEYH

Kimyâ-yı Saâdet

3

Tercüme
MEHMET ALİ ÖZKAN

SEMERKAND

İÇİNDEKİLER

MÜHLİKÂT

BİRİNCİ BÖLÜM

NEFİS RİYÂZETİ 13

Nefis Riyâzeti ve Kötü Huylardan Arınmak 13
Güzel Ahlâkın Fazileti ve Sevabı 13
Güzel Ahlâkın Hakikati 19
Güzel Ahlâkı Elde Etmek İçin 22
Kötü Ahlâkın Tedavisi 24
Tekellüfle Güzel Amelde Bulunmak 27
Güzel Ahlâkın Tabiat Haline Gelmesi 28
Güzel Ahlâka Kavuşma Yolları 31
Kalbin Hastalıkları, Nefsin Ayıpları 31
Güzel Ahlâkın Alametleri 37
Çocukları Yetiştirmek ve Edeplendirmek 44
Mücâhede Yolunda Müridin Halleri 48

İKİNCİ BÖLÜM

MİDE ve TENÂSÜL ŞEHVETİNDEN KURTULUŞ 55

Açlığın Fazileti 56
Açlığın Faydaları, Tokluğun Âfetleri 62

Az Yemek Konusunda Müridin Edepleri 67
Açlık Mücâhedesinin Sırları 76
Arzulardan El Çekmenin Âfetleri 77
Tenâsül Uzvunun Şehveti 78
Şehvete Muhalefet Etmenin Sevabı 81
Nâmahreme Bakmanın Âfetleri 86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONUŞMA ARZUSU ve DİLİN ÂFETİ 89

Sükûtun Fazileti ve Faydaları 91
Dilin Âfetleri 95
Yalana İzin Verilen Yerler 118
Kapalı ve Kinayeli Sözlerle Yalandan Kaçınmak 120
Gıybetin Şekli 126
Gıybetin Çeşitleri 127
Kalp ile Gıybet 129
Gıybet Düşkünlüğünün Tedavisi 131
Gıybete İzin Verilen Durumlar 134
Gıybetin Kefâreti 136
Koğuculuğun Çeşitleri 141
Övenin Âfetleri 145
Övülenin Âfetleri 146
Övülmek Tehlikesinden Kurtulmak İçin... 148

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖFKE, KİN ve HASEDİN ÂFETLERİ 151

Öfkenin Hakikati 154
Öfkeyi Tevhid ile Örtmek 157
Öfkenin İlacı 159
Öfkenin Teskin Edilmesi 161
Zulüm ve Kötülük Karşısında Öfke 164

Hıkd: Kin ve Âfetleri 167
Haset ve Âfetleri 173
Hasedin Hakikati 179
Hasedin İlacı 182
Hasedin Âfetlerini Kalpten Atmak İçin... 186

BEŞİNCİ BÖLÜM
DÜNYANIN YERİLMESİ 187

Dünyanın Âfetleri 188
Dünyanın Yerilmesi 203

ALTINCI BÖLÜM
CİMRİLİĞİN ve MAL HIRSININ TEDAVİSİ 211

Mal Sevgisinin Zararları 212
Malın İyi Yönleri 217
Malın Fayda ve Zararları 220
Tamahın ve Hırsın Âfetleri, Kanaatin Faydaları 225
Hırsın ve Tamahın İlacı 229
Cömertliğin Fazileti ve Sevabı 233
Cimriliğin Yerilmesi 242
İsârın Sevabı 246
Cömertliğin ve Cimriliğin Tarifi 250
Cimriliğin İlacı 252
Malın Cazibesi 256

YEDİNCİ BÖLÜM
MAKAM ve GÖSTERİŞ HASTALIĞI 263

Makam Sevgisinin Hakikati 267
Makam Talebiyle Zarara Uğramak 269
Yetecek Kadar Makam 271

Makam Sevgisinin İlacı 272
Övülmeyi Sevmenin ve Yerilmeyi Kötü Görmenin Tedavi Yolu 274
Övülmede ve Yerilmede İnsanların Dereceleri 277

SEKİZİNCİ BÖLÜM
İBADETLERDEKİ RİYANIN TEDAVİSİ 281

Kendisiyle Riya Yapılan Şeyler 292
Riyanın Dereceleri 296
Karıncanın Ayak İzinden Daha Gizli Olan Riya 301
İnsanların Duymasına Rağmen İbadetin Sıhhati 303
Ameli Bâtıl Kılan Riya 304
Kalpteki Riya Hastalığının İlacı 306
Riya Vesvesesini Ortadan Kaldırmak 311
Yapılan Taatleri Açıklamakta Ruhsat 313
Günahı Gizlemekte Ruhsat 316
Riyadan ve Âfetlere Düşmekten Korkarak Taatleri Terketmek 317
İbadet İsteğinin Değişmesi 322
Halis Amel 324

DOKUZUNCU BÖLÜM
KİBİR ve UCBUN İLACI 327

Tevazunun Fazileti 330
Kibrin Hakikati ve Âfetleri 337
Kibrin Dereceleri 339
Kibrin Sebepleri ve İlaçları 342
Kibrin İlacı 352
Ucbun Âfetleri 365
Ucb ve İdlâlin Hakikati 366
Ucbun İlacı 367
Güç, Güzellik ve Neseple Ucba Kapılmak 372

ONUNCU BÖLÜM

GAFLET, DALÂLET ve GURUR 377

Gaflet ve Cahilliğin İlacı 379

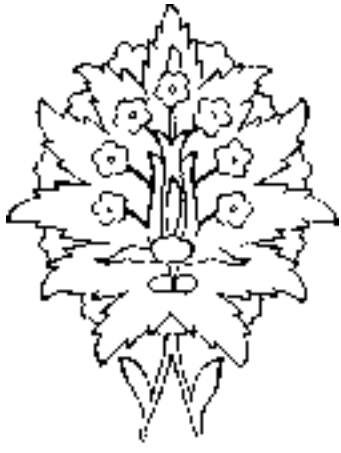
Dalâlet ve İlacı 383

Gurur ve İlacı 389

Aldananların Sınıfları 389

MÜHLİKÂT

BİRİNCİ BÖLÜM

NEFİS RİYÂZETİ

Nefis Riyâzeti ve Kötü Huylardan Arınmak

Bu bölümde sırasıyla; güzel ahlâkın fazileti, güzel ahlâkın hakikatinin ne olduğu, riyâzet ile güzel ahlâk kazanmanın mümkün olduğu ve bunun yollarını elde etmenin şekli, kötü ahlâkın alameti, kendi ayıbını bilen kimsenin tedbir alabileceği, güzel ahlâkın belirtileri, çocukları yetiştirmek ve terbiye etmek, müridin henüz yolun başındayken mücâhede yolu konularını anlatacağız.

Güzel Ahlâkın Fazileti ve Sevabı

Yüce Mevlâ, peygamberi ve habibi Hz. Muhammed Mustafa'nın [sallallahu aleyhi vesellem] güzel ahlâkını överek,

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝

"Sen gerçekten yüce bir ahlâk üzeresin" (Kalem 68/4) buyurmuştur.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ

"Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim"[1] buyurmuştur.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

أَثْقَلُ مَا يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَقْوَى اللهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ

"Kıyamet günü mîzana konan şeylerin en ağırı, Allah'a karşı takva ve güzel ahlâktır."[2]

Günün birinde bir adam, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem], ön tarafından gelerek,

- Yâ Resûlallah, din nedir, diye sordu. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

حُسْنُ الْخُلُقِ

- *Güzel ahlâktır,* buyurdu. Adam sonra sağ tarafından gelerek,

- Yâ Resûlallah, din nedir, diye sordu.

حُسْنُ الْخُلُقِ

- *Güzel ahlâktır,* buyurdu. Adam sonra sol tarafından gelerek,

- Yâ Resûlallah, din nedir, diye sordu.

حُسْنُ الْخُلُقِ

- *Güzel ahlâktır,* buyurdu. Adam sonra arka tarafından gelerek,

---

1 Mâlik, *el-Muvatta,* Hüsnü'l-Huluk, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 2/398; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* 10/323.

2 bk. Ebû Davud, Edeb, 8 (nr. 4799); Tirmizî, Birr, 62 (nr. 2003, 2004); İbn Mâce, Zühd, 29 (nr. 4246); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 6/442.

- Yâ Resûlallah, din nedir, diye sordu. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] ona dönerek,

أَمَا تَفْقَهُ هُوَ أَنْ لَا تَغْضَبْ

Anlamadın mı? Din, kızmamaktır, buyurdu. [3]

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem],

"Amellerin en faziletlisi nedir?" diye sorulunca,

"Güzel ahlâktır" buyurdu.[4]

Bir adam, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem],

- Bana tavsiyede bulunun, dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

- *Her nerede olursan Allah'tan kork,* buyurdu. Adam,

- Biraz daha tavsiyede bulunun, dedi.

- *İşlediğin bir kötülüğün peşinden bir iyilik yap ki onu temizlesin,* buyurdu. Adam,

- Biraz daha tavsiyede bulunun, deyince, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

- *İnsanlara güzel ahlâkla muamele et,* buyurdu.[5]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde,

مَا حَسَّنَ اللهُ خَلْقَ عَبْدٍ وَخُلُقَهُ فَيُطْعِمَهُ النَّارَ

"Allah Teâlâ, yaratılışını ve huyunu güzel yaptığı bir kulunu ateşe yedirmez (cehennemde yakmaz)" [6] buyurmuştur.

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem], "Filan kadın gündüzleri oruç tutuyor, geceleri ibadetle geçiriyor fakat o, ahlâkı kötü biridir; diliyle komşularına eziyet ediyor" dediler, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

---

3 Mervezî, *Ta'zîmu Kadri's-Salâh,* s. 525; Harâitî, *Mesâvi'l-Ahlâk,* nr. 354.

4 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* 1/180.

5 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 5/236; Taberânî, *el- Mu'cemü'l-Kebîr,* 20/145; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân,* nr. 8023.

6 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat,* nr. 6776; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân,* nr. 8038.

لَا خَيْرَ فِيهَا هِيَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ

"Onda hayır yoktur; o, cehennemliktir" [7] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

سُوءُ الْخُلُقِ يُفْسِدُ الْعَمَلَ كَمَا يُفْسِدُ الْخَلُّ الْعَسَلَ

"Sirke balı bozduğu gibi, kötü ahlâk da ameli bozar."[8]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] duasında şöyle derdi:

اَللّٰهُمَّ حَسَّنْتَ خَلْقِي فَحَسِّنْ خُلُقِي

"Allahım, yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlâkımı da güzelleştir."[9]

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصِّحَّةَ وَالْعَافِيَةَ وَحُسْنَ الْخُلُقِ

"Allahım, senden sıhhat, afiyet ve güzel ahlâk isterim."[10]

Üsâme b. Şerîk'in [radıyallahu anh] rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem], "Kula verilen şeylerin en hayırlısı nedir?" diye sorduklarına şahit oldum; Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

خُلُقٌ حَسَنٌ

"Güzel ahlâktır"[11] buyurdu.

---

7 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/440; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 119.

8 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/319; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8036; Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, nr. 799.

9 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/403; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 959; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 5053; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 9.

10 Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 3187; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/174; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 10.

11 İbn Mâce, Tıb, 1 (nr. 3436); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 478; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 14.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ حُسْنَ الْخُلُقِ لَيُذِيبُ الْخَطِيئَةَ كَمَا تُذِيبُ الشَّمْسُ الْجَلِيدَ

"Şüphesiz güzel ahlâk, güneşin donmuş buzu erittiği gibi, hataları eritir."[12]

Abdurrahman b. Semüre [radıyallahu anh] demiştir ki: Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] yanındaydık. Şöyle buyurdu:

إِنِّي رَأَيْتُ الْبَارِحَةَ عَجَبًا رَأَيْتُ رَجُلًا مِنْ أُمَّتِي جَاثِيًا عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَبَيْنَهُ وَبَيْنَ اللهِ حِجَابٌ فَجَاءَ حُسْنُ خُلُقِهِ فَأَدْخَلَهُ عَلَى اللهِ تَعَالَى

"Bu gece acayip bir şey gördüm. Ümmetimden birinin dizleri üzerinde oturduğunu gördüm. Onunla Allah Teâlâ arasında bir perde vardı. Onun güzel ahlâkı geldi, onu Allah Teâlâ'nın huzuruna iletti."[13]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَبْلُغُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ عَظِيمَ دَرَجَاتِ الْآخِرَةِ وَشَرَفَ الْمَنَازِلِ وَإِنَّهُ لَضَعِيفٌ فِي الْعِبَادَةِ

"Şüphesiz kul, güzel ahlâkı sayesinde ahirette yüksek derecelere ve şerefli makamlara ulaşır; halbuki o, ibadet konusunda zayıf biridir."[14]

Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer [radıyallahu anh], Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] huzuruna girmek için izin istedi. O sırada Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanında Kureyş'ten bir grup kadın vardı ve onlar, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] sesinden daha yüksek bir sesle onunla konuşuyorlardı. Hz. Ömer [radıyallahu anh] izin isteyince kadınlar hemen kalkıp perde gerisine çekildiler. Hz. Ömer [radıyallahu anh] içeri girdiğinde Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] gülüyordu. Bunu gören Hz. Ömer [radıyallahu anh],

12 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8036; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 41.

13 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 54.

14 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 1/260; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/25; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Müdârâtü'n-Nâs*, nr. 81; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 61.

"Allah sizi devamlı güldürsün, anam babam size feda olsun yâ Resûlallah, neden güldünüz?" diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Şu yanımda bulunan kadınlara şaştım; senin sesini işittiklerinde hemen perde gerisine kaçtılar" buyurdu. Bunu işiten Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Yâ Resûlallah, siz kendisinden çekinilmeye daha layıksınız" dedi. Sonra kadınların tarafına dönerek,

"Ey nefislerinin düşmanları, Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] çekinmiyorsunuz da benden mi korkup çekiniyorsunuz?" dedi. Kadınlar da,

"Evet, sen katı ve sert birisin; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ise böyle değil!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

يَا ابْنَ الْخَطَّابِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا لَقِيَكَ الشَّيْطَانُ قَطُّ سَالِكًا فَجًّا إِلَّا سَلَكَ فَجًّا غَيْرَ فَجِّكَ

"Ey Hattâb'ın oğlu, canımı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki, şeytan seninle bir yolda karşılaşsa, muhakkak yolunu değiştirip başka bir yola girer"[15] buyurdu.

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Güzel ahlâklı (mert) bir günahkârla arkadaş olmam bana, kötü ahlâklı bir âbidle arkadaş olmaktan daha sevimlidir."

Abdullah b. Mübârek'e [rahmetullahi aleyh], bir yolculukta kötü ahlâklı biri arkadaş oldu. İbnü'l-Mübârek onun haline tahammül gösteriyor ve kendisini idare ediyordu; ondan ayrılınca ağladı. Kendisine sebebi sorulunca,

"Ona acıdığım için ağlıyorum. Ben ondan ayrıldım fakat kötü huyu onunla birlikte kaldı, ondan ayrılmadı" dedi.

15 Buhârî, Bedü'l-Halk, 11 (nr. 3294); Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 2 (nr. 2397); Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 66.

Ebû Bekir el-Kettânî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Tasavvuf, güzel ahlâktan ibarettir; kim güzel ahlâkta senden ileride ise, tasavvufta da senden ileridedir."

Yahya b. Muâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kötü ahlâk öyle bir günahtır ki onunla birlikte çok iyilik fayda vermez. Güzel ahlâk öyle bir iyiliktir ki, onunla birlikte çok günah (büyük) zarar vermez."

Güzel Ahlâkın Hakikati

Güzel ahlâkın hakikatiyle ilgili, onun ne ve nasıl olduğu üzerine söylenmiş çok söz vardır. Bu sözlerin sahipleri ancak akıllarına gelenleri ve zihinlerinde hazır olanları söyleyebilmiş, bu konuda tüm meseleleri zikretmemişlerdir. Şöyle ki bazısı, "Güzel ahlâk güler yüzlü olmaktır" demiş, bazısı, "İnsanların eziyetlerine katlanmaktır" bazısı da, "Kötü karşılıkta bulunmamaktır" demiştir. Bunun gibi daha pek çok söz vardır. Fakat bunlar güzel ahlâkın dallarıdır, hakikati ve tamamı değildir. Biz onun bütün hakikatini anlatacağız.

İnsan iki şeyden yaratılmıştır; biri baş gözü ile görülebilen beden, diğeri kalp gözünün dışında görülemeyen ruh. Bu ikisinin de iyisi ve kötüsü vardır. Bedenin iyi olmasına, "hüsn-i halk: güzel yaratılış", ruhun iyi olmasına ise "hüsn-i hulk: güzel ahlâk" denir. Güzel ahlâk bâtının sûretinden, güzel yaratılış ise zâhirin sûretinden ibarettir. Zâhirî sûret nasıl ki yalnızca gözün, ağzın ya da burnun değil bunların hepsinin mütenasip olmasıyla güzelliğe kavuşuyorsa, bâtının sûreti de kendisinde bulunan dört kuvvetin güzel olmaması halinde güzelliğe eremez. Bu kuvvetler: İlim, öfke, şehvet ve bu üçü arasındaki adalettir.

İlim kuvveti: İlim kuvvetinden kastımız akıldır. Bunun güzelliği; sözlerdeki doğruyu yalandan, işlerdeki iyiliği kötülükten, itikaddaki hakkı bâtıldan kolayca ayırmasıdır. İnsanın kalbinde böyle bir kemal hâsıl olunca, orada bütün saadetlerin başı olan hikmet belirir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا

"Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiştir" (Bakara 2/269).

Öfke kuvveti: Öfke kuvvetinin güzelliği; hikmetin ve şeriatın hükmünde olmak, şeriatın izniyle kalkmak, izniyle oturmaktır.

Şehvet kuvveti: Şehvet kuvvetinin güzelliği; isyan etmemek, şeriatın ve aklın buyruğunun dışına çıkmamaktır. Böylece taat kolay bir hale gelir.

Adalet kuvveti: Adalet kuvvetinin güzelliği; öfke ile şehveti, din ve akıl işaretinin tahtında zaptetmektir.

Öfke av köpeği, şehvet at, akıl süvari gibidir. At bazan isyankâr olur bazan itaatkâr ve terbiyeli... Köpek de bazan eğitimli olur bazan kendi tabiatında... Bunlardan biri eğitimli diğeri de terbiyeli olmayınca süvari için avını yakalama ümidi kalmaz. Hatta bunların kendisini perişan hale getirmelerinden korkar. Nitekim köpek saldırabilir, at da üzerinden fırlatabilir.

Adaletin manası, bu ikisini akıl ve dinin buyruğuna sokmaktır. İsyanı kırılması için bazan şehveti öfkeye musallat eder, doyumsuzluğunun ortadan kalkması için de bazan öfkeyi şehvete...

Bu dört kuvvet bu bahsettiğimiz sıfatlarda olursa güzel ahlâk mutlak olur. Yok, eğer bazısı güzel olursa mutlak güzellik elde edilmemiştir. Şöyle ki bir kimsenin ağzı güzel olur, gözü çirkin ya da gözü güzel olur, burnu çirkin... Böyle biri mutlak manada güzel olmaz.

Bu dört kuvvetin hepsi de kötü olursa, bu defa kişide çirkin huylar ve işler zuhur eder. Her birinin kötülüğünün iki yönü vardır: Biri haddi aşmakla, diğeri ise noksan ve kusurlu olmakla.

İlim kuvveti haddi aştığında kötü işler yapar ve ondan cerbeze (hile) ile bilgiçlik hali peyda olur. Noksan olunca da ondan aptallık ve ahmaklık doğar. İtidal üzere olduğunda ise ondan güzel tedbir, doğru görüş, hayırlı düşünce ve feraset zuhur eder.

Öfke kuvveti haddi aştığında ona "tehevvür: düşüncesizce atılganlık", noksan olduğunda "korkak" ve "hamiyetsiz" denir. Fazla ya da eksiz olmayıp itidal üzere durduğunda ise "şecaat" denir. Şecaatten; kerem, üstün himmet, cesaret, hilim, soğukkanlılık, ağırbaşlılık, öfkeyi yenmek ve bunun gibi huylar doğar. Tehevvürden; boş konuşma, ucb, kibir, sert davranış, kendini övme, tehlikeye atılma gibi huylar peyda olur. Öfke kuvveti noksan olduğunda ise ondan; kendini aşağılama, çaresizlik, çırpınma, feryat etme ve dalkavukluk ileri gelir.

Şehvet kuvveti ifrat derecesine varırsa ona "şereh: doyumsuzluk" denir. Bundan hayâsızlık, ahlâksızlık, mürüvvetsizlik, pislik, haset, kudret sahiplerinin zilletini çekme, fakirleri aşağılama gibi huylar ortaya çıkar. Eğer noksan olursa gevşeklik, nâmertlik, şahsiyetsizlik zuhur eder. İtidal üzere olduğunda ise ona "iffet" denir. Bundan hayâ, kanaat, sabır, müsamaha, zarafet ve uygunluk meydana gelir.

Bunların her birinin (ifrat ve tefrit olmak üzere) iki ucu vardır. Her iki ucu da yerilmiştir ve çirkindir. İkisi arasında güzel ve beğenilen bir yol vardır. İki uç arasındaki bu orta yer, kıldan daha incedir. "Sırât-ı müstakîm" bu orta (itidal) noktadır. İncelikte de ahiretteki sırat gibidir. Buradaki sırat üzerinde doğru yürüyen, yarın sırat köprüsünde de korkusuzca yürür.

Bunun için Cenâb-ı Hak her ahlâkta orta yolu emretmiş, kullarına ifrat ve tefriti yasaklamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmiştir:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

"(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar" (Furkân 25/67).

Yine Cenâb-ı Hak, resûlüne şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا ﴿٢٩﴾

"Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun" (İsrâ 17/29).

O halde mutlak güzel ahlâk, bütün bu manaların itidal üzere ve doğru olmasıyla elde edilir. Bu tıpkı güzel yüzde bulunan uzuvların her birinin ölçüsünün düzgün ve iyi olması gibidir. İnsanlar burada dört kısma ayrılmışlardır:

Birincisi: Bütün bu sıfatların en olgun halde kendisinde bulunduğu kimsedir. Onun güzel ahlâkı kemal derecededir ve bütün insanlar ona tâbi olurlar. Bu ise ancak Hz. Muhammed Mustafa'da [sallallahu aleyhi vesellem] vardı. Tıpkı güzel yüzün Hz. Yusuf'ta [aleyhisselâm] olması gibi.

İkincisi: Bütün bu sıfatların en kötü şekilde kendisinde bulunduğu kimsedir. Bu ise mutlak kötü ahlâktır. Onu, insanların arasından uzaklaştırmak vâciptir. Çünkü o, şeytan sûretine yakındır. Şeytan ise oldukça çirkindir. Şeytanın çirkinliği bâtınının, sıfatlarının ve ahlâkının çirkinliğidir.

Üçüncüsü: Bu iki derecenin arasında olan kimsedir. Fakat bu iyiliğe daha yakındır.

Dördüncüsü: Bu iki derecenin arasında olup kötülüğe daha yakın olandır.

Zâhirî güzellikte çok güzel ve çok çirkin kimseler oldukça az ve nadir bulunur ve çoğu insan orta derecedir. İşte güzel ahlâk da böyledir. O halde herkesin gayret etmesi, en yüksek dereceye ulaşamasa da yaklaşması gerekir. Kişinin bütün huyları güzel olmasa bile hiç olmazsa bir kısmı ya da çoğu iyi olmalıdır. Güzel yüzle çirkin yüzdeki farkların sonsuz olması gibi, ahlâkta da böyledir.

Güzel ahlâkın tam olarak manası budur. Bu ise ne bir, ne on, ne yüz şeydir; oldukça fazladır. Fakat esası; ilim, öfke, şehvet ve adalet kuvvetleriyle elde edilir. Diğerlerinin tamamı bunların dallarıdır.

Güzel Ahlâkı Elde Etmek İçin

Bazıları şöyle diyor: "Nasıl ki insanın zâhirî görünümü değişmiyorsa -kısa ise uzamıyor, uzun ise kısalmıyor ya da çirkin ise güzel-

leşmiyorsa- yaratıldığı şekilde kalıyorsa, bâtınî sûreti olan ahlâkı da bunun gibi değişmez!"

Böyle söyleyenler hataya düşüyor. Çünkü eğer böyle olsaydı terbiye vermenin, riyâzete girmenin, öğüt vermenin ve güzel nasihatte bulunmanın hepsi bâtıl olurdu ve Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

حَسِّنُوا أَخْلَاقَكُمْ

"Ahlâkınızı güzelleştirin"[16] buyurmazdı.

Bu nasıl imkânsız olabilir! Binek hayvanlarını dahi riyâzet ile serkeşlikten yumuşaklığa döndürmek, vahşi hayvanları bile ehlileştirmek mümkündür. Dolayısıyla bunu dış yaratılış ile kıyaslamak yanlış olur. Çünkü hareketler iki kısımdır ve bazıları insan iradesinin elinde değildir. Mesela kişi hurma çekirdeği ekip elma yetiştiremez. Fakat ondan yetiştirme ve bakım şartlarına uyarak hurma ağacı çıkarabilir. Bunun gibi öfke ve şehvet hakikatini bir insanın ihtiyarı ile atmak mümkün değildir. Ancak riyâzet yoluyla bunları itidal ölçüsünde tutmak mümkündür. Nitekim bu durum tecrübeyle malumdur. Fakat bazı huylarda bu zor olabilir. Bu zorluğun ise iki sebebi vardır: Birincisi o huy kişinin fıtratında daha güçlü yaratılmıştır, diğeri de kişi o huylara uzun zaman uyarak onların idaresi altına girmiştir.

İnsanlar bu hususta dört dereceye ayrılır:

Birinci derece: Kişi, her şeyden habersiz (ham ve işlenmemiş) bir insandır. Henüz iyiyi kötüden ayıramaz. Fakat huyu güzel işe yatkındır ve kötülüğe düşmemiştir, yaratıldığı hal üzere kalmıştır. Böyle bir kimse işlenmeye hazırdır ve hızlıca ıslah edilir. Ancak kendisini terbiye edecek, ona kötü ahlâkın âfetlerini bildirecek ve yol gösterecek bir kimseye ihtiyacı vardır. Tüm çocuklar fıtratlarının evvelinde böyledir. Onların yollarını anne ve babaları keser. Çocuklar dünyaya hırslı olmayı onlardan öğrenirler. Anne babaları onları diledikleri gibi yaşamaları ve hayat sürmeleri için kendi hallerine bırakırlar. Fakat o ço-

16 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 8/619.

cukların veballeri anne babalarının boyunlarındadır. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوٓا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَآ اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۝

"Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır" (Tahrîm 66/6).

İkinci derece: Kişi henüz bozuk bir itikada düşmemiş, fakat ahlâkı bir müddet şehvet ve öfkeye bağlanmıştır. Böyle biri işlediği fiili yapmaması gerektiğini bilir. Bunun terbiyesi birinciden daha zordur ve iki şeye ihtiyacı vardır: Birincisi kötü ahlâkı çıkarıp atması gerekir, ikincisi iyilik tohumunu ekmesi icap eder. Böyle bir kimsede bu işin ciddiyeti ve gerekli olduğunun şuuru meydana gelirse, hızlı ıslah olur ve kötü huyundan sıyrılır.

Üçüncü derece: Kişi kötü ahlâkın, yapılması gereken şey olduğuna inanır ve işlediği fiilin yapılmaması gerektiğini bilmez. Onun gözünde yaptığı kötü iş güzel görünür. Böyle kimselerin ıslah olduğu nadir görülür.

Dördüncü derece: Kişi işlediği tüm kötülüklerle övünür ve yaptıklarının marifet olduğunu zanneder. Bu hal bazı kimselerin, "Ben şu kadar insan öldürdüm, şöyle şarap içtim" demesi gibidir. Bu, dergâh-ı ilâhîden bir saadet yetişip de o kimsenin böyle bir yoldan kurtulmasını sağlamadıktan sonra ilaç kabul etmeyen bir hastalıktır.

Kötü Ahlâkın Tedavisi

Kötü ahlâkından sıyrılmak isteyen kimsenin ancak bir yolu vardır, o da nefsinin emrettiğinin aksine davranmasıdır. Şehveti muhalefetten başka bir şey kırmaz. Zira her şeyi zıddı kırar. Sıcaklıktan ileri gelen hastalığın ilacı, serinliktir. Öfkeden meydana gelen her hastalığın ilacı,

tevazudur. Cimrilikten doğan hastalığın ilacı, infaktır. Bütün huylar bunun gibidir.

O halde güzel işleri âdet edinen kimsenin kalbinde güzel ahlâk meydana gelir. Şeriatın iyi işleri yapmayı emretmesinin sırrı da işte budur. Bu iyi amellerden maksat da kalbi çirkin sûretten, güzel sûrete çevirmektir. İnsanın tekellüfle yani zorlamayla âdet edindiği her şey onun tabiatı haline gelir. Bir çocuk henüz başlangıçta okuldan ve ilim öğrenmekten kaçar, ona zorla ilim okutulursa, bu davranış onun tabiatı haline gelir. Büyüdüğünde ilimden lezzet alsa da, oturup ilim öğrenmeye sabredemez. Bunun gibi güvercinle oynayan, satranç veya kumar oynamayı âdet edinenler, bunlar artık tabiatları haline dönüştüğünden tüm dünya rahatlığını ve ellerinde olan her şeyi ona verirler, bundan el çekmezler. Zira insan, tabiatına uygun olmayan şeyleri yapa yapa onları ahlâk edinir.

İnsanların malını çalıp çırpan eşkıya bu davranışına alıştıktan sonra artık dayak da yese, eli de kesilse bunlara sabreder; hatta iftihar bile eder. Çöpçüler ve hacamatçılar, yaptıkları işlerle âlimlerin ve sultanların birbirine övündükleri gibi övünürler. Muhannesler[17] bile yaptıkları kötü işlerle birbirlerine karşı övünürler. Bütün bunlar, âdet edinmenin neticesidir. Hatta bazı kimseler vardır ki kil (toprak) yemeyi huy edinirler, yemezlerse dayanamazlar. Bu uğurda hastalığı ve ölümü bile göze alırlar.

Tabiatın zıddı ve hilafına olan bir şey âdet haline getirildiğinde tabiat haline geliyorsa, yeme içmenin bedene uygun olması gibi tabiata uygun olan şeylerin âdet edinilerek ahlâk haline getirilmesi daha faziletli ve kolay olur.

Cenâb-ı Hakk'ı tanımak, O'na ibadet ve itaat etmek, şehvet ve öfkeye hâkim olmak insanın tabiatının muktezasıdır. Çünkü kalp melekler cinsindendir ve gıdası bunlardır. Meyli bunların hilafına olan kimse hasta olmuş demektir, onun aldığı gıdalar kalbini bozmuştur. Bazı hastalar kendisine faydalı olan gıdaları sevmeyip sağlığına zararlı olanları ister. O halde marifetullahtan ve Allah Teâlâ'ya taatten başkasını seven kimse hastadır. Nitekim yüce Mevlâ,

17 Muhannes: İşlerini, sözlerini, hareketlerini ve şeklini kadınlara benzeten erkek.

فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ

"Onların kalplerinde bir hastalık vardır" (Bakara 2/10) buyurmuştur. Yine Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmiştir ki:

إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ۝

"Ancak Allah'a kalb-i selim (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur)" (Şuarâ 26/89).

Beden hastalığının kişiyi bu dünyada ölüm tehlikesine sürüklemesi gibi, kalbin hastalığı da insanı ahiret yurdunda helâk olma tehlikesine götürür. Nasıl ki bedeni hasta olan kişi hekimin sözüyle nefsinin hilafına olan acı ilacı içerek sağlığına kavuşma ümidi elde ediyorsa, kalbi hasta olan kimsenin de kalplerin tabibi olan şeriat sahibi Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] buyruğu üzere nefsinin hevâsına muhalefet etmekten başka çaresi yoktur.

Kısaca bedenin de kalbin de sağlığa kavuşmasının bir yolu vardır; harareti serinletmek, serinliği hararetlendirmek. Bunun gibi kibri çok olan kimse, tekellüfle (zorlamayla) tevazu ederse şifa bulur. Yine bir kimsede tevazu galip olur da onu alçaklık haddine düşürürse, zorlamayla kibirlenmekte şifa bulur.

O halde güzel ahlâkın üç sebebi vardır:

Birincisi, fıtratın (yaratılışın) aslıdır. İnsanın fıtratının güzel ahlâk üzere yaratılması, Cenâb-ı Hakk'ın ihsanı ve fazlıdır. Mesela kişi cömert olarak yaratılır ya da mütevazi... Böyle kimseler çoktur.

İkincisi, tekellüfle güzel işler yaparak bunların âdet haline getirilmesidir.

Üçüncüsü, ahlâkı ve davranışları güzel kimselere bakıp onlarla yakınlık kurmak ve -farkında olunmasa bile- zaruretle o güzel sıfatların tabiat haline gelmesini sağlamaktır.

Fıtratının aslında güzel ahlâklı olmak, iyi kimselerle arkadaşlık etmek ve hayırlı işleri âdet haline getirmek şeklinde olan bu üç saadete kavuşan kişi, en yüksek dereceyi elde eder. Bu üçünden mahrum kalan kişi ise fıtratı noksan olmakla, kötülerle arkadaşlık etmekle ve çirkin işleri âdet edinmekle bahtsızlıkta kemal derecede olur. Bu ikisi arasında pek çok mertebe vardır. Bazılarında iyilik, bazılarında ise kötülük bulunur. Kişinin saadeti ya da felaketi, kendisindeki bu huylar ölçüsündedir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmiştir:

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۝

"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür" (Zilzâl 99/7-8).

Tekellüfle Güzel Amelde Bulunmak

Ameller uzuvlarla yapılır fakat bundan maksat kalbi döndürmektir. Zira diğer âleme sefer edecek olan kalptir. Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna layık olabilmesi için kalbin daima olgun ve güzel olması gerekir. Ayna düz ve passız olunca melekûttaki sûretler onda görünür. Hatta öyle bir cemali seyreder ki, sıfatlarını duyduğu cennet onun yanında aşağı kalır. Her ne kadar bedenin de o âlemden nasibi varsa bile esas olan kalptir ve vücut ona tâbidir.

Beden ayrıdır, kalp ayrı... Nitekim kalp, âlem-i melekûttandır, beden ise âlem-i şehadetten... Bunu kitabımızın giriş bölümünde açıklamıştık. Fakat beden kalpten ayrı olsa da onunla irtibatlıdır. Bedende meydana gelen her güzel muamele kalbe bir nur akıtır, her çirkin fiil de bir zulmet... Nur, saadet tohumudur, zulmet ise şekâvet... İnsan bu alaka sebebiyle dünyaya gönderilmiştir. Bedeninden bir tuzak ve alet yapsın da kemal sıfatları elde etsin diye.

Yazı yazmak kalbin sıfatı olan bir sanattır fakat bu işi yapan parmaktır. Eğer bir kimse yazısının güzel olmasını isterse, bunun yolu tekellüf ile daima güzel yazı yazmaktır. Böylece kalbi güzel yazının nakşını kavrar. Böyle olunca da parmak o yazının şeklini kalpten alıp

yazmaya başlar. Bunun gibi kalp bedendeki güzel fiillerden iyi ahlâk alır. Güzel ahlâk kalbin sıfatı haline gelince de davranışlar o huya göre meydana gelir.

O halde tüm saadetlerin başı, tekellüfle hayırlı amellerdir. Bunun meyvesi de kalpte güzel sıfatların yer etmesidir. Ardından onun nuru dışarıya vurur ve hayırlı işler artık tabiat ve itaatle yapılmaya başlanır. Bunun sırrı kalp ve beden arasındaki ilişkidir. Bunlar birbirlerine her an tesir ederler. Bu sebepten gafletle yapılan her iş beyhudedir, kalbe hiçbir sıfat kazandırmaz. Zira kalp ondan habersizdir.

Güzel Ahlâkın Tabiat Haline Gelmesi

Üşüme hissi veren bir hastalıkta fazla sıcak şeyler yemek uygun değildir. Zira hararet de bir hastalık olabilir. Bunun bir ölçüsü vardır, gözetmelidir. Maksat mizacın itidal üzere olmasıdır, bunu bilmek gerekir. Ne soğukluğa (üşümeye) meyil olmalıdır ne de sıcaklığa (harareteye)... Kişi bu ikisi arasındaki ölçüyü yakalayınca ilacı bırakır ve sahip olduğu hali korumaya çalışır, itidalli şeyler yer.

İşte bunun gibi ahlâkın da iki yönü vardır: Biri övülmüş, diğeri ise yerilmiştir. Maksat ise itidaldir. Mesela cimri birine, (infakın) kendisi için kolay bir hale gelmesi adına, "Malından her an dağıtmalısın!" diyebiliriz fakat bu israf haddine ulaşmamalıdır; zira böyle bir davranış yerilmiştir. Nasıl ki beden ilacının ölçüsü tıp ilmidir, bunun terazisi de şeriattır. Kişi bu manada öyle bir halde olmalıdır ki şeriatın, "Ver!" diye emrettiği her durumda vermeli ve bunu da kolaylıkla yapabilmelidir. Bu emir ile kişi artık elindekini saklamamalı, vermekten geri durmamalıdır. Şeriatın korunması gerektiğini emrettiği şeyi de korumalı, vermek arzusunda olmamalıdır ki böylece itidal çizgisinde olunsun. O halde vermek noktasında kişinin kalbinde her an zorlama meydana geliyorsa, hastadır demektir. Fakat bunun da övülecek bir yanı vardır ki o da bir kimse sürekli zorlama ile ilaç alırsa, bu tekellüf, tabiat haline gelmesi için ona bir yol olur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

أَعْبُدِ اللهَ فِي الرِّضَا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَفِي الصَّبْرِ عَلَى مَا تَكْرَهُ خَيْرٌ كَثِيرٌ

"Allah'a rıza halinde (gönül hoşluğu ile) ibadet et. Eğer buna gücün yetmezse, hoşlanmadığın şeylere sabretmende çok hayır vardır."[18]

Kişi malını tekellüfle veriyorsa cömert değildir. Cömert, vermenin kendisine kolay geldiği kimsedir. Malını tekellüfle saklayan kimse de cimri değildir. Cimri, saklamanın tabiatı haline geldiği kimsedir. Demek oluyor ki bütün güzel ahlâkın tabiat haline gelmesi ve tekellüfün uyanması gerekir. Ahlâkın kemali, kişinin kendi dizginini şeriatın eline vermesi, şer'î ahkâma uymanın nefse kolay gelmesi ve kalpte hiçbir itirazın kalmamasıyla elde edilir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

`Hayır, Rabb'ine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar" (Nisâ 4/65).

Bu hususun bir sırrı vardır ve her ne kadar bu kitap onun tafsilatını kaldırmaz ise de bu konuda işarette bulunabilir.

İnsanın saadeti melek sıfatlı olmaktadır. Çünkü insan, meleklerin cevherindendir ve bu âlemde gurbettedir. İnsanın madeni meleklerin âlemidir ve bu âlemden götürdüğü her yabancı sıfat onu, meleklerin muvafakatından (razı olup kabul etmesinden) uzak kılar. O halde kişinin ahiret yurduna irtihal ederken meleklerin sıfatıyla gitmesi, buradan hiçbir yabancı sıfat götürmemesi gerekir.

Elinde mal tutmak konusunda doyumsuz olan kimse mal ile meşgul olur. Mal harcamak hususunda doyumsuz olana gelince, o da mal

18 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/389; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10000. İlk kısmı hariç bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/307.

ile meşgul olur. Büyüklenmekte hırslı olan kimse insanlarla meşgul olur. Tevazua düşkün olan ise, o da insanlarla meşgul olur. Oysa melekler ne mal ile ne de insanlarla meşguldür. Onlar sahip oldukları ilâhî aşk ile Rabbü'l-âlemîn'den başka hiçbir şeye iltifat etmezler.

O halde insan kalbinin bağı daima maldan ve insanlardan kesilmiş olmalıdır ki, ondan her şey temizlenmiş olsun. Eğer bunların da arasında insandan ayrılması mümkün olmayan sıfatlar bulunursa, bunların arasında durması gerekir ki bir yönden onlardan da uzaklaşmış olur. Nitekim sıcak su sıcaklıktan, soğuk su da soğukluktan uzak değildir. Ilık ve ikisi arasında olan su ise sanki ikisinden de uzak gibidir.

Anlaşılıyor ki buyrulmuş olan itidal ve bütün sıfatların ortasında olmak, bunun için daha güzeldir. O halde her şeyden kesilip de Cenâb-ı Hak'ta müstağrak olmak için kalbe nazar etmek gerekir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmiştir:

قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِى خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾

"(Resûlüm) Sen, 'Allah' de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar!" (En'âm 6/91).

Belki de "lâ ilâhe illallah"ın hakikati budur. Bununla beraber insanın bütün bulanıklıklardan kesilmesinin ise mümkün olmadığı şu âyet-i celîlede bildirilmiştir:

وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿٧١﴾

"İçinizden, oraya uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu, Rabb'in için kesinleşmiş bir hükümdür" (Meryem 19/71).

Buradan anlaşılıyor ki, bütün riyâzetlerin sonu ve bütün mücâhedelerden maksat, kişinin tevhide ulaşmasıdır. Böylece kişi yalnızca Allah Teâlâ'yı görür, O'nu zikreder, O'na itaat eder. Kalbinde başka bir isteğe yer kalmaz. Böyle olunca da güzel ahlâk elde edilmiş olur. Hatta kişi, beşeriyet (insanlık) âleminden kurtulup hakikate ulaşır.

Güzel Ahlâka Kavuşma Yolları

Bil ki riyâzet zor bir iştir ve canı dişe takmaktır. Fakat eğer tabip mahirse ve derde deva ilacı bilirse oldukça kolay olur.

Hekimin lutfu şöyledir:

Müridi takat gösteremeyeceği için onu hemen ilk derecede hakikate çağırmaz. Zira bir çocuğa, "Okula git ki riyâset mertebesine ulaş!" denirse, çocuk henüz riyâsetin lezzetini bilmediğinden bundan bir şey anlamaz. Ona okulu arzulaması için denilmelidir ki: "Okula git ki akşam sana oynaman için çevgan ve top vereyim!" Biraz daha büyüyünce oyunu bırakması için güzel elbiselere, giyim kuşama yönlendirilir. Biraz daha büyüyünce baş olmaya ve bir makam elde etmeye teşvik edilir ve, "İpek elbise kadınların işidir" denir. Biraz daha büyüyünce de, "Dünyada baş olmanın ve riyâsetin aslı yoktur. Zira hepsi ölümle yok olur" denir. Böylece ebedî âlemdeki padişahlığa davet edilir.

Mürid işin başında tam ihlâsa güç yetiremeyebilir. Bu sebepten ona (müride) doyumsuzluğu üzerine mücâhede etmesine izin verilir ki, insanlar kendisine hoş nazarla baksınlar. Böylece o müridin riya arzusu, karın ve mal doyumsuzluğu kırılır. Bundan kurtulunca onda benliğini öne çıkarma hali peyda olur. Bu durumda da benliğin doyumsuzluğunun kırılması için kendisine pazarda dilencilik yapması buyrulur. Nefsi bunu kabul edince de bundan menedilip tuvalet temizlemek gibi çirkin hizmetlerle meşgul edilir.

Bunun gibi müridde görünen her sıfat için, tedricen az ilaçtan başlanır ve takat gösteremeyeceği için kendisinden hepsi birden istenmez. Fakat mürid riya ve şöhret arzusu için bütün sıkıntılara katlanabilir. Kötü sıfatlar yılan ve akrep gibidir. Riya ise ejderhaya benzer, hepsini yutar. Sıddıklardan en son ortadan kalkan sıfat budur.

Kalbin Hastalıkları, Nefsin Ayıpları

Beden, el, ayak, göz; bunların hepsi de sağlıkla (kendi görevlerine) güç yetirebilmeleri içindir. Öyle ki göz iyi görmek, ayak güzel

yürümek içindir. Bunun gibi kalbin sıhhati de kendi kuvvetini kullanabilmesi için gereklidir. Kalp bunun için yaratılmıştır. Kalbe kendi görevini yapmak kolay gelir, zira bu onun fıtratının aslında bulunan tabiatıdır ve onu sever.

Bu, iki şeyle ortaya çıkar: Biri irade, diğeri ise kudret.

İradede ortaya çıkan Allah Teâlâ'dan başkasını sevmemektir. Zira yemeğin bedenin gıdası olması gibi marifetullah da kalbin gıdasıdır. Her kimde yemek arzusu kaybolur ya da zayıflarsa, o kimse hasta demektir. Bunun gibi bir kalpten de yüce Allah'ın muhabbeti kaybolur ya da azalırsa, o kalp hastadır. Bunun için Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَاَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَآ اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهٖ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِىَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾

"De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, resûlünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez" (Tevbe 9/24).

Kudrette ortaya çıkan ise Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uymanın kişiye kolay gelmesidir. Böyle bir kimse kendisini zorlamaya ihtiyaç duymaz, bilakis Cenâb-ı Hakk'a itaatten zevk alır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu konuda,

وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ

"Gözümün aydınlığı (kalp huzurum ve neşem) namazda kılındı"[19] buyurmuştur.

19 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/128; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/160; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/78. Hadisin tamamı şöyledir: *"Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi; kadın, güzel*

Kişi irade ve kudretle ortaya çıkan manayı kendisinde bulmaz ise bu, o kimsenin kalbinin hasta olduğunun alametidir, böyle biri derhal bunların tedavisiyle uğraşmalıdır. Kişi bazan da bu sıfatta olduğunu zanneder fakat öyle olmaz. Çünkü insan kendi ayıbını göremez.

Kişi kendi ayıbını dört yolla tanıyabilir:

Birincisi: Kişi kâmil bir mürşidin huzurunda oturmalıdır. O mürşid onun kalbine nazar eder ve kusurlarını her an ona bildirir. Bu zamanda böyle bir mürşid az bulunur.

İkincisi: Kişi müşfik bir dostu kendisine bekçi kılar. Öyle ki bu dost yağcılık yaparak onun ayıplarını gizlemez, haset etmez. Böyle bir dost da az bulunur.

Davud et-Tâî [rahmetullahi aleyh], insanlardan ayrıldığında, kendisine, "İnsanlara niçin katılmıyorsun?" diye sorulunca; "Benden kusurlarımı gizleyen kimseleri ne yapayım?" demiştir.

Üçüncüsü: Kişi düşmanlarının kendisi için söylediklerini dinlemelidir. Çünkü düşmanın gözü hep kusurlara takılır. Düşman, sözlerinde mübalağa etse de doğruluk payı vardır.

Dördüncüsü: Kişi insanlara bakmalı ve kimde bir kusur görürse, kendisi de bunlardan kaçınmalı, kendisinin de böyle olduğunu düşünmelidir.

Hz. İsa'ya [aleyhisselâm], "Sana edebi kim öğretti?" diye sorduklarında demiştir ki: "Beni kimse edeplendirmedi. Ben cahilce iş yapanlardan ne gördüysem ondan sakındım!"

Kişi ne kadar ahmak olursa, kendisini o kadar iyi zanneder. Akıllı kimse kendisini kötü görendir. Hz. Ömer, Huzeyfe el-Yemân'a [radıyallahu anhümâ], "Sen Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] münafıklar hakkında söylediği sırlara sahip birisin. Bende nifak izlerinden bir şey görüyor musun?" diye sorardı.

---

koku ve gözümün aydınlığı (gönlümün huzuru) namaz."

O halde herkes daima kendi kusurlarını öğrenmek istemelidir. Zira hastalık bilinmez ise ilaç da kullanılamaz. Bütün ilaçlar şehvete muhalefet etmekle elde edilir. Nitekim yüce Mevlâ şöyle buyurmuştur:

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿٤١﴾

"Rabb'inin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır" (Nâziât 79/40-41).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] cihaddan dönen bir grup sahabiye,

مَرْحَبًا بِكُمْ قَدِمْتُمْ مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ

"Size merhaba, küçük cihaddan büyük cihada döndünüz" buyurdu. Kendisine,

"Yâ Resûlallah, büyük cihad nedir?" diye sorulduğunda,

جِهَادُ النَّفْسِ

"Nefisle cihaddır"[20] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

كُفَّ أَذَاكَ عَنْ نَفْسِكَ وَلَا تَتَابِعْ هَوَاهَا فِي مَعْصِيَةِ اللهِ تَعَالَى إِذَنْ تُخَاصِمُكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَلْعَنُ بَعْضُكَ بَعْضًا إِلَّا أَنْ يَغْفِرَ اللهُ تَعَالَى وَيَسْتُرَ

"Nefsine eziyetten geri dur; bunun için Allah Teâlâ'ya isyanda nefsinin hevâsına tâbi olma. Yoksa nefsin kıyamet günü senden davacı olur; âzaların birbirine lânet eder, ancak Allah Teâlâ'nın affedip örttükleri hariç."[21]

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Azgın bir hayvan, kuvvetlice gemlemeye senin nefsinden daha fazla muhtaç değildir."

---

20 Beyhakî, *ez-Zühd*, nr. 373; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/498; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 6107.

21 Irâkî, bu ifadelerle aslını bulamadığını söylemiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 8/657).

Serî es-Sakatî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Kırk senedir nefsim, havucu pekmeze batırarak yememi istiyor, fakat ona yedirmedim."

İbrahim el-Havvâs [rahmetullahi aleyh] şöyle anlatır:

"Bir defasında Şam'da Lükâm dağında bulunuyordum; bir nar gördüm, canım çekti, yaklaştım bir tane aldım. İkiye böldüğümde daha ham olup olgunlaşmadığını gördüm. Yoluma devam ettim, narı da bıraktım. İleride yolda yere yatmış bir adam gördüm. Üzerine eşek arıları üşüşmüştü. Kendisine,

"es-Selâmü aleyke" diye selâm verdim; o da,

"Ve aleykesselâm ey İbrahim" diye karşılık verdi. Ben,

"Beni nasıl tanıdın?" diye sordum; adam,

"Allah Teâlâ'yı tanıyan kimseye hiçbir şey gizli kalmaz" dedi. Ben,

"Senin Allah Teâlâ ile özel bir halin olduğunu görüyorum; O'na dua etsen de senden şu eşek arılarının verdiği eziyeti giderse" dedim. O da bana,

"Ben de senin Allah Teâlâ ile özel bir halin olduğunu görüyorum; sen O'ndan isteseydin de seni nar arzusundan kurtarsaydı! Hiç şüphesiz nar arzusunun kalbe işlemesinin acısını insan ahirette çeker; eşek arılarının sokmasının acısını ise dünyada çeker!" dedi.

Evet, nar mubahtır fakat ihtiyat ehli helâl ve haramın şehvetini bir saymışlardır. Onlar helâl kapısını nefislerine kapatmayıp zaruret miktarından fazlasını alsalardı, buna alışıp haramı da isteyeceklerinden çekinirlerdi. Bu sebeple, mücâhedelerde mubah kapılarını da kendilerine kapatmışlardır. Böylece şehvetin elinden kurtulmuşlar ya da onu bağlamışlardır. Nitekim Hz. Ömer [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

"Harama düşmek korkusuyla helâlin yetmiş kapısından el çektim."

Mubahlardan da sakınmanın bir başka sebebi de, nefsin mubahlara alışıp bunları âdet haline getirmesi endişesidir. Zira nefis böylece dünyayı sevmeye başlar. Kalp ona bağlanır ve dünya onun cenneti

olur, ölüm zor gelir. Böylece nimetin çokluğu sebebiyle kalpte haddi aşma ve gaflet hali peyda olur. Böyle olunca artık kişi zikir ve münâcât etse bile lezzet alamaz.

Mubah olan arzu ve istekler nefse verilmez ise kırılır, üzülür ve dünyadan soğur. Ahiret nimetlerine kavuşma şevki meydana gelir. O hüzünlü ve kırık halinde Cenâb-ı Hakk'ı bir kez tesbih etmek bile kalpte öylesine bir etki bırakır ki, sevinçli ve nimetler içerisinde iken yapılan yüz tesbihin böyle tesiri olmaz.

Nefis şahin kuşuna benzer. Şahini yetiştirmek ve ehlileştirmek için karanlık bir yere kapatırlar. Gözlerini bağlayıp alıştığı her şeyden uzak tutarlar. Sonra yavaş yavaş ona et yedirirler. Böylece sahibine alışıp ona itaat eder. Bunun gibi nefis de alışkın olduğu âdetlerinden kesilmedikçe gözü, kulağı ve dili bağlanmadıkça; uzlete, açlığa, susmaya, uykusuzluğa ve riyâzete alışmadıkça Cenâb-ı Hak ile yakınlık kuramaz. Küçük bir çocuğun ilk zamanlar annesinin göğsünden ayrılması gibi, bu da nefse zor gelir. Fakat bir zaman sonra, sütten ayrılan çocuğun artık annesinin sütünü zorla verseler bile yiyememesi gibi olur.

Herkesin riyâzeti nefsine çok sevdiği şeyi terketmesini söylemesiyle, kendisine galip gelen arzuların hilafına hareket etmesiyle olur. Makamı ve baş olmayı seven kimse, nefsine bunları terketmeyi emreder. Mal ile mutlu olan kimse, elindekinden tasadduk eder.

Bunun gibi Allah Teâlâ'dan başkasıyla teselli bulmak isteyen kimse, bu düşüncesini zorla kendinden uzaklaştırmalı ve kendisine ebedî olarak lazım olacak şeye gayret etmelidir. Ölüm anında kendisini bırakacak olan şeyleri, (henüz zaman varken) kendi ihtiyarı ile bırakmalıdır. Kula lazım olan Allah Teâlâ'nın taatidir. Allah Teâlâ, Hz. Davud'a [aleyhisselâm] şöyle vahyetmiştir:

"Ey Davud! Sana lazım olan benim! Bana mülazım ol (bağlılık göster)!"

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Cebrâil kalbime,

أَحْبِبْ مَنْ أَحْبَبْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ

'(Dünyadan) Kimi istiyorsan sev, muhakkak ondan ayrılacaksın' diye fısıldadı."[22]

Vesselâm...

Güzel Ahlâkın Alametleri

Güzel ahlâkın alametleri vardır. Yüce Mevlâ Kur'ân-ı Kerîm'de müminlerin sıfatını şöyle zikreder:

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝١ اَلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۝٢ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝٣ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَ ۝٤ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۝٥ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝٦ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ۝٧ وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ۝٨ وَالَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۝٩ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ۝١٠ اَلَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝١١

"Şüphesiz, müminler kurtuluşa ermişlerdir. Onlar, namazlarında huşû içindedirler. Onlar, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar, zekâtı verirler. Onlar, ırzlarını korurlar. Sadece eşleri ve sahip oldukları câriyeleri bunun dışındadır; onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır. O müminler, emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler. Onlar, namazlarını korurlar. İşte onlar, vâris olanlardır. Onlar, firdevse vâris olurlar; orada ebedî olarak kalırlar" (Mü'minûn 23/1-11).

22 Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/360; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10540; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 746.

اَلتَّآئِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّآئِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

"Onlar, tövbe edenler, ibadet yapanlar, hamdedenler, Hak yolunda seyahat edenler (oruç tutanlar), rükû yapanlar, secde yapanlar, iyiliği emreden ve kötülükten alıkoyanlar, bir de Allah'ın sınırlarını koruyanlardır. O müminleri müjdele!" (Tevbe 9/112).

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾ اِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ اِذَآ اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهُ يَتُوبُ اِلَى اللّٰهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ ۙ وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيّٰتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَامًا ﴿٧٤﴾ اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ ۚ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

"Rahmân'ın has kulları o kimselerdir ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler, cahiller kendilerine incitecek bir şey söyledikleri zaman, onlara, 'selâm!' deyip geçerler.

Onlar, geceyi Rab'lerine secde ederek ve kıyamda ibadetle geçirirler.

Onlar, şöyle dua ederler: 'Ey Rabbimiz! Bizden cehennem azabını uzaklaştır, gerçekten onun azabı süreklidir.'

Orası ne kötü bir durak ve konaktır.

Onlar, harcadıklarında israf etmezler, cimrilik de yapmazlar; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.

Onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmezler, hak olan durumun haricinde, Allah'ın haram kıldığı cana kıymazlar ve zina etmezler. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar.

Kıyamet günü onun için azap katbekat artırılır ve orada horlanmış vaziyette ebedî olarak kalır.

Fakat tövbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler hariçtir. Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

Kim tövbe eder ve salih amel işlerse o kimse, Allah'a, tövbesi kabul edilmiş olarak döner.

Onlar, yalana şahitlik etmezler; boş ve bâtıl bir şeyle karşılaştıkları zaman, ondan, şerefli insanlardan beklenen şekilde yüz çevirirler.

Onlar, kendilerine Rab'lerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman, onlara karşı kör ve sağır kesilmezler.

Onlar, şöyle dua ederler: 'Rabbimiz, bizlere, gözlerimizi aydınlık edecek eşler ve çocuklar ihsan et ve bizi müttakilere imam yap.'

Onlar, sabretmelerine karşılık cennetin yüce makamlarıyla mükâfatlandırılır; orada hayır dua ve selâmla karşılanırlar.

Orada ebedî olarak kalırlar. Orası ne güzel bir durak ve ne güzel bir konaktır!

De ki: Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız; öyle ise azap yakanızı bırakmayacak" (Furkân 25/63-77).

Münafıkların alametleri hakkında söylenen her şey de kötü ahlâkın alametleridir. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الْمُؤْمِنَ هِمَّتُهُ فِي الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ وَالْعِبَادَةِ وَالْمُنَافِقُ هِمَّتُهُ فِي الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ كَالْبَهِيمَةِ

"Müminin himmeti (bütün derdi ve düşüncesi), namazda, oruçta ve ibadettedir. Münafığın himmeti ise, hayvanlar gibi yemekte ve içmektedir."[23]

Hâtim el-Esam [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Mümin fikir ve ibret ile meşguldür; münafık ise hırs ve uzun emel ile meşguldür. Mümin, Allah'tan başka herkesten ümidini keser; münafık ise Allah'tan başka herkesten bir şey bekler. Mümin, Allah'tan başka herkesten güvendedir (kimseden korkmaz); münafık ise Allah'tan başka herkesten korkar. Mümin, malını dini uğruna harcar; münafık ise dinini malı uğruna heba eder. Mümin, iyilik yapar ve (kusurlarına) ağlar. Münafık ise hem kötülük eder hem de güler. Mümin, halvet ve yalnızlığı sever; münafık ise halka karışmayı ve topluluğu sever. Mümin, tohumu eker (salih amel işler), bozulmasından korkar; münafık ise tohumu söküp atar bir de hasat bekler."

Âriflerden biri (Zünnûn-i Mısrî), güzel ahlâkın alametlerini bir arada şöyle saymıştır:

"Güzel ahlâk sahibi çok hayâ ehlidir. Eziyeti azdır. Salahı (güzel hali) çoktur. Her zaman doğru sözlüdür. Az konuşur. Salih ameli çok-

23 Hafız Irâkî, hadisi bu lafızlarla bulamadığını söyler. Allâme Zebîdî, *"İnkâr edenler ise dünyadan yararlanırlar ve hayvanların yediği gibi yerler. Onların kalacakları yer ateştir"* (Muhammed 47/12) âyetinin bunu mana olarak desteklediğini söyler (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 8/673).

tur. Hatası ve fuzulî işleri azdır. İyilik sahibidir. Yakınları ile çok ilgilenir. Vakarlıdır. Çok sabırlıdır. Çok şükreder. İlâhî takdire razıdır. Halimdir (yumuşak huyludur). Güzel bir arkadaştır. İffet sahibidir. Çok şefkatlidir. Lânet okumaz. Küfürlü söz konuşmaz. Laf taşımaz. Kimsenin gıybetini yapmaz. Aceleci değildir. Kin gütmez. Cimri değildir. Haset etmez. Hoş sohbet ve güler yüzlüdür. Allah için sever, Allah için kızar. Allah için razı olur, Allah için gazaplanır. İşte güzel ahlâk budur."[24]

Güzel ahlâk daha çok insanlardan gelen eziyetlere tahammülden ve sabır göstermekten ileri gelir. Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] o kadar çok eziyet ettiler hatta mübarek dişini kırdılar fakat o yine de,

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

"Allahım, kavmimi affet, çünkü onlar bilmiyorlar"[25] dedi.

İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh] bir gün sahraya doğru çıkmıştı. Yolda bir askerle karşılaştı. Asker,

"Sen köle misin?" diye sordu. İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh],

"Evet" dedi. Adam,

"Yerleşim yeri neresidir?" diye sordu. İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh], kabristanlığa işaret etti. Asker,

"Ben halkın yerleştiği yeri soruyorum" dedi. İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh],

"O, kabristanlıktır" dedi. Adam ona kızıp elindeki sopası ile başına vurdu, başını yardı. Onu alıp beldeye götürdü. Onu arkadaşları karşıladı. Durumu sorduklarında, asker, kendisine söylediklerini haber verdi. Onlar da,

"Bu İbrahim b. Edhem'dir" dediler. Bunun üzerine asker atından inip onun ellerinden ve ayaklarından öperek kendisinden özür diledi. Daha sonra, İbrahim b. Edhem'e [rahmetullahi aleyh],

24 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 17/419.

25 Buhârî, Enbiyâ, 54 (nr. 3477); Müslim, Cihâd, 37 (nr. 1792).

"Ona, neden ben köleyim?" dedin diye sorulunca, İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh],

"Ona, bana, 'Kimin kölesisin?' demedi, sadece, 'Sen köle misin?' diye sordu, ben de, 'Evet' dedim, Çünkü ben Allah'ın kölesiyim. Ayrıca o benim başıma vurduğunda ben onun için cenneti istedim" dedi. Kendisine,

"Bu nasıl olur, o sana zulmetti!" denildiğinde, İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh],

"O bana eziyet edince, ben sabrettim, bundan dolayı bana sevap verildi. Ben onun yüzünden hayır kazanıp da onun benim yüzümden şer kazanmasını istemedim!" dedi.

Ebû Osman el-Hîrî'yi [rahmetullahi aleyh] bir adam evine ziyafete davet etti. Daveti yapan kimse onu imtihan etmek istiyordu. Ebû Osman evin kapısına gelince, adam, "Benim bir davetim yoktur" dedi. Ebû Osman da geri döndü. Fazla uzaklaşmadan adam peşinden gelip, "Ey üstat, buyurun şimdi gidelim!" dedi. Ebû Osman geldi, evin kapısına varınca, adam yine aynı şeyi söyledi. Ebû Osman tekrar geri döndü. Adam yeniden gelip tekrar davet etti. Bu iş üç dört kere tekrar etti. Ebû Osman, hiç bozulmadan, geliyor ve dönüyordu. Bunun üzerine adam, "Ey üstat, ben seni imtihan etmek istedim; senin ahlâkın ne kadar güzel!" dedi. Ebû Osman da [rahmetullahi aleyh], "Aynısını köpeklerde de bulacağın bir huy için beni övme; köpekler de çağırılınca gelirler, kovulunca geri kaçarlar! Bunun ne kıymeti vardır?" dedi.

Yine Ebû Osman [rahmetullahi aleyh], bir gün sokaktan geçiyordu. Yandaki evden üzerine sıcak kül atıldı. O da elbisesini temizleyip şükretti. Kendisine, "Niçin şükrettin?" diye sorduklarında şunları söyledi:

"Üzerine ateş dökülmeyi hak etmiş birinin üzerine ateş yerine kül dökerlerse elbette buna şükreder!"

Rivayet edildiğine göre (Hz. Ali'nin [radıyallahu anh] torunlarından) Ali b. Musa er-Rıza'nın [rahmetullahi aleyh] rengi siyaha çalıyordu.

Nîşâbur'da evinin önünde kendisine ait bir hamam vardı. Hamama girmek istediği zaman hamamcı onun için hamamı boşaltırdı.

Ali b. Musa [rahmetullahi aleyh] bir gün hamama girdi. Hamamcı farkına varmadan köylü bir adam da hamama girdi. Elbiselerini çıkarıp iç bölmeye geçti. Orada Ali b. Musa er-Rıza'yı gördü. Onu hamamın hizmetçilerinden biri sanıp, "Kalk bana su getir!" dedi. Ali b. Musa onun emrettiği her şeyi yerine getirdi. O sırada hamamcı döndü; köylünün elbiselerini gördü ve onun Ali b. Musa er-Rıza ile konuşmalarını işitti. Kendisine kızmasından korkup kaçtı ve onları baş başa bıraktı. Ali b. Musa [rahmetullahi aleyh] çıktığında hamamcıyı sordu; kendisine, "Korkup kaçtı" dediler. Bunun üzerine Ali b. Musa şöyle dedi:

"Söyleyin kaçmasın! Asıl suç, (döl) suyunu siyah bir câriyeye koyandadır, yani siyah câriye ile evlenen babamdadır."

Döneminin büyüklerinden Ebû Abdullah Hayyât'ın [rahmetullahi aleyh] Mecûsî bir müşterisi vardı, kendisine elbise dikerdi. Mecûsî ona sahte, geçersiz dirhemleri verirdi, Ebû Abdullah da onları bilerek alırdı. Bir gün Ebû Abdullah [rahmetullahi aleyh] bir işi için dışarı gitti. Mecûsî diktirdiği elbiseyi almaya geldi, onu bulamadı, ücreti Ebû Abdullah'ın çırağına verdi, dikilen şeyi istedi, ona bir tane sahte dirhem verdi. Çırak dirheme bakınca onun sahte olduğunu anladı ve onu kendisine geri verdi. Ebû Abdullah geri dönünce çırak durumu ona haber verdi. Ebû Abdullah [rahmetullahi aleyh], "Niçin öyle yaptın! O bana bunu senelerdir yapıyordu; ben de onun yaptığına sabrediyor, sahte dirhemlerle benden başka bir kimseyi kandırmasın diye onları alıp toprağa gömüyordum" dedi.

Küçük çocuklar Veysel Karânî'yi [rahmetullahi aleyh] görünce kendisine taş atarlardı. O da çocuklara, "Eğer illa atacaksanız ufak taşlardan atın da bacağım yaralanıp namaz kılmama mani olmasın!" derdi.

Bir adam Ahnef b. Kays'a [rahmetullahi aleyh] kötü sözler söyledi. Peşine takılarak söylemeye devam etti. Mahallesine yaklaşınca Ahnef durdu, ona dönüp, "Ey genç, eğer başka söyleyeceğin bir şey kaldı ise onu da burada söyle ki, mahallenin toy gençleri senin bana kötü söylediğini işitip de sana eziyet etmesinler!" dedi.

Bir kadın, Mâlik b. Dînâr'a [rahmetullahi aleyh], "Ey mürâî (gösterişçi!)" dedi. Bunu işiten Mâlik, "Ey kadın, Basralılar'ın kaybettiği ismimi sen buldun!" dedi.

Güzel ahlâkın en güzel örnekleri bu zümrenin yaptıklarıdır. Bu sıfata kavuşan kimseler, riyâzet yoluyla kendilerini tamamen beşeriyet sıfatlarından temizleyenlerdir. Onlar Allah Teâlâ'dan başkasına yönelmezler. Bütün gördüklerini O'ndan görürler. Kendisinde bunu görmeyen ve buna benzer ufak bir şey bulamayan övünmesin ve kendisini güzel ahlâklı saymasın. Vesselâm.

Çocukları Yetiştirmek ve Edeplendirmek

Çocuk, anne ve babasına verilmiş bir emanettir. Onun temiz kalbi değerli bir cevher gibidir. Mum gibi şekil alabilir ve bütün şekillerden de temizdir. Kendisine ekilen her tohumun yeşerdiği temiz bir toprak gibidir. Eğer hayır tohumu ekilirse din ve dünya saadeti yeşerir; annesi, babası ve hocası da onun sevabına ortak olurlar. Bunun aksine olursa o çocuk ileride bedbaht olur, ebeveyni ve üstadı da onun günahlarına ortak olurlar.

Cenâb-ı Hak buyurmuştur ki:

قُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

"Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun" (Tahrîm 68/6).

Çocuğu cehennem ateşinden korumak, dünya ateşinden korumaktan daha evladır.

Çocuğu korumak demek; edep vermek, güzel ahlâk öğretmek ve onu kötü arkadaştan korumaktır. Bütün kötü huyların aslı kötü arkadaştan doğar.

Çocuğu bol nimete, süslü güzel elbiselere alıştırmamalıdır, çünkü sonra bunlara karşı zaafı olur ve bütün ömrünü bunların yolunda zayi eder. Çocuğu yetiştirmekte en başta dikkatli davranmalıdır. Ona süt

verecek kadının saliha, güzel ahlâklı, helâl lokma yiyen biri olmasına gayret etmelidir. Zira kötü ahlâk, çocuğa süt veren kimseden sirayet eder. Süt haramdan meydana geliyorsa pistir. Çocuğun eti ve derisi ondan beslenir. (Sütün) çocuğun tabiatıyla olan münasebeti de bulûğa erdikten sonra ortaya çıkar.

Çocuğun dili açılınca ilk sözü, "Allah" olmalıdır. Bunu ona devamlı telkin etmelidir. Çocuk bazı şeylerde hayâ ederse, bu büyük bir müjdedir ve akıl nurunun ona düştüğünün delilidir. Böyle biri hayâyı bir bekçi kılar ve kendisine kötü gelen her şeyden utanır, çekinir.

Çocukta meydana gelen ilk şey yeme arzusudur. Ona yemek yemenin edeplerini öğretmelidir ki sağ eliyle yesin ve (yemeğe başlamadan evvel) "bismillâh" desin. Yine ona yemekte acele etmemeyi, iyi çiğnemeyi, başkasının lokmasına göz dikmemeyi, bir lokmayı yutmadan diğerini eline almamayı ve elbisesini kirletmemeyi öğretmelidir. Çocuğa hep güzel yemeğe alışmaması için ara sıra yavan ekmek vermelidir. Çok yemeyi onun gözünde kötü göstermeli ve, "Bu, hayvanların ve akılsızların âdetidir!" gibi uyarılarda bulunmalıdır. Çok yiyen çocukların ayıplandığını, az yiyenlerin ise övüldüğünü ona anlatmalıdır. Böylece iyilik damarı harekete geçer ve güzel şekilde davranır.

Erkek çocuğuna beyaz elbiseyi sevdirmeli, ipek ve renkli elbiseleri kötüleyerek, "Bu, kadınların ve ahmakların işidir! Kendini süslemek muhanneslerin ahlâkıdır, erkeklerin değil!" demelidir. Onu ipek elbise giyen ve güzel yemeklere alışan çocuklarla arkadaş etmemelidir, görüştürmemelidir. Çünkü bunlar onun helâki olur, o da onlar gibi olmayı arzular.

Çocuğu kötü arkadaştan korumalıdır. Zira böylelerinden korunmayan çocuk; küstah, yalancı, atılgan ve çekincesiz olur. Uzun zaman da bu ahlâkı tabiatından kaybolmaz.

Çocuğu okula verince ona Kur'ân-ı Kerîm öğretmelidir. Sonra da zâhidlerin sözleri ve hikâyeleriyle, ashabın ve selefin ahlâkıyla meşgul etmelidir. Çocuğu, içinde nefsanî aşk ve kadınların sıfatlarını anlatan şiirlerden uzak tutmalıdır. Onu, "Tabiatı bunlarla latif hale gelir!" di-

yen (dünya ehli) edebiyatçılardan da korumalıdır. Zira bunlar edip değil belki şeytandırlar. Çocuğun kalbine fesat tohumları atarlar.

Çocuk iyi bir iş yapınca ve onda güzel huylar meydana gelince övülmeli, mutlu olması için kendisine bir şeyler verilmeli, insanların arasında yüzüne karşı methedilmelidir. Bir hata ettiğinde ise bir iki sefer görmezden gelinmeli, özellikle de yaptığını gizliyorsa ağır konuşmamalıdır. Çünkü sık sık azarlanırsa cesaretlenir, gizli yaptığını açıkça yapmaya başlar. Yaptığını tekrarlar ise ona bir kere kızmalı ve, "Sakın bunu yaptığını kimse duymasın! İnsanların arasında rezil olursun! Kimse sana kıymet vermez!" demelidir. Baba çocuğuna karşı vakarını ve heybetini korumalı, anne de sürekli çocuğa babasına karşı nasıl davranması gerektiğini tembih etmelidir.

(Koşup eğlenme yaşına gelen çocuğu) Gündüz uyumaktan menetmelidir, çünkü bu tembelliğe sebep olur. Gece de rahat yatakta yatırmamalıdır ki bedeni güçlü olsun. Mutlu olup rahatlaması için her gün bir saat oyun oynamasına müsaade etmelidir. Böylece kalbi daralıp da kötü ahlâklı ve anlayışsız olmaz.

Çocuğa mütevazi olmayı, diğer çocukların arasında övünmemeyi ve onlara dil uzatmamayı öğretmelidir.

Diğer çocuklardan bir şey almamalı, hatta onlara vermelidir. Çocuğa, "Almak dilencilerin ve âcizlerin işidir" demelidir. Kimsenin altın, gümüş ve malına tamah etmemesini öğretmelidir, çünkü bu onun perişan olmasına sebep olur ve kötü işlere düşer.

Çocuğa mecliste tükürmemeyi ve burnunu temizlememeyi öğretmelidir. İnsanlara sırtını dönmemesini tembih etmeli, tembellik alameti olan eli çeneye koymaktan menetmelidir. Yine insanların arasında çok konuşmamasını, asla yemin etmemesini, kendisine bir şey sorulmadan lafa girmemesini, büyüklere hürmet etmesini ve onların önünden yürümemesini, dilini lânet ve küfürden korumasını öğretmelidir. Hocası (öğretmeni) onu kızarak ikaz ettiğinde bağırıp çağırmaması ve kimseden aracı olmasını istememesi gerektiğini söylemeli, sabırlı dav-

ranması gerektiğini anlatmalıdır. Hatta ona, "Bağırmak, kadınların ve câriyelerin işidir!" diye tembih etmelidir.

Yedi yaşına gelen çocuğa güzellikle namaz ve taharet emredilmeli, on yaşına geldiğinde namaz konusunda gevşeklik gösterirse (yüzüne vurmadan hafifçe) dövülmeli ve edeplendirilmelidir. Hırsızlık, haram yemek ve yalan söylemek çocuğun gözünde kötü kılınmalı ve bu türlü fena işleri daima yermelidir.

Çocuk bu şekilde yetiştirilip de bulûğa erince, bu edeplerin sırlarını ve inceliklerini ona anlatmalı ve, "Yemekten maksat, kulun Rabb'ine ibadet etmesi için gereken kuvvet ve gıdayı almaktır. Dünyadan maksat, ahiret için azık toplamaktır. Çünkü bu cihan kimseye kalmaz, ölüm ansızın gelir. Dünyada iken ahiret azığı elde eden kimse ne kadar da bahtiyardır. Zira böyle biri cennete ve Allah Teâlâ'nın rızasına kavuşur!" demelidir. Cennet ve cehennemin sıfatlarını ona anlatmalı, işlerin sevabını ve günahını ona bildirmelidir. Henüz küçük yaşta edeple yetiştirilen çocuğun hali taşın üzerine işlenen nakış gibi olur. Fakat sonradan olursa duvar üzerindeki sıva gibi dökülür.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Ben üç yaşında iken, geceleri kalkar dayım Muhammed b Sivar'ın namaz kılışına bakardım. Bir gün bana, "Seni yaratan Allah'ı zikretmez misin?" diye sordu, ben de, "O'nu nasıl zikrederim?" dedim. Dayım dedi ki: "Yatağına girdiğin zaman dilini oynatmadan, kalbinle, üç kere, 'Allah benimle beraberdir, Allah beni görmektedir, Allah bana şahittir' de!"

Ben bunu üç gün söyledim; sonra gelip kendisine haber verdim. Bana, "Her gece bu şekilde yedi defa söyle" dedi, ben de söyledim ve kendisine haber verdim, bana, "Onları her gece on bir defa söyle" dedi, ben de söyledim; kalbimde onun tadı oluştu. Bir sene geçtikten sonra dayım bana, "Bu şekilde kabre girene kadar devam et; sana fayda verecek olan odur" dedi.

Ben de buna senelerce devam ettim; sırrımda yaptığım bu zikrin tadını buldum. Sonra, bir gün dayım bana, "Ey Sehl! Allah biriyle be-

raber olunca, ona bakınca ve onun şahidi olunca, o kimse Allah'a isyan eder mi? Sen de günah işlemekten sakın!" dedi.

Sonra ailem beni mektebe gönderdi. Ben, "Dersle kalbimin ve düşüncemin dağılmasından korkuyorum; hocaya bir saat gelip ders alıp sonra dönmemi şart koşun" dedim, böylece okula gittim. Yedi veya dokuz yaşında Kur'ân-ı Hakîm'i ezberledim. On iki yaşına gelinceye kadar, sadece arpa ekmeği yiyerek her gün oruç tuttum. On üç yaşıma gelince; önümc önemli bir mesele geldi, bulunduğum yerde cevabını bulamayınca, ailemden beni meselemin cevabını sorup öğrenmek için Basra'ya göndermelerini istedim. İzin alıp Basra'ya geldim; meselemi oradaki âlimlere sordum; onlardan hiçbiri bana şifa olacak, meselemi çözecek bir şey söyleyemedi.

Basra'dan ayrılıp, Abadan'a geldim, orada Ebû Hubeyb Hamza b. Abdullah Abadânî'yi [rahmetullahi aleyh] buldum; meselemi ona sordum ve cevabını aldım. Onun yanında bir müddet kaldım; kendisinin sözlerinden istifade ettim, güzel edeplerinden edep öğrendim.

Sonra Tüster'e döndüm. Bundan sonra, yiyeceğimi iyice azalttım ve bir çeşide indirdim. Şöyle ki: 1 dirheme 1 farak arpa satın alıyor; onu öğütüp ekmek yapıyordum; ondan her gece seher vakti 1 ukıyye ağırlığında sade ekmek yiyordum, yanında katık olarak tuz veya başka bir şey bulunmuyordu. 1 dirhemle aldığım arpa bana bir sene yetiyordu.

Sonra, üç gece hiçbir şey yemeden durmaya karar verdim. Peşinden bir gece yiyordum. Daha sonra beş gün, yedi gün ve on beş gün hiçbir şey yemeden durmaya başladım. Bu hal üzere yirmi sene sabrettim. Bütün geceyi ibadetle geçiriyordum.

Bu hikâyeyi anlatmamızın sebebi, büyük işlerin tohumunun küçüklükte ekildiğini göstermek içindir.

Mücâhede Yolunda Müridin Halleri

Kişinin Cenâb-ı Hakk'a ulaşamamasının sebebi, doğru bir yolda ilerlememesindendir. Yolda ilerleyememesi talep etmediğinden, talep

etmemesi bilmediğinden ve imanın kemal noktada olmamasındandır. Dünyanın hüzün yurdu ve birkaç günlük olduğunu bilen, ahiretin ise temiz ve ebedî olduğunun farkında olan kimsenin kalbinde kendiliğinden ahiret azığının talebi meydana gelir, hakir bir şeyi kıymetli olana değişmenin zor olmadığını kavrar. Nitekim yarın altın bir testiyi elde etmek için bugün toprak testiden vazgeçmek güç değildir.

O halde bütün sıkıntıların sebebi iman zayıflığıdır, iman zayıflığının sebebi de din yolunun delili ve rehberi olan takva sahibi âlimlerin azalmasındandır. Böyle kimseler oldukça az bulunur. Rehber ve delil olmayınca yol boş kalır, insanlar kendi saadetlerinden mahrum olurlar. Bugün âlimlerin pek çoğunun kalbinde dünya sevgisi yer etmiştir. Onlar dünyayı talep edince, halkı bu âlemden ahiret yurduna nasıl davet edebilirler? Dünya yolu, ahiret yolunun tersinedir, doğu ile batı gibidirler. Bunlardan hangisine yakın olunursa diğerinden uzaklaşılır.

Kişide kendi iradesi ile Cenâb-ı Hakk'a kavuşma isteği meydana gelince, haklarında,

وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾

"Kim de ahireti diler ve bir mümin olarak ona yaraşır bir çaba ile çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür" (İsrâ 17/19) buyrulanlardan olur.

Burada, *"ona yaraşır bir çaba ile çalışırsa"*dan maksadın ne olduğunu bilmek gerekir. O çaba, sırât-ı müstakîmde ilerlemektir.

Müridin ilk olarak başlangıçtaki şartları yerine getirmesi gerekir. Sonra bunlara sıkıca tutunmalı, ardından da bunların etrafını surlarla çevirip sığınılacak bir kale haline getirmelidir.

İlk olarak kişi kendisi ile Cenâb-ı Hak arasındaki perdeleri kaldırmalıdır. Bu sayede Allah Teâlâ'nın, haklarında,

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾

"Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler" (Yâsîn 36/9) buyurduğu kimselerden olmaz.

Perde dört türlüdür; mal, makam, taklit ve günah.

Malın perde olması, kişinin kalbini meşgul etmesindendir. Oysa kalbi mâsivadan temizlemeden ilerleme yapılamaz. O halde kalbi meşgul etmeyecek olan malın, ihtiyaç kadarından fazlasını aradan kaldırmalıdır. Kişinin hiçbir şeyi olmayıp başkalarının ihtiyaçlarını karşılıyorsa, onun yol katetmesi daha hızlı olur.

Makam perdesinden sıyrılmak, bundan kaçmakla olur. Kişi belki insanların kendisini tanımadığı bir yere gitmelidir. Eğer meşhur olursa, her zaman insanlarla ve halkın ikbal lezzeti ile meşgul olur. Halktan lezzet alan kimse ise Cenâb-ı Hakk'a kavuşamaz.

Taklidin perde olması, kişinin bir kimsenin mezhebini (taassup ile) tutup onun mücadele üzerine olan sözlerini dinlemesidir. Böyle olunca kalbinde bundan başka hiçbir şey kalmaz. Bunları unutup, "lâ ilâhe illallah" sözünün manasına iman etmeli, bunun tahkikine talip olmalıdır. Onun tahkiki Allah Teâlâ'nın dışında ilâh edinilen her şeyi kalpten söküp atmaktır. Kendisine hevânın galip geldiği kimse, hevâsını mâbud edinmiş demektir. Bunun böyle olduğu anlaşılınca, işlerin keşfini mücadelede değil, mücâhedede aramalıdır.

Günah perdesine gelince... Bu oldukça kalın bir perdedir. Günah işlemekte ısrar eden kimsenin kalbi kararır. Böyle olunca ilâhî tecelliler kendisine nasıl görünür? Özellikle haram yememeye dikkat etmelidir. Helâl yemeğin kalp nuruna yaptığı etki kadar başka bir şeyin tesiri olmaz. İşin aslı haram lokmadan sakınmak ve helâl azıktan başkasını yememektir. Din ve şeriat sırlarının kendisine açılmasını isteyen kimse, önce şeriatın zâhirini tüm muamelelerinde yerine getirmelidir (zâhirî hükümlerini güzelce öğrenip uygulamalıdır). Tıpkı Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir etmek isteyen birinin önce Arapça öğrenmesi gibi...

Bu şartları yerine getiren kimsenin hali, abdest alıp namaz kılmaya hazır olan kimseye benzer. Artık ona tâbi olacağı bir imam gerekir. Bu da mürşiddir. Mürşid olmadan yolda yürümek doğru olmaz. Zira yol kapalıdır, şeytanın yolları hak yolu ile karışmıştır. Hak yol birdir, bâtıl

yollar ise binlercedir. Hal böyle iken yola delilsiz çıkmak nasıl mümkün olur? Kişi bir mürşid bulunca artık bütün işlerini ona bırakmalı, kendi tasarrufunu terketmelidir.

Mürid üstadın hatasındaki menfaatin, kendi doğrusundaki menfaatten daha çok olduğunu bilmelidir. Mürşidinden anlayamayacağı bir şey duyduğunda, aklına Hz. Musa ve Hz. Hızır'ın [aleyhimesselâm] kıssasını getirmelidir. Bu kıssa mürşid ve mürid içindir. Çünkü mürşidler öyle şeyler bilirler ki bunlar akıl ile anlaşılamaz.

Câlînûs[26] döneminde bir kimsenin sağ elinin bir parmağı ağrımaya başladı. Eksik bilgili tabipler onun parmağına ilaç sürdüler fakat hiçbir faydası olmadı. Câlînûs ise o adamın sol omzuna ilaç sürdü. Bunu görenler, "Bu ne ahmaklıktır! Ağrı burada, ilaç orada nasıl faydası olacak!" dediler. Fakat adamın parmağı iyileşti. Bunun sebebi Câlînûs'un, sinirlerin aslında bir bozukluk olduğunu anlamasıdır. Sinirlerin beyinden ve arkadan geldiğini, sağdan gelenin sola, soldan gelenin de sağa gittiğini anlamış olmasıdır.

Bu hikâyeyi anlatmaktan maksadımız, müridin kalbinde hiçbir tasarrufun bulunmaması gerektiğini bildirmektir.

Ebû Ali el-Fârmedî'nin [kuddise sırruhû] şöyle dediğini işittim: "Bir defasında mürşidim Ebü'l-Kasım el-Cürcânî'ye [kuddise sırruhû] gördüğüm bir rüyayı anlattım. Bana kızdı ve bir ay benimle konuşmadı. Bunun sebebini bir türlü anlayamıyordum. Sonunda bana dedi ki: Gördüğün rüyada bana bir konu hakkında, 'Niçin?' diye sorduğunu söyledin. Eğer kalbinde 'niçin'e yer olmasaydı, rüyanda bu söz diline gelmezdi!"

O halde mürid işlerini mürşidine bırakınca, mürşidi ilk olarak onu âfetlerin uğramayacağı bir kalede muhafaza eder. Bu kalenin dört duvarı vardır; halvet, suskunluk, açlık, uykusuzluk. Açlık şeytanın yolunu keser, az uyumak kalbi aydınlık kılar, suskunluk kalpten dağınık sözleri atar ve halvet halkın zulmetinden korur, böylece gözü ve kulağı bağlanmış olur.

---

26 **Câlînûs:** Ünlü Grek tabip ve filozofu. Asıl adı Galenos olup bu isim İslâmî literatürde Câlînûs şeklinde şöhret bulmuştur.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Abdal denilen veliler; uzlet, açlık, suskunluk ve uykusuzlukla abdal olmuşlardır."

Kişi hâricî ve boş meşgalelerden kurtulunca yolda yürümeye başlar. Yolun başlangıcı geçitleri aşmaktır. Geçitler kalpteki kötü sıfatlardır. Bunlar kaçınılması gereken işlerin kökleridir. Mal, makam, güzel yemek, kibir, riya ve bunun gibi şeylerin sevgisi gibi. Bunlardan kurtulunca meşguliyetin esası kalpten sökülüp atılmış olur ve kalp boşalır. Bazan kişinin kalbi bütün bunlardan arınır fakat bir tanesine tutulabilir. Bu da mürşidin doğru bulacağı ve uygun göreceği bir yolla kökünden kazınır. Bu, kişinin haline göre değişir.

Toprağı temizledikten sonra, sıra tohum ekmeye gelir. Tohum, Cenâb-ı Hakk'ı zikretmektir. Kişi mâsivadan sıyrılınca zâviyeye oturup dil ve kalp ile devamlı "Allah Allah" demelidir. Sonra dil susar, kalp söylemeye başlar. Ardından kalp de söylemeyi bırakır ve kelimenin manası kalbi kuşatır. O manada harf yoktur; Arapça, Farsça, Türkçe yoktur... Kalple konuşmak da sözdür ve söz bu tohumun kılıfı, kabuğudur. O halde o mananın kalpte mütemekkin olması (sağlam şekilde yerleşmesi), onu kaplaması ve kuşatması gerekir. Öyle ki kişi artık tekellüfsüz şekilde (zorlamaksızın) kalbini Allah Teâlâ'ya yöneltir. Hatta öyle bir âşık olur ki kalbini zorlamayla bile O'ndan ayıramaz hale gelir.

Şiblî [rahmetullahi aleyh], manevi terbiyesine giren Husrî'ye [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Eğer bana geldiğin cumadan diğer cumaya kadar kalbinle (iradeli ve arzulu olarak) Allah Teâlâ'dan başka bir şey hatırlarsan, yanıma gelmen haramdır."

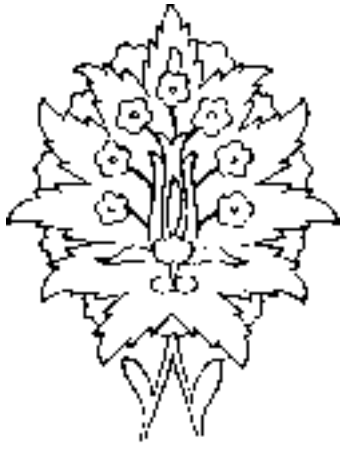
O halde kişi kalbini dünyaya ait vesvese ve dikenlerden temizler ve bâtınına bu tohumu ekerse, iradeyle ilgili hiçbir şeyi kalmaz. İhtiyar buraya kadardır. Bundan sonra yeşerecek olanı, ortaya çıkacak şeyi beklemelidir. Genellikle bu tohum zayi olmaz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ﴿٢٠﴾

"Kim ahiret kazancını istiyorsa, onun kazancını arttırırız. Kim de dünya kârını istiyorsa ona da dünyadan bir şeyler veririz. Fakat onun ahirette bir nasibi olmaz" (Şûrâ 42/20).

Bu noktada müridlerin halleri farklı farklıdır. Bazısına bu kelimenin manası hususunda sorular belirir ve karşısına bâtıl hayaller çıkar. Bazısı bunlardan kurtulur, meleklerin cevherleri ve peygamberlerin ruhları ona rüya âlemindeki gibi güzel sûretlerde görünür. Hatta gözü açıkken bile onları görür. Bundan başka haller de vardır fakat anlatması uzun sürer, bunları zikretmenin faydası da yoktur. Zira bu yol gitmekle, ilerlemekle bilinir; konuşmakla, anlatmakla değil. Herkese başka şeyler görünür. Yola çıkacak kimsenin hiçbir şey işitmemesi daha evladır. Çünkü kalp işittiklerini beklemekle meşgul olur ve bu da ona perde haline gelir.

İlmin tasarrufunda olan yolculuk buraya kadardır. Anlatmamızdan maksat, bunlara inanılmasıdır. Çünkü bazı âlimler bunlara münkir olur ve geçmişte âdet olarak öğrendiklerinin dışındakilere inanmazlar.

İKİNCİ BÖLÜM

MİDE VE TENÂSÜL ŞEHVETİNDEN KURTULUŞ

Mide, bedenin havuzu gibidir ve damarlar ondan ırmak gibi yedi tarafa yayılır. Bütün şehvetlerin kaynağı midedir. Bu, insana en çok baskın gelen şehvettir. Nitekim insanın cennetten çıkarılmasının sebebi, bu şehvete düşmesindendir. Bu şehvet diğer bütün şehvetlerin aslıdır. Zira karın doyunca nikâh şehveti doğar. Mide ve tenâsül uzvunun şehveti mal olmadan ayağa kalkamaz. Bu durumda mal sevgisi peyda olur. Mal da makam ve itibar olmadan elde edilemez. Böylece makam sevgisi doğar. Mal ve makam ise insanlarla husumet olmadan korunamaz. Bu da haset, taassup, düşmanlık, kibir, riya, kin ve münakaşayla olur.

O halde mideyi doldurmak, bütün günahların aslıdır. Mideyi baskılamak, açlığı âdet haline getirmek ise tüm güzelliklerin temelidir. Bu bölümde sırasıyla açlığın faziletini, açlığın faydalarını, az yemekteki riyâzet yolunu, insanların bu konudaki ihtilafını, az yemekteki riya âfetini, tenâsül uzvunun şehvetinin âfetini ve son olarak da kendisini bunlardan muhafaza eden kimsenin nail olacağı sevabı anlatacağız.

Açlığın Fazileti

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

جَاهِدُوا أَنْفُسَكُمْ بِالْجُوعِ وَالْعَطَشِ فَإِنَّ الْأَجْرَ فِي ذَلِكَ كَأَجْرِ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللهِ وَأَنَّهُ لَيْسَ مِنْ عَمَلٍ أَحَبَّ إِلَى اللهِ مِنْ جُوعٍ وَعَطَشٍ

"Nefsinizle onu aç ve susuz bırakarak cihad edin. Şüphesiz bunun sevabı, Allah yolunda cihad eden kimsenin sevabı gibidir. Allah Teâlâ'ya, (din için katlanılan) açlık ve susuzluktan daha sevimli bir amel yoktur."[27]

لَا يَدْخُلُ مَلَكُوتَ السَّمَاءِ مَنْ مَلَأَ بَطْنَهُ

"Karnını tıka basa doyuran kimse, semanın melekûtuna giremez (gayb âleminin sırlarını göremez)."[28]

Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem],

"Yâ Resûlallah, insanların en faziletlisi kimdir?" diye sorulunca,

مَنْ قَلَّ مَطْعَمُهُ وَضَحْكُهُ وَرَضِيَ مِمَّا يَسْتُرُ بِهِ عَوْرَتَهُ

"Yiyeceği ve gülmesi az olan, avretini örten elbiseye razı olan kimsedir"[29] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

سَيِّدُ الْأَعْمَالِ الْجُوعُ وَذُلُّ النَّفْسِ وَلِبَاسُ الصُّوفِ

"Amellerin seyyidi (en üstünü, Allah için), aç kalmak, nefsi zelil etmek ve (tevazu için) yün elbise giyinmektir."[30]

---

27 Hafız Irâkî, hadisi bu lafızlarla bulamadığını belirtir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/8).

28 Harkûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr*, s. 148.

29 Harkûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr*, s. 148.

30 Harkûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr*, s. 148.

اِلْبَسُوا وَكُلُوا وَاشْرَبُوا فِي أَنْصَافِ الْبُطُونِ فَإِنَّهُ جُزْءٌ مِنَ النُّبُوَّةِ

"(Helâlinden) Giyiniz, karınlarınızın yarısına kadar yiyiniz ve içiniz; böyle yapmak, peygamberlikten bir parçadır."[31]

الْفِكْرُ نِصْفُ الْعِبَادَةِ وَقِلَّةُ الطَّعَامِ هِيَ الْعِبَادَةُ

"(Eşyadan ibret almak için yapılan) Tefekkür, ibadetin yarısıdır. Az yemek de ibadetin kendisidir."[32]

أَفْضَلُكُمْ عِنْدَ اللهِ مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَطْوَلُكُمْ جُوعًا وَتَفَكُّرًا فِي اللهِ سُبْحَانَهُ وَأَبْغَضُكُمْ عِنْدَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُلُّ نَئُومٍ أَكُولٍ شَرُوبٍ

"Sizin kıyamet günü Allah Teâlâ katında derecesi en üstün olanınız, (Allah yolunda) en uzun süre aç kalanınız ve Allah Teâlâ'nın yarattıkları üzerinde en çok tefekkür edeninizdir. İçinizde Allah Teâlâ'nın en çok buğzettiği kimse ise, çok uyuyan, çok yiyen ve çok içendir."[33]

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُبَاهِي الْمَلَائِكَةَ بِمَنْ قَلَّ مَطْعَمُهُ وَمَشْرَبُهُ فِي الدُّنْيَا، يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي ابْتَلَيْنَاهُ بِالطَّعَامِ وَالشَّرَابِ فِي الدُّنْيَا فَصَبَرَ وَتَرَكَهُمَا، اشْهَدُوا يَا مَلَائِكَتِي مَا مِنْ أُكْلَةٍ يَدَعُهَا إِلَّا أَبْدَلْتُهُ بِهَا دَرَجَاتٍ فِي الْجَنَّةِ

"Şüphesiz Allah Teâlâ, dünyada yiyeceği ve içeceği az olan (ve buna edeple sabreden) kimse ile meleklerine övünür. Allah Teâlâ buyurur ki: Kuluma bakın; onu dünyada yiyecek ve içecekle denedim, o sabretti ve onları (benim rızam için) terketti. Ey meleklerim, sizi şahit tutarak söylüyorum: Onun terkettiği her bir lokmaya bedel kendisine cennette dereceler verdim."[34]

---

31 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 339.

32 Harkûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr*, s. 148.

33 Harkûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr*, s.148.

34 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/9.

لَا تُمِيتُوا الْقُلُوبَ بِكَثْرَةِ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ فَإِنَّ الْقَلْبَ كَالزَّرْعِ يَمُوتُ إِذَا كَثُرَ عَلَيْهِ الْمَاءُ

"Çok yiyip içerek kalplerinizi öldürmeyin; şüphesiz kalp, ekin gibidir; çok su verilince ölür."[35]

مَا مَلَأَ ابْنُ آدَمَ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنِهِ، حَسْبُ ابْنِ آدَمَ لُقَيْمَاتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ وَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ فَاعِلًا فَثُلُثٌ لِطَعَامِهِ وَثُلُثٌ لِشَرَابِهِ وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ

"Âdemoğlu karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır. İnsan için belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Eğer böyle yapmıyorsa; hiç değilse midesinin üçte birini yiyeceğe, üçte birini içeceğe ve üçte birini de nefes için ayırsın!"[36]

Başka bir rivayette, *"Üçte birini de zikre"* ifadesi geçmektedir.

Hz. İsa [aleyhisselâm] demiştir ki: "Ey havâriler topluluğu; ciğerlerinizi (midenizi) aç tutun, bedenlerinizi (süslü) elbiselerden arındırın, umulur ki kalpleriniz Allah Teâlâ'yı görür."

Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَجْرِي مِنِ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ فَضَيِّقُوا مَجَارِيَهُ بِالْجُوعِ وَالْعَطَشِ

"Şeytan, âdemoğlunun kan damarlarında dolaşır. Sizler açlık ve susuzlukla onun dolaşacağı damarları daraltın (ki şeytan içine girip sizi azdırmasın)."[37]

35 Hafız Irâkî, hadisi bu lafızlarla bulamadığını belirtir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/9).

36 Tirmizî, Zühd, 47 (nr. 2380); İbn Mâce, Et'ime, 50 (nr. 3349); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 6737; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 5213; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/121; Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, nr. 3157.

37 Son kısmı hariç bk. Buhârî, İtikaf, 11 (nr. 2038); Müslim, Selâm, 9 (nr. 23); Ebû Davud, Savm, 79 (nr. 2470); İbn Mâce, Sıyâm, 65 (nr. 1779); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/156; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 3470; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 6799.

الْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ فِي مِعًى وَاحِدٍ وَالْمُنَافِقُ يَأْكُلُ فِي سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ

"Mümin bir mide ile yer, münafık ise yedi mide ile yer!"[38]

Yani münafığın şehveti ve yediği, müminiinkinden yedi kat fazladır.

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu işittim:

أَدِيمُوا قَرْعَ بَابِ الْجَنَّةِ يُفْتَحْ لَكُمْ

"Cennetin kapısını çalmaya devam edin ki size açılsın!" Ben,

"Ey Allah'ın resûlü, cennetin kapısını çalmaya nasıl devam edelim?" diye sordum. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

بِالْجُوعِ وَالظَّمَأِ

"Açlık ve susuzlukla"[39] buyurdu.

Rivayet edildiğine göre Ebû Cuheyfe [radıyallahu anh], (yemiş olduğu tirit ve et yemeğinden dolayı) Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] bulunduğu bir mecliste geğirdi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

أَقْصِرْ مِنْ جُشَائِكَ فَإِنَّ أَطْوَلَ النَّاسِ جُوعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ شِبَعًا فِي الدُّنْيَا

"Geğirmeni azalt (fazla yeme!). Şüphesiz kıyamet günü en çok aç kalanlar, dünyada en fazla doymuş olanlardır"[40] buyurdu.

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], karnını asla tıka basa doyurmadı. Çok defa, ondaki açlık halini gördüğümde kendisine acır, elimle karnını mesheder ve,

---

38 Buhârî, Et'ime, 12 (nr. 5393); Müslim, Eşribe, 34 (nr. 2062); Tirmizî, Et'ime, 20 (nr. 1818); İbn Mâce, Et'ime, 3 (nr. 3256); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/21, 43, 74, 145.

39 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 8308; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 5071.

40 Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 37 (nr. 2478); İbn Mâce, Et'ime, 50 (nr. 3350); Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr, 5643; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 22/351; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, nr. 7959.

"Canım size feda olsun, dünyadan günlük yiyeceğiniz ve sizi açlıktan kurtaracak miktarı temin etseniz ya!" derdim. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyururdu:

يَا عَائِشَةَ إِخْوَانِي مِنْ أُولِي الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ قَدْ صَبَرُوا عَلَى مَا هُوَ أَشَدُّ مِنْ هَذَا مَضَوْا عَلَى حَالِهِمْ فَقَدِمُوا عَلَى رَبِّهِمْ، فَأَكْرَمَ مَآبَهُمْ وَأَجْزَلَ ثَوَابَهُمْ فَأَجِدُنِي أَسْتَحِي إِنْ تَرَفَّهْتُ فِي مَعِيشَتِي أَنْ يَقْصُرَ بِي غَدًا دُونَهُمْ، فَالصَّبْرُ أَيَّامًا يَسِيرَةً أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يَنْقُصَ حَظِّي غَدًا فِي الْآخِرَةِ، وَمَا مِنْ شَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنَ اللُّحُوقِ بِأَصْحَابِي وَإِخْوَانِي

"Ey Âişe, ülü'l-azm peygamberlerden kardeşlerim bundan daha zor hallere sabrettiler; o halleri üzere dünyadan gittiler, Rab'lerinin huzuruna vardılar. Allah da onları ikramla karşıladı ve kendilerine bolca sevap verdi. Eğer ben bolluk içinde yaşarsam, bunun yarın beni onlardan geride bırakmasından utanıyorum. Geçici birkaç güne sabretmek, benim için yarın kıyamet gününde nasibimin noksan olmasından daha sevimlidir. Bana, arkadaşlarıma ve kardeşlerime kavuşmaktan daha sevimli gelen bir şey yoktur."

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: Vallahi, bu sözden sonra bir hafta tamam olmadan Allah Teâlâ onun ruhunu kabzetti."[41]

Hz. Fâtıma [radıyallahu anhâ] elinde bir parça ekmekle Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] geldi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"*Bu nedir?*" diye sorunca, Fâtıma [radıyallahu anhâ],

"Pişirdiğim bir ekmektir; size ondan bir parça getirmeden rahat edemedim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

41 Kadı İyâz, *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, 1/125. Burada, Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] sözü, "Bir ay sonra vefat etti" şeklindedir. Aynı konuda benzer bir rivayet için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 7/454.

"Haberin olsun, o, üç günden beridir babanın ağzına giren ilk lokmadır"[42] buyurdu.

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: "Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], ailesini, vefat edene kadar üç gün peş peşe buğday ekmeği ile doyurmadı."[43]

Ebû Süleyman ed-Dârânî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Akşam yemeğimden bir lokma noksan yemem, benim için geceyi sonuna kadar (tok karınla) ibadetle geçirmekten daha sevimlidir."

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh], nefsine derdi ki: "Hangi şeyden korkuyorsun? Aç kalmamdan mı korkuyorsun? Bundan korma. Sen Allah'a bundan daha basitsin (aç kalmak salihlerin işidir). Ancak Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] ve ashabı (Allah için) aç kaldı."

Kehmes[44] [rahmetullahi aleyh] derdi ki: "İlâhî, beni aç ve açık bıraktın; karanlık gecelerde ışıksız oturttun. Beni hangi vesileyle (dostlarına nasip ettiğin) bu dereceye ulaştırdın! Sen velilerini böyle tutarsın!"

Mâlik b. Dînâr [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Muhammed b. Vâsi'a, "Ey Ebû Abdullah, ne mutlu günlük yiyeceği bulunup insanlara muhtaç olmayan kimseye!" dedim. O da bana, "Ey Ebû Yahya, ne mutlu Allah'tan razı olarak aç halde sabahlayıp akşamlayana!" dedi.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Büyükler ve akıllı kimseler, din ve dünya için açlıktan daha faydalı bir şey görmediler. Ahireti talep edenlere (fazla) yemekten daha zararlı bir şey bilmiyorum."

Abdülvâhid b. Zeyd [rahmetullahi aleyh], Allah Teâlâ adına yemin ederek derdi ki:

---

42 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/213; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/306; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10430.

43 Müslim, Zühd, 1 (nr. 2976).

44 Kehmes b. Hasan el-Âbid [rahmetullahi aleyh], Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] ile aynı asırda yaşamıştır. Tâbiînden pek çoğundan hadis nakletmiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/19).

"Allah Teâlâ bir kimseyi ancak (Allah yolunda nefsini terbiye için çektiği) açlığı sebebiyle safi (seçkin) kullarından yapar. Veliler ancak açlıkları sayesinde su üzerinde yürürler. Yeryüzü onlar için ancak açlıkları sayesinde dürülür (tayy-i mekân yaparlar). Allah Teâlâ onları ancak açlıkları sebebiyle dost etmiştir."

Rivayet edildiğine göre, Hz. Musa [aleyhisselâm], Allah Teâlâ onu, özel kelâm için kendine yaklaştırınca kırk gün yemeyi terketmiştir (oruç tutmuştur).

Açlığın Faydaları, Tokluğun Âfetleri

İlacın kıymetinin acılığında olmaması gibi, açlığın fazileti de onda sıkıntı bulunmasından dolayı değildir. Açlığın on faydası vardır:

Birinci fayda: Açlık kalbi temiz ve aydınlık kılar. Tokluk ise insanları anlayışsız ve düşüncesiz bir hale getirir. Mideden dimağa bir buhar yükselir ve fikirleri dağıtarak kişiyi ahmaklaştırır. Bu sebepten Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَحْيُوا قُلُوبَكُمْ بِقِلَّةِ الضَّحِكِ وَقِلَّةِ الشِّبَعِ وَطَهِّرُوهَا بِالْجُوعِ تَصْفُو وَتَرَقُّ

"Kalplerinizi az gülerek ve az yiyerek ihya edin ve onu açlıkla temizleyin ki safileşip incelsin."[45]

مَنْ أَجَاعَ بَطْنَهُ عَظُمَتْ فِكْرَتُهُ وَفَطُنَ قَلْبُهُ

"Kim karnını aç bırakırsa, fikri gelişir ve kalbi güzel anlayış sahibi olur."[46]

Şiblî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Allah için aç kaldığım her günde muhakkak kalbimde hikmet ve ibretten daha önce görmediğim bir kapıyı açılmış gördüm."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

"Karnınızı tıka basa doyurmayın, yoksa kalbinizdeki marifet nurunu öldürür."

45 "Az yiyerek" kısmı hariç bk. Harkûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr*, s. 146.

46 Harkûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr*, s. 148.

Marifet cennete giden yol, açlık da marifet dergâhıdır. Aç kalmak cennet kapısını çalmaktır. Nitekim Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَدِيمُوا قَرْعَ بَابِ الْجَنَّةِ بِالْجُوعِ

"Cennetin kapısını açlıkla çalmaya devam edin."[47]

İkinci fayda: Açlıkla kalp incelir, zikir ve münâcâttan lezzet alır. Toklukla kalpte kasvet ve katılık meydana gelir. Söylenen zikir dilde kalır, kalbe inmez. Cüneyd-i Bağdâdî [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir:

"Sizden biri kendisiyle göğsü (kalbi) arasına yemek torbasını kor (yeme içmeyi düşünür), bir de kalkıp münâcâtın manevi tadını almak ister. Bu olacak iş midir?"

Üçüncü fayda: Sermestlik ve gaflet cehennemin kapısıdır; kırıklık, çaresizlik ve âcizlik ise cennetin... Tokluk kişiye sermestlik ve gaflet verir, açlık ise âcizlik ve kırıklık... Kul bir lokmayı kendisinden sakındırıp da nefsini âciz görmeden, dünya ona dar ve karanlık olur; Cenâb-ı Hakk'ın azametini ve kudretini müşahede edemez. Bu sebepten yeryüzünün hazinelerinin anahtarını Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem] arzettiler de o,

"Hayır, zenginlik istemiyorum; bilakis bir gün aç kalayım, bir gün tok olayım. Acıktığımda sabredip Allah'a yakarırım; doyduğumda ise şükrederim"[48] dedi.

Dördüncü fayda: Kişi tok olunca fakirleri unutur ve yüce Mevlâ'nın mahlûkatına şefkat göstermez, ahiret azabını unutur. Aç olunca cehennem ehlinin açlığını hatırlar, susuz kalınca kıyamet ehlinin susuzluğunu... Ahiret korkusu ve mahlûkata şefkat göstermek, cennet makamlarındandır. Bunun için Hz. Yusuf'a [aleyhisselâm], "Yeryüzünün (Mısır'ın) hazineleri elinizde iken niçin aç kalıyorsunuz?" diye soru-

47 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/399.

48 bk. Tirmizî, Zühd, 35 (nr. 2347).

lunca, Hz. Yusuf [aleyhisselâm], "Tok olursam açları unutmaktan korkuyorum" demiştir.

Beşinci fayda: Açlık bütün faydaların ve saadetlerin başıdır. Çünkü kişi bu sayede nefsini elinin altına alır. Şekavetin başı da nefsin eline düşmektir. Öyle ki serkeş hayvan bile ancak açlık ile uysal ve yumuşak huylu olur. İnsan nefsi de böyledir. Bunun bir tek faydası yoktur. Açlık, faydaların kimyasıdır. Nitekim şehvetten doğan günahların tamamı ve bütün şehvetler tokluktan kaynaklanır.

Zünnûn-i Mısrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Karnımı iyice doyurduğumda muhakkak ya bir günah işledim veya bir günaha niyetlendim."

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] sonra ortaya çıkan ilk bid'at tokluktur. Bir topluluk karınlarını doyurunca, nefisleri onları bu dünyaya meylettirir."[49]

Açlığın hiçbir faydası olmasa bile, tenâsül uzvunun şehvetini zayıflatması ve konuşma şehvetini kırması bile yeter. Çünkü doyuncaya kadar yiyen boş konuşur, gıybetle meşgul olur ve kendisine tenâsül uzvunun şehveti baskın gelir. Tenâsül uzvunu zaptetse gözünü koruyamaz, gözünü korusa kalbinden geçen düşünceleri koruyamaz. Açlık ise hepsine kifayet eder. Bunun için büyükler, "Açlık, Hak Teâlâ'nın hazinesinden bir cevherdir. Cenâb-ı Hak onu sevdiklerine verir, herkese ihsan etmez" demişlerdir. Hekimlerden biri şöyle demiştir:

"Hangi mürid, nefsini terbiyeye sabreder, bunun için bir sene sadece ekmek yer, ona arzuladığı başka şeyleri katmadan karnının yarısını doyurursa, Allah Teâlâ ondan kadın yükünü (cinsel ihtiyacını) kaldırır."

Altıncı fayda: Kişi açlık sayesinde az uyur. Az uyumak bütün ibadetlerin, münâcâtların, zikirlerin ve fikirlerin aslıdır. Özellikle de geceleri az uyumalıdır. Her kim doyasıya yerse, uyku ona baskın gelir ve murdar gibi (yatağa) yıkılıp ömrü ziyan olur. Bunun için şeyhlerden biri, yemek hazır olunca, müridlerine,

49 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Cû'*, nr. 22.

"Ey müridler, çok yemeyin. Çok yer ve çok su içerseniz, çok uyursunuz ve (manen) çok zarara uğrarsınız" derdi. Yetmiş sıddık, çok uykunun çok su içmekten ileri geldiği görüşünde ittifak etmişlerdir.

İnsanın sermayesi ömrüdür ve her nefesi ahiret saadetini yakalayabildiği bir cevherdir. Uyku ömre zarar verip zayi eder. O halde uykuyu defeden şeyden daha kıymetli ne olabilir? Tok olarak teheccüd namazı kılan kimse münâcât lezzetini alamaz. Ayrıca uyku tok kimseye galebe çalar hatta kişi ihtilam olabilir. Gece gusül alamazsa da cünüp olarak kalır ve ibadetten mahrum olur, gusül konusunda sıkıntıya düşer. Hamama gidecek olsa belki parası yoktur. Gidince de gözü başkalarının avret mahalline değebilir ve bundan birçok âfet peyda olur.

Ebû Süleyman ed-Dârânî [rahmetullahi aleyh], "İhtilam olmak bir cezadır" demiştir. Böyle demesinin sebebi, ihtilam olmanın tokluktan ileri gelmesindendir.

Yedinci fayda: Kişi açlık ile zamanını ferah geçirir, ilim ve amelle meşgul olur. Çok yerse; yemek, pişirmek, uyumak, satın almak, yapmak ve onun sebeplerini beklemek gibi şeyler onun vaktini alıp götürür. Yine bunlardan sonra abdesthaneye gider ve (tuvalet ihtiyacını gidermek zorunda kalır, elini, ağzını temizlemekle) zamanını harcar. Oysa her nefes bir cevherdir ve insanın sermayesidir. Bu sermayeyi zaruret dışında harcamak ahmaklıktır.

Serî es-Sakatî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Ali Cürcânî'yi gördüm, yanında sadece çorba vardı, onu yudumluyordu. Kendisine, 'Seni sadece çorba içmeye sevkeden nedir?' diye sorunca bana, 'Hesapladım, ekmeği çiğneyip yutuncaya kadar geçen sürede yetmiş defa tesbih yapabiliyorum. (Bunun için) Kırk senedir ekmek çiğnemekle meşgul olmadım (çorba ve su ile yetindim)' dedi."

Şüphesiz aç kalmayı âdet edinen kimseye oruç tutmak kolay gelir, mescidde itikâfa girebilir ve her an abdestli kalabilir. Ahiret ticareti için uğraşanların gözüne böyle faydalar küçük görünmez.

Ebû Süleyman ed-Dârânî [rahmetullahi aleyh], tokluğun altı âfetine işaret ederek demiştir ki: "Kim, karnını tıka basa doyurursa ona altı âfet gelir:

Allah'a münâcâtın manevi tadının kaybolması.

Hikmeti korumanın güçleşmesi.

Halka şefkatten mahrumiyet. Çünkü insan tok olunca, bütün halkı tok zanneder.

İbadetin ağırlaşması.

Şehvetlerin artması.

Diğer müminler mescidlerin etrafında dolaşırken; karnı tok olanlar, (tuvalet ihtiyaçlarını gidermek için) çöplüklerin etrafında dolaşırlar."

Sekizinci fayda: Az yiyen kimse daima sağlıklı olur ve hastalık eziyetinden, ilaç masrafından, hekim nazından, hacamat sıkıntısından ve acı ilaçtan kurtulmuş olur. Hekimler ve tabipler az yemenin dışında baştanbaşa faydalı olan, içinde zararlı hiçbir şey bulunmayan başka bir şey olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Bir hekim şöyle demiştir:

"İnsanın midesine nardan daha faydalı ve tuzdan daha zararlı bir şey girmemiştir. Bu bakımdan, yiyeceklerde tuzu azaltmak, nar yemeyi çoğaltmaktan daha hayırlıdır."

Bir hadis-i şerifte,

صُومُوا تَصِحُّوا

"Oruç tutun, sıhhat bulun"[50] buyrulmuştur.

Dokuzuncu fayda: Az yiyen kimse az harcar ve çok mala ihtiyaç duymaz. Bütün âfetler, günahlar ve kalp meşguliyetleri, fazla mal ihtiyacından kaynaklanır. Zira her gün güzel ve çok yemek isteyen, bütün gün bunları nasıl elde edeceğinin sıkıntısını çeker. Bunun için de şüpheli şeylere ve haram tamahına düşer. Hikmet ehlinden biri demiştir

50 Taberanî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 8477; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 3/179; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 5060.

ki: "Bütün ihtiyaçlarımı, onları terketmek suretiyle yerine getirdim. Böyle yapmak nefsim için de daha huzur verici oldu."

Başka biri de şöyle der: "Bir arzumu yerine getirmek için başka birine borçlanmak istediğim zaman, kendi nefsime karşı borçlanır o arzumu terkederim. Benim için en iyi alacaklı kendi nefsimdir."

İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh], bir defasında dostlarına yiyeceklerin fiyatını sorduğunda, onlar, "Yiyecekler pahalı!" dediler; o vakit o da, "Siz de onu terkederek ucuzlatın!" dedi.

Onuncu fayda: Kişi az yemekle midesine güç yetirebilirse; sadaka vermeye, îsârda bulunmaya, cömertlik yapmaya da kadir olur. Mideye giren her şeyin yeri kesiftir, sadaka olarak verilen her şeyin yeri de Cenâb-ı Hakk'ın lutuf hazinesidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şişman bir kişiye baktı, parmağıyla karnına işaret ederek,

لَوْ كَانَ هَذَا فِي غَيْرِ هَذَا لَكَانَ خَيْرًا لَكَ

"Bu karnındaki yiyecekler başka bir yerde olsaydı, senin için daha hayırlı olurdu"[51] buyurdu. Bu, "Keşke Allah için sadaka verseydin" demektir.

Az Yemek Konusunda Müridin Edepleri

Helâl yemekte müridin şu üç ihtiyatı gözetmesi gerekir:

Birincisi: Bir defada çok yemekten az yemeye geçmek uygun olmaz. Kişi buna güç yetiremez ve zarar eder. Bu konuda yavaş yavaş ilerlemelidir. Mesela yemeğinden bir ekmek azaltmak istiyorsa birinci gün bir lokma, ikinci gün iki lokma, üçüncü gün üç lokma az yiyip, bir ay içinde bir ekmekten el çekmiş olur. Böyle yapmak kendisi için kolay olur, bir eksiklik hissetmez ve bedeni buna alışır. Yiyeceği azaltmada da dört derece vardır:

51 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/339; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/121; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 2184.

Birinci derece: Bu, en üstün derece olup sıddıkların mertebesidir. Bu, zaruret miktarına kanaat etmektir. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin [rahmetullahi aleyh] tercihi budur. Demiştir ki:

"İbadet; hayat, akıl ve kuvvetledir. Kuvvetinin zayıflamasından korkmuyorsan yemek yeme. Zira bir kimsenin açlıktan zayıf düşüp otururak namaz kılması, tok olarak ayakta namaz kılmasından daha faziletlidir. Fakat hayatına ya da aklına bir zarar gelmesinden korkarsan yemelisin. Çünkü akılsız kulluk yapılamaz. Can ise zaten kendisi asıldır."

Sehl et-Tüsterî'ye [rahmetullahi aleyh], manevi yola girişinin ilk günlerinde günlük yiyeceğinin ne kadar olduğu sorulunca demiştir ki:

"Yiyeceğim için her sene 3 dirhem harcıyordum. 1 dirheme pekmez, 1 dirheme yağ, 1 dirheme de pirinç unu alıyordum; bunları karıştırıp 360 güne yetecek şekilde misket gibi küçük parçalara ayırıyordum; her gün bir parça ile iftar ediyordum." Kendisine,

"Peki, şimdi nasıl yiyorsun?" diye sorulunca, Sehl [rahmetullahi aleyh],

"Miktarına ve vaktine bakmadan (nasıl rast gelirse) yiyorum" demiştir.

İkinci derece: Günde yarım müd yiyecekle yetinecek duruma getirmektir. Bu, bir somun ve mennin[52] dörtte biridir. Bu ise midenin üçte birini doldurur. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

ثُلُثٌ لِلطَّعَامِ وَثُلُثٌ لِلشَّرَابِ وَثُلُثٌ لِلذِّكْرِ

"Midenin üçte birini yemeye, üçte birini içmeye, üçte birini de zikre ayır." Başka bir rivayette de, "zikir" yerine "nefes" denilmiştir.[53]

Bu, Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem], *"Birkaç lokma yeter"* buyruğudur ki, o da on lokmadan aşağıdır. Hz. Ömer'in [radıyallahu anh] âdeti böyle idi. Yediği zaman yedi veya dokuz lokma yerdi.

52 Bir "menn"; iki rıtldır. Bir "rıtl", bölgelere göre değişiklik arzeder. Mısır'da, 450 gr., Suriye'de, 3.202 gr., Beyrut ve Halep'te yaklaşık 2566 gramdır.

53 Tirmizî, Zühd, 47 (nr. 2380); İbn Mâce, Et'ime, 50 (nr. 3349).

Üçüncü derece: 1 müd miktarındaki yiyecekle yetinmektir. Bu da üç ekmeğe yakın olup midenin üçte birinden fazlasını doldurur, yarı haddine ulaştırır.

Dördüncü derece: Günlük yiyeceğini 1 müdden 1 menne kadar artırmaktır. Bundan fazlası israftır ve Allah Teâlâ'nın, *"İsraf etmeyin"* (A'râf 7/31) emrine aykırı hareket etmektir. Fakat bu da zamana, bedene ve işe göre değişir.

Kısaca kişi doymadan evvel elini yemekten çekmelidir. Bazıları bu konuda bir takdirde bulunmamıştır fakat acıkmadan yememeye çalışmışlar ve açlıklarından bir miktar kalınca da yemeyi bırakmışlardır. Açlığın alameti, katıksız ekmek istemektir. Arpa ekmeği, buğday ekmeği demeden iştahla yemektir. Yemek seçen kimsenin açlığı tam değildir. Sahâbe-i kirâm yarım müdden fazlasını yemezdi. Bir kısmının haftalık yiyeceği 1 sâ' (bir ölçek) buğday idi. Hurma yediklerinde bu, bir buçuk ölçek olurdu. 1 sâ' buğday 4 müddür. Buna göre her gün yarım müdde yakın yerlerdi. Bu da daha önce belirttiğimiz gibi, midenin üçte biri kadardır. Hurmada çekirdekler hesaptan düştüğü için, onda biraz daha fazla miktara ihtiyaç oldu.

Ebû Zer [radıyallahu anh] şöyle derdi: "Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] zamanında her hafta azığım bir ölçek sâ'= 2,917 kg. arpadan ibaretti. Vallahi, Allah Teâlâ'nın huzuruna varıncaya kadar bunu artırmayacağım; çünkü ben Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem],

أَقْرَبُكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَحَبُّكُمْ إِلَيَّ مَنْ مَاتَ عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ الْيَوْمَ

"Kıyamet günü bana en yakın ve en sevimli olanınız, bugün bıraktığım hal üzere ölenlerinizdir"[54] buyurduğunu işittim.

Ebû Zer [radıyallahu anh], bazı sahabilerin yeme konusundaki yaptıklarını beğenmeyerek şöyle derdi:

54 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/196; 5/165; a.mlf., *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 794; Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 3683; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/253.

"Önceki halinizi değiştirdiniz. Öğütülen arpa sizin için eleniyor; halbuki önceleri elenmeden ekmek yapılırdı. Siz ise elenmiş ince undan ekmek yapıyorsunuz. Sofralarınızda iki çeşit yemek bulunduruyorsunuz. Yemeklerinizin çeşitleri de değişti. Sabah başka, akşam başka elbise giyiyorsunuz; halbuki Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] zamanında böyle değildiniz."

Ehl-i suffe'nin günlük yiyeceği, iki kişi arasında 1 müd kuru hurma idi. Müd, 1 rıtl ve rıtlın üçte biridir. Hurmaların çekirdeği bu miktardan düşer.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Eğer dünya safi kan olsaydı; müminin ondan günlük yiyeceği helâl olurdu." Bunun manası müminin zaruret miktarından fazlasını yemeyeceğidir. Yoksa ibâhîlerin durmadan söyledikleri, "Peygambere sadaka olarak verilen bir hurma helâl olmadı da, bu nasıl helâl olur" gibi bir konu değildir.

İkincisi: Yemeği vaktinde yemelidir. Bunun üç derecesi vardır:

Birinci derece: En üstün derece, üç gün ve daha fazla hiçbir şey yememektir. Yedi gün ve daha fazla bir şey yemeyen kimseler olmuştur. Tâbiînden on-on bir kişi bu dereceye ulaşmıştır ve kırk gün bir şey yememişlerdir.Rivayet edildiğine göre Süfyân-ı Sevrî ve İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyhimâ] üç gün arayla yemek yerlerdi.

Bazıları demiştir ki: "Kim kırk gün (Allah için) aç kalırsa, onun için melekût âleminden bir kudret tecellisi zuhur eder."

Anlatıldığına göre sûfîlerden biri, rahiplerden biri ile karşılaştı, rahibin hali hakkında konuştular; sûfî onun İslâm'a girmesini ve üzerinde bulunduğu aldanış yolunu terketmesini arzuladı, bu konuda onunla çokça konuştu. Nihayetinde rahip, "Mesîh kırk gün aç kalmaya dayanabilirdi. Ben bunun bir mucize olduğuna ve peygamberden başkasının bunu yapamayacağına inanıyorum" dedi. Bunun üzerine sûfî, rahibe, "Eğer ben elli gün yemek yemeden aç kalırsam, sen Hıristiyanlığı terkedip İslâm'a girer; onun hak olduğunu, senin ise bâtıl üzere bulunduğunu kabul eder misin?" diye sordu; rahip, "Evet" dedi. Ra-

hip, sûfînin yanında kalarak onu gözetlemeye başladı; böylece elli gün geçti. Sûfî, "İstersen biraz daha uzatayım!" dedi ve açlığını altmış güne tamamladı. Rahip, gördüğü bu durum karşısında hayret ederek, "Ben, Mesîh'in aç kaldığı kırk günlük süreyi hiç kimsenin aşamayacağını düşünüyordum" dedi. Bu olay onun İslâm'a girmesine sebep oldu.

Bu, yüksek bir derecedir ve tekellüfle o mertebeye ulaşılmaz. Bu ancak kişiye diğer âlemden bir şeylerin gösterilmesi ile elde edilir. Gördüğü şey o kimsenin kuvvetini korur, bu müşahede ile meşgul olarak da kişi nefsini unutur.

İkinci derece: İki-üç gün bir şey yememektir. Bunu yapmak mümkündür (âdet dışı bir şey değildir) ve böyle yapan çoktur.

Üçüncü derece: Günde bir defa yemektir. Bu, en düşük mertebedir. İki defa yenildiğinde israfa girer ve kişi açlık halini yaşamaz. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] sabah yediğinde akşam yemez, akşam yediğinde de sabah yemezdi.[55] Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Âişe'ye [radıyallahu anhâ] şöyle buyurmuştur:

إِيَّاكَ وَالسَّرَفَ فَإِنَّ أَكْلَتَيْنِ فِي يَوْمٍ مِنَ السَّرَفِ وَأَكْلَةٌ وَاحِدَةٌ فِي كُلِّ يَوْمَيْنِ إِقْتَارٌ وَأَكْلَةٌ فِي كُلِّ يَوْمٍ قَوَامٌ بَيْنَ ذَلِكَ

"İsraftan sakın; günde iki defa yemek israftır. İki günde bir defa yemek cimriliktir. Her gün bir defa yemek ikisinin arası olup itidaldir."[56]

Bir günde iki defa yemek israfa girer. Bir defa yenileceğinde de seher vaktinde yemek daha evladır. Böylece akşam namazına kadar kişinin kalbi huzurlu ve saf olur. Kişi eğer yemeğe rağbet edeceğini düşünürse bu durumda bir defa iftar vaktinde, bir defa da sahur vaktinde yer.

Üçüncüsü: Yiyeceğin cinsine dikkat etmelidir. Yiyeceğin en üstünü, elenmiş buğday, en düşüğü elenmemiş arpa, ortası da elenmiş

55 Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, nr. 650; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/371; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 38/423.

56 bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 5640.

arpadır. En iyi katık et ve tatlı, en düşüğü sirke ve tuz, ortası da et olmadan nebatî yağlarla yapılan karışımlardır. Ahiret yolunda ilerleyenlerin âdeti, katıktan sakınmaktır. Onlar kendilerinde neyin şehvetini görmüş iseler ondan nefislerine el çektirmişlerdir. Demişlerdir ki:

"Nefis, şehvet duyduğu şeye kavuşunca kendisinde sermestlik, gaflet ve zulmet meydana gelir; dünyada kalmayı sever, ölüme düşman kesilir. Dünyayı nefse dar etmelidir ki bu cihan onun zindanı olsun, ölüm de o zindandan kurtuluşu..."

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

شِرَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ يَأْكُلُونَ مُخَّ الْحِنْطَةِ

"Ümmetimin en şerlileri, (öğütülmüş) buğdayın özünü yiyenlerdir."[57]

Bu haram değildir, zaman zaman yemek câizdir. Fakat devamlı yiyerek âdet haline getirilirse, güzel yemek tabiata baskın gelir. Bunun kişiyi gaflete ve sermestliğe çekmesinden korkulur. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

شِرَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ غُذُوا بِالنَّعِيمِ وَتَبَيَّتْ عَلَيْهِ أَجْسَامُهُمْ وَإِنَّمَا هِمَّتُهُمْ أَلْوَانُ الطَّعَامِ وَأَنْوَاعُ اللِّبَاسِ وَيَتَشَدَّقُونَ فِي الْكَلَامِ

"Ümmetimin en şerlileri, lüks yemeklerle beslenen ve bedenleri onunla gelişen kimselerdir. Onların bütün derdi türlü yiyecekler ve çeşit çeşit giyeceklerdir. Onlar, ağızlarını eğip bükerek (dikkat etmeden lüzumsuz) konuşurlar."[58]

Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] şöyle vahyetmiştir:

"Kendinin kabirde yaşadığını düşün; bu seni şehvetlerin çoğundan meneder."

---

57 Irâkî, hadisi bu lafızlarla bulamadığını söylemiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/57).

58 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/129; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 149; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 5669; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/318.

Vehb b. Münebbih [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir:

"Dördüncü kat semada iki melek karşılaştı. Onlardan biri, diğerine, 'Nereden geliyorsun?' diye sordu. O da,

'Allah kendisine lânet etsin, falan yahudinin arzuladığı balığı denizden ona sevketmem emredildi (onu yaptım)' dedi. Diğeri de,

'Bana da filan âbidin arzulayıp da kendisine getirilen zeytin yağını dökmem emredildi (ben de onu dökmekten geliyorum)' dedi."

Bunun için Hz. Ömer [radıyallahu anh], soğuk su ile yapılmış bal şerbetini içmekten sakınarak, "Onun hesabını benden uzaklaştırın" demiştir.

Abdullah b. Ömer [radıyallahu anhümâ] hasta idi. Canı taze balık istedi. Medine'de arandı fakat bulunamadı. Bir müddet sonra bulundu ve bir buçuk dirheme satın alındı, kızartılıp bir ekmeğin üzerinde kendisine verildi. Tam o sırada kapıya bir dilenci gelerek yiyecek istedi. İbn Ömer [radıyallahu anhümâ], hizmetindeki gence, "Balığı ekmeğe sar ve onu kapıdaki isteyene ver" dedi.

Hizmetçi, "Allah size âfiyet versin, şu kadar süreden beri balık istiyordun, onu bulamamıştık. Bulduğumuzda da bir buçuk dirheme satın aldık. Balığı sen ye de biz ona parasını verelim" dedi. İbn Ömer [radıyallahu anhümâ], "Onu ekmeğe sar ve dilenciye ver" dedi. Sonra hizmetçi, dilenciye, "Sana bir dirhem versek, sen onu bize bırakır mısın?" diye sordu.

Dilenci, "Olur" dedi. Hizmetçi ona bir dirhem verdi, balığı aldı, getirip İbn Ömer'in [radıyallahu anhümâ] önüne koydu ve, "Ona bir dirhem verdim ve bunu kendisinden aldım" dedi. Bunun üzerine İbn Ömer [radıyallahu anhümâ], "Onu ekmeğe sar ve dilenciye ver, ondan verdiğin dirhemi de alma; çünkü ben Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem],

أَيُّمَا امْرِيءٍ اشْتَهَى شَهْوَةً فَرَدَّ شَهْوَتَهُ وَآثَرَ بِهَا عَلَى نَفْسِهِ غَفَرَ اللهُ لَهُ

'Kim bir şeyi arzu eder, sonra bu arzusunu reddedip başkasını kendine tercih ederse, Allah Teâlâ onu affeder' buyurduğunu işittim"[59] dedi.

59 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 31/142. Sadece hadis için bk. İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/127. Burada hadis, *"Hangi müslüman"* şeklinde başlıyor.

Utbetü'l-Gulâm [rahmetullahi aleyh] eline bir bardak alır, onu gün boyu güneşte ısınmış su küpüne daldırıp biraz su alarak içerdi. Hizmetçi kadın ona, "Ey Utbe, keşke ununu bana verseydin de sana ateşte ekmek pişirseydim ve senin için suyu soğutsaydım" derdi. O da, "Ey falanın annesi, bununla açlığımın şiddetini giderdim" derdi.

Mâlik b. Dînâr [rahmetullahi aleyh], canı çektiği halde kırk sene süt içmemiştir. Bir gün kendisine yaş hurma hediye edildi; arkadaşlarına, "Onu siz yiyin; ben kırk senedir yaş hurma tatmadım" dedi.

Ahmed b. Ebü'l-Havârî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin canı sıcak bir ekmek ve tuz çekti. Ben de kendisine sıcak ekmek getirdim; ondan bir lokma ısırdı, sonra onu ağzından atarak ağlamaya başladı ve, 'Yâ Rabbi! Arzumu önüme getirdin, yoksa bana ceza mı vereceksin? Tövbe ettim, beni affeyle!' dedi."

Mâlik b. Daygam [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Basra çarşısına uğradım, orada bakla (yeşil sebze) gördüm. Nefsim, 'Bana bundan bu gece yedirsen' dedi. Bunun üzerine ben de ona kırk gece yeşil sebze yedirmemeye yemin ettim, buna sabır gösterdim."

Mâlik b. Dînâr [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Elli seneden beri dünyayı boşadım. Nefsim kırk senedir süt istiyor, vallahi Allah Teâlâ'ya kavuşana kadar ona süt içirmeyeceğim."

Hammâd b. Ebû Hanîfe[60] [rahmetullahi aleyhimâ] demiştir ki: "Davud et-Tâî'ye geldim. Kapısı kapalıydı. İçeriye kulak verdim, onun, 'Havuç istedin, onu sana verdim. Sonra kuru hurma istedin; ben de onu sana yedirmemeye yemin ettim' dediğini işittim. İçeri girip kendisine selâm verdim, baktım ki tek başına oturuyor (O, bu sözleriyle nefsini kınıyordu)."

Utbetü'l-Gulâm [rahmetullahi aleyh], bir gün Abdülvâhid b. Zeyd'e, "Falan kişi kendisiyle ilgili öyle bir makamdan bahsetti ki, onu kendimde bulamadım ve bir şey anlamadım" dedi. Abdülvâhid de ona, "Çünkü sen ekmekle birlikte hurma yiyorsun; o ise ekmekten başka bir

60 İmâm-ı Âzam'ın [rahmetullahi aleyh] oğludur.

şey yemez!" dedi. Utbetü'l-Gulâm, "Eğer hurma yemeyi terkedersem ben de o makamı anlayabilir miyim?" diye sorunca, Abdülvâhid, "Evet, daha fazlasını da anlarsın" dedi. Bunun üzerine Utbetü'l-Gulâm ağlamaya başladı. Onu bu halde gören dostlarından biri, "Allah göz yaşlarını dindirmesin, yoksa hurma için mi ağlıyorsun?" deyince, Abdülvâhid, "Onu kendi haline bırak! Nefsi, hurmayı terketme azmindeki samimiyetini anladı. O bir şeyi terkedince ona bir daha dönmez!" dedi.

Ebû Bekir el-Cellâ [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Ben bir insan tanıyorum ki nefsi ona, 'Ben senin için on gün aç kalmaya sabrederim, sen de bundan sonra benim arzuladığım şeyi bana yedir' diyor. O da nefsine, 'Ben senin on gün aç kalmanı istemiyorum fakat sen bu arzunu terket yeter!' diyor."

İşte sâliklerin ve büyüklerin yolu budur. Bu dereceye kavuşmayan bir kimse hiç olmazsa bazı şehvetlerini bırakıp müslümanları kendi nefsine tercih etmeli, herkese faydalı olmalı, her gün et yememelidir. Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Et yemeyi kırk gün bırakan kimsenin ahlâkı bozulur. Kırk gün sürekli et yiyen kişinin de kalbi katılaşır." Bunun itidali Hz. Ömer'in, oğlu Abdullah'a [radıyallahu anhümâ] söylediği gibidir. Demiştir ki:

"Bir gün et ye, bir gün (ekmekle) yağ... Bir gün süt iç, bir gün sirke... Bir gün de sade ekmek ye!"

Tok karnına uyumamak müstehaptır. Zira bu, iki gafleti birleştirmek olur. Hadis-i şerifte buyrulmuştur ki:

أَذِيبُوا طَعَامَكُمْ بِالذِّكْرِ وَالصَّلَاةِ وَلَا تَنَامُوا عَلَيْهِ فَتَقْسُو قُلُوبُكُمْ

"Yediklerinizi namaz ve zikir ile eritin; (yemeğin üstüne hemen) uyumayın ki kalbiniz katılaşmasın!"[61]

Denilmiştir ki:

"Yemeğin âfetlerini kaldırması için yemekten sonra dört rekât namaz kılmalı, yüz defa tesbih etmeli veya Kur'an'dan bir cüz okumalıdır."

61 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 4949.

Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] ne vakit doyuncaya kadar yese o geceyi ayakta geçirir (ihya eder) ve, "Merkebin karnını doyur ve onu işte çalıştırarak yor" derdi.

Büyüklerden biri müridine demiştir ki:

"Arzu ettiklerinizi yemeyin! Eğer yerseniz onları talep etmeyin. Eğer talep ediyorsanız onlara muhabbet beslemeyin!"

Açlık Mücâhedesinin Sırları

Açlıktan murat nefsin şehvetini kırmak, ona hâkim olmak ve terbiye vermektir. Nefis eğer yola girerse, bu zorluklara ihtiyaç duymaz. Bu sebepten mürşid, bunları müridine emreder, kendisi yapmaz. Maksat eziyet ve açlık değil; amaç mideyi ağırlaştıracak kadar çok yememek ve açlık hissi yaşamamaktır. Çünkü bunların her ikisi de meşgaledir ve kişiyi ibadetlerden alıkoyar. Bu konudaki kemal nokta, meleklerin sıfatında olmaktır. Zira onlar açlık sıkıntısı ve yemek yükü çekmezler.

Nefse yolun başında güç kullanılmaz ise bu itidali yakalayamaz. Bu sebepten büyüklerden bazıları daima kendilerine kötü zan ile bakmışlar, zorluk yolunu tutmuşlar ve her an bu riyâzeti korumuşlardır. Daha kâmil olanlar itidal ölçüsünde istikrar elde edenlerdir. Bunun delili ise şudur: Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bazan öyle oruç tutardı ki orucunu hiç açmayacağını; bazan da oruca öyle ara verirdi ki hiç oruç tutmayacağını zannederlerdi.

Yine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] evine gelir, hanımlarının yanına girer ve, *"Yanınızda yiyecek bir şey var mı?"* diye sorardı; var derlerse, oturur ondan yer; eğer yok derlerse, *"Öyleyse ben bugün orucum"*[62] buyururdu.

Allah Teâlâ her ikisinden de razı olsun, Ma'rûf-i Kerhî'ye lezzetli yemek verdiklerinde yerdi, Bişr-i Hâfî ise yemezdi. Bu hali Ma'rûf-i Kerhî'ye sorduklarında şöyle demiştir:

62 Müslim, Sıyâm, 32 (nr. 170); Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/173-174.

"Kardeşim Bişr veradan kaynaklanan kabz (sıkıntı, darlık) hali üzeredir; ben ise marifetten kaynaklanan bast (rahatlık, bolluk) hali üzereyim! Ben Mevlâ'mın yurdunda bir misafirim; bana bir şeyler yedirdiği zaman yerim! Aç bıraktığı zaman da sabrederim. Benim, itiraz etme ve seçme hakkım yok!"

Burada ahmakların düştüğü hata mücâhedeye takat yetiremediklerinde, "Ben Ma'rûf-i Kerhî gibi ârifim" demeleridir. Şu iki sınıf kimseden başkası mücâhedeyi bırakamaz: Her işi doğru olan sıddıklar, her işini doğru zanneden ahmaklar.

Ma'rûf-i Kerhî'nin [rahmetullahi aleyh] kendi tasarrufu bitmişti. Onu elle veya dille incitseler öfkelenmez, başına geleni Cenâb-ı Hak'tan bilirdi. "Marifetten kaynaklanan bast hali üzereyim (ben ârifim)" sözünü o derse doğrudur. Bişr-i Hâfî, Serî es-Sakatî, Mâlik b. Dînâr gibi büyükler [rahmetullahi aleyhim ecmaîn] kendi nefislerinden emin olmadıklarından mücâhedeyi bırakmamışlardır. Bu çağın insanının kendisine bu nazarla bakması ise muhaldir. Vesselâm.

Arzulardan El Çekmenin Âfetleri

Şehvetlerden el çekmekle iki âfet doğar. Birincisi, kişi bazı şehvetlerden kendisini alıkoyamaz ve bunların bilinmesini istemez. Tek başına kaldığı yerde yer, kalabalıkta yemez. Bu ise nifakın tâ kendisidir. Şeytan ona kibir verip, "Bu, insanların sana iktida etmesi (uyması) için maslahat olur" der. Bu tam bir aldatmadır.

Bazısı da arzuladığını alır, insanların gözü önünde evine götürür. Sonra yememeye güç yetirip onu gizlice insanlara sadaka olarak verir. Bu sıdkın son derecesidir ve sıddıkların işidir. Bunu yapmak nefse oldukça zor gelir. İhlâsın şartı ise bunun kişiye kolay gelmesidir. Eğer zor gelirse henüz kalpte gizli riya var demektir (ki bu da ikinci âfettir). Böyle bir kimse riyaya taat ediyor demektir, Cenâb-ı Hakk'a değil! Yemek şehvetinden kaçıp da riya şehvetine düşen kimsenin hali, yağmurdan kaçıp da doluya tutulan kimsenin durumu gibidir. O halde nefsinde bu arzu beliren biri, canının istediği şeylerden insanların yanında azca yiyip tamamını yemez. Böylece hem riyası kırılmış olur hem de şehveti...

TENÂSÜL UZVUNUN ŞEHVETİ

İnsana tohumu serpme konusunda talepkâr olması için cimâ şehveti verilmiştir. Böylece nesli kesilmemiş ve cennet lezzetlerinden bir numune elde etmiş olur. Bu şehvetin âfeti ise oldukça büyüktür. Nitekim İblis, Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] yanına gelerek demiştir ki:

"Sana helâl olmayan bir kadınla baş başa kalma. Bir adam, kendisine helâl olmayan bir kadınla baş başa kaldığında, diğer adamlarım değil, bizzat ben onun arkadaşı olurum; onu kadınla, kadını onunla fitneye düşürürüm."

Said b. Müseyyeb'in [rahmetullahi aleyh] şöyle dediği nakledilmiştir:

"Hz. Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem] önceki devirlerde Allah Teâlâ hangi peygamberi göndermişse, İblis, onu kadınlarla helâk etmekten ümidini kesmemiştir. Bana göre, onlardan daha çok korkulacak bir şey yoktur. Medine'de kendi evimden ve kızımın evinden başka içine girdiğim bir ev yoktur."

Bu şehvetin de ifratı (aşırısı), tefriti (noksan kalanı) ve itidali (orta olanı) vardır.

İfrat, kişinin kötü fiillerden (haramdan) utanmayıp kendisini tamamen bunlara vermesidir. Bu durumda olan birinin nefsini oruçla kırması vâciptir, bu çare olmuyorsa evlenmelidir.

Tefrit, kişinin cinsel yönden iktidarsız olması veya nikâhlısı ile cinsel ilişkiye girme hususunda zafiyet yaşamasıdır.

İtidal ise, kişinin şehvete sahip olup onu zaptetmesidir.

Bir kimsenin, şehvetini artırması için bir şeyler yemesi cahilliğindendir. Böyle birinin hali, arı kovanını karıştırıp da arıları kızdıran, ardından da başına toplanan arılardan kaçma yolu arayan kimsenin durumuna benzer. Fakat evli bir kimsenin karısının hakkını korumak için bunu yapması câizdir. Çünkü kadınların koruyucusu erkeklerdir.

Garip senetle gelen bir hadiste Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

شَكَوْتُ إِلَى جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ضَعْفِي عَنِ الْوِقَاعِ فَدَلَّنِي عَلَى الْهَرِيسَةِ

"Cebrâil'e [aleyhisselâm] cinsî münasebetteki yorgunluğumdan şikâyet ettim; bana keşkek yemeğini tavsiye etti"[63]

Bunun sebebi, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] nikâhı altında dokuz hanımı vardı, her birinin hakkını vermek ona vâcipti. Çünkü onlar, müminlerin anneleri oldukları için Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] onları boşasa bile, başkasının onlarla evlenmesi haramdı. Bu yüzden onun kuvvet talebi, cimâ ile keyiflenmek için değil, hanımlarının hakkını vermek (ve onların iffetini korumak) içindi.

Şehvetin âfetlerinden biri de aşktır. Birçok günahın sebebi budur. Kişi eğer en başta ihtiyatlı olmazsa kendisini kaybeder. İhtiyat, gözü korumaktır. Eğer göz kazara birine değerse, yeniden bakmamak için onu korumak kolay olur. Fakat onu kendi haline bırakırsa zaptetmesi zor olur. Nefis bu konuda bir binek hayvanı gibidir. Önce bir yere gitmek isteyince onu dizgininden tutup çevirmek kolay olur, bir yere girdiğinde ise kuyruğundan tutup dışarı çekmek zor olur. O halde işin aslı gözü muhafaza etmektir.

Said b. Cübeyr [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Hz. Davud'a [aleyhisselâm] imtihan ancak bakıştan geldi!"

Bunun için Hz. Davud, oğlu Süleyman'a [aleyhimesselâm] demiştir ki: "Yavrum, aslanın ve yılanın arkasından git fakat kadının arkasından gitme (bu daha tehlikelidir)."

Hz. Yahya'ya [aleyhisselâm], "Zinanın başlangıcı nedir?" diye sorulunca, "Harama bakış ve onu temenni etmektir" demiştir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

اَلنَّظْرَةُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ فَمَنْ تَرَكَهَا خَوْفًا مِنَ اللهِ تَعَالَى أَعْطَاهُ اللهُ تَعَالَى إِيمَانًا يَجِدُ حَلَاوَتَهُ فِي قَلْبِهِ

63 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 6592; İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/144.

"Kasıtlı bakış, İblis'in zehirli oklarından bir oktur. Kim Allah'tan korkarak harama bakmayı terkederse, Allah Teâlâ bunun neticesi olarak ona tadını kalbinde bulacağı bir iman verir."[64]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur:

مَا تَرَكْتُ بَعْدِي فِتْنَةً أَضَرَّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ

"Benden sonra erkeklere kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım."[65]

لِكُلِّ ابْنِ آدَمَ حَظٌّ مِنَ الزِّنَا فَالْعَيْنَانِ تَزْنِيَانِ وَزِنَاهُمَا النَّظَرُ، وَالْيَدَانِ تَزْنِيَانِ وَزِنَاهُمَا الْبَطْشُ، وَالرِّجْلَانِ تَزْنِيَانِ وَزِنَاهُمَا الْمَشْيُ، وَالْفَمُ يَزْنِي وَزِنَاهُ الْقُبْلَةُ، وَالْقَلْبُ يُهِمُّ أَوْ يَتَمَنَّى وَيَصْدُقُ ذَلِكَ الْفَرْجُ أَوْ يُكَذِّبُهُ

"(Allah'ın korudukları hariç) Bütün âdemoğullarının zinadan payı vardır. Gözler zina eder; onların zinası harama bakmaktır. Eller zina eder; onların zinası harama dokunmaktır. Ayaklar zina eder; onların zinası harama yürümektir. Ağız zina eder, onun zinası (haram kimseyi) öpmektir. Kalp zinayı düşünür veya temenni eder. Ferc ise (haramı işleyerek) kalbi doğrular veya (terkederek) yalanlar."[66]

O halde gözünü koruyamayan kimsenin şehveti için riyâzet çekmesi vâcip olur. Bu şehveti kırmanın çaresi de oruç tutmaktır. Kişi eğer bunu yapamıyorsa evlenmelidir.

Güzel yüzlü oğlanlardan gözünü koruyamayanın âfeti daha büyüktür. Çünkü bu asla helâl kılınamaz.[67] Tüysüz bir gence bakıp da şehveti harekete geçen, bununla rahatlama bulan kimsenin bakışı ha-

---

64 Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/313-314; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/151; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 2/599.

65 Buhârî, Nikâh, 18 (nr. 5096); Müslim, Rikâk, 1 (nr. 97-98); Tirmizî, Edeb, 31 (nr. 2780); İbn Mâce, Fiten, 19 (nr. 3998).

66 Buhârî, İstî'zân, 12 (nr. 6243); Müslim, Kader, 5 (nr. 2657); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/343; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/89. Lafız Beyhakî rivayetine aittir.

67 Erkeğin kalbi bir kadına meyletse, nikâh ile onu kendine helâl yapma imkânı vardır.

ramdır. Fakat bu rahatlamanın şekli bir yeşilliğe, çiçeğe ya da güzel yazıya bakar gibi olursa bunda zarar yoktur. Zira o kimsede bunlarla birleşmek arzusu doğmaz. Gül ve çiçekler ne kadar güzel olsalar da onları öpmek ya da okşamak olmaz. Bu arzular bir kimsede ortaya çıkarsa, bu şehvet alametidir ve ilk basamağı da livâtadır.

Meşâyihten biri demiştir ki: "Ben, ibadet ehli bir genç için yırtıcı hayvandan daha çok, yanında oturan tüysüz oğlandan korkarım."

Dervişlerden biri şöyle anlatmıştır:

"Müridliğe ilk başladığım günlerde şehvetim şiddetlenmiş, dayanamayacağım bir hal almıştı. Bundan dolayı sürekli olarak Allah Teâlâ'ya yalvarıyor, durumumu arzediyordum. Bir gün uyurken rüyamda birini gördüm. Bana, 'Ne derdin var?' diye sordu. Ben de halimi ona şikâyet ettim. 'Bana doğru yaklaş!' dedi, yaklaştım. Elini göğsümün üstüne koydu, elinin soğukluğunu kalbimde ve bedenimin her tarafında hissettim. Sabah olunca baktım ki bendeki o aşırı şehvet hali kaybolmuş. Bu halde rahatça bir sene geçirdim. Bir sene geçince eski hal tekrar başıma geldi. Ben de Allah Teâlâ'dan yardım istemeyi çoğalttım. Rüyamda bana bir şahıs geldi ve, 'Bu halin sona ermesini ve boynunu vurmamı ister misin?' dedi, ben de, 'Evet' dedim. 'Boynunu uzat!' dedi; boynumu uzattım, nurdan bir kılıç çıkardı ve onunla boynuma vurdu. Sabah olduğunda baktım ki üzerimdeki hal kaybolmuş. Yine bir sene âfiyet içinde devam ettim. Bir sene sonra şehvetim daha şiddetli bir şekilde geri döndü. Rüyamda bir şahıs gördüm, göğsümün içine (kalbime doğru) hitap ederek, 'Yazıklar olsun sana! Daha ne zamana kadar, kaldırılmasını istemediği bir şeyi Allah Teâlâ'dan istemeye devam edeceksin?' dedi. Bunun üzerine evlendim, o hal benden kesildi, çocuk sahibi oldum."

Şehvete Muhalefet Etmenin Sevabı

Şehvet ne kadar baskın olursa, ona muhalefet etmenin sevabı da o kadar büyük olur. Hiçbir arzu kişiye cinsel şehvetten daha baskın gelmez. Fakat bu şehvetin matlubu çirkindir ve insanların ekseriyeti-

nin bu şehvetin istediği günahtan geri durmaları ya âcizlikten ya utanmadan ya da açığa çıkarak kötü anılmaktan korktuklarındandır. Her kim şehvetten bu sebeplerden sakınırsa sevap alamaz. Çünkü bunlar, dünya yurduna taat etmektir, şeriata değil! Fakat günah sebeplerinden âciz olmak saadettir. Zira kişi hangi sebeple olursa olsun en azından azap görmekten kurtulur.

Ancak bir kimse bu haramı yapabilecek durumda olup karşısında hiçbir engel bulunmasa ve yalnızca Allah Teâlâ'nın rızası için buna yanaşmasa sevabı çok fazla olur. Böyle bir kimse kıyamet gününde ilâhî arşın gölgesinde bulunacak yedi sınıf insandan olur. Bu manada onun derecesi Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] derecesi gibidir. Bu zorlu yolu geçmekte onun imamı ve rehberi Hz. Yusuf'tur [aleyhisselâm].

Süleyman b. Yesâr [rahmetullahi aleyh], insanlar içinde yüzü en güzel olanlardan biriydi. Yanına bir kadın girdi, ondan kendisiyle birlikte olmasını istedi; Süleyman hemen evinden çıktı ve kadını orada bıraktı. Süleyman demiştir ki: "O gece rüyamda Hz. Yusuf'u [aleyhisselâm] gördüm. Ben ona,

'Sen Yusuf musun?' diye sordum. O da, 'Evet, ben (ilâhî yardım olmasa) o işe meyledecek olan Yusuf'um, sen ise bu işe meyletmeyen Yusuf'sun' dedi."

O bu sözle,

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ ۚ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَآ اَنْ رَّاٰ بُرْهَانَ رَبِّهٖ ۚ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوْٓءَ وَالْفَحْشَآءَ ۚ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ ﴿٢٤﴾

"Gerçekten kadın ona meyletti. Eğer Rabb'inin delilini görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o, bizim ihlâslı kullarımızdandı" (Yusuf 12/24) âyet-i kerimesine işaret etti.

Yine Süleyman b. Yesâr'dan [rahmetullahi aleyh] şu olay nakledilmiştir:

Süleyman b. Yesâr [rahmetullahi aleyh], bir arkadaşıyla birlikte hac için Medine'den yola çıktı. Ebvâ'da konakladılar. Arkadaşı eline azık sepe-

tini alarak bir şeyler satın almak için çarşıya gitti. Süleyman b. Yesâr da çadırda oturdu. Kendisi insanların en güzel yüzlüsü ve verada en önde olan biriydi. Ona dağın başından bir kadının gözü ilişti. Onun cemalini ve güzelliğini görünce hemen yanına geldi. Yüzü peçeli ve ellerinde eldiven olduğu halde Süleyman'ın önüne oturdu. Yüzünden peçeyi açtı, yüzü ay gibi parlıyordu. Süleyman'a, "Benim ihtiyacımı gör, beni memnun et" dedi. Süleyman da onun yiyecek istediğini zannederek, kalkıp artan yiyeceklerden vermek istedi.

Kadın, "Ben bunu istemiyorum; ben bir erkeğin hanımına vereceği şeyi (benimle birlikte olmanı) istiyorum" dedi. Süleyman, "Seni bana İblis gönderdi" dedi ve sonra başını dizleri arasına koyarak yüksek sesle ağlamaya başladı. Sürekli ağlıyordu. Kadın onu bu halde görünce peçesini yüzüne indirip oradan ayrıldı, ailesinin yanına döndü.

Biraz sonra arkadaşı geldi. Onu ağlamaktan gözleri şişmiş ve sesi kısılmış bir halde görünce, "Seni ağlatan nedir?" diye sordu. Süleyman da, "Çocukları özledim bunun sıkıntısından ağlıyorum" dedi. Arkadaşı, "Hayır, vallahi ağlama sebebin bu değil, senin başından bir olay geçmiş olmalı, sen çocuklarından ayrılalı ancak üç gün oldu" dedi ve yaşadığı olayı anlatması için ısrar etti. Sonunda o da Arabî kadının olayını anlattı. Bunun üzerine arkadaşı sepeti yere bıraktı ve şiddetli bir şekilde ağlamaya başladı. Bunu gören Süleyman, "Sana ne oldu, sen neden ağlıyorsun?" diye sordu. Arkadaşı, "Senden daha çok ağlamayı hak eden benim! Çünkü eğer senin yerinde ben olsaydım ona sabredemeyeceğimden korkarım" dedi ve ikisi birlikte uzun süre ağladılar.

Süleyman [rahmetullahi aleyh] Mekke'ye ulaşınca, tavaf ve sa'y yaptı, hicr-i İsmail denen yere geldi. Elbisesine sarılıp yere uzandı, o sırada bir uyuklama haline girdi. Rüyasında güzel yüzlü, uzun boylu, güzel kokulu hoş bir zat gördü. Ona, "Allah sana rahmet etsin, sen kimsin?" diye sordu. O da, "Ben, Yusuf'um!" dedi. Süleyman, "Şu bir iftira ile zindana atılan doğru sözlü Yusuf mu?" diye sordu. O da, "Evet, o" dedi. Süleyman, "Gerçekten seninle Mısır azizinin hanımı arasında geçen olay çok hayret verici!" dedi. Hz. Yusuf da ona, "Seninle Ebvâ'da-

ki kadın arasında geçen olay daha hayret vericidir!" dedi.Abdullah b. Ömer'in [radıyallahu anhümâ] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu işittim:

"Sizden önceki ümmetlerde üç kişi yola çıkmışlardı. Karanlık basınca geceyi geçirmek için mağaraya sığındılar. O sırada dağdan kopan bir kaya yuvarlandı ve mağaranın girişini kapattı. Onlar, 'Bizi bu kayadan ancak salih amellerimizle Allah Teâlâ'ya dua etmemiz kurtarır' dediler. Onlardan biri şöyle dua etti:

'Allahım, sen biliyorsun ki, benim çok ihtiyar annem ve babam vardı. Onlara süt vermeden evvel aileme ve hayvanlara bir şey içirmezdim. Bir defasında bir ağaçla uğraştığımdan geç kaldım, geldiğimde uyumuşlardı. Akşam içeceklerini hazırlayıp getirdim, onları uyur vaziyette bulunca da uyandırmaktan çekindim. Fakat onlardan önce aileme ve hayvanlara içeceklerini vermeyi hoş bulmadım, elimde sütleri sabaha kadar uyanmalarını bekledim. Bu sırada çocuklar da açlıktan etrafımda ağlıyorlardı. Anne babam şafak sökerken uyandılar ve akşam sütlerini içtiler. Yâ Rab, ben bu işi sırf senin rızan için yapmışsam, bizi içinde bulunduğumuz şu sıkıntıdan kurtar.' Bunun üzerine mağaranın ağzını kapatan kaya biraz aralandı, fakat çıkılacak gibi değildi. Bir diğeri şöyle dua etti:

'Allahım, sen biliyorsun ki, amcamın bir kızı vardı. O bana insanlar arasında en sevimli idi. Bir defasında bana teslim olmasını istedim fakat o bunu reddetti. Bir kıtlık senesinde sıkıntıya düştü; ihtiyacı için bana geldi. Ben, kendini bana teslim etmesi karşılığında ona yüz yirmi dinar verdim, o da kabul etti. Ona yaklaşıp temasta bulunacakken bana, 'Allah'tan kork, bekâret mührümü hakkını vermeden (nikâhsız) bozma!' dedi. Ben ona yaklaşmaktan geri durdum, ondan uzaklaştım. Halbuki o bana insanların en sevimlisi idi. Kendisine verdiğim altınları da ona bıraktım. Allahım, eğer bunu sırf senin rızan için yapmışsam bizi içinde bulunduğumuz şu sıkıntıdan kurtar!' Bunun üzerine kaya biraz daha aralandı fakat yine çıkılacak gibi değildi. Üçüncü zat da şöyle dua etti:

'Allahım, ben işçi çalıştırıyordum. Biri hariç hepsinin ücretlerini ödedim. O ise ücretini almadan gitti. Ben de onun parasını çalıştırdım, nihayet ondan pek çok mal birikti. Bir zaman sonra bana gelerek, 'Ey Allah'ın kulu, ücretimi ver' dedi. Ben de ona, 'Şu gördüğün develer, büyükbaş hayvanlar, koyunlar ve köleler hep senin ücretinden birikti, hepsi senin' dedim. Adam, 'Ey Allah'ın

kulu, benimle alay etme' dedi. Ben, 'Hayır, seninle alay etmiyorum, onları al' dedim. O da hepsini aldı ve sürüp götürdü; onlardan hiçbir şey bırakmadı. Allahım, eğer bunu senin rızan için yaptıysam, bizi içinde bulunduğumuz şu sıkıntıdan kurtar.' Bunun üzerine kaya mağaranın önünden kayıp yuvarlandı ve mağaranın ağzı açıldı. Onlar da yürüyerek dışarı çıktılar."[68]

Bekir b. Abdullah el-Müzenî'den [rahmetullahi aleyh] nakledildiğine göre, kasabın biri, komşularından birinin câriyesine âşık oldu. Ailesi câriyeyi ihtiyaçlarını temin için başka bir köye gönderdiler. Kasap da onun peşinden gitti. Yolun bir yerinde câriyeden kendisine teslim olmasını istedi. Câriye, "Bunu yapma, senin beni sevdiğinden daha fazla ben seni seviyorum, fakat ben Allah'tan korkarım" dedi. Kasap da, "Sen Allah'tan korkarsın da ben korkmaz mıyım!" dedi ve tövbe ederek geri döndü.

Yolda kendisine şiddetli bir susuzluk isabet etti, neredeyse boynu kırılacaktı (susuzluktan helâk olacaktı). O sırada İsrâiloğulları'nın peygamberlerinden biriyle karşılaştı. Peygamber ona halini sorup, "Neyin var?" deyince, "Susuzluk!" diye cevap verdi. Peygamber, "Gel Allah Teâlâ'ya dua edelim de köye varana kadar bir bulut bizi gölgelendirsin" dedi.

Kasap, "Benim salih bir amelim yok ki dua edeyim" dedi. Peygamber, "Ben dua edeyim, sen de duama 'âmin' de" dedi. Peygamber dua etti, kasap "âmin" dedi. Bunun üzerine bir bulut onlara gölge yaptı, köye kadar o gölge altında gittiler. Köye varınca, kasap kendi mekânına doğru gitmeye başladı, bulut onun tarafına meyletti. Bunu gören peygamber, "Sen, salih bir amelinin olmadığını düşünüyordun. Ben dua ettim, sen de 'âmin' dedin. Bunun üzerine bulut ikimizi gölgelendirdi. Şimdi ise bulut seni takip etti; bana durumunu haber ver" dedi. O da câriye ile yaşadığı durumu haber verdi. Bunu işiten peygamber, "Şüphesiz samimi tövbe eden kimse Allah Teâlâ katında öyle bir mevkiye yükselir ki insanlardan hiç kimse onun mevkiine ulaşamaz"dedi.

---

68 Buhârî, İcâre, 12 (nr. 2272); Müslim, Rikâk, 27 (nr. 2743); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/116.

Nâmahreme Bakmanın Âfetleri

Kişinin böyle bir işte (harama bakmakta) kudret bulup da kendisini koruyabilmesi nadir görülür. O halde evla olan işin başında sakınmaktır, işin başı da gözdür. (Basra'nın âbidlerinden) Alâ b. Ziyâd [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Hiçbir kadının elbisesine bakma, şüphesiz bundan dolayı kalbe şehvet düşer."

Hakikatte kadınların elbiselerine bakmaktan, onların güzel kokularını koklamaktan, seslerini işitmekten, hatta haber göndermekten, onlardan haber almaktan ve sen onları görmesen de, onların seni göreceği yerlerden geçmekten sakınmak vâciptir. Çünkü cemalin olduğu yerde kalbe şehvet tohumu ve kötü düşünceler saçılır.

Kadınların da güzel yüzlü erkeklerden sakınmaları gerekir. Kasıtlı bakmaları haramdır. Şehvetle olan her bakış haramdır, isterse sadece elbiseye olsun... Göz gayr-i ihtiyarî takılırsa günah değildir. Fakat ikinci defa bakmak haram olur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

لَكَ الْأُولَى وَعَلَيْكَ الثَّانِيَةُ

"(Kasıtsız olan) İlk bakıştan sorumlu olmazsın, fakat (kasıtla baktığın) ikinciden sorumlu olursun"[69] buyurmuştur.

Yine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

مَنْ عَشِقَ فَعَفَّ فَكَتَمَ فَمَاتَ فَهُوَ شَهِيدٌ

"Kim âşık olur, iffetini korur, aşkını gizler ve ölürse o, şehiddir"[70] buyurmuştur.

İffeti korumak da, birinci bakış kazara olduysa, ikincisinden sakınıp bakmamak, bakmayı istememek ve o aşkı kalpte gizlemektir.

---

69 Ebû Davud, Nikâh, 44 (nr. 2149); Tirmizî, Edeb, 28 (nr. 2777).

70 Harâitî, *İ'tilâlü'l-Kulûb*, nr. 106; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/475; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 8853.

Hiçbir fesat tohumu; arada perde olmadan meclislerde, misafirliklerde ve diğer yerlerde kadınlarla bir arada bulunmak gibi değildir. Kadınların çarşaflı ve nikaplı olmaları yetmez. Çarşaf beyaz, peçe de gösterişli olursa, şehveti tahrik eder. Hatta böyle yapan kimseler yüzleri açık olmaktan daha fazla cazip görünürler. O halde kadınların beyaz çarşaf, gösterişli ve şeffaf peçe ile yüzlerini bağlayıp dışarı çıkmaları haramdır. Böyle yapan kadın âsi olur, buna razı olan kocası ve müteallikları da bu günaha ortak olur. Erkeklerin kalplerinde hareket meydana getiren her şehvet, düşünce ve bunlardan meydana gelen her fesat, yapan kişinin ve rıza gösterenin boynuna vebaldir.

Hiçbir erkeğin şehvet kastıyla kadın elbisesi giymesi, şehvetle o elbiseyi okşaması ya da öpmesi câiz değildir. Yine bir erkeğin güzel kokulu çiçek veya elma ya da mülatefe edecekleri (yakınlık bulacakları) herhangi bir şeyi yabancı kadınlara vermesi, onlardan alması veya onlarla tatlı ve yumuşak konuşması câiz değildir. Bir kadının da yabancı erkeklerle sert ve keskin bir üslup dışında konuşması câiz değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٣٢﴾

"Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah'tan) korkuyorsanız, (yabancı erkeklere karşı) çekici bir eda ile konuşmayın; sonra kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılır. Sizden beklendiği şekilde konuşun" (Ahzâb 33/32).

Bir kadının su içtiği testiden, onun ağzının değdiği yere denk getirmek kastıyla su içmek câiz değildir. Bunun gibi bir kadının dişlediği meyveyi yemek de böyledir.

Bir hikmet ehli demiştir ki:

Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin eşi ve çocukları [radıyallahu anhüm], Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] önünden kaldırılan, mübarek parmakları ve ağzının değdiği her kâseyi teberrük için elleri ile sıyırırlardı. Çünkü

bunda sevap vardır; fakat nefsanî lezzet ve güzellik kastıyla böyle bir şey yapılırsa bu günah olur. Kadınlara taalluk eden şeylerden geri durmak kadar başka bir şeyden sakınmak daha mühim değildir. Vesselâm.

Kişi yolda bir kadına rastladığında şeytan onu zorlayarak, "Acaba nasıl biri, bir bak!" der. Bu durumda şeytanla cedelleşerek, "Niçin bakayım! Eğer çirkin ise huzursuz olurum, günaha girerim. Güzel ise helâlim olmadığı için günahkâr olurum, hasret ve elemi de bende kalır. Ardından gidersem ömrümü ve dinimi ona veririm, hatta muradıma da erememl" demelidir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا رَأَى أَحَدُكُمُ امْرَأَةً تُعْجِبُهُ فَلْيَأْتِ أَهْلَهُ فَإِنَّ مَعَهُنَّ مِثْلَ الَّذِي مَعَهَا

"Sizden biriniz hoşuna giden bir kadın gördüğünde eşine gitsin (onunla beraber olsun). Zira onlarda olan, ötekilerde de olanın aynısıdır."[71]

71 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 4/321; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONUŞMA ARZUSU VE DİLİN ÂFETİ

Dil, Cenâb-ı Hakk'ın sanatının acayipliklerindendir. Sûrette bir et parçasından ibaret gibi görünür, hakikatte ise var olan her şey onun tasarrufundadır; hatta olmayanlar bile... Çünkü dil hem yokluktan hem de varlıktan bahseder.

Dil, aklın nâibi yani vekilidir ve hiçbir şey aklın ihtiyatının dışında değildir. Dil; akılda, vehimde ve hayalde olanları ifade etmekten ibarettir. Diğer uzuvlar böyle değildir. Mesela göz diyarında renk ve şekillerin dışında bir şey yoktur, kulak diyarında da sesin dışında... Diğer uzuvlar da bunun gibidir. Her biri ancak memleketin bir köşesinde hüküm sürebilir. Dilin hükmü ise tıpkı kalp gibi tüm memlekette geçer. Dil kalbin mukabilinde yani karşısında olduğundan sürekli kalpten sûretler alır ve bunları söyler, tıpkı sûretleri kalbe ulaştırması ve söylediği her sözden kalpte bir sıfatın meydana gelmesi gibi. Mesela kişi diliyle tazarruda bulunur, feryad u figan eyler, bu manada sözler sarfeder ve ağlama lafızları söylerse kalp bundan rikkat (incelik, merhamet), dert ve yanış alır. Böylece kalp ateşinin buharı dimağa yönelir ve gözlerden yaş akmaya başlar. Keyif veren ve güzelleri anlatan sözler

söyleyince ise kalpte sevinç ve neşe hareketi doğar ve şehvet harekete geçer. Bunun gibi dilin söylediği her sözden kalpte ona uygun bir sıfat belirir. Kişi kötü (bâtıl) sözler sarfederse kalp kararır, hakkı konuşursa nurlanır. Dil yalan söyleyince, kalbin sûreti de (yalan söz gibi) eğrilir, yamuk bir ayna misali doğruyu göstermez olur. Bu sebepten şairlerin ve yalancıların rüyaları çoğu zaman doğru çıkmaz. Çünkü bunların kalpleri yalan ve aldatıcı sözler gibi eğridir. Doğru konuşmayı ahlâk edinen kimsenin rüyaları da doğru olur.

Yalan söyleyenler nasıl ki bu cihanda doğru rüya göremezlerse, ahirete gittiklerinde de bütün lezzetlerin en üstünü olan rü'yetullah onların kalbinde eğri olur ve Cenâb-ı Hakk'ı doğruca göremezler. Böyle kimseler bu lezzetin saadetinden mahrum kalırlar. Nitekim güzel yüz, eğri aynada eğri görünür. Kılıcın enine ya da boyuna bakan kişi sûret güzelliğinin lezzetini bulamaz. Ahiret âleminin ve ilâhî dergâhın işleri böyledir. O halde kalbin doğruluğu ya da eğriliği, dilin doğru ya da eğri olmasına bağlıdır. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا يَسْتَقِيمُ إِيمَانُ الْعَبْدِ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ وَلَا يَسْتَقِيمُ قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ رَجُلٌ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ

"Kulun kalbi doğru olmadıkça, imanı düzgün olmaz. Dili doğru olmadıkça da kalbi doğru olmaz. Komşusu kötülüklerinden emin olmayan kimse cennete giremez."[72]

O halde dilin şerrinden ve âfetinden sakınmak, dinin önemli işlerindendir. Biz bu bölümde sükût etmenin faziletinden bahsedeceğiz. Daha sonra sırasıyla çok ve boş konuşmanın felaketleri, münakaşa lezzetinin, husumet beslemenin, kötü ve yerilmiş işlerin âfetleri, uzun dilli olmanın, lânet etmenin, mizah yapmanın, yalan söylemenin, gıybet etmenin ve söz taşımanın musibetleri, ikiyüzlülüğün felaketleri, insanları övmenin, yermenin ve buna benzer şeylerin zararlarını anlatacağız inşallahu azze ve celle.

72 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/198; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/53; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 9.

Sükûtun Fazileti ve Faydaları

Mademki dilin âfeti oldukça fazladır ve kişinin kendisini bundan sakınması zordur, o halde -yapılabilirse- susmaktan daha güzel bir tedbir yoktur. Kişi zaruri ihtiyacını karşılamak kastının dışında söz söylememelidir. Demişlerdir ki:

"Abdal odur ki onun konuşması, yemesi ve uyuması ancak zaruri ihtiyacını gidermek ölçüsündedir."

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

لَا خَيْرَ فِى كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾

"Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka yahut bir iyilik yahut da insanların arasını düzeltmeyi isteyen(in fısıldaşması) müstesna. Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa, biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz" (Nisâ 4/114).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ صَمَتَ نَجَا

"Susan (tehlikeden) kurtulmuştur."[73]

Yine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنْ وُقِيَ شَرَّ قَبْقَبِهِ وَذَبْذَبِهِ وَلَقْلَقِهِ فَقَدْ وُقِيَ الشَّرَّ كُلَّهُ

"Midesinin, tenâsül uzvunun ve dilinin şerrinden korunan kişi, bütün kötülüklerden korunmuş olur."[74]

Muâz b. Cebel [radıyallahu anh], "Ey Allah'ın resûlü, en faziletli amel hangisidir?" diye sorduğunda; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] mü-

---

73 Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 50 (nr. 2501); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/159; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 10.

74 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 5409; Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 5978. Hadisin sonu, *"Ona cennet vâcip olur"* şeklinde bitmektedir. Ayrıca bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/132.

barek dilini çıkarıp parmağını üzerine koyarak, *"Buna sahip olmaktır"*[75] buyurmuştur.

Rivayet edildiğine göre, Ömer b. Hattâb [radıyallahu anh], Ebû Bekir es-Sıddık'ın [radıyallahu anh] dilini eliyle çektiğini görünce, "Ey Resûlullah'ın halifesi ne yapıyorsun?" diye sordu. Ebû Bekir es-Sıddık [radıyallahu anh] şöyle dedi:

"Beni tehlikeli yerlere atan işte budur."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَكْثَرَ خَطَايَا ابْنِ آدَمَ فِي لِسَانِهِ

"Gerçekten, âdemoğlunun hatalarının çoğu dilindedir."[76]

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَيْسَرِ الْعِبَادَةِ وَأَهْوَنِهَا عَلَى الْبَدَنِ الصُّمْتُ وَحُسْنُ الْخُلُقِ

"Size, ibadetin en kolayını ve bedene en hafif gelenini haber vereyim mi? O, susmak ve güzel ahlâktır."[77]

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَسْكُتْ

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden, ya hayır söylesin ya da sussun."[78]

Hz. İsa'ya [aleyhisselâm], "Bize öyle bir amel söyle ki onu yapınca cennete girelim" denilince, "Hiç konuşmayın" buyurdu. "Buna güç yetiremeyiz" dediklerinde de, "O takdirde sadece hayır konuşun" buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا رَأَيْتُمُ الْمُؤْمِنَ صَمُوتًا وَقُورًا فَادْنُوا مِنْهُ فَإِنَّهُ يُلَقَّنُ الْحِكْمَةَ

75 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/64; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 8.

76 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 18; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/299-300.

77 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 27; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 2759; *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/75.

78 Buhârî, Rikâk, 23 (nr. 6475); Müslim, İmân, 19 (nr. 74-77); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/31.

"Bir mümini, çokça sükût eder ve vakar halinde görürseniz, ona yaklaşın; çünkü ona hikmet verilmiştir."[79]

Hz. İsa [aleyhisselâm] demiştir ki:

"İbadet on bölümdür; onda dokuzu susmada, biri de insanlardan kaçmadadır."

Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَثُرَ كَلَامُهُ كَثُرَ سَقَطُهُ وَمَنْ كَثُرَ سَقَطُهُ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ وَمَنْ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ كَانَتِ النَّارُ أَوْلَى بِهِ

"Çok konuşanın hatası çok olur. Hatası çok olanın günahları çok olur. Günahları çok olana da cehennem daha layık olur."[80]

Bunun için Ebû Bekir es-Sıddık [radıyallahu anh] ağzının içine taş koyardı. Böylelikle kendisini konuşmaktan menederdi.

Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, uzun müddet hapsedilmeye dilden daha fazla layık hiçbir nesne yoktur."

Yunus b. Ubeyd [rahmetullahi aleyh], "Ben, dilini korumada dikkatli olan herkesin, diğer amellerini korumada da öyle dikkatli davrandığını gördüm" demiştir.

Birtakım insanlar, Hz. Muâviye'nin [radıyallahu anh] yanında konuşuyordu. Ahnef b. Kays [rahmetullahi aleyh] ise susuyordu. Hz. Muâviye [radıyallahu anh] ona, "Ey Ebû Bahr! Sen niye konuşmuyorsun?" diye sordu. Ahnef b. Kays şu cevabı verdi:

"Yalan söylersem Allah'tan korkuyorum; doğruyu söylersem senden korkuyorum."

---

79 İbn Mâce, Zühd, 1 (nr. 4101); Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10/405; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10524; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 6803.

80 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/74; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 90-91; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/142.

Şöyle anlatılır: "Rebî' b. Heysem [rahmetullahi aleyh], yirmi sene dünya kelâmı konuşmadı. Sabah olunca bir divit, kâğıt ve kalem alırdı. Her konuştuğunu yazardı. Akşam olduğunda da nefsini o konuştuklarından hesaba çekerdi."

Susmanın bütün bu faziletleri, dilin âfetinin çok olmasındandır. Bütün lüzumsuzluklar dil ucundan meydana gelir. Konuşmak güzel ve kolaydır; fakat iyi ile kötüsü arasını ayırmak zordur. Kişi susarak bu sorumluluktan kurtulur, kalbine himmet (manevi yardımlar) toplayarak tefekkür ve zikir ile meşgul olur.

Bil ki söz dört kısımdır:

1. Hepsi zarar olan.

2. İçinde hem fayda hem de zarar bulunan.

3. Ne faydası ne de zararı olan. Bu, fuzulî konuşmadır. Zamanı boşa harcaması zarar olarak kişiye yeter.

4. Hepsi faydalı olan.

O halde sözün dörtte üçünü söylememeli, dörtte biri ile yetinmelidir. Bu da yukarıdaki âyet-i celîlede geçen, *"Ancak bir sadaka yahut bir iyilik yahut da insanların arasını düzeltmeyi isteyen(in fısıldaşması) müstesna"* (Nisâ 4/114) ölçüsündedir. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] buyurduğu şu hadis-i şerif bu ifadenin hakikatini yansıtır:

مَنْ صَمَتَ نَجَا

"Susan selâmet bulmuştur."[81]

Bunlar bilinmeden dilin âfetleri de bilinmez. Bunlar da on beş âfettir. Hepsini teker teker anlatacağız.

81 Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 50 (nr. 2501); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/159; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 10.

DİLİN ÂFETLERİ

Birinci Âfet: Mâlâyâni Konuşmak. Bu, ihtiyacını ve eksikliğini duymadığın sözü söylemendir. Söylemediğinde din ve dünyanda hiçbir zararı yoktur. Kişi bu türlü konuşmalar ile hüsn-i İslâm'dan (Müslümanlığın güzelliğinden) uzak düşer. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ

"Mâlâyâniyi (kendisine bir fayda vermeyen söz ve işleri) terketmek, kişinin Müslümanlığının güzelliğindendir."[82]

Mâlâyâni konuşmak, kişinin bir mecliste bulunurken; yolculuk hikâyelerinden, şehirlerden, şehirlerin yemeklerinden, dağdan, bahçeden, geçmişteki hallerden fazla ve eksik olmadan anlatmasıdır. Bu türlü konuşmaların hepsi fuzulîdir, bundan sakınmak gerekir. Zira konuşmazsan zarara da girmezsin. Bir kimseyi gördüğünde ona seni ilgilendirmeyen şeyleri sorman da bunun gibidir. Bu, soruda bir âfet bulunmadığında böyledir. Fakat mesela bir kimseye, "Oruç musun?" diye sorarsan, doğru söylerse ibadetini izhar etmiş olur, yalan söylerse günaha girer; bunun sebebi de sen olursun. Bu ise câiz değildir. Aynı şekilde, "Nereden geliyorsun, ne yapıyorsun?" soruları da böyledir. Çünkü kişi belki bu sorulara açık şekilde cevap veremez ve yalana düşebilir. Bu da bâtıldır. Fuzulî konuşma, içinde hiçbir bâtıl söz bulunmayandır.

Denilmiştir ki: Lokman Hekim [aleyhisselâm], bir gün Hz. Davud'un [aleyhisselâm] yanına geldi. Hz. Davud [aleyhisselâm] zırh dokuyordu. Lokman Hekim [aleyhisselâm] daha önce böyle bir şey görmemişti. Bunun için önce hayret edip onun ne olduğunu sormak istedi, ancak sahip olduğu hikmet, onu sormaktan menetti. Nefsine hâkim olup onun ne olduğunu sormadı. Hz. Davud [aleyhisselâm] zırhı dokumayı bitirince ayağa kalktı, onu giydikten sonra, "Savaş için zırh ne güzel oldu!" dedi. Bunun üzerine Lokman Hekim [aleyhisselâm], "Susmak hikmettir; ancak

82 Tirmizî, Zühd, 11 (nr. 2317); İbn Mâce, Fiten, 12 (nr. 3976); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/201; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/19.

onu yapan pek azdır. Ben sana bunun ne olduğunu sormak istedim, sen bana cevabını verdin" dedi.

Bu gibi suallerin sebebi, insanların hallerini öğrenmeyi istemek ya da söz açarak dostluğu izhar etmektir. Bunun ilacı ise kişinin ölümün yakın ve yanında olduğunu bilmesidir. Yaptığı her tesbih ve zikrin kıymetli bir hazine olduğunu idrak etmesidir. Kişi bu hazineyi zayi ederse çok zarar görür. Bunun ilmî ilacı budur. Amelî ilacı ise ya uzlete çekilmektir ya da ağza taş koymaktır.

Bir haberde şöyle bildirilmiştir:

Bir genç Uhud günü şehid oldu. Açlıktan karnına taş bağlamıştı. Annesi yüzünden toprağı silerek, "Cennet nimetleri sana afiyet olsun oğlum" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ كَانَ يَتَكَلَّمُ فِيمَا لَا يَعْنِيهِ وَيَمْنَعُ مَا لَا يَضُرُّهُ

"Onun cennetlik olacağını nerden biliyorsun? Belki o, kendisine fayda vermeyen şeyleri konuşmuştur ve verilmesi kendisine zararı olmayan malı elinde tutup cimrilik yapmıştır."[83]

Bunun manası, "kendisinden bunların hesabı sorulur" demektir. Oysa afiyette hesap sıkıntısı yoktur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir defasında,

إِنَّ أَوَّلَ مَنْ يَدْخُلُ مِنْ هَذَا الْبَابِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ

"Şüphesiz, şu kapıdan ilk girecek kişi cennet ehlinden biridir" buyurdu. Kapıdan Abdullah b. Selâm [radıyallahu anh] girdi. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] ashabından bir grup insan kalkarak ona bu müjdeyi haber verdiler ve,

83 Tirmizî, Zühd, 11 (nr. 2316); İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 109; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/303.

"İşlediğin en sağlam ve rahmete sebep olacağından ümitli olduğun amelin hangisidir, bize haber ver" dediler. Abdullah b. Selâm [radıyallahu anh] şunları söyledi:

"Gerçekten ben zayıf bir kulum. Benim yüce Allah'tan ümitvar olduğum en kuvvetli amelim, kalbimde hiçbir mümine karşı kin, haset ve düşmanlık bulundurmamak ve bana fayda vermeyecek şeyleri terketmektir."

Şunu bilmelidir ki bir şey bir kelime ile söylenebiliyorken onu uzatıp iki kelime söylenirse, ikincisi fuzulî olur ve vebali söyleyene kalır.

Sahabilerden birinin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Gerçekten adamın biri bana bir şey söyler, bana göre onun cevabını vermek susuz kalmış olana serin su vermekten daha sevimlidir, ancak buna rağmen fuzulî olur korkusuyla cevap vermeyi terkederim."

Mutarrif b. Abdullah [rahmetullahi aleyh] der ki: "Allah Teâlâ'nın yüceliği kalbinizi kaplasın! Sizden biriniz köpeğine veya eşeğine, 'Allahım, onu rezil et!' kelimesini ya da buna benzer şeyleri söyleyerek, Allah Teâlâ'nın ism-i şerifini basit şeylerde anmasın."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

طُوبَى لِمَنْ أَمْسَكَ الْفَضْلَ مِنْ لِسَانِهِ وَأَنْفَقَ الْفَضْلَ مِنْ مَالِهِ

"Fazla ve gereksiz sözden dilini tutana ve elindeki fazla malını infak edene müjdeler olsun."[84] Yani böyle bir kimse kesenin ipini çözüp de dilinin ucuna bağlayandır.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَا أُوتِيَ رَجُلٌ شَرًّا مِنْ فَضْلٍ فِي لِسَانِهِ

"Bir insana fazla (ve boş) konuşmaktan daha kötü bir şey verilmemiştir."[85]

---

84 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 43; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 5/71; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 5299; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/229.

85 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 94; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/112; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/163.

Söylediğin her söz de sana şöyle yazılır:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ۝

"İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın" (Kâf 50/18).

Eğer melekler karşılıksız yazmasalardı ve yazdıkları anda senden ücret isteselerdi, bunun korkusundan söylediklerinden ancak onda birini konuşurdun. Çok konuşmakla zayi ettiğin vakitten meydana gelen ziyan, - ücretini senden isteselerdi- bundan daha fazlasıdır.

İkinci Âfet: Bâtıl ve Günah Sözlere Dalmak. Bu konudaki bâtıl, bid'at konuşmalardır. Bu, sahabilerin aralarındaki savaşlar ve olup biten hadiseler üzerine konuşmaktır. Günah ise fıskı ve münazara için gidilen bir yerde iki kişinin birbirine sövmesini ya da iki tarafın birbirini incitmesini anlatmak veya insanların gülmesi için kötü işlerden bahsetmektir. Bunların hepsi günahtır. Bu, birinci âfet gibi değildir. Çünkü kişinin derecesini düşürür.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kişi (kötü) bir söz söyler, ona hiç önem vermez, onun ağırlığını ve kadrini bilmez, o söz kendisini cehennemin dibine götürür. Bir adam da (güzel) bir söz söyler, onu fazla önemsemez. O söz kendisini cennete götürür."[86]

Üçüncü Âfet: Muhalefet ve Cedel Yoluna Girmek. Buna "mirâ: münakaşa etmek" denir. Kimileri vardır ki konuşan herkese itiraz edip, "Hayır, öyle değil!" demeyi âdet haline getirmişlerdir. Bunun manası, "Sen ahmak, cahil ve yalancısın; ben ise zeki, akıllı ve doğru sözlüyüm!" demektir. Bu tek cümle, iki helâk edici sıfata kuvvet verir. Bunlardan biri tekebbür (büyüklük taslamak), diğeri ise saldırganlıktır.

Bunun için Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُبْطِلٌ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي رَبَضِ الْجَنَّةِ

86 bk. Buhârî, Rikâk, 23 (nr. 6478).

"Haklı olduğu halde tartışmayı terkedene, cennetin en yüksek yerinde bir ev inşa edilir. Haklı olmadığı halde tartışmayı terkedene, cennetin kenarında bir ev inşa edilir."[87]

Bunun (haklı iken susmanın) sevabı, senin için daha fazladır; zira yalan ve asılsız şeylere sabretmek daha zordur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا يَسْتَكْمِلُ عَبْدٌ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ حَتَّى يَدَعَ الْمِرَاءَ وَإِنْ كَانَ مُحِقًّا

"Bir kul haklı bile olsa tartışmayı terketmediği müddetçe, imanın hakikatinin kemaline ulaşamaz."[88]

Bu muhalefet yalnızca mezhepsel konular için değildir. Şöyle ki bir kimse, "Bu nar tatlıdır" dese, sen de, "Hayır, ekşidir" desen veya biri, "Filanca yere uzaklık bir fersahtır" dese, sen de, "Hayır!" desen, bu tür münakaşaların tamamı yerilmiştir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

تَكْفِيرُ كُلِّ لِحَاءٍ رَكْعَتَانِ

"Her tartışmanın kefâreti iki rekât namaz kılmaktır."[89]

Kısaca "lecac" yani çekişme şudur: Bir kimse bir söz söyler, sen de onda yanlış bulup eksik taraflarını gösterirsin. Bütün bunlar haramdır. Çünkü böyle yapmakla kalp kırma meydana gelir. Zaruret dışında bir müslümanı incitmek ise câiz değildir. Bu gibi şeylerde hatayı göstermek farz değildir. Hatta susmak imanın kemalindendir. Çekişme mezhep konularında olursa buna "cedel" denir. Bu da yerilmiştir. Fakat kişinin tenha bir yerde işin hakikatini kabul edeceğini düşünürsen, nasihat yoluyla ona anlatabilirsin. Eğer kabul etme ümidi yoksa da susarsın.

---

87 Tirmizî, Birr, 58 (nr. 1993); İbn Mâce, Mukaddime, 7 (nr. 51); İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 140.

88 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 138; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/352 (Benzer bir rivayet).

89 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/149.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ أَنْ هَدَاهُمُ اللهُ تَعَالَى إِلَّا أُوتُوا الْجَدَلَ

"Allah Teâlâ bir kavmi hidayete erdirdikten sonra, mücadeleye girmedikleri sürece o kavim haktan sapmaz."[90]

Lokman [aleyhisselâm] oğluna, "Yavrum, âlimlerle mücadele etme, sana kızarlar" demiştir.

Hiçbir şey muhal ve bâtıl üzerine susmak kadar kuvvet istemez. Bu, mücâhedenin faziletleri arasındadır. Rivayet edildiğine göre, Ebû Hanîfe [rahmetullahi aleyh], önceleri ilim halkasına katılıp daha sonra terkeden Davud et-Tâî'ye [rahmetullahi aleyh],

"Niçin inzivaya çekildin (halktan ayrıldın)?" diye sordu; Davud et-Tâî [rahmetullahi aleyh],

"Cidali terkederek nefsimle mücâhede etmek için" dedi. Ebû Hanîfe [rahmetullahi aleyh],

"İlim meclislerine katıl, anlatılanları dinle ancak konuşma (işte senin için nefsini kıracak mücâhede şekli budur)" dedi.

Davud et-Tâî [rahmetullahi aleyh] der ki: "Ben de öyle yaptım; gerçekten nefsim için bundan daha güç gelen bir mücâhede görmedim."

Bir şehirde mezhep taassubundan daha büyük bir âfet yoktur. Bazıları makam ve şöhret peşinde giderler. Böyleleri cedeli dinden bilirler, kendi saldırganlıklarını ve kibirlerini bunun gerekliliği gibi gösterirler. Bunları dinden saydıkları için bu tür arzular kalplerinde muhkem olur ve elbette bunlara ulaşmak için sabırsızca davranırlar. Zira nefsin bu konuda pek çok arzusu ve şehveti bulunur. Mâlik b. Enes [rahmetullahi aleyh], "Cedel dinden değildir" demiştir. Selef-i sâlihînin hepsi insanları cedelden menetmiştir. Fakat eğer konuştukları kimse bid'at ehli biri ise çekişme ve sözü uzatma olmaksızın, Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şerifler ile doğruyu anlatmışlar; fayda vermezse de ondan yüz çevirmişlerdir.

---

90 Tirmizî, Tefsîrü'l-Kur'ân, 44 (nr. 3253); İbn Mâce, Mukaddime, 7 (nr. 48); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/252; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 135.

Dördüncü Âfet: Husumette Bulunmak. Bazıları mal husumeti yüzünden bir kadının huzuruna ya da başka bir yere giderler. Bunun âfeti çok büyüktür. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ جَادَلَ فِي خُصُومَةٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ لَمْ يَزَلْ فِي سَخَطِ اللهِ حَتَّى يَنْزِعَ

"Bilgisizce husumet içinde mücadele eden kişi, mücadeleden vazgeçinceye kadar Allah'ın gazabına mâruz kalır."[91]

Şöyle denilmiştir: "Mal konusundaki husumet gibi kalbi dağıtan, yaşama lezzetini ve dinin mürüvvetini alıp götüren bir şey yoktur."

Yine şöyle denilmiştir: "Vera sahibi hiç kimse mal konusunda husumet etmez." Zira fazla konuşmayınca husumet doğmaz, vera da kişiyi çok konuşturmaz.

İnsan husumetle en azından güzel sözü ve bunları terkedene vaat edilen sevabı kaybeder. O halde husumeti olan kimsenin yapabiliyor ise bunu terketmesi mühimdir. Kişi eğer bunu yapamıyorsa doğru sözlü olmalı, muhatabını incitme kastı gütmemeli, sert konuşmamalı ve çok konuşma arzusunda olmamalıdır. Bunların hepsi dinin helâkine sebeptir.

Beşinci Âfet: Kötü Konuşmak (Sövmek ve Bozuk Konuşmak). Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

الْجَنَّةُ حَرَامٌ عَلَى كُلِّ فَاحِشٍ أَنْ يَدْخُلَهَا

"Çirkin söz sahibi herkesin cennete girmesi haramdır."[92]

Bir haberde şöyle denilmiştir:

"Cehennemde öyle kimseler olur ki onların ağızlarından pislik akar ve onun kötü kokusundan cehennem ehli feryat edip, 'Bu kimdir?' der. Ona, 'Bu her nerede kötü ve pis bir söz işitse beğenirdi ve durmadan böyle sözler ederdi' denilir."

91 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr.153; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 8612; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 7929.

92 Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 2428; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 325; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/359 (Abdullah b. Amr'dan [radıyallahu anh] mevkuf olarak).

İbrahim b. Meysere [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir: "Çirkin sözler söyleyen kişi, kıyamet günü köpek sûretinde getirilir."

Çirkin ve ahlâksız sözlerin en fazlası, cinsel ilişki ile ilgili kötü tabirlerdedir. Bu ise fesat ehlinin âdetidir. Sövmek (küfür) de bunu bir kimseye nisbet etmektir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

مَلْعُونٌ مَنْ سَبَّ وَالِدَيْهِ

"Anne ve babasına söven kişi lânetlenmiştir"[93] buyurdu. Sahabiler, "Ey Allah'ın resûlü! Kişi anne babasına nasıl söver?" dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem], *"Kendisi karşısındakinin anne babasına söver; o da bunun anne babasına söver (Böylece anne babasına sövdürmüş olur)"* buyurdu.[94]

Mübâşeret ile ilgili sözleri kinaye yoluyla söylemek gerekir ki içinde kötü lafızlar bulunmasın. İçinde çirkinlik bulunan bütün sözleri işaret yoluyla söylemeli, açık olarak zikretmemelidir. Hatta kadınların isimlerini de açık söylememek belki onlara "örtülüler/perdeliler" demek icap eder. Bir kimsenin basur ya da baras (alaca) gibi kötü bir hastalığı varsa "hastalık" demeli ve böyle lafızlarda edebi gözetmelidir. Çünkü bunlar da bir tür kötü sözdür.

Altıncı Âfet: Lânet Etmek. Lânet etmek ister hayvana olsun isterse elbise ve insana, tümü yerilmiştir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْمُؤْمِنُ لَيْسَ بِلَعَّانٍ

"Mümin, lânet edici değildir."[95]

---

93 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/217, 317; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 2539; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 11546; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/301.

94 Buhârî, Edeb, 4 (nr. 5973); Müslim, İmân, 38 (nr. 146).

95 Tirmizî, Birr, 72 (nr. 2019); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/13; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 374.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir seferde iken, Medineli sahabi hanımlardan biri, devesinin sırtında iken bir ara (iyi gitmediğinden dolayı) ondan daraldı ve deveye lânet etti. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

خُذُوا مَا عَلَيْهَا وَأَعْرُوهَا فَإِنَّهَا مَلْعُونَةٌ

"Devenin sırtındaki yükleri alın, üzerini çıplak bırakın (semerini çıkarın), çünkü o (deve) lânete uğramıştır" buyurdu. O deve bir süre öylece dolaştı ve kimse yanına yaklaşmadı.

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bir insan, yere ya da bir şeye lânet ederse, lânet ettiği o şey, 'İçimizde Allah'a en âsi olana, Allah lânet etsin' der."

Bir gün Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] bir şeye lânet etti. Allah Resûlü de [sallallahu aleyhi vesellem] oturuyordu, şöyle buyurdu:

يَا أَبَا بَكْرٍ أَصِدِّيقِينَ وَلَعَّانِينَ كَلَّا وَرَبِّ الْكَعْبَةِ

"Ey Ebû Bekir! Hem sıddıklık hem de lânetçilik bir arada olur mu? Hayır! Kâbe'nin Rabb'ine yemin ederim ki olmaz." Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] tövbe etti ve kefâret olarak bir köle âzat etti.

İnsanlara lânet etmek câiz değildir ancak yerilmiş kimselerin tamamına olursa başka... Şöyle ki, "Zalimlere lânet olsun! Bid'at üzere olan fâsıklara, kâfirlere lânet olsun!" denilebilir. Ancak, "Mu'tezilîler'e ve Kerrâmîler'e lânet olsun!" demek tehlikelidir, bundan fitne ve fesat çıkabilir. Böyle demekten sakınmalıdır. Fakat şeriatta ve sahih bir haberde lânet edilmiş kimseler bunun dışında kalır. Bir kimseye, "Sana lânet olsun" ya da, "Filancaya lânet olsun" demek, onların Firavun ve Ebû Cehil gibi küfür üzere öleceğini şer'î olarak biliyorsa câizdir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bir kavmi "kâfirlerden" olarak isimlendirip onlara lânet etti. Çünkü onların müslüman olmayacaklarını biliyordu. Fakat bir yahudiye, "Sana lânet olsun!" demek tehlikelidir. Zira o kimse ölmeden evvel müslüman olabilir, cennet ehlinin arasına girebilir hatta lânet edenden daha yüksek bir mertebe alabilir.

Bir kimse derse ki: "Şu an müslüman olan birine, ileride dinden çıkma ihtimali olduğu halde (şimdiki haline bakarak), 'Allah ona rahmet etsin' deniliyor. Şu an kâfir olana da her ne kadar ileride müslüman olma ihtimali olsa da (şimdiki haline bakarak), 'Allah ona lânet etsin' denebilir!" Bu hatalı bir düşüncedir. Bir müslümana, "Allah rahmet etsin" demek, "Allah Teâlâ onu, rahmete sebep olan İslâm dininde ve taat üzere sabit kılsın" demektir. Fakat yaşayan bir kâfire, "Allah onu lânet sebebi olan küfür üzerine sabit kılsın" demek uygun olmaz. O halde birine hususi olarak lânet etmek câiz değildir.

Bir kimse, "Yezîd'e lânet etmek câiz midir?" diye sorarsa deriz ki:

Bu şöyle denilirse câiz olur: "Hz. Hüseyin'i [radıyallahu anh] şehid edip de ölmeden evvel tövbe etmeyene lânet olsun!" Çünkü öldürmek küfürden büyük değildir ve tövbe etmiş birine de lânet etmek câiz olmaz. Nitekim Hz. Vahşî, Hz. Hamza'yı [radıyallahu anhümâ] şehid ettikten sonra müslüman oldu ve lânet ondan kaldırıldı. Bunun yanında Hz. Hüseyin'i [radıyallahu anh] Yezîd'in şehid ettiği kesin olarak bilinmiyor. Bazıları, "O emretti" dediler, bazıları ise, "Emretmedi fakat rıza gösterdi" dediler. Töhmetle bir kimseye günah nisbet etmek câiz değildir, bunun kendisi cinayet olur. Günümüzde pek çok büyüğü şehid ettiler ve bunların emrini kimin verdiği hiç bilinmedi. O halde dört yüz yıl önceki bir olayın hakikatini nasıl bilebiliriz? Cenâb-ı Hak insanları bu fuzulî ve tehlikeli şeyden müstağni kılmıştır. Bir kimse ömrü boyunca şeytana lânet etmese ona kıyamette, "Neden lânet etmedin?" diye sormazlar. Fakat hali şüpheli bir kimseye lânet ederse, "Neden öyle yaptın, niçin öyle söyledin?" diye sorarlar.

Büyüklerden biri şöyle demiştir:

"Kıyamet günü amel defterimden, biri, 'lâ ilâhe illallah' diğeri ise, 'Allah falan kişiye lânet etsin' olmak üzere iki kelime çıkar. Benim amel defterimden 'lâ ilâhe illallah' kelimesi çıkmasını, lânetin çıkmasına tercih ederim."

Adamın biri Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem], "Bana tavsiyede bulun" dedi. Peygamber Efendimiz de [sallallahu aleyhi vesellem],

أُوصِيكَ أَنْ لَا تَكُونَ لَعَّانًا

"Sana, kesinlikle lânetçi olmamanı tavsiye ederim"[96] buyurdu.

Demişlerdir ki: "Mümine lânet etmek, onu öldürmek gibidir." Bazıları bunun hadis-i şerif olduğunu söylemişlerdir.

O halde Allah Teâlâ'yı tesbih etmek, şeytana lânet etmekten daha evladır; başka birine şöyle dursun! Her kim birine lânet eder de kendi kendine, "Bu, dinin salâbetindendir (dinin emirlerini korumak ve tatbik etmektir)!" derse, şeytanın aldatmasına düşmüş demektir, yaptığı bu davranış da çoğu kez taassuptan ve hevâdan ileri gelir.

Yedinci Âfet: Şiir Okumak. "Semâ Bölümü"nde bunun haram olmadığını açıklamıştık. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] huzurunda pek çok şiir okunmuştur. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], Hassân b. Sâbit'e [radıyallahu anh] kâfirlerin hicvine cevap vermesini emretmiştir. Fakat şiirde yalan söylemek, bir müslümanı hicvetmek ya da medhederken doğru olmayan ifadeler kullanmak câiz değildir. Şiirde edebî sanat olarak teşbih yoluyla söylenen ifadeler ise görünüşte yalan olsa da haram değildir. Çünkü burada maksat bunlara inanmak değildir. Böyle şiirler Arapça olarak Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] huzurunda da söylenmiştir.

Sekizinci Âfet: Mizah (Şaka) Yapmak. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] mizahı yasaklamıştır. Fakat bazan az olmak suretiyle yapılması mubahtır. Bunun şartı ise; güzel huylu olmak, şakayı âdet ve ahlâk haline getirmemek, hakikatten başka bir şey söylememektir. Çünkü mizah zamanın çoğunu zayi eder, çok güldürür. Çok gülmek ise kalbi karartır, vakar ve heybeti götürür hatta insanların arasında soğukluğa sebep olur.

96 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/70; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 2/318.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنِّي لَأَمْزَحُ وَلَا أَقُولُ إِلَّا حَقًّا

"Ben şaka yaparım; ancak haktan başkasını söylemem." [97]

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ يَضْحَكُ بِهَا جُلَسَاءُهُ يَهْوِي فِي النَّارِ أَبْعَدَ مِنَ الثُّرَيَّا

"Bir kimse meclisteki arkadaşlarını güldürmek için öyle bir söz söyler ki, bu yüzden Süreyya yıldızından daha uzak bir mesafeden ateşe atılır."[98]

Çok güldüren her şey yerilmiştir. Gülmek, tebessümden fazla olmamalıdır. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا وَلَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا

"Eğer benim bildiklerimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız."[99]

Adamın biri kardeşine, "Ey kardeşim! Sana, cehenneme uğrayacağına dair haber geldi mi? Hak Teâlâ,

وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿٧١﴾

'İçinizden, oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabb'in için kesinleşmiş bir hükümdür' (Meryem 19/71) buyurmuştur!" dedi. Kardeşi, "Biliyorum" dedi. Adam, "Peki, cehennemden çıkacağına dair haber aldın mı?" dedi. Kardeşi, "Hayır" dedi. Bunun üzerine Adam, "O halde gülmek niye?" dedi.

Atâ es-Sülemî [rahmetullahi aleyh] kırk sene gülmemiştir.

Vüheyb b. Verd [rahmetullahi aleyh], ramazan bayramında gülmekte olan bir topluluğa baktı ve şöyle dedi:

---

97 Tirmizî, Birr, 57 (nr. 1990); İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 400; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/391. Benzer lafızlarla bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 260; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/240; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 9/17.

98 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/402; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 5716; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/192.

99 Buhârî, Tefsîrü'l-Kur'ân, 5 (nr. 4621); Müslim, Fezâil, 37 (nr. 134).

"Şayet bunlar günahları bağışlanmış kişiler ise, şükredenler böyle yapmaz. Eğer bağışlanmamış iseler, korkanlar böyle yapmaz."

İbn Abbas [radıyallahu anhümâ] şöyle demiştir: "Gülerek günah işleyen kimse, (tövbe etmezse) ağlayarak cehenneme girer."[100]

Muhammed b. Vâsi' [rahmetullahi aleyh] yanındaki birine, "Cennette bir adamın ağladığını görsen şaşırmaz mısın?" diye sordu; adam, "Evet, şaşırırım" deyince, Muhammed b. Vâsi' [rahmetullahi aleyh], "Âkıbetinin ne olacağını bilmediği halde, dünyada gülen kişinin durumuna daha çok şaşılır" dedi.

İnatçı bir devenin sırtında bulunan bedevînin biri, Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem] yöneldi ve selâm verdi. Adam bir şey sormak için Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] yaklaştığında deve onu uzağa götürüyordu. Bu birkaç kez oldu. Bu manzara karşısında sahabiler gülüyordu. Sonra devesi onu sırtından atıp boynunu ısırdı ve adam öldü. Durumu Peygamber Efendimiz'e [sallallahu aleyhi vesellem] haber vererek,

"Ey Allah'ın resûlü! Azgın deve adamı düşürdü ve öldürdü" dediler. Resûlullah Efendimiz de [sallallahu aleyhi vesellem],

"Evet! Sizin ağızlarınız da onun kanıyla doldu!"[101] buyurdu. Yani, "Ona güldünüz" dedi.

Ömer b. Abdülaziz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Allah'tan korkun ve şaka yapmaktan sakının. Çünkü o, nefret doğurur ve çirkin şeylere sürükler. Kur'an'dan bahsedin, Kur'an ehliyle oturun. Bu size ağır gelirse, geçmiş büyüklerin menkıbelerinden bahsedin."

Hz. Ömer [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Her kim birine mizah yaparsa, onun gözünde alçalır ve heybetsiz olur."

Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] ömrü boyunca iki üç cümlelik mizah nakledilmiştir. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] bir

100 Merfû hadis olarak bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 4/100.

101 Hafız Irâkî, hadisi, İbnü'l-Mübârek'in, *Zühd* kitabında mürsel olarak naklettiğini belirtir (Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/222).

gün yaşlı bir kadına, *"Yaşlı kadınlar cennete giremez"* buyurdu. Kadın bunu işitince ağladı. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

"Ey ihtiyar! Kalbini meşgul etme. Önce gençleştirilirler, sonra cennete götürülürler."

Bir kadın Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek, "Kocam sizi davet ediyor" dedi. Resûlullah Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem], *"Senin kocan kim? Gözlerinde beyazlık olan kişi mi?"* diye sordu. Kadın, "Vallahi gözlerinde beyazlık yoktur" dedi. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem], *"Hayır! Kocanın gözlerinde beyazlık var"* buyurdu. Kadın, "Vallahi yoktur" dedi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], *"Gözünde beyazlık olmayan hiç kimse yoktur"*[102] buyurdu.

Bir kadın Peygamber Efendimiz'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek, "Ey Allah'ın resûlü! Beni bir deveye bindir" dedi. Resûlullah Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem], *"Hayır! Biz seni deve yavrusuna bindireceğiz"* buyurdu. Kadın, "Deve yavrusunu ne yapayım; o beni taşıyamaz" deyince. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], *"Her deve başka bir devenin yavrusudur"*[103] buyurdu.

Ebû Talha'nın [radıyallahu anh], Ebû Umeyr adında bir oğlu vardı. Onun da küçük bir serçesi vardı. Bir gün serçesi öldü ve o da ağladı. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Ebû Umeyr'i görünce, *"Ey Ebû Umeyr! Senin nugayr ne yapıyor (ona ne oldu?)"* diye sorardı. Nugayr, çocuğun oynadığı serçe yavrusu idi.[104]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bu mizahların çoğunu çocuklar ve kadınlara yapar, onların gönüllerini hoş ederdi. Böylece kendi peygamberlik heybetinden korkmamalarını sağlardı. Kendi hanımlarının gönüllerini almak için de onlara hoş latifeler yapardı.

---

102 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/226.

103 Ebû Davud, Edeb, 92 (nr. 4998); Tirmizî, Birr, 57 (nr. 1991).

104 Buhârî, Edeb, 81 (nr. 6129); Müslim, Edeb, 5 (nr. 30).

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] der ki: "Bir gün Allah Resûlü [sallallahu aleyhi veselîem] ile diğer eşi Sevde b. Zem'a [radıyallahu anhâ] benim yanımdalardı. Bir bulamaç[105] pişirdim ve getirdim. Sevde'ye [radıyallahu anhâ], 'Bunu ye' dedim. Sevde, 'Onu sevmem' dedi. Ben, 'Vallahi ya yiyeceksin ya da bunu yüzüne sıvarım' dedim. Sevde, 'Tadına bile bakmam' dedi. Ben de ondan elime aldım ve yüzüne sürdüm. Resûlullah da [sallallahu aleyhi vesellem] ortamızda oturuyordu. Kısas yapması için mübarek dizini indirdi. Bunun üzerine Sevde bulamaçtan bir miktar alıp benim yüzüme sürdü. Allah Resûlü de [sallallahu aleyhi vesellem] bize bakarak gülümsüyordu."[106]

Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî [radıyallahu anh], (insanlar nazarında) çirkin yüzlü biriydi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onunla oturuyordu. Hz. Âişe de [radıyallahu anhâ] oradaydı, oturmuş meclisteki konuşmaları dinliyordu. Bir ara Dahhâk, Hz. Âişe'yi [radıyallahu anhâ] kastederek, Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem], "Benim bundan daha güzel iki hanımım var. İstersen onlardan birini boşayayım onunla evlen" dedi. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] ona, "O mu daha güzel yoksa sen mi daha güzelsin?" diye sordu. Dahhâk [radıyallahu anh], "Hayır! Ben ondan daha güzel ve şerefliyim" deyince Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] sorusuna gülümsedi. Çünkü Dahhâk (insanlar nazarında) çirkin yüzlü biriydi. Bu olay henüz örtünme âyeti inmeden önce yaşandı.[107]

Bir gün, gözü ağrıyan Suheyb [radıyallahu anh] hurma yiyordu. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] ona, *"Gözün ağrıdığı halde hurma mı yiyorsun?"* diye latife yaptı. O da, "Ağrımayan tarafla yiyorum ey Allah'ın resûlü!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] gülümsedi.

Havvât b. Cübeyr'in [radıyallahu anh] kadınlara meyli vardı. Bir gün Mekke yolu üzerinde bir grup kadının arasında oturmuştu. O sırada Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] onu gördü ve, *"Ne yapıyorsun?"* diye

105 Bu bulamaç, "harira" isminde, un ve sütle yapılan bir bulamaç çeşididir.

106 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Müdârâtü'n-Nâs*, nr. 159; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 8868; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/316.

107 Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 8761; Zebîdî, *İtlhâfü's-Sâde*, 9/227.

sordu. Havvât [radıyallahu anh], "Kaçan devemi tutmak için bana yular örüyorlar" dedi. Bundan sonrasını Havvât [radıyallahu anh] şöyle anlatır:

"Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bir işi için gitti ve dönüşte tekrar beni kadınların arasında görünce, *'Ey Havvât! O senin deve, inadı bırakmadı mı?'* buyurdu. Ben sustum ve utandım. Bundan sonra Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] beni ne zaman görse böyle diyordu. Bir gün Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile karşılaştım. Kendisi bir merkebe binmiş ve iki ayağını aynı tarafa salmış vaziyette geldi. Bana, *'Ey Havvât! Senin deve hâlâ serkeşlik edip kaçmayı bırakmadı mı?'* buyurdu. Ben de, 'Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki müslüman olduğumdan bu yana deve serkeşlik etmedi' dedim. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

اَللّٰهُ أَكْبَرُ. اَللّٰهُمَّ اهْدِ أَبَا عَبْدِ اللّٰهِ

'Allahüekber! Allahım Ebû Abdullah'ı hidayet et' diye dua etti."[108]

Nuayman el-Ensârî [radıyallahu anh] çok şakacı biriydi ve çok şarap içerdi. Bu yüzden Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] huzuruna getirilirdi. Peygamber Efendimiz de [sallallahu aleyhi vesellem] (dinî cezayı uygulamak için) pabuçlarıyla ona vururdu. Bir gün sahabilerden biri, "Allah sana lânet etsin! Daha ne kadar içeceksin!" dedi. Bunu duyan Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], *"Lânet etme! Zira o, Allah ve Resûlü'nü sever"*[109] buyurdu.

Nuayman el-Ensârî [radıyallahu anh], Medine'ye ne zaman turfanda meyve gelse satın alıp Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] yanına getirir, "Bu hediyedir" derdi. Malın sahibi parasını istemeye gelince de adamı Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanına getirerek, "Onlar yedi, ücreti onlardan iste..." derdi. Allah Resûlü de [sallallahu aleyhi vesellem] gülümser, ücretini öderdi. Sonra Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], *"Niçin onu getirdin?"* diye sorunca, Nuayman, "Ey Allah'ın resûlü! On-

108 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 4/203; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 2/988; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/230-231.

109 bk. Buhârî, Vekâle, 13 (nr. 2316); Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 176.

ları senin yemeni arzu ediyordum, ama yanımda param da yoktu, ne yapayım?" derdi.[110]

İşte Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] bütün ömründen anlatılan latifeler bunlardır. Bunların hiçbirinde bâtıl yoktur, hiçbirinde bir kimseyi incitecek ve onun ağırlığını götürecek bir şey yoktur. Böyle latifeler ara ara yapılırsa sünnet olur, fakat bunları âdet haline getirmek câiz değildir.

Dokuzuncu Âfet: Alay Etmek ve Gülmek. Bir kimseyle alay etmek, gülünç duruma düşürmek için onun sözlerini ve hareketlerini taklit etmektir. Bu, bir kimseyi incitecek ise haramdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ

"Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler" (Hucurât 49/11).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنْ عَيَّرَ أَخَاهُ بِذَنْبٍ قَدْ تَابَ مِنْهُ، لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَعْمَلَهُ

"Her kim, kardeşini tövbe ettiği bir kusurundan dolayı ayıplarsa onu işlemedikçe ölmez."[111]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bir kimseden yellenme sesi geldiğinde ona gülünmesini yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

عَلَامَ يَضْحَكُ أَحَدُكُمْ مِمَّا يَفْعَلُ

"Sizden biri, yaptığı şeyden dolayı niçin gülüyor."[112]

---

110 İlk kısmı için bk. Begavî, *Şerhu's-Sünne*, nr. 2606; Hatîb et-Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, nr. 3625; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/230.

111 Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 53 (nr. 2505); İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 291.

112 Buhârî, Tefsîrü'l-Kur'ân, 91 (nr. 4942); Müslim, Cennet, 13 (nr. 49); İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 286.

Yine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

"İnsanlarla alay edenlere ve onlara gülenlere kıyamet gününde cennetten bir kapı açılır ve 'gel' denir. Cennetin kapısına vardığında kapı yüzüne kapatılır. Sonra başka bir kapı açılır. Ona, 'gel' denir. O da mahzun ve kederli olarak gelir. Yaklaşınca kapı yüzüne kapatılır. Bu hadise sürekli tekrar eder durur, öyle ki artık gelmez. Kendisiyle durmadan alay edildiğini anlar."[113]

Kimse incinmiyor ise maskaralık yapana gülmek haram olmaz, mizahtan sayılır. Fakat bir kimse incinecek ise o vakit haram olur.

Onuncu Âfet: Yalan Yere Söz Vermek. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ

"Üç huy vardır ki onlar kimde olursa, her ne kadar oruç da tutsa namaz da kılsa, müslüman olduğunu da sansa o münafıktır. Bunlar şunlardır:

Konuştuğunda yalan söyler.

Söz verdiğinde sözünde durmaz.

Kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder."[114]

Yine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

اَلْوَأْيُ مِثْلُ الدَّيْنِ أَوْ أَفْضَلُ

"Söz, borç gibidir veya (yerine getirilmesi ondan) daha faziletlidir."[115] Yani hulf (verilen sözü tutmamak) câiz değildir.

Allah Teâlâ, Hz. İsmail'i [aleyhisselâm] sözünde sadık olduğu için övdü. Anlatıldığına göre Hz. İsmail [aleyhisselâm] bir kimseye bir yerde buluşmak için söz verdi fakat o kimse gelmedi. Hz. İsmail [aleyhisselâm] vaadine vefa göstermek için onu tam yirmi iki gün bekledi.

---

113 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 287; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 6757.

114 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 4084; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/107.

115 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 457; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/166.

Bir kimse (Abdullah b. Ebü'l-Hans [radıyallahu anh]) şöyle anlatır:

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] filanca yere geleceğim diye söz verdim fakat unuttum. Üçüncü gün gittim, oradaydı. Beni görünce,

يَا فَتَى لَقَدْ شَقَقْتَ عَلَيَّ أَنَا هَهُنَا مُنْذُ ثَلَاثٍ أَنْتَظِرُكَ

"Ey genç! Bana zahmet verdin; üç gündür seni burada bekliyorum"[116] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir kimseye, *"Geldiğinde ihtiyacın olanı sana veririm"* buyurdu. Hayber ganimetinin taksim günüydü. Adam geldi ve, "Bana sözün vardı yâ Resûlallah" dedi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], *"Doğru söyledin, dilediğini seç"* buyurdu. Adam çobanlarıyla birlikte seksen koyun istedi. Resûlullah da [sallallahu aleyhi vesellem] ona verdi ve şöyle buyurdu:

"Az bile istedin. Musa'ya, Yusuf'un kabrinin bulunduğu yeri gösteren kadın senden daha akıllı ve daha isabetli davrandı. Musa kadının isteyeceği şeyde onu hakem bırakmıştı. O da, 'Benim istediğim bana gençliğimi geri vermen ve seninle beraber cennete girmemdir'[117] *demiştir."*[118]

Daha sonra o adamın durumu darbımesel olmuştur. Araplar (birinin cimriliğini anlatırken), "O, çobanıyla beraber seksen koyun isteyenden daha cimridir" derlerdi.

---

116 Ebû Davud, Edeb, 90 (nr. 4996); İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 460.

117 *İthâf*'ta anlatıldığına göre: Sözü edilen kadın, Mısırlı yaşlı bir kadındır. Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] bedeninin bulunduğu yeri göstermiştir. Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] cesedi, mermerden bir sandık içinde, Nil nehrinin dibindeydi. Hz. Musa [aleyhisselâm], Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] cesedini sorduğunda çok zaman geçtiği için kimse yerini bilememişti. Halk yaşlı bir kadının bilme ihtimalinin olduğunu söyledi. Hz. Musa [aleyhisselâm] o kadını çağırdı ve ona sordu. O da, "Ben bunu biliyorum" dedi. Hz. Musa [aleyhisselâm], "Onu bize söyle ne istersen iste" dedi. Kadın da, "Benim isteğim şu: Bana gençliğimi geri vermen ve seninle beraber cennete girmemdir" dedi. Bundan sonra o kadın Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] yerini haber verdi. Hz. Musa da [aleyhisselâm] gençleşmesi için kadına dua etti, kadın hemen gençleşti ve güzelleşti. Cennette beraber olması için de dua etti ve duası kabul edildi. Bundan sonra Hz. Musa [aleyhisselâm] belirtilen yerden Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] bulunduğu mermer sandığı çıkardı ve Mescid-i Aksâ'ya getirip babalarının yanına defnetti (Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/243).

118 İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 723; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/404; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/244.

Kişi yapamayacağı bir şey için kesin olarak söz vermemelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], *"Muhtemelen, belki"* ifadelerini kullanırdı.[119]

Söz verdiğin zaman, bir zaruret olmaksızın, elinden geldiğince sözünü yerine getirmelisin. Bir kimseye bir yerde buluşmak için söz verince, âlimler, "Namaz vakti girinceye kadar orada beklenir" demişlerdir.

Bir kimseye verilen şeyi geri almak, sözünde durmamaktan daha çirkindir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] böyle yapan kimseyi kustuğunu yiyen köpeğe benzetmiştir.

On Birinci Âfet: Yalan Konuşmak, Yalan Yere Yemin Etmek. Bu, büyük günahlardandır. Nitekim Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الْكِذْبَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ النِّفَاقِ

"Yalan, münafıklığın kapılarından bir kapıdır."[120]

لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكِذْبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّابًا

"Kul yalan söylemeye ve yalancılıkla uğraşmaya devam eder, nihayet Allah katında yalancılardan yazılır."[121]

Yine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ التُّجَّارَ هُمُ الْفُجَّارُ

"Tüccarlar fâcirdirler" buyurdu. Yani tüccarlar kötü işler yaparlar. Bunun üzerine sahabiler, "Ey Allah'ın resûlü! Allah Teâlâ alışverişi helâl kılmadı mı?" diye sorduklarında, Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

119 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/239.

120 Harâitî, *Mesâvi'l-Ahlâk*, nr. 111; İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/103.

121 Buhârî, Edeb, 69 (nr. 6094); Müslim, Birr, 28 (nr. 104); Tirmizî, Birr, 46 (nr. 1971); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/384.

نَعَمْ وَلَكِنَّهُمْ يَحْلِفُونَ فَيَأْثَمُونَ وَيُحَدِّثُونَ فَيَكْذِبُونَ

"Evet, helâl kıldı; ancak onlar (pek çoğu) yemin ederek günaha girerler, konuştuklarında yalan söylerler"[122] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadiste şöyle buyurmuştur:

وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ فَيَكْذِبُ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ وَيْلٌ لَهُ وَيْلٌ لَهُ

"İnsanları güldürmek için yalan şeyler konuşan kişiye yazıklar olsun. Yazıklar olsun ona, yazıklar olsun ona!"[123]

Yine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

رَأَيْتُ كَأَنَّ رَجُلًا جَاءَنِي فَقَالَ لِي: قُمْ فَقُمْتُ مَعَهُ فَإِذَا أَنَا بِرَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا قَائِمٌ وَالْآخَرُ جَالِسٌ، بِيَدِ الْقَائِمِ كُلُّوبٌ مِنْ حَدِيدٍ يُلْقِمُهُ فِي شِدْقِ الْجَالِسِ فَيَجْذِبُهُ حَتَّى يَبْلُغَ كَاهِلَهُ ثُمَّ يَجْذِبُهُ فَيُلْقِمُهُ الْجَانِبَ الْآخَرَ فَيَمُدُّهُ فَإِذَا مَدَّهُ رَجَعَ الْآخَرُ كَمَا كَانَ فَقُلْتُ لِلَّذِي أَقَامَنِي: مَا هَذَا فَقَالَ: هَذَا رَجُلٌ كَذَّابٌ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"(Rüyamda) şöyle gördüm: Yanıma bir adam geldi. Bana, 'Kalk' dedi. Ben de onunla beraber kalktım. İki adamla karşılaştım. Biri ayakta duruyor diğeri oturuyordu. Ayakta duranın elinde demirden kancalar vardı. Onu, oturanın bir yanağına geçirip omuz başına kadar çektiriyordu. Sonra diğer yanağına geçirip onu da omuz başına kadar çektiriyordu. Bu sefer diğer taraf eski haline dönüyor, iyileşiyordu. Beni kaldırana, 'Bu nedir?' diye sordum; 'Bu, çok yalan konuşan biridir. Kıyamete kadar kabrinde böyle azap olunacak'[124] *dedi."*

122 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/428, 444; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/6; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 4746.

123 Ebû Davud, Edeb, 88 (nr. 4990); Tirmizî, Zühd, 10 (nr. 2315).

124 Harâitî, *Mesâvi'l-Ahlâk*, nr. 131. Uzun bir hadis içinde bk. Buhârî, Cenâiz, 92 (nr. 1386).

Abdullah b. Cerad [radıyallahu anh] der ki: Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem],

"Ey Allah'ın resûlü! Mümin zina eder mi?" diye sordum. Cevaben, *"Bazan yapan olur"* buyurdu. Ben, "Ey Allah'ın resûlü! Mümin yalan söyler mi?" diye sordum, *"Hayır!"* buyurdu ve sonra şu âyeti okudu:

إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ

"Yalanı sadece, Allah'ın âyetlerine inanmayanlar uydurur. İşte onlar, gerçekten yalancıdır" (Nahl 16/105).

Abdullah b. Âmir [radıyallahu anh] demiştir ki: "Ben küçükken, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bize gelmişti. Ben oyun oynamak için çıkmıştım. Bir ara annem,

"Ey Abdullah gel, sana bir şey vereceğim" diye beni çağırdı. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] anneme, *"Ona ne verecektin?"* diye sordu. Annem de, "hurma" deyince, Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

أَمَا إِنَّكِ لَوْ لَمْ تُعْطِيهِ لَكُتِبَتْ عَلَيْكِ كَذِبَةٌ

"Eğer dediğini vermeyecek olsaydın, senin için yalan yazılırdı"[125] buyurdu.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] buyurdu ki:

أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ الْإِشْرَاكُ بِاللَّهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ

"Size günahların en büyüğünü haber vereyim mi? Bunlar, Allah'a şirk koşmak, anne babaya isyan etmektir." Bunu söyledikten sonra yaslandığı yerden doğrulup oturdu[126] ve,

---

125 Ebû Davud, Edeb, 88 (nr. 4991); Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 4822; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 140.

126 Burada Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] doğrulması, söyleyeceğinin ne derece önemli olduğunu göstermek içindir (Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/254).

أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ

"İyi dinleyin! Bir de yalan sözdür"[127] buyurdu.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَكْذِبُ الْكَذِبَةَ فَيَتَبَاعَدُ الْمَلَكُ عَنْهُ مَسِيرَةَ مِيلٍ مِنْ نَتْنِ مَا جَاءَ بِهِ

"Bir kul yalan söylediğinde o yalanın yaydığı pis kokudan dolayı melek kendisinden bir mil[128] *uzaklaşır"*[129]

Denilmiştir ki: Konuşurken hapşırmak sözün doğru olduğunun delilidir. Nitekim Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], *"Hapşırmak melekten, esnemek şeytandandır"*[130] buyurmuştur. Söz yalan olursa melek orada bulunmaz, hapşırma da olmaz.

Bir haberde şöyle denilmiştir:

"Yalan sözü nakleden de yalancıdır."

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ بِإِثْمٍ لِيَقْتَطِعَ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِغَيْرِ حَقِّهِ لَقِيَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ

"Her kim, haksız olarak bir müslümanın malını almak için yalan yere yemin ederse, (kıyamet gününde) Allah Teâlâ'nın gazabına uğramış olarak huzuruna getirilir."[131]

---

127 Buhârî, Şehâdât, 10 (nr. 2654); Müslim, İmân, 38 (nr. 143, 144); Tirmizî, Birr, 4 (nr. 1901).

128 Mil: Eski bir uzunluk birimidir. Bölgelere göre değişkenlik gösterir. İngiliz deniz mili 1852 m. Kara mili 1609 metredir (*Osmanlıca Türkçe Büyük Lugat*, Türdav; *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu).

129 Tirmizî, Birr, 46 (nr. 1972); İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 480; Harâitî, *Mesâvi'l-Ahlâk*, nr. 155.

130 Tirmizî, Edeb, 7 (nr. 2970).

131 Buhârî, Müsâkât, 5 (nr. 2357); Müslim, İmân, 61 (nr. 220); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 5084.

كُلُّ خَصْلَةٍ يَطْبَعُ أَوْ يَطْوِي عَلَيْهَا الْمُسْلِمُ إِلَّا الْخِيَانَةَ وَالْكَذِبَ

"Her haslet müminde olabilir ancak hıyanet ve yalan asla olmaz."[132]

Meymûn b. Ebû Şeybe'nin [rahmetullahi aleyh] şöyle dediği nakledilmiştir: Bir kitap yazmak için oturmuştum. Bir kelimeyle karşılaştım. Eğer onu yazarsam kitabı süslemiş fakat yalan söylemiş olurdum. Bunun üzerine onu yazmamaya karar verdim. Bundan sonra evin bir tarafından şu âyetin okunduğunu işittim:

يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ ۚ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِينَ ۙ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾

"Allah, iman edenleri, dünya hayatında ve ahirette kalbe yerleşmiş sabit söz (kelime-i tevhid) üzere sabit tutar" (İbrahim 14/27).[133]

İbnü's-Semmâk [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir: "Yalanı terkettiğimden dolayı sevap kazanacağımı zannetmiyorum; çünkü ben yalanı (haram olmasından önce) izzet-i şerefim için terkettim."

Yalana İzin Verilen Yerler

Yalanın haram olması, (muhataba ya da başkasına zarar vermesinden), kalpte etki bırakmasından, kalbin sûretini eğmesinden ve onu karartmasındandır. Fakat eğer bir ihtiyaç için olursa ve maslahat için söylenirse zarurete girer, haram olmaz. Zaruret olduğundan kalp ondan etkilenmez, eğrilmez ve hayır murat edilerek söylendiğinden kararmaz. Şüphesiz ki bir müslüman zalim birinden kaçarken onun nerede olduğunu söylemek câiz değildir; hatta böyle bir durumda yalan söylemek vâciptir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] üç yerde yalan söylenmesine ruhsat vermiştir: Birincisi kişinin savaşta kendi kastını düşmanına söylememesi, diğeri birbirleri hakkında güzel sözler söyle-

132 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/252; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/197; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 475.

133 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 539.

miyor olsalar bile iki kişinin arasını bulmak için her iki tarafa da güzel sözler aktarılması, üçüncüsü ise iki hanımı olan bir kimsenin her bir eşine de seni daha çok seviyorum demesidir.

O halde bir zalimin, bir kimsenin malını sorması halinde bunu gizlemek câizdir. Yine bir kimsenin günahını sorsalar üzerini örtmek câiz olur. Zira şeriat, çirkin işleri gizlemeyi emreder. Bir kadın, kendisine bir şey vaat etmeden kocasına itaat etmiyorsa, gücünün yetmeyeceğini bilse bile kocasının hanımına söz vermesi câizdir. Bu ve bunun gibi işler câizdir. Burada ölçü yalan söylememektir. Fakat kişi doğru söylediği zaman sakınılması gereken bir zarar ortaya çıkacaksa bunu adalet ve insaf terazisiyle tartmalıdır. O şeyin şeriata göre yapılmaması, yalanın olmamasından daha fazla isteniyorsa mesela; insanlar arasında savaş, eşler arasında dargınlık, malın telef olması, gizli şeylerin açığa vurulması, günahlarından ötürü hakarete uğramak gibi şeylerde yalan söylemek mubah olur. Çünkü o işin şerri, yalanın şerrinden daha fazladır. Bu, canın tehlikeye düşmesi halinde murdarın helâl olması gibidir. Nitekim yaşamak, murdar olan şeyi yememeye göre şeriatta daha büyük bir amaçtır. Ancak böyle olmayan durumlarda yalan söylemek mubah olmaz. Makam ve malı artırmak, başkasını yermek, nefsi övmek ve gösterişi çoğaltmak için söylenen tüm yalanlar haramdır.

Esmâ bint Ebû Bekir [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: "Bir kadının Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle sorduğunu duydum:

'Benim bir kumam var, onu üzmek için eşimin bana yapmadığı birtakım şeylerle övünüyorum. Bundan dolayı bana bir günah var mı?' dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

اَلْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسِ ثَوْبَيْ زُورٍ

'Kendisine yiyecek bir şey verilmediği halde kendisini doymuş gösteren kimse, iki yalan elbisesi giymiş gibi olur'[134] buyurdu." Yani böyle bir kimse hem yalan söylemiş hem de bir başkasını yanlışa ve cehalete atmış

134 Buhârî, Nikâh, 107 (nr. 5219); Müslim, Libâs, 35 (nr. 126); Ebû Davud, Edeb, 91 (nr. 4997).

olur. Öyle ki anlattığı kimse de bunları başkalarına nakleder, o da yalan söylemiş olur.

Yine bir çocuğa okula gitmesi için yalan yere olsa bile vaatte bulunmak câizdir. Rivayet ettiğimiz haberlere göre, her yalan melekler tarafından kayda geçer. Mubah olanlar da kayda geçer. Kişiye, "Niçin öyle söyledin?" diye sorulur. O kimse de yaptığının mubah olduğunu gösteren haklı bir sebep söyler.

Bir kimsenin, hakikatte bilmediği bir haberi rivayet etmesi ya da bilmediği bir hususta kendisine sorulan bir meseleye cevap vermesi haramdır. Böyle yapan biri ağırlığını yitirmemek için bu şekilde davranır.

Bazı kimseler hayır ve sevap ortaya koymak adına Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] haberler ortaya koymayı câiz olarak görüyorlarsa da bu haramdır. Çünkü Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

"Kim, bilerek benim adıma yalan uydurursa ateşteki yerine hazırlansın."[135]

Yalan, şeriatta söylenmesi günah olmayan yerlerin dışında câiz değildir. Bu da zan ile değil, yakîn ile olmalıdır. Yakîn zâhir olmadan ve zaruret tam manası ile gerekmeden yalan söylememek evla olanıdır.

Kapalı ve Kinayeli Sözlerle Yalandan Kaçınmak

Büyükler yalan söylemenin gerektiği durumlarda, doğru lafzı kastederek (söz oyunu ile) hile yapmışlardır. Bu söz oyunu ile muhatap sözün diğer manasını anlar. Buna "muârîz" denir.

Rivayet edildiğine göre, Mutarrif [rahmetullahi aleyh], bir emîrin huzuruna çıktı. Emîr, "Neden bu kadar az geliyorsun?" diye sordu. Mutarrif de, "Emîrin yanından ayrıldığımdan beri, Allah Teâlâ'nın kaldırması müstesna, yanımı yerden hiç kaldırmadım" dedi. Böylece emîrin onu hasta zannetmesini istedi. Söyledikleri de doğruydu.

135 Buhârî, Enbiyâ, 50 (nr. 3461); Müslim, Mukaddime, 2 (nr. 3).

Şa'bî'yi [rahmetullahi aleyh] evinde iken istemediği biri çağırınca bir yuvarlak çizerdi. Hizmetçisine, "Parmağını buraya koy ve ona, 'Burada yok' veya 'Kendisini mescidde arayın' de" diye tembih ederdi.

Muâz b. Cebel, Hz. Ömer [radıyallahu anhümâ] tarafından vazifelendirilmişti. Vazifesinden dönünce hanımı ona,

"Diğer vazifeliler evlerine (hediye türü) bir şeyler getirmişler. Sen bize ne getirdin?" diye çıkıştı. Muâz b. Cebel [radıyallahu anh] ise bir şey getirmemişti. Kendini kurtarmak için,

"Yanımda gözetleyici vardı" dedi. Bunun üzerine hanımı,

"Sen, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] ve Ebû Bekir [radıyallahu anh] katında güvenilir bir kimse idin. Ömer [radıyallahu anh] nasıl olur da senin yanına gözcü koyar?" dedi. Bunu diğer kadınlara da anlatarak Hz. Ömer'den [radıyallahu anh] yakındı. Bu haber Hz. Ömer'e ulaşınca Muâz b. Cebel'i çağırtarak, "Ben senin yanına gözcü mü koydum?" diye sordu. Muâz b. Cebel [radıyallahu anh], "Eşimden özür dilemek için çıkar yol olarak ancak böyle söylemeyi uygun buldum" demesi üzerine Hz. Ömer [radıyallahu anh] güldü ve ona bazı şeyler vererek,

"Bununla eşinin gönlünü al" dedi.

Muâz b. Cebel [radıyallahu anh], kendisini gözetleyenin yüce Allah olduğunu kastederek söylemiştir.

Târiz, gerektiği durumda yapılırsa câiz olur. Fakat (kinaye yoluyla) sarfedilen söz doğru olsa bile bir ihtiyaç olmadan ya da insanları aldatmak için yapılırsa câiz değildir.

Abdullah b. Utbe'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Babamla beraber, Ömer b. Abdülaziz'in [rahmetullahi aleyh] huzuruna vardık. Çıkarken üzerimde bir elbise vardı. Bunu gören insanlar, 'Bunu sana müminlerin emîri mi giydirdi?' diye sordular. Ben de, 'Allah, müminlerin emîrini hayırla mükâfatlandırsın' dedim. Bunun üzerine babam beni uyardı, 'Oğlum! Yalandan ve ona benzer ifadelerden kesinlikle kaçın'[136] dedi."

136 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 540.

Yani, "Bu da yalan söylemek gibidir" demek istemiştir. Fakat bu da az bir fayda için mubah olur. Latife etmek ve bir kimsenin gönlünü almak gibi... Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] yukarıda şaka bölümünde geçen şu sözleri buna misaldir:

"İhtiyar kadın cennete giremez."

"Senin kocan şu gözünde beyazlık bulunan mı?"

"Biz seni deve yavrusuna bindiririz."

Bu türlü sözlerde bir zarar bulunursa câiz olmaz. Mesela bir kimseyi kandırarak, "Filanca kadın veya kız seni seviyor" diyerek onun kalbini o kadına bağlamak ve bunun gibi şeyler yapmak câiz değildir. Zararı olmaz ve mizah için yalan söylenirse, mâsiyet derecesine ulaşmazsa da imanı kemal derecesinden düşürür. Nitekim Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا يَكْمُلُ لِلْمَرْءِ الْإِيمَانُ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ وَحَتَّى يَجْتَنِبَ الْكَذِبَ فِي مِزَاحِهِ

"Kişi kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe ve şakasında (dahi) yalandan kaçınmadıkça imanı kâmil olmaz."[137]

Mesela bir kimsenin gönlünü almak için, "Seni yüz defa aradım ve evine geldim" gibi sözler bu türden olup haram derecesine ulaşmazlar. Çünkü kişinin bundan maksadının sayı olmadığı, çokluğu ifade için söylediği bilinir. Fakat çok aramamışsa bu sözü yalan olur.

Âdetten olan, "Bir şeyler ye" gibi sözler söylendiğinde, kişi istediği halde, "Gerek yok" derse bu uygun olmaz.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] ile düğün gecesinde kadınlara bir bardak süt verdi. Onlar, "Lüzum yok" deyince Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], "*Yalanla açlığı birleştirmeyiniz*" buyurdu. Kendisine, "Yâ Resûlallah, bu kadarı da yalan olur mu?" diye sorduklarında ise,

137 Hadisin ilk kısmı için bk. Buhârî, İmân, 7 (nr. 13); Müslim, İmân, 17 (nr. 71). Hadisin son kısmı için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/352; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/92.

إِنَّ الْكِذْبَ لَيُكْتَبُ كِذْبًا حَتَّى تُكْتَبَ الْكِذْبَةُ كِذْبَةً

"Yalan, yalan olarak yazılır. Hatta yalancık dahi, yalancılık olarak yazılır"[138] buyurdu.

Leys b. Sa'd [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Said b. Müseyyeb'in iki gözü hastalıktan çapaklanmıştı. Öyle ki çapak gözünün dışına taşmıştı. Kendisine, 'Gözlerini silsene' denildiğinde, 'Nasıl sileyim? Doktor, 'Gözlerine dokunma' dedi. Ben de, 'Dokunmam' dedim" demiştir (Gözüne elini değdirdiğinde yalancı olacağından korkmuştur).

Hz. İsa [aleyhisselâm] her zaman şöyle derdi:

"Bir kimsenin Allah Teâlâ'yı yalan yere şahit tutup gerçek öyle olmadığı halde, 'Allah biliyor böyledir' demesi büyük günahlardandır."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَذَبَ فِي حِلْمٍ كُلِّفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ يَعْقِدَ بَيْنَ شَعِيرَتَيْنِ وَلَيْسَ بِعَاقِدٍ بَيْنَهُمَا أَبَدًا

"Rüya uyduran kişi, kıyamet günü iki arpa tanesini birbirine bağlamakla yükümlü yapılır, fakat bunu hiçbir zaman başaramaz." [139]

On İkinci Âfet: Gıybet Yapmak. Gıybet, insanların diline galip gelmiştir. Bu günahtan Allah Teâlâ'nın muhafaza kıldıkları dışında kimse kurtulamaz. Gıybetin vebali büyüktür. Cenâb-ı Hak bu günahı Kur'ân-ı Kerîm'de ölü kardeşinin etini yemeye benzetir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

إِيَّاكُمْ وَالْغِيبَةَ فَإِنَّ الْغِيبَةَ أَشَدُّ مِنَ الزِّنَا فَإِنَّ الرَّجُلَ يَزْنِي وَيَتُوبُ فَيَتُوبُ اللهُ سُبْحَانَهُ عَلَيْهِ وَإِنَّ صَاحِبَ الْغِيبَةِ لَا يُغْفَرُ لَهُ حَتَّى يَغْفِرَ لَهُ صَاحِبُهُ

138 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/438, İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 524; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/51.

139 Buhârî, Ta'bîr, 43 (nr. 7042); Ebû Davud, Edeb, 96 (nr. 5024).

"Gıybetten sakının. Şüphesiz gıybet, zinadan daha kötüdür. Bir adam zina eder, sonra pişman olup tövbe eder, Allah Sübhânehû da tövbesini kabul eder. Gıybet eden ise, gıybeti yapılan onu affetmeden günahı bağışlanmaz."[140]

Yine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَرَرْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي عَلَى أَقْوَامٍ يَخْمِشُونَ وُجُوهَهُمْ بِأَظَافِيرِهِمْ فَقُلْتُ: يَا جِبْرِيلُ مَنْ هَؤُلَاءِ قَالَ: هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَغْتَابُونَ النَّاسَ وَيَقَعُونَ فِي أَعْرَاضِهِمْ

"İsrâ (mi'rac) gecesinde, tırnaklarıyla yüzlerini parçalayan bazı kavimlerin yanından geçtim. Ben, 'Ey Cebrâil! Bunlar kimdir?' diye sordum; Cebrâil, 'Bunlar, insanların gıybetini yapan, ırzlarına dil uzatanlardır' dedi."[141]

Süleym b. Câbir [radıyallahu anh] demiştir ki: Bir gün Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] yanına gelerek,

"Ey Allah'ın resûlü, bana, Allah'ın, kendisiyle beni faydalandıracağı bir hayır öğret" dedim. Bunu üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا وَلَوْ أَنْ تَصُبَّ مِنْ دَلْوِكَ فِي إِنَاءِ الْمُسْتَسْقِي وَأَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِبِشْرٍ حَسَنٍ وَإِنْ أَدْبَرَ فَلَا تَغْتَابَهُ

"Kendi kovandan su isteyenin kabına su boşaltman ya da kardeşini güler yüzle karşılaman gibi basit işler dahi olsa iyilikten hiçbir şeyi küçük görme. Kardeşin yanından ayrıldığında sakın onun gıybetini yapma"[142] buyurdu.

Rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] şöyle vahyetmiştir:

"Gıybetten tövbe ederek ölen, cennete en son girecek kişidir. Gıybette ısrar ederek ölen ise cehenneme ilk girecek kişidir."

---

140 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 164; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 6741; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/91, 92; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 2919.

141 Ebû Davud, Edeb, 40 (nr. 4878); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/224; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 165; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 7371.

142 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 7/74; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, 4/324; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 166.

Câbir b. Abdullah [radıyallahu anh] demiştir ki: "Biz, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] ile beraber bir seferdeydik. Bir kabristandan geçiyorduk. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] iki kabrin yanına geldi ve,

إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ يَغْتَابُ النَّاسَ وَأَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ لَا يَسْتَنْزِهُ مِنْ بَوْلِهِ

"Bu ikisi azap görüyor. (Onlara göre) Pek büyük şeyden de azap görmüyorlar. Biri insanların gıybetini yapardı, diğeri de idrarından korunmazdı" buyurdu. Ardından yaş bir hurma dalı istedi. Sonra onları kırarak her parçanın bir kabre dikilmesini emretti ve,

أَمَا إِنَّهُ سَيُهَوَّنُ مِنْ عَذَابِهِمَا مَا كَانَتَا رُطْبَتَيْنِ أَوْ مَا لَمْ يَيْبَسَا

"Bu dallar yaş kaldığı ya da kurumadığı müddetçe onların azabı hafifletilir"[143] buyurdu.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Mâize adındaki bir kadına zina suçundan recm cezası verdiğinde, adamın biri arkadaşına, "Köpek gibi taşlanarak öldü" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], o iki kişiyle beraber bir leşin yanından geçerlerken, onlara, *"Bu leşten yiyin"* buyurdu. Adamlar şaşırarak, "Ey Allah'ın resûlü! Leşten mi yiyelim?" dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

مَا أَصَبْتُمَا مِنْ أَخِيكُمَا أَنْتَنُ مِنْ هَذَا

"Kardeşiniz (Mâiz) hakkında konuştuklarınız, bu işten daha tiksindiricidir"[144] buyurdu. Anlaşılıyor ki gıybeti yapan ve dinleyen bir tutulur ve bunlar günahta ortaktır. Sahâbe-i kirâm, birbirlerini güler yüzle karşılarlar ve gıybet etmezlerdi. Bunu en faziletli ibadetlerden bilirlerdi. Bunun aksini ise nifak sayarlardı.

---

143 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 735; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/35; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 176.

144 bk. Ebû Davud, Hudûd, 24 (nr. 4428); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 7128.

Katâde [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bize anlatıldığına göre kabir azabı üçe ayrılır. Üçte biri gıybetten, üçte biri dedikodudan, üçte biri de idrardan korunmamaktan meydana gelir."

Hz. İsa [aleyhisselâm] havârileri ile ölü bir köpeğin yanından geçiyordu. "Bu hayvan ne kadar da pis kokuyor" dediklerinde, "Onun o beyaz dişleri ne güzeldir" buyurdu. Bununla onlara, neyi görürlerse iyi taraflarını söylemelerini öğretti. Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] yanından bir domuz geçerken ona, "Selâmetle git" dedi. "Ey Rûhullah! Domuza da böyle söylenir mi?" diye sorduklarında, "Dilimi iyilikten başka bir şeye alıştırmak istemiyorum" buyurdu.

Hz. Hüseyin'in oğlu Ali (Zeynelâbidin) [radıyallahu anhümâ] bir adamın, başkasının gıybetini yaptığını duyunca, ona, "Gıybetten sakın! Çünkü o, cehennem köpeklerinin yiyeceğidir" demiştir.

Gıybetin Şekli

Gıybet, doğru olsa bile bir kimsenin arkasından duyduğu zaman üzüleceği şekilde konuşmaktır. Kişi eğer yalan söylerse iftira ve bühtan olur. Bir kimsenin noksanlığını ifşa etmek gıybettir. Soyunda, elbisesinde, hayvanında, evinde, işinde de olsa aynıdır. Şöyle ki: Bir kimsenin bedeni için söylenen, "Uzun boyludur, siyahtır"; soyu için söylenen, "Hindu'dur, hacamatçı çocuğudur, dokumacı çocuğudur"; ahlâkı için söylenen, "Kötü huyludur, gururludur, uzun dillidir, kötü kalplidir, âcizdir"; işi için söylenen, "Hırsızdır, haindir, namaz kılmaz, rükû ve secdeyi tam yapmaz, Kur'ân-ı Kerîm'i yanlış okur, temiz elbise giymez, zekât vermez, haram yer, dilini korumaz, çok yer, çok uyur, yerinde oturmaz"; giydiği elbise için söylenen, "Yenleri geniş, eteği uzun ve çirkin" gibi sözler gıybettir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ashaba, *"Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz?"* diye sordu; ashap, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], *"Kardeşini, arkasından hoşlanmayacağı bir haliyle anmandır"* buyurdu. O zaman ashap, "Şayet o dediğimiz şey kardeşimizde varsa durum nedir?" diye sordular; Resûlullah [sallallahu aleyhi ve sellem],

إِنْ كَانَ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدِ اغْتَبْتَهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ فَقَدْ بَهَتَّهُ

"Söylediklerin onda varsa gıybetini yapmış olursun; yoksa iftira etmiş olursun"[145] buyurdu.

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] şöyle demiştir: "Hiçbiriniz kimsenin gıybetini yapmasın. Ben bir keresinde Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi ve sellem] yanındayken bir kadın için, 'Şu kadın, etekleri ne kadar da uzun biri' deyince Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

'Tükür, tükür' buyurdu; tükürdüm, ağzımdan et parçası çıktı."[146]

Bazıları, "Bir kimse günah işlediğinde bunu başkalarına anlatmak gıybet olmaz. Zira 'mezemmet' yani ayıplamak da dindendir" derler. Bu yanlıştır. Hatta bir kimsenin arkasından, "Fâsıktır, içki içer, namaz kılmaz" demek de doğru değildir. Ancak bundan sonra anlatacağımız mazeretle olabilir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] gıybetin sınırı için, "kişinin duymaktan hoşlanmaması" olduğunu söylemiştir. Bu bahsettiğimiz konular ise kişiyi üzer ve ona kerih gelir. Söylemekte fayda yoksa söylememelidir.

Gıybetin Çeşitleri

Gıybet her zaman dil ile olmaz. Bazan gözle, imayla, elle ve yazıyla da olur. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Bir kadın için, 'Boyu kısadır' dedim. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], *'Onun gıybetini yaptın'* [147] buyurdu."

Bir kimsenin halini bildirmek için topal yürümek, gözünü şaşı yapmak gibi şeyler de gıybettir. Fakat ismini söylemeden, "Bir kimse böyle yaptı" demek gıybet olmaz. Bununla beraber bu anlatılanlardan

145 Müslim, Birr, 20 (nr. 70); Ebû Davud, Edeb, 40 (nr. 4874); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/230, 384, 386.

146 Harâitî, *Mesâvi'l-Ahlâk*, nr. 201; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 216.

147 Ebû Davud, Edeb, 40 (nr. 4875); Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 51 (nr. 2502); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/136, 189; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 207.

oradaki kimseler kimin kastedildiğini anlarlarsa gıybet ve haram olur. Çünkü maksat ne ile olursa olsun anlaşılmaktadır. Bazı cahil kurralar ve zâhidler gıybet ederler ve yaptıklarının gıybet olmadığını zannederler. Mesela yanlarında bazı kimselerin bahsi geçince, "Elhamdülillâh! Hak Teâlâ bizi filanca şeyden muhafaza etmiştir" derler. Böylece o kimsenin öyle bir şey yaptığı bilinmiş olur. Ya da, "Filanca oldukça güzel hallere sahiptir. Fakat o da bizim gibi halka müptela olmuştur. Kim işretten ve âfetten kurtuluş bulmuştur ki?" gibi sözler sarfederler. Böyle yapmakla kendilerini ayıplıyor gibi göstererek başkalarını kınarlar.

Bazan da kişi yanında gıybet edilirken, "Sübhânallah! Bu ne acayiptir!" diyerek anlatanı mutlu eder, kulak vermeyenlerin dikkatini çekip onların da dinlemesini sağlar. Yine yanında sözü edilen kimse için, "Filan kimsenin böyle bir işe veya hale düşmesine çok üzüldüm. Allah yardım etsin" ya da, "Allah Teâlâ bize tövbe nasip etti!" der. Böyle yapmaktan maksadı, kişinin o günahı işlediğini başkalarına bildirmektir. Bunların hepsi gıybettir. Üstelik bu durumda gıybete nifak da karışır. Kendisini zâhid ve âbid gösterip, gıybet etmediğini ve günahtan uzak olduğunu söyler. Bu şekilde iki günah işlemiş olur. Cahilliği sebebiyle de gıybet ettiğini bile anlamaz. Hatta kişi yanında gıybet edilirken, "Sus, gıybet etme!" derse ve kalbi ile bunu kötülemezse, hem münafıklık hem de gıybet etmiş olur. Zira gıybeti dinleyen kalbi ile bunu kerih görmezse gıybet günahına ortak olur.

Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer [radıyallahu anhümâ] konuşuyorlardı; biri diğerine, "Falan adam çok uyur" dedi. Sonra ikisi beraber Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] yanına gittiler, ekmeklerine katık istediler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Siz katık yediniz" buyurunca onlar,

"Hatırlamıyoruz" dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

بَلَى إِنَّكُمَا أَكَلْتُمَا مِنْ لَحْمِ أَخِيكُمَا

"Evet! Siz ikiniz kardeşinizin etinden yediniz"[148] buyurdu. Böylece ikisinin de günahını bir tuttu. Zira biri söyledi, diğeri dinledi.

Kalp ile kerih görmeden gözle veya elle sus işareti yapmak da kusurlu bir davranıştır. Orada bulunmayan kimsenin hakkını korumak için, gıybet yapana ciddi ve açık şekilde hatasını söylemelidir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَذَلَّ عِنْدَهُ مُؤْمِنٌ فَلَمْ يَنْصُرْهُ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى نَصْرِهِ أَذَلَّهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رُؤُوسِ الْخَلَائِقِ

"Kimin yanında bir mümin küçük düşürülür de o da gücü yettiği halde kardeşine yardım etmezse, Allah Teâlâ onu kıyamet günü mahlûkatın önünde rezil eder."[149]

Kalp ile Gıybet

Kalp ile yapılan gıybet, dil ile gıybet etmek gibi haramdır. Zira bir kimsenin kusurunu başkasına söylemenin câiz olmaması gibi, kendi kendine söylemek de câiz değildir.

Kalp ile yapılan gıybet, gözle görmeden, kulakla duymadan ve açıkça bilmeden bir kimseye kötü zan beslemektir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ حَرَّمَ مِنَ الْمُسْلِمِ دَمَهُ وَمَالَهُ وَأَنْ يُظَنَّ بِهِ ظَنَّ السُّوءِ

"Şüphesiz Allah, müslümanın kanını, malını ve ona kötü zan beslenilmesini haram kılmıştır." [150]

Açıkça bilinmeyen, duyulmayan, insaf ve adalete uymayan şeylerden kalbe gelenleri şeytan getirir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirmiştir:

---

148 Aynı konuda benzer bir rivayet için bk. Harâitî, *Mesâvi'l-Ahlâk*, nr. 188.

149 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/487; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 6/73.

150 İbn Mâce, Fiten 2 (nr. 3932); Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 6706.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ۝

"Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse, onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz" (Hucurât 49/6).

Şeytan gibi fâsık yoktur. Haram olan, kalbe gelen kötü düşüncelerin öyle olduğuna karar kılmaktır. Kişinin elinde olmadan kalbe gelip de kerih görülen düşünceler ise günah değildir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Mümin, kötü zandan boş olmaz. Fakat onun selâmeti, bu zannın kalbinde hakikat olarak yer etmemesindedir."

Şüpheli olan şeyleri elden geldiği kadar iyiye yormalıdır. Suizannın kalbe yerleşmesinin alameti, o kimsenin kalbe ağır gelmesi ve kişinin kötü düşünce beslediği kimseye karşı saygıda kusurlu davranmaya başlamasıdır. Kişinin kalbi, dili ve o kimseye karşı hareketleri eskisi gibi olursa, bu, düşüncelerin kalbine yerleşmediğinin delilidir. Bununla birlikte durumu âdil bir kimseden işitirse durmalı ve o âdil kimseyi yalancı görmemelidir. Çünkü bu âdil kimseye suizan da câiz değildir. Hatta fâsık için bile kötü düşünmek câiz değildir. O halde, "Ben bu kimsenin durumunu bilmediğim gibi, o kimsenin halini de bilmiyordum, şimdi de bilmiyorum" demelidir. Eğer bunların arasında düşmanlık ve çekememezlik gibi şeyler olduğu biliniyorsa susmak daha iyidir. Daha âdil olduğu bilinene meyli artırmalıdır.

Kişinin kalbinde her ne zaman bir kimseye karşı suizan hâsıl olursa ona daha fazla yaklaşması daha iyidir. Çünkü bu hareketi ile şeytanı kızdırır, kötü zannı da azalır. Yakînen öğrenince gıybet etmeyip tenha bir yerde nasihat etmelidir. Büyüklenerek, övünerek nasihat etmemelidir. Nasihat esnasında üzüntülü olmalıdır. Kişi böylece hem bir müslüman için üzülmüş hem de nasihat etmiş olur ve bu ikisinin de sevabını alır.

Gıybet Düşkünlüğünün Tedavisi

Kalpte olan gıybet doyumsuzluğu bir hastalıktır. İlacını almak da farzdır. Bu hastalığın iki türlü ilacı vardır:

1. İlmî ilaç. Bu iki türlüdür:

Birincisi: Gıybet konusunda buraya kadar nakledilen hadis-i şerif ve sözler düşünülürse, anlaşılır ki yapılan her gıybet, amel defterinden sevabı alıp gıybet edilen kimsenin defterine geçirir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَا النَّارُ فِي الْيَبِسِ بِأَسْرَعَ مِنَ الْغِيبَةِ فِي حَسَنَاتِ الْعَبْدِ

"Gıybetin, kulun sevaplarını bitirmesi, ateşin kuru odunu bitirmesinden daha çabuktur."[151]

Hatta sevabı günahından fazla olan bir kimsenin, yaptığı bu gıybet ile günah kefesi ağır gelir ve bu yüzden cehenneme gider.

İkincisi: Kişinin kendi ayıbını düşünmesidir. Kişi kendisinde bir ayıp görüyorsa, bilir ki başka bir kimse de o ayıp konusunda mazurdur. Kendi ayıplarından habersiz olan kimse, nefsinin kusurlarından cahil kalmanın tüm ayıplardan daha kötü olduğunu bilmelidir. Kişi doğru söylese bile, murdar et yemekten daha ayıp bir şey yoktur. O halde kişi ayıpsız iken kendisini niçin ayıplı kılsın! Böyle yapmak yerine şükürle meşgul olmalı ve kendisi bir işte kusur ederse, başka insanların da bu konuda kusursuz olmayacağını düşünmelidir. Kendisini şeriat çizgisine göre düzeltemeyen kimse, hepsi küçük günah olsa bile nefsine hâkim olamıyorsa başkalarının kusurları karşısında niçin şaşırsın? Eğer başkasının yaratılışında bir kusur varsa onu yaratan Cenâb-ı Hak'tır, kendisinin elinde bir şey yoktur ki bir kınamaya uğrasın...

2. Tafsilî ilaç. Bu, gıybete sevkeden şeylerin neler olduğuna dikkat etmektir. Bunlar sekiz kısımdır:

151 Benzer bir rivayet için bk. İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 192.

Birincisi: Kişinin, gıybetini yaptığı kimseye bir sebeple öfkeli olmasıdır. Başkasına kızıp da kendini cehenneme atmanın ahmaklık olduğunu bilmek gerekir. Zira böyle bir davranış kişinin kendisine yaptığı bir düşmanlıktır. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى أَنْ يَمْضِيَهَ دَعَاهُ اللّٰهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ حَتَّى يُخَيِّرُهُ فِي أَيِّ الْحُورِ شَاءَ

"İntikam almaya gücü yettiği halde öfkesini tutan kişiyi, Allah Teâlâ kıyamet günü mahlûkatının önüne çıkarır ve istediği hûrileri almakta onu serbest bırakır."[152]

İkincisi: Kişi, başkalarının rızasını kazanmak için gıybette onlara katılır. Bunun ilacı, insanların rızası için Allah Teâlâ'nın gazabını almanın ahmaklık ve cahillik olduğunu bilmektir. Bilakis onlara kızarak, tepki göstererek Cenâb-ı Hakk'ın rızasına kavuşmayı talep etmelidir.

Üçüncüsü: Kişinin kendisine bir suç isnat edildiğinde, kurtulmak için suçu başkasına yüklemesidir. Bilmelidir ki Allah Teâlâ'nın gazabı, insanlarınkinden hem daha şiddetli hem de mutlaktır. Suçu başkasına havale ederek kurtulmak ise şüphelidir. O halde suçu nefsinden uzaklaştırıp da başkasına yüklememelidir. Bazıları, "Ben haram yiyor ve sultan malı kullanıyorsam filanca da öyle yapıyor" derler. Bu ahmaklıktır. Kişi birinin ateşe yürüdüğünü görse peşinden kendisi de gider mi? Günahta başkasına uymak da böyledir. O halde boş bir özür ve bahane ile başkasının işlediği günah niçin işlensin, neden gıybet edilsin?

Dördüncüsü: Kişinin, kendisini övmek isteyip de bunu yapamayarak başkalarının gıybetini yapıp kendi üstünlüğünü ve temizliğini belli etmesidir. Böyle bir kimse, "Filanca bir şeyden anlamıyor!" ya da "Filanca kadınlardan sakınmıyor!" gibi ifadeler kullanır. Bunları söylemesinden maksadı, "Ben böyle değilim!" demektir. Akıllı kimselerin böyle bir kim-

152 Ebû Davud, Edeb, 3 (nr. 4777); Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 48 (nr. 2493); İbn Mâce, Zühd, 18 (nr. 4186); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/348.

senin fısk ve cahilliğine inanmayacağını, onun üstünlük ve zâhidliğini kabul etmeyeceğini bilmek gerekir. Akılsız olanların ise kendisine inanmasında ne fayda olabilir? Bilakis fayda, kişinin kendisini Allah Teâlâ'nın huzurunda kusurlu bilmesidir. Yoksa elinde bir şey olmayan bir zavallı kulun yanında daha yüksek görünmenin hiçbir faydası yoktur.

Beşincisi: Kişinin başkasına haset etmesidir. Mevki, ilim ve mal sahibi olan bir kimseyi insanlar iyi bilir. Bunlara sahip olamayan haset ehli de böyle bir kimsenin ayıplarını aramaya başlar, ona düşmanlık eder. Oysa yaptığı bu düşmanlığın kendisine olduğunu bilmez. Zira bu dünyada haset azabına, diğer âlemde de gıybet azabına düşer. Böyle bir kimse iki cihan nimetlerinden de mahrum kalır. Üstelik kendisine makam ve itibar takdir edilen bir kimsenin, hasetçiler haset ettikçe makamının artacağını da bilmez.

Altıncısı: Kişinin gülmek ve eğlenmek için başkasıyla alay etmesi, onu rezil etmesidir. Böyle bir kimse kendisini önce Cenâb-ı Hakk'ın nezdinde, sonra da insanların nazarında rezil ettiğini bilmez. Kişi kıyamet gününde merkebe yükler gibi onun günahlarının kendisinin boynuna yükleneceğini bilse ve bu halde cehenneme sürükleneceğini düşünse, gülünmeye kendisinin daha layık olduğunu anlar. Sonunda halinin böyle olacağını bilen bir kimse, eğer aklı varsa gülme ve alay etme ile uğraşmaz.

Yedincisi: Kişinin başkası bir günah işleyince, din ehlinin âdeti üzere Allah Teâlâ için üzülmesi, üzüntüsünü dile vurması ancak anlatırken o kimsenin ismini de zikretmesidir. Böyle biri bu yaptığının gıybet olduğunu ve şeytanın kendisine haset ettiğini bilmez. Şeytan onun üzüntüsü sebebiyle kendisine sevap verileceğini bilir, gıybetin günahı ile onun sevabını yok etmeyi kasteder.

Sekizincisi: Kişinin, Allah Teâlâ'nın indinde günah olan bir şeyi yapana kızması ya da ona şaşırmasıdır. Bu şaşkınlık ve kızgınlık sırasında o kimsenin adını zikreder ve insanların onu bilmesini ister. Bu öfke, gıybet ile onun sevabını götürür. Kişi günah için öfke ve şaşkınlığını dile getirebilir fakat bunu yapanın ismini ise asla zikretmemelidir.

Gıybete İzin Verilen Durumlar

Gıybet, zorunluluk halinde mubah olmasının dışında yalan gibi haramdır. Gıybetin mazur görüldüğü altı durum vardır:

Birincisi: Kişinin, uğradığı bir zulmü sultanın ve kadının huzurunda ya da kendisine yardımcı olabilecek birinin yanında anlatmasıdır. Bu câizdir. Fakat mazlumun, kendisine fayda veremeyecek birine zalimin zulmünü anlatması câiz değildir. Bir kimse İbn Sîrîn'in [rahmetullahi aleyh] huzurunda Haccâc'ın zulmünden bahsedince, İbn Sîrîn o adama şöyle dedi: "Allah Teâlâ insanların hakkını Haccâc'dan alacağı gibi, Haccâc'ın hakkını da kendisinin gıybetini yapanlardan alır!"

İkincisi: Kişinin, günah işlenen bir yer görüp de nehy-i münker yapabilecek kimseye haber vererek günaha engel olmasını istemesidir. Bir gün Hz. Ömer, Hz. Osman'ın [radıyallahu anhümâ] (Hz. Talha [radıyallahu anh] olduğunu söyleyenler de vardır) yanından geçerken selâm verdi. Hz. Osman [radıyallahu anh] selâmını almadı.[153] Bunun üzerine Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e [radıyallahu anhümâ] gitti ve durumu söyledi. Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] durumu düzeltmek için ona geldi (ve düzeltti). Bu, onlara göre gıybet olmadı.[154]

Üçüncüsü: Kişinin, fetva sorması için olup biteni anlatmasıdır. Mesela, "Hanımım, babam veya başka biri bana şöyle yapıyor ya da söylüyor" derse, bu gıybet olmaz. Fakat en iyisi, "Bir kimse şöyle yaparsa ne cevap verirsiniz?" şeklinde sormaktır. Bununla birlikte isim söylerse de câizdir. Çünkü müftünün durumu iyi anlaması için bazan isim zikretmek gerekir. Bunu şu rivayetten anlıyoruz:

Hind bint Utbe [radıyallahu anhâ], Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek, "Kocam Ebû Süfyân çok cimridir. Bana ve çocuğuma yetecek kadar nafaka vermiyor. Ondan habersiz malından alabilir miyim?" diye sorduğunda, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

153 Hz. Osman [radıyallahu anh], bir meşguliyetinden veya verilen selâmı işitmediğinden dolayı selâmı almamıştır.

154 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/6.

خُذِي مَا يَكْفِيكِ وَوَلَدَكِ بِالْمَعْرُوفِ

"Normal olarak, sana ve çocuğuna yetecek kadar al"[155] buyurmuştur.

Burada Hz. Hind'in [radıyallahu anhâ] maksadı fetva sormak olduğu için, kocasının cimri olup kendisine ve çocuğuna bakmadığını söylediği halde, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] onu sakındırmamıştır.

Dördüncüsü: Kişinin bid'at ehli veya hırsıza itimat edenlere, bu kimselerin zararından korunmaları için onları tanıtması veya evlenecek yahut köle satın alacak bir kimseye, o kimsenin zararlı ve kusurlu olduğunu bildirmesi daha evladır. Çünkü söylemezse, zararı daha çok olacaktır. Bunu gizlemek müslümanlara şefkatli davranmayı bozar. Yine kişi şahidin güvenilir olup olmadığı araştırıldığında, şahidin güvenirliğini zedeleyen bir ayıbını biliyorsa söylemelidir. Bir konuda kendisine danışılan kimse, (durumu araştırılan kimsenin aleyhinde bulunmak kastıyla değil de danışan kimseye samimi uyarı maksadıyla) o kişi hakkında bildiklerini söyleyebilir. Bu konuda Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَتَرْعَوُونَ عَنْ ذِكْرِ الْفَاجِرِ اهْتِكُوهُ حَتَّى يَعْرِفَهُ النَّاسُ اذْكُرُوهُ بِمَا فِيهِ حَتَّى يَحْذَرَهُ النَّاسُ

"Fâcirin (açıkça günahı işleyen kimsenin) durumunu dile getirmekten çekiniyor musunuz? (Hayır, çekinmeyin). Onun halini ortaya dökün ki insanlar onu tanısın. Ondaki kötü halleri anlatın ki insanlar ondan sakınsın."[156]

Böyle bir davranışta bulunmak, bir zarar oluşacağı zaman sünnettir. Fakat özürsüz söylemek câiz olmaz. Büyükler şöyle derdi: "Şu üç sınıf insanın gıybeti günah olmaz:

---

155 Buhârî, Büyû', 94 (nr. 2211); Müslim, Akdıyc, 4 (nr. 7).

156 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 221; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 19/184; *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 4369; İbn Adî, *el-Kâmil*, 12/595; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/188; 7/262, 263.

Zalim idarecinin,

Bid'at ehlinin,

Açıkça günah işleyenlerin."

Bunun câiz olmasının sebebi, böyle kimselerin kendi ayıplarını örtmüyor oluşudur. Zira onlar bu davranışlarını başkalarının söylemesinden de incinmezler.

Beşincisi: Kişinin, bir kimseyi herkesçe bilinen lakabıyla tanıtması günah sayılmaz. Bu lakap onun ayıbını bildirse de böyledir. Mesela "âmâ, topal" gibi... Çünkü o bununla bilinmiştir ve bu lakaptan da incinmiyordur. Fakat yine de evla olanı onu başka bir isimle anmaktır. Mesela gözü görmeyene "basîr" ya da "gözü örtülü" gibi ifadeler kullanılabilir.

Altıncısı: Kişinin, açıktan günah işleyen hakkında konuşması gıybet olmaz. Muhannes, meyhaneci ve fücurdan çekinmeyen kimseleri anlatmak câizdir.

Gıybetin Kefâreti

Gıybetin kefâreti tövbe etmek, pişman olmaktır. Kul yaptığı gıybetten pişman olup üzüntü duymalıdır ki Allah Teâlâ'nın hakkıyla ilgili mesuliyetten kurtulsun. Sonra da gıybetini yaptığı kişiden helâllik istemelidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَتْ لِأَخِيهِ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ فِي عِرْضٍ أَوْ مَالٍ فَلْيَسْتَحِلَّهَا مِنْهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَيْسَ هُنَاكَ دِينَارٌ وَلَا دِرْهَمٌ إِنَّمَا يُؤْخَذُ مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَزِيدَتْ عَلَى سَيِّئَاتِهِ

"Kimin üzerinde, kardeşinin namusu ya da malına karşı yaptığı bir haksızlık varsa, altın ve gümüş gibi maddi şeylerin geçmediği kıyamet gelmeden önce kendisiyle helâlleşsin. Şüphesiz ahirette hesap görülürken onun sevaplarından alınıp haksızlık ettiği kimseye verilir. Eğer sevapları bulunmazsa,

arkadaşının günahlarından alınır, ona yüklenir; böylece günahları çoğalmış olur (Sonra da onların cezasını çekmek üzere ateşe atılır)."[157]

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] bir kadın için, "Uzun dillidir" deyince, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], *"Gıybet ettin, ondan helâllik iste"* buyurmuştur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

كَفَّارَةُ مَنِ اغْتَبْتَهُ أَنْ تَسْتَغْفِرَ لَهُ

"Gıybet ettiğin kişinin kefâreti, onun için mağfiret istemendir."[158]

Bazıları bu hadis-i şeriften helâllik istemenin gerekmediğini zannettiler. Fakat diğer hadis-i şeriflerin delilleri ile yanıldıkları ortadadır. Buradaki mağfiret isteme, kişinin vefat etmiş olduğu durumdadır. Böyle bir halde vefat eden için mağfiret istemelidir.

Helâlleşmek ise tevazuyla ve pişman olarak gıybeti yapılan kimsenin yanına giderek, "Hata ettim, yalan söyledim, beni affet!" demekle olur. Eğer affetmez ise gönlünü hoş edip hakkını helâl etmesi için onu övmeli ve saygıda bulunmalıdır. Buna rağmen helâl etmezse bu da onun hakkıdır. Fakat kişinin gösterdiği tüm ihtiramlar kendisine sevap olarak yazılır. Hatta kıyamet gününde bunları karşılık olarak görür. Affetmek hepsinden iyidir.

Selef-i sâlihînden bazıları haklarını helâl etmediler ve, "Amel defterimizde bundan daha iyi hasene yoktur" dediler. Fakat affetmenin sevabı, bunun sevabından daha üstündür.

Rivayet edildiğine göre, adamın biri Hasan-ı Basrî'ye [rahmetullahi aleyh], "Falanca senin gıybetini yaptı" dedi. Bunun üzerine o, gıybet edene bir tabak taze hurma göndererek, "İşittiğime göre, sevaplarından bana hediye etmişsin. Buna karşılık ben de sana bu hurmayı hediye gönderdim. Ama kusuruma bakma, sana tam karşılık olacak bir şeyi gönderemedim" dedi.

157 bk. Buhârî, Mezâlim, 10 (nr. 2449).

158 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 6786; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 293; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 6259.

Helâllik istemek, gıyaben ne söylenmiş ise onu bildirmekle tam olur. Zira bilinmeyen bir şey için özür dilemek doğru olmaz.

On Üçüncü Âfet: Söz Taşımak (Koğuculuk). Bu konuda yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ۝١٠ هَمَّازٍ مَّشَّآءٍۭ بِنَمِيمٍ ۝١١ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ ۝١٢
عُتُلٍّۭ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍ ۝١٣ اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَّبَنِينَ ۝١٤

"(Resûlüm!) Alabildiğine yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan laf getirip götüren, iyiliği hep engelleyen, haddi aşan, günaha dadanmış, kaba ve haşin, bütün bunlardan sonra bir de soysuzlukla damgalanmış kimselerden hiçbirine, mal ve oğulları vardır diye boyun eğme" (Kalem 68/10-14).

Diğer bir âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur:

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ۝١

"Arkadan çekiştirip duran, kaş göz hareketleriyle alay eden kimselerin vay haline!" (Hümeze 104/1).

Yine Tebbet sûresinde, Ebû Leheb'in karısı hakkında,

حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۝٤

"Odun taşıyıcısı" (Tebbet 111/4) buyrulmuştur.

(Denilir ki o kadın, dedikodu yapar söz taşırdı; kendini ateşe götürecek bu işi yaptığı için böyle denmiştir)." Bütün bu âyet-i celîleler söz taşıma hakkında bildirilmiştir.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ

"Koğuculuk yapanlar (laf taşıyanlar) cennete giremez."[159]

159 Buhârî, Edeb, 50 (nr. 6056); Müslim, İmân, 45 (nr. 169).

Bir defasında Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Size, en şerlilerinizi haber vereyim mi?" buyurdu. Sahabiler, *"Evet haber ver"* deyince, Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

اَلْمَشَّاءُونَ بِالنَّمِيمَةِ الْمُفْسِدُونَ بَيْنَ الْأَحِبَّةِ الْبَاغُونَ لِلْبُرَاءِ الْعَنَتَ

"Laf getirip götüren, dostlar arasında fesat çıkaran ve temiz insanlarda kusur arayanlardır"[160] buyurdu.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ لَمَّا خَلَقَ الْجَنَّةَ قَالَ لَهَا: تَكَلَّمِي فَقَالَتْ: سَعِدَ مَنْ دَخَلَنِي فَقَالَ الْجَبَّارُ: وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لَا يَسْكُنُ فِيكِ ثَمَانِيَةُ نَفَرٍ مِنَ النَّاسِ لَا يَسْكُنُكِ مُدْمِنُ خَمْرٍ وَلَا مُصِرٌّ عَلَى الزِّنَا وَلَا فَتَّاتٌ وَهُوَ النَّمَّامُ وَلَا دَيُّوثٌ وَلَا شُرْطِيٌّ وَلَا مُخَنَّثٌ وَلَا قَاطِعُ رَحِمٍ وَلَا الَّذِي يَقُولُ عَلَى عَهْدِ اللهِ إِنْ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَكَذَا ثُمَّ لَمْ يَفِ بِهِ

"Allah Teâlâ cenneti yarattığı zaman ona, 'Konuş' buyurdu. O da,

"Bana giren kişiye ne mutlu" dedi. Cebbâr olan Allah şöyle buyurdu:

"İzzet ve celalime yemin olsun ki şu sekiz sınıf insan sende meskûn olmaz:

1. *İçkiye devam edenler,*

2. *Zinada ısrar edenler,*

3. *Laf getirip götürenler,*

4. *Namusunu kıskanmayanlar (deyyûs),*

5. *Halka zulmeden emniyet görevlisi,*

6. *(Kendini kadınlara benzeten) Kadın kılıklılar,*

7. *Akrabayla irtibatı kesenler,*

8. *Şöyle şöyle yapmazsam Allah'ın ahdi üzerime olsun deyip sözünde durmayanlar."*[161]

---

160 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/459; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/270; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/93; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 257.

161 Irâkî, hadisin bu şekilde tamamına bir arada rastlamadığını söyler (Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/346).

Bir haberde şöyle bildirilmiştir:

İsrâiloğulları'nda kıtlık olmuştu. Hz. Musa [aleyhisselâm] yağmur yağdırması için defalarca yağmur duası yaptı fakat yağmur verilmedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ,

"İçinizde laf taşıyan ve buna devam edenler olduğu müddetçe, senin ve beraberindekilerin duasını kabul etmem" diye vahyetti. Hz. Musa [aleyhisselâm], "Yâ Rabbi, onun kim olduğunu bana bildir ki onu aramızdan çıkaralım" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, "Yâ Musa! Sizi koğuculuktan menettiğim halde, ben mi koğucu olayım!" buyurdu. Bunun üzerine hepsi birden tövbe ettiler ve yağmura kavuştular.

Şöyle anlatılır:

Hikmet ehlinden biri, yedi kelimelik şey öğrenmek için 700 fersah[162] yol giderek bir bilginin yanına vardı. Ona,

"Allah Teâlâ'nın sana lutfetmiş olduğu ilimden istifade etmek için yanına geldim; senden şunları öğrenmek istiyorum" dedi ve şu soruları sordu:

1. Göklerden daha ağır,

2. Yeryüzünden daha geniş,

3. Kayadan daha sert,

4. Ateşten daha yakıcı,

5. Zemheriden [163] daha soğuk,

6. Denizlerden daha zengin ve engin,

7. Yetimden daha zelil olan nedir?

Hikmet ehli ona şu cevabı verdi:

1. Suçsuz birine iftira etmek, göklerden daha ağırdır.

2. Hak, yeryüzünden daha geniştir.

3. Kanaat sahibi olan kalp, denizlerden daha zengin ve engindir.

---

162 Bir kara fersahı 4444 metredir (*Osmanlıca Türkçe Büyük Lugat*, Türdav). 700 fersah, 3110,8 kilometredir.

163 Zemheri, kışın en şiddetli zamanıdır. Bu döneme kara kış da denir.

4. Hırs ve haset, ateşten daha yakıcıdır.

5. Yakınına ihtiyacını bildirdiğin halde onun ilgisiz kalması, zemheriden daha soğuktur.

6. Kâfirin kalbi, kayadan daha serttir.

7. Asıl durumu ortaya çıktığında koğucu, yetimden daha zelildir.

Koğuculuğun Çeşitleri

Koğuculuk yalnızca bir kimsenin söylediğini diğerine anlatmak değildir. Bir kimsenin incineceği bir işi açığa vuran herkes koğucudur. Bu ister sözle, ister hareketle, isterse de başka bir şekilde olsun. Sözle, işaretle, yazıyla başkasının hallerini açığa vurmak da koğuculuktur. Bir kimsenin incineceği bir şeyden perdeyi kaldırmak, az da olsa duyurmak câiz değildir. Fakat bir kimse gizlice başkasının malına ihanet etmişse bunu duyurmak câizdir. Bunun gibi müslümanların zararına olan şeyler de duyurulur. "Bir kimse senin için şöyle söyledi" veya, "Filanca senin hakkında şöyle yapıyor" gibi sözler sarfeden birini dinleyen kimsenin şu altı şeyi yapması gerekir:

1. Ona inanmamalıdır. Çünkü koğucu fâsıktır. Bu konuda yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾

"Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse, onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz" (Hucurât 49/6).

2. Ona nasihat etmeli ve bu günahtan onu nehyetmelidir. Zira nehy-i münker farzdır.

3. Ona Allah için düşmanlık beslemelidir. Çünkü koğucuya düşmanlık etmek farzdır.

4. Arkasından haber verilen kimseye suizan yapmamalıdır. Zira kötü zan beslemek haramdır.

5. Anlatılanların doğruluğunu öğrenmek için tecessüs etmemelidir. Çünkü Cenâb-ı Hak tecessüsten nehyetmiştir.

6. Kişi, dedikodu yapanı bu işten menettiği gibi kendi nefsini de bundan sakındırmalıdır. Koğuculuğu başkasına nakletmemelidir. Kendisine anlatılanların üzerini örtmelidir.

Rivayet edildiğine göre, Ömer b. Abdülaziz'in [rahmetullahi aleyh] huzuruna bir adam gelerek başka biri hakkında bir şeyler söyledi. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz, "İstersen senin durumunu bir inceleyelim. Eğer yalancı çıkarsan,

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا

'Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın' (Hucurât 49/6) âyetinde belirtilenlerden olursun:

Şayet doğru söylediysen,

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ ۝ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ۝

'Çokça yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, fitne için söz taşıyan kimseye itaat etme' (Kalem 68/10-11) âyetinde belirtilenlerden olursun. Eğer istersen seni affederiz" dedi. Bunun üzerine adam,

"Ey müminlerin emîri! Siz beni affedin, ben bir daha böyle bir şey yapmayacağım!" dedi.

Hikmet ehlinden birine, arkadaşlarından biri ziyarete geldi ve bazı arkadaşlarının dedikodusunu yapmaya başladı. Bunun üzerine hikmet ehli, o adama,

"Kötü bir ziyarette bulundun ve üç cinayeti de beraberinde getirdin:

Kardeşimi bana soğuttun,

Kalbimin huzurunu kaçırdın,

Sana olan güvenimi kaybettin" dedi.

Rivayet edildiğine göre, Süleyman b. Mübârek [rahmetullahi aleyh], arkadaşı Zührî [rahmetullahi aleyh] ile beraber otururken bir adam yanlarına geldi. Süleyman b. Mübârek gelen adama, "Duyduğuma göre benim arkamdan şöyle şöyle demişsin" dedi. Adam da, "Öyle şeyler söylemedim, arkandan da konuşmadım" dedi. Süleyman b. Mübârek, "Ama bana bunu söyleyen güvenilir biridir" dedi. Bunun üzerine Zührî,

"Dedikodu yapan güvenilir değildir" dedi. Süleyman b. Mübârek de, "Doğru söyledin" dedi ve adama dönüp, "Haydi, selâmetle git" dedi.

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Sana başkasından laf taşıyan kimse, senden de başkasına laf taşır."

Bu söz şuna işaret etmektedir: Koğuculuk yapmaktan sakınmalı, koğuculuk yapanı hakikatte düşman bilmelidir. Zira onun yaptığı; gıybet, hainlik, kin, haset, nifak, fitne ve aldatıcılıktır. Bunların hepsi de hıyanettendir. Demişlerdir ki: "Doğruluk, koğucu ve gammaz kimseden başka herkese yakışır."

Mus'ab b. Zübeyr [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bize göre dedikoduyu kabul kulağıyla dinlemek, dedikodudan daha kötüdür. Çünkü dedikodu, bir şeye işaret etmektir. Kabul ise onu geçerli saymaktır."

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلسَّاعِي بِالنَّاسِ إِلَى النَّاسِ لِغَيْرِ رِشْدَةٍ

"İnsanların arasında laf taşıyan kimse, (nesep olarak) sağlam değildir."[164] Yani o kimse helâl bir nesepten değildir.

Koğucunun ve fitnecinin şerri büyüktür. Hatta bunların sebebiyle nice kanlar dökülmüştür.

Hammâd b. Seleme [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Adamın biri kölesini sattı. Alan müşteriye de, 'Bu kölenin laf taşımaktan başka hiçbir ayıbı yoktur' dedi. Müşteri de, 'Razı oldum' dedi

164 Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/103; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 10/508.

ve köleyi satın aldı. Köle günlerce bekledi. Sonra, efendisinin hanımına, 'Kocan seni sevmiyor. Senin üzerine kadın almak istiyor. Usturayı al. O uyurken ensesinden birkaç kıl kes bana getir. Ona sihir yapayım da seni sevsin' dedi. Sonra adama giderek, 'Senin hanımın başka bir dost edinmiş, seni öldürmek istiyor. Uyur gibi yap da bunu gör' dedi. Adam da uyur gibi yaptı. Derken kadın da elinde usturayla kocasının yanına geldi. Adam, karısının onu öldürmeye geldiğini zannederek kalkıp kadını öldürdü. Bunun üzerine kadının akrabaları da adamı öldürdüler ve iki taraf birbirine girerek aralarında savaş çıktı."

On Dördüncü Âfet: Birbirini Sevmeyenler Arasında İkiyüzlülük Yapmak. Böyle bir kimse birbirini sevmeyenlerin her birine hoşuna giden sözler sarfeder, birinin sözünü diğerine, diğerinin sözünü de öbürüne söyler ve her birine "ben aslında senin dostunum" görünümünü verir. Bu, koğuculuktan daha kötüdür. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنْ كَانَ لَهُ وَجْهَانِ فِي الدُّنْيَا كَانَ لَهُ لِسَانَانِ مِنْ نَارٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Bu dünyada ikiyüzlü olanın, kıyamet günü ateşten iki dili olur."[165]

تَجِدُونَ مِنْ شَرِّ عِبَادِ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ذَا الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هَؤُلَاءِ بِحَدِيثٍ وَهَؤُلَاءِ بِحَدِيثٍ

"Kıyamet günü, Allah'ın kullarının en kötüsünün ikiyüzlü kimse olduğunu görürsünüz. O, şunlara bir şekilde öbürlerine ayrı bir şekilde konuşur."[166]

O halde birbirine düşman iki kimse ile görüşen biri, onların yanlarında veya gıyaplarında ya susmalı ya da hak ne ise onu konuşmalıdır. Kişi böylece münafıklıktan kurtulur. Onların her sözünü diğerine anlatmamalı ve her birine de ben aslında senin dostunum görünümünü vermemelidir.

165 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 1310; Ebû Davud, Edeb, 39 (nr. 4873); Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 216; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 276; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 8978.

166 Buhârî, Menâkıb, 1 (nr. 3494); Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 48 (nr. 199); İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 277.

Abdullah b. Ömer'e [radıyallahu anhümâ], "Biz, idarecilerimizin yanına girdiğimiz zaman bir şeyler konuşuyoruz; çıktığımızda ise başka türlü konuşuyoruz. Bu konuda ne dersiniz?" diye sorduklarında, Abdullah b. Ömer [radıyallahu anhümâ], "Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] zamanında biz bu davranışı münafıklık sayardık"[167] demiştir.

Zaruret olmadan sultanların yanına gidip de orada her zamanki gibi konuşmayan kimse, münafık ve ikiyüzlü olur. Bir zaruret olursa ruhsat verilmiştir.

On Beşinci Âfet: İnsanları Övmek. Bunda altı âfet vardır. Dördü söyleyende, ikisi ise övüldüğünü dinleyendedir.

Övenin Âfetleri

1. Karşısındaki kimseyi olduğundan fazla övüp yalancılık yapar. Denilmiştir ki:

"Halkın huzurunda, bir idareciyi ya da herhangi birini, taşımadığı vasıflarla öven kişiyi Allah Teâlâ, kıyamet gününde dilini sürçerek diriltir."

2. Nifaka düşer. Karşısındakini överek onu sevdiğini göstermek ister. Oysa onu sevmemektedir.

3. Aslını bilmediği şeyler söyler. Mesela zâhidsin, takva ehlisin, ilim sahibisin gibi sözler sarfeder. Rivayet edildiğine göre, adamın biri, Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] huzurunda birini övdü. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] adamı şöyle uyardı:

وَيْحَكَ قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ لَوْ سَمِعَهَا مَا أَفْلَحَ ثُمَّ قَالَ: إِنْ كَانَ أَحَدُكُمْ لَا بُدَّ مَادِحًا أَخَاهُ فَلْيَقُلْ أَحْسِبُ فُلَانًا وَلَا أُزَكِّي عَلَى اللهِ أَحَدًا حَسِيبُهُ اللهُ إِنْ كَانَ يَرَى أَنَّهُ كَذَلِكَ

"Yazık sana! Arkadaşının boynunu vurdun. Eğer bu söylediklerini işitseydi iflah olmazdı. Sizden biriniz kardeşini övmek istiyorsa, 'Falan kişiyi

167 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 281. Aynı konuda bk. Buhârî, Ahkâm, 27 (nr. 7178); İbn Mâce, Fiten, 12 (nr. 3975); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/105.

(şöyle) zannediyorum. Allah katında kimseyi temize çıkarmam. Onu bilen Allah'tır' desin. Bunu da o kimseyi gerçekten bu halde düşünüyorsa, söylesin!"[168]

4. Övdüğü kimse zalim olabilir ve işittiği sözlerle sevinebilir. Zalimi sevindirmek ise câiz değildir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَغْضَبُ إِذَا مُدِحَ الْفَاسِقُ

"Şüphesiz, fâsık övüldüğü zaman Allah Teâlâ gazaplanır."[169]

Övülenin Âfetleri

1. Kibre ve ucba kapılır. Bir gün Hz. Ömer'in [radıyallahu anh] huzurunda insanlar toplanmış oturuyorlardı. Hz. Ömer'in yanında deriden yapılmış bir kamçısı vardı. O sırada Cârûd b. Münzir [radıyallahu anh] çıkageldi. Adamın biri onun hakkında,

"Bu, Rebîa kabilesinin efendisidir" dedi. Bu övgüyü Hz. Ömer [radıyallahu anh], yanındakiler ve Cârûd b. Münzir'in kendisi işitti. Cârûd, Hz. Ömer'e [radıyallahu anh] yaklaştığı bir sırada, Hz. Ömer ona kamçısıyla hafifçe vurdu. Cârûd b. Münzir [radıyallahu anh], "Ey müminlerin emîri, ne oldu ki bana vurdun!" dedi. Hz. Ömer de [radıyallahu anh], "Aramızda bir şey yok! Adamın dediğini duymadın mı?" dedi. Cârûd b. Münzir, "Duydum" deyince, Hz. Ömer [radıyallahu anh], "Senin kalbinde bir gurur meydana gelmesinden korktum. Bunun için başını eğmek istedim"[170] dedi.

2. "Âlimsin ve salihsin" gibi sözler işiten kimse ilerisi için gayret göstermeyip, "Ben zaten kemale ulaştım" diye düşünür. Bu sebeptendir ki Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] övgüde bulunan birini gördüğünde,

---

168 Buhârî, Edeb, 54 (nr. 6061); Müslim, Zühd, 14 (nr. 65); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/41; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 597.

169 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 4885; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 230.

170 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 605.

قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ لَوْ سَمِعَهَا مَا أَفْلَحَ

"Arkadaşının boynunu vurdun, eğer bu söylediklerini işitirse iflah olmaz"[171] buyurarak adamı ikaz etmiştir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِذَا مَدَحْتَ أَخَاكَ فِي وَجْهِهِ فَكَأَنَّمَا أَمْرَرْتَ عَلَى حَلْقِهِ مُوسَى وَمِيضًا

"Kardeşini yüzüne karşı övdüğün zaman, sanki boğazına keskin bıçağı çalmış olursun."[172]

Ziyâd b. Ebû Müslim [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kendisine yönelik övgü ve sena duyan kişiye şeytan görünür (onu aldatmaya çalışır), fakat mümin Allah'ı zikrederek ve ona sığınarak bu tehlikeden kurtulur."

Eğer bu altı âfet meydana gelmeyecek ise övmek güzeldir. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] ashabını övmüştür. Hz. Ömer [radıyallahu anh] hakkında,

لَوْ لَمْ أُبْعَثْ لَبُعِثْتَ يَا عُمَرُ

"Ey Ömer, eğer ben peygamber olarak gönderilmeseydim, sen gönderilirdin"[173], Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] hakkında,

لَوْ وُزِنَ إِيمَانُ أَبِي بَكْرٍ بِإِيمَانِ الْعَالَمِ لَرَجَحَ

"Eğer Ebû Bekir'in imanı bütün âlemin imanıyla tartılsaydı, onun imanı ağır gelirdi"[174] buyurmuştur.

---

171 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/51.

172 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 52.

173 İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/324.

174 İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/335. Hz. Ömer'e [radıyallahu anh] ait bir söz olarak bk. Dârekutnî, *İlelü'l-Hadîs*, 2/223; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 36; İshak b. Râhûye, *el-Müsned*, 3/672; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/365.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bu övgüleriyle sahabilerin ziyana düşmeyeceğini bilmekteydi.

Kişinin kendisini övmesi çirkindir, Allah Teâlâ bunu yasak etmiştir. Âyet-i celîlede bildirilmiştir ki:

فَلَا تُزَكُّوا أَنفُسَكُمْ

"Kendinizi temize çıkarmayın" (Necm 53/32).

Fakat insanlara rehber olan bir kimsenin, başkalarının kendisine uyması için halini anlatması câizdir. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem]

أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَلَا فَخْرَ

"Ben, âdemoğlunun efendisiyim. Bunda övünmek yok!"[175] Yani ben bunu övünmek için söylemiyorum. Bu sözü bütün insanların kendisine ittiba etmesi için söylemiştir. Âyet-i kerimede Hz. Yusuf'un [aleyhisselâm] şöyle dediği geçmektedir:

اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾

"Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim" (Yusuf 12/55).

Övülmek Tehlikesinden Kurtulmak İçin...

Bir kimse övüldüğü zaman ucb ve kibirden kaçınmalı, son nefesteki tehlikeli anı düşünmelidir. Zira sonunda ne olacağını kimse bilemez. Cehennemden kurtulamayan kişi ise köpekten ve hınzırdan aşağıdır. Kurtuluşa eriştiğini kimse bilemez. Eğer öven kimse, kişinin bütün sırlarını bilseydi onu övmezdi. Bunu düşünüp şükür ile meşgul olmalıdır. Çünkü Allah Teâlâ kalbindekileri, metheden kimseden

175 İbn Mâce, Zühd, 37 (nr. 4308). *"Kıyamet gününde"* kelimesinin ziyadesiyle: Müslim, Fezâil, 2 (nr. 3).

saklıyordur. Kişi kendisini övene karşı memnun görünmemelidir ve işittiklerini kalben kerih bulmalıdır.

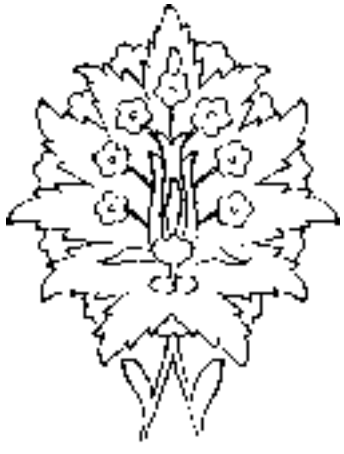
Salih zatlardan biri övüldüğü zaman şöyle demiştir:

"Allahım! Bunlar beni tanımıyorlar; beni gerçek olarak sen tanıyorsun."

Bir başkası da övüldüğünde, "Allahım, bu kulun, seni kızdıracak şeyle bana yaklaştı; onun gazabı hak eden haline seni şahit tutuyorum" demiştir.

Hz. Ali [radıyallahu anh], övüldüğü zaman şöyle derdi: "Allahım! Bu kullarının bilmediği günahlarımı bağışla. Onların söylediklerinden de beni cezalandırma. Beni, onların zannettiklerinden daha hayırlı eyle."

Bir adam Hz. Ali'yi [radıyallahu anh] yüzüne karşı övdü. Sonra da bu adamın Hz. Ali'nin [radıyallahu anh] aleyhinde bulunduğu haberi ulaşınca ona, "Ben, övdüğünden daha düşük, içinden geçirdiklerinden daha üstünüm" demiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖFKE, KİN VE HASEDİN ÂFETLERİ

Öfkenin kişiye baskın gelmesi yerilmiş bir sıfattır. Öfkenin aslı ateştendir ve zararı da kalbedir. Öfkenin kaynağı şeytana dayanır. Nitekim âyet-i kerimede buna şöyle işaret edilmiştir:

قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿٧٦﴾

"İblis, 'Ben ondan hayırlıyım! Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın' dedi" (Sâd 38/76).

Ateşin işi hareket etmek, rahat durmamak olduğu gibi, toprağın işi de sekînet ve rahat durmaktır. O halde kendisine öfkenin baskın geldiği kimsenin, Hz. Âdem'den [aleyhisselâm] daha çok şeytanla bağlantısı olduğu anlaşılır. Bunun içindir ki Abdullah b. Amr [radıyallahu anh], Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem],

"Beni Allah'ın gazabından uzaklaştıran şey nedir?" diye sorunca, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

لَا تَغْضَبْ

"Kızma"[176] buyurmuştur.

Abdullah b. Ömer [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem],

"Bana bir şey söyle, ancak az olsun, belki onu anlarım" dedim. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

لَا تَغْضَبْ

"Kızma" buyurdu. Ben talebimi iki defa tekrar ettim. Hepsinde bana dönerek,

لَا تَغْضَبْ

"Kızma"[177] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَلْغَضَبُ يُفْسِدُ الْإِيمَانَ كَمَا يُفْسِدُ الصَّبِرُ الْعَسَلَ

"Sabir otu balı bozduğu gibi, gazap da imanı bozar."[178]

Hz. Yahya [aleyhisselâm], Hz. İsa'ya [aleyhisselâm], "Kızma" dedi. Hz. İsa , "Ben bir insanım, hiç kızmamaya güç yetiremem" dedi. Hz. Yahya, "Mal biriktirme" dedi. Hz. İsa, "Bu olabilir (bunu yapmaya güç yetirebilirim)"[179] dedi.

Öfkenin aslından tamamen kurtulmak mümkün olmadığından, bunu bastırmak oldukça üstün bir meseledir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmiştir:

176 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/175; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7929.

177 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 5685.

178 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 19/417; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8294.

179 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 35386.

الَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

"O takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever" (Âl-i İmrân 3/134).

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنْ كَفَّ غَضَبَهُ كَفَّ اللهُ عَنْهُ عَذَابَهُ وَمَنِ اعْتَذَرَ إِلَى رَبِّهِ قَبِلَ اللهُ عُذْرَهُ وَمَنْ خَزَنَ لِسَانَهُ سَتَرَ اللهُ عَوْرَتَهُ

"Kim, kızgınlığını tutarsa, Allah da ondan azabını tutar. Kim, Rabb'inden özür dilerse, Allah onun özrünü kabul eder. Kim, dilini (haramdan) korursa, Allah da onun kusurlarını örter."[180]

مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَلَوْ شَاءَ أَنْ يُمْضِيَهُ لَأَمْضَاهُ مَلَأَ اللهُ قَلْبَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رِضًا وَفِي رِوَايَةٍ مَلَأَ اللهُ قَلْبَهُ أَمْنًا وَإِيمَانًا

"Kim, istese öfkesini devam ettirecekken (ve karşı taraftan intikam alabilecekken) öfkesini tutarsa, Allah Teâlâ, kıyamet günü onun kalbini rıza ile doldurur."

Diğer rivayette hadis şöyle bitiyor: *"Allah Teâlâ onun kalbini emniyet ve iman ile doldurur."*[181]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ لِجَهَنَّمَ بَابًا لَا يَدْخُلُهُ إِلَّا مَنْ شَفَى غَيْظَهُ بِمَعْصِيَةِ اللهِ تَعَالَى

"Cehennemde bir kapı vardır, ondan ancak öfkesini Allah Teâlâ'ya isyan ederek dindiren kimseler girer."[182]

---

180 bk. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 4322; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8311.

181 Ebû Davud, Edeb, 3 (nr. 4778); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 13646; *el-Mu'cemü's-Sagîr*, nr. 861; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/191.

182 Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 5180; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8332.

مَا جَرَعَ عَبْدٌ جُرْعَةً أَعْظَمَ أَجْرًا مِنْ جُرْعَةِ غَيْظٍ كَظَمَهَا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللهِ تَعَالَى

"Kul, Allah Teâlâ'nın rızasını isteyerek öfkesini yutmaktan daha faziletli hiçbir şey yudumlamamıştır."[183]

Fudayl b. İyâz, Süfyân-ı Sevrî ve büyüklerden bir topluluk [Allah onlardan razı olsun] bir araya gelip zühd üzerinde müzakere ettiler (gerçek zühdün ne olduğunu tartıştılar); sonunda şu görüşte ittifak ettiler: "Amellerin en faziletlisi, gazap anında hilim sahibi ve keder anında sabırlı olmaktır."[184]

Bir adam, Ömer b. Abdülaziz'e [rahmetullahi aleyh] ağır söz söyledi. Ömer b. Abdülaziz, uzun süre başını önüne eğdi, sonra adama,

"Şeytanın, beni saltanatın gücüyle harekete geçirmesini ve yarın (kıyamet günü) benden alacağın şeyi bugün benim senden almamı istedin" dedi ve sustu.[185]

Peygamberlerden biri, yanında bulunanlara, "Kim bana, kızmamaya söz verirse, o, benim derecemde ve benden sonra halifem olur" dedi. Topluluk içinden bir genç, "Ben söz veririm" dedi. Peygamber sözünü tekrarladı, genç de, "Ben onu hakkı ile yerine getiririm" dedi. Peygamber vefat ettiğinde, genç onun makamına geçti. Bu genç, Zülkifl'dir [aleyhisselâm]. O, kızmamaya söz verdiği ve sözünü hakkı ile yerine getirdiği için kendisine "Zülkifl" (sözünün sahibi) ismi verilmiştir.[186]

Öfkenin Hakikati

İnsanda öfkenin yaratılmasının sebebi, onu silah kılıp kendisine zarar verecek şeylerden korunması içindir. Nitekim şehvetin yaratılması da kişinin fayda sağlayacak şeyleri onun vasıtasıyla kendisine

183 İbn Mâce, Zühd, 18 (nr. 4189); Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8307.

184 Bir rivayette, söz, "tamah anında sabırlı olmaktır" şeklinde bitiyor (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/432).

185 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 8324.

186 Rivayetler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/663-664.

çekmesidir. O halde insanın bu ikisinden tamamen kurtulmasının çaresi yoktur. Fakat kişi bunlarda ifrat derecesine ulaşırsa zarar eder. Bunlar bir ateş gibi insanın kalbine düşer, dumanı da dimağa ulaşır. Böylece aklın ve düşüncenin yeri kararır. Doğru ile yanlış birbirinden ayrılamaz hale gelir. Bir dumanın mağarayı sarması gibi kalbe karanlık çöker ve hiçbir şey görünmez. Bu da oldukça kötü bir haldir. Bundan dolayı, "Öfke, aklı perdeler" denilmiştir.

Diğer taraftan öfke halinin insanda az olması da yerilmiştir. Zira her kim hamiyet ve kızma kuvvetini tamamen kaybederse gerçekten noksan biridir. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem],

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ

"Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihad et; onlara karşı sert davran" (Tahrîm 66/9) buyurmuştur.

Yine Cenâb-ı Hak, ashâb-ı kirâmı överek,

وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

"Onunla beraber olanlar, kâfirlere karşı çok sert, birbirlerine karşı ise çok merhametlidirler" (Feth 48/29) buyurmuştur.

Bunlar da öfkenin bir neticesidir. O halde öfke ne aşırı derece ne de yok denecek kadar az olmalıdır. İtidal noktasında olup akıl ve dinin emrinde bulunmalıdır.

Bazıları riyâzetten maksadın, öfkenin aslını kesmek olduğunu zannetmişlerdir. Bu yanlıştır. Çünkü öfke bir silahtır ve onsuz olmaz. İnsan yaşadığı sürece öfkenin aslını kesmesi mümkün değildir. Tıpkı şehvette olduğu gibi... Fakat bazı işlerde ve vakitlerde öfke perdelenebilir, öyle ki sanki tamamen ortadan kalkmış zannedilir.

Bunu tafsilatla anlatacak olursak şöyledir:

Öfke bir kimsenin ihtiyacı olduğu bir şeyin, başkası tarafından ortadan kaldırılmaya kastedilmesinden doğar. Fakat ihtiyacı yoksa öf-

kelenmez. Mesela bir insanın sevmediği bir köpeği olsa, başkası ona vurduğunda hemen kızmaz. Bununla beraber; yiyecek, giyecek, ev ve sıhhat gibi şeyler insana her zaman lazımdır. O halde bir kimseyi hasta edecek şekilde yaralasalar veya uyurken elbisesini ve yiyeceğini alsalar, bu duruma elbette öfkelenir. Demek oluyor ki kişinin ihtiyacı ne kadar fazla olursa öfkesi de çok olur. Böylece daha çaresiz ve âciz bir duruma düşer. Zira özgürlük, ihtiyaçsızlık halindedir. Kişinin ihtiyacı ne denli çok olursa o kadar köleleşir. İnsan riyâzet ile ihtiyaçlarını zaruret miktarına düşürebilir. Neticede de makam, mal ve dünyanın aşırılıkları onun yanında kıymetsiz olur; böylece öfke de ihtiyaca bağlı olarak ortadan kalkar. Şöyle ki makam peşinde olmayan bir kimse, önünden birinin yürümesinden ya da bir mecliste başkasının daha yüksekte oturmasından öfkelenmez. Bu konuda insanlar arasındaki farklılık çoktur. Çünkü öfkelenmelerin çoğu mal toplamak ve mevki sahibi olmak arzusundan doğar. Hatta satranç, dama, güvercin oyunu, şarap içmek ve bunun gibi aşağı işlerle övünen bir kimseye mesela, "Satrancı iyi oynamıyorsun!" ya da, "Çok şarap içmiyorsun!" denirse buna öfkelenir. Şüphesiz bu türlü öfkelerden riyâzet ile kurtulunur. Fakat insanlık için zaruri olan öfke yok olmaz. Zira bunun için de kötüdür denilemez. Bununla birlikte öfkenin kişinin ihtiyarını elinden almaması, şeriatın ve aklın hilafına olan şeyin insana galip gelmemesi gerekir. Öfke riyâzet sayesinde bu ölçüye getirilebilir. Öfkenin aslının ortadan kalkmayacağının, böyle olmasının da gerekmediğinin delili, Allah Resûlü'nde de [sallallahu aleyhi vesellem] bu halin bulunmasıdır. Nitekim o, şöyle buyurmuştur:

اللّٰهُمَّ أَنَا بَشَرٌ أَغْضَبُ كَمَا يَغْضَبُ الْبَشَرُ فَأَيُّمَا مُسْلِمٍ سَبَبْتُهُ أَوْ لَعَنْتُهُ أَوْ ضَرَبْتُهُ فَاجْعَلْهَا مِنِّي صَلَاةً عَلَيْهِ وَزَكَاةً وَقُرْبَةً تُقَرِّبُهُ بِهَا إِلَيْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Allahım, ben bir beşerim; diğer insanların kızdığı gibi kızarım. Bunun için ben, hangi müslümana kötü söylemiş, lânet okumuş veya vurmuşsam, bunu benden onun için bir dua, bir sadaka ve kıyamet günü kendisiyle sana yaklaştıracağın bir hayır yap."[187]

187 Az farklı lafızlarla bk. Müslim, Birr, 25 (nr. 88-95); Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 1257.

Abdullah b. Amr b. Âs [radıyallahu anhümâ] demiştir ki: Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], "Yâ Resûlallah, sizden kızgınlık ve rıza halinizde her söylediğinizi yazabilir miyim?" diye sordum; Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

اُكْتُبْ فَوَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا مَا يَخْرُجُ مِنْهُ إِلَّا حَقٌّ

"Yaz; beni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki ondan ancak hak olan çıkar"[188] buyurdu ve diline işaret etti. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], "Ben kızmam" demedi, fakat, "Kızmak beni haktan dışarı çıkarmaz, yani gazabın gereğiyle amel etmem" dedi.

Bir defasında Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] kızdı. Bunu gören Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Sana ne oldu; şeytanın mı geldi?" buyurdu. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ],

"Senin için de (musallat olan) bir şeytan var mıdır?" diye sorunca, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

بَلَى وَلَكِنِّي دَعَوْتُ اللهَ فَأَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ فَلَا يَأْمُرُنِي إِلَّا بِالْخَيْرِ

"Evet, vardır; fakat ben Allah'a dua ettim, ona karşı bana yardım etti; o müslüman oldu, artık bana hayırdan başkasını emretmez"[189] buyurdu.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], "Benim için şeytan yoktur" demedi; onunla gazap şeytanını kastetti, "Vardır, fakat beni şerre sevketmez" dedi.

Öfkeyi Tevhid ile Örtmek

Her ne kadar kızgınlığın kökü kalpten katiyen sökülüp atılamasa da, kişiye bazı hallerde veya hallerinin çoğunda tevhid galip olur ve gördüğünü Allah Teâlâ'dan bilir. O halde öfke bu tevhid ile örtülür ve ondan bir eser görünmez. Nitekim bir kimseyi taşla vursalar, hiçbir şekilde taşa kızmaz. Kalbinde kızgınlığın kökü yerinde dursa da bu suçu taştan bil-

188 Ebû Davud, İlim, 3 (nr. 3646).

189 bk. Müslim, Sıfatü'l-Kıyâme, 16 (nr. 69).

mez. Onu atandan bilir. Yine sultan, "Filancayı öldürün!" diye ferman imzalasa, o kimse kaleme öfkelenmez. Zira kalem başkasının hükmündedir, yazı onun sebebiyle ortaya çıksa bile hareket ondan değildir.

Bunun gibi kalbinde tevhidin galip geldiği kimse, insanların yaptıklarında serbest olmadıklarını zaruretle bilir. Çünkü hareket her ne kadar kudrete bağlıysa bile kudret de iradeye bağlıdır. İrade ise insanın ihtiyarında değildir. Fakat irade istesin ya da istemesin insana musallat kılınmıştır. Kişiye istek ve kudret verildiğinden iş de zaruri olarak meydana gelir. O halde bu, atılan taş gibidir. Evet, atılan taş can yakar, insana acı verir fakat ona kızılmaz.

Bir kimsenin geçimi koyundan olsa ve o koyun ölse onun için üzülür fakat kızmaz. Eğer biri o koyunu öldürürse, kendisinde tevhid nuru galip ise hali yine böyle olur. Fakat tevhidin baskın gelmesi bu ölçüde her zaman devam etmez. Şimşek gibi parlayıp geçer ve insanın yaratılışı sebeplere bakmak istediğinden sebepler olduğunda ortaya çıkar. Birçok kimse bazı hallerde böyle olmuştur. Bu, öfke kökünün sökülüp atılması anlamında değildir. Ancak başa gelen hadise bir kimseden görülmeyince, atılan taşta olduğu gibi kızgınlık meydana gelmez. Hatta kişiye tevhid galip gelmez ise de bâtını mühim bir şeyle meşgulse bunun sebebiyle öfkesi örtülür ve görülmez.

Adamın biri Selmân-ı Fârisî'ye [radıyallahu anh] kötü sözler söylediğinde, o, "Eğer (kıyamet gününde) mîzanım hafif gelirse ben, söylediğinden daha kötü biriyim. Mîzanım ağır gelirse, söylediklerinin bana bir zararı olmaz"demiştir. Onun düşüncesi ahirete yönelmiş idi, bunun için kalbi (kendisine söylenen) kötü sözden müteessir olmadı.

Aynı şekilde, Rebî' b. Heysem'e [rahmetullahi aleyh] kötü sözler söylendiğinde, demiştir ki: "Ey adam, Allah senin sözünü işitti. Şüphesiz cennetin önünde zorlu bir geçit vardır; eğer onu geçersem, bu söylediklerin bana bir zarar vermez. Eğer onu geçemezsem, o zaman senin söylediklerinden daha kötü biri olurum."

Onların her ikisi de ahiret üzüntüsüne öyle dalmışlardı ki öfkeleri ortaya çıkmadı.

Bir kadın, Mâlik b. Dînâr'a [rahmetullahi aleyh], "Ey gösterişçi!" deyince, Mâlik, "Beni senden başkası tanımadı" demiştir. Sanki o, nefsinden gösteriş âfetini yok etmekle meşguldü ve şeytanın kalbine attığı kötü düşüncelerden dolayı nefsine kızıyordu, onun için kendisine bu hali söylendiğinde kızmadı.

Adamın biri, (Âmir b. Şerâhîl) eş-Şa'bî [rahmetullahi aleyh] hakkında kötü sözler söyleyince, Şa'bî, "Eğer doğru söylüyorsan Allah beni affetsin; yalan söylüyorsan Allah seni affetsin" demiştir.

Bu haller gösteriyor ki böyle durumlarda öfkeyi yenmek mümkündür. Yine kişi Allah Teâlâ'nın, kendisinin öfkelenmemesini sevdiğini bilir. O zaman Allah'a olan aşırı sevgisi öfkesini söndürür. Bu, nadir hallerde görülse de olması imkânsız değildir. Şöyle ki: Bir kimsenin sevdiği biri olsa ve onun oğlu kendisine kötü sözler söylese, âşık kişi çocuğun bu sözüne aldırmamasının beklendiğini bilir ve öfkelenmez. Aşkının çokluğu ona gördüğü eziyeti hissettirmez ve kendisini kızdırmaz. O halde bu sebeplerden birinin tesiri ile bir kimse kendi öfkesini yenebilir. Buna güç yetiremez ise hiç olmazsa öfkesinin kuvvetini kırmalı ve serkeşlik etmemelidir. Şeriatın ve aklın hilafına hareket etmemelidir.

Öfkenin İlacı

Öfkenin ilacı ve riyâzeti farzdır. Zira öfke pek çoklarını cehenneme sürükler ve gazaptan birçok fesat meydana gelir. Öfkenin ilacı iki türlüdür: Birincisi müshil gibidir. Onun kökünü ve maddesini kalpten kazır. İkincisi şurup gibidir. Onu yatıştırır ve maddesini çıkarıp atmaz.

Müshil gibi olan tedavi yolu, öfkenin kalpte niçin meydana geldiğinin sebeplerini öğrenmek için incelemek ve bu sebepleri kökünden kazımaktır. Bu sebepler beş tanedir:

Birinci sebep: Kibir. Kibirli kimse en ufak bir sözle veya kendisine karşı gösterilen ufak bir hürmetsizlikte hemen öfkelenir. Kişi kibri tevazu ile kırmalıdır, kendisinin de başka insanlar gibi kul olduğunu

düşünmelidir. Üstünlük güzel ahlâktadır. Kibir ise kötü ahlâktır. Kibir tevazudan başka bir yolla ortadan kaldırılmaz.

İkinci sebep: Ucb. Bu, kişinin kendisini beğenmesidir. Bunun ilacı kişinin kendisini tanımasıdır. Kibir ve ucbun tam ilacını kendi bölümlerinde anlatacağız.

Üçüncü sebep: Mizah. Kişi bunu genellikle başkalarını kızdırmak için yapar. Bunun ilacı, kişinin ahiret işlerini ve güzel ahlâkı elde etmekle ciddi şekilde meşgul olmasıdır. Bunun gibi alay edilmek de insanı kızdırır. Kişi kendisini bundan korumalı, kendisi ile alay eden olursa ondan uzak durmalıdır.

Dördüncü sebep: Başkalarını kınamak ve ayıplamak. Bu da her iki tarafın öfkelenmesine sebeptir. Bunun ilacı, kusursuz ve ayıpsız olanın yalnızca Cenâb-ı Hak olduğunu bilmektir. Kendisi kusurlu olan biri başkalarının ayıpları ile meşgul olmamalıdır. İnsanları kötülemek de böyledir. O halde kendi nefsini ayıplamak ve kötülemekle meşgul olup başkalarını kınamaktan vazgeçmelidir.

Beşinci sebep: Mal ve makama olan hırs. Bunlara ihtiyaç çoktur. Cimri bir kimseden bir avuç buğday alsalar buna öfkelenir. Tamahkâr olan kimse elinden bir lokma kaybetse kızar.

Bütün bunlar kötü ahlâktır, öfkenin aslıdır. Her birinin ilacı da ilim ve ameldir. İlimle olan tedavi şöyledir: Öfkenin âfetlerini ve zararlarını bilip, din ve dünya bakımından kişiye verecegi ziyanın nerelere varacağını düşünerek kalben gazaptan nefret etmektir. Bundan sonra konunun amelî yönü ile uğraşmalıdır. Kişi öfkeyi kötü bilir ve bu halden sakınırsa kötü sıfatlarla ona uymamış olur. Çünkü hepsinin devası; hevâ, heves, arzu ve kötü ahlâka uymamaktır. Nitekim nefsin riyâzeti bölümünde bu konuyu anlatmıştık.

Öfkenin ve kötü ahlâkın harekete geçip artması çoğu zaman gazabı fazla olan kimselerle ünsiyet kurmakla olur. Bununla beraber birtakım kimseler öfkeye "şecaat" ve "salâbet" ismini verirler. Bununla övünerek, "Filanca büyük zat bir sözüyle filanı öldürür, saltanatını ve malını

alır! Ona karşı gelmek kimsenin haddine değildir! Çünkü o mertlerin mertidir! Erkek dediğin böyle olur!" derler. Halim selim kimseler içinse, "Ezik, hamiyetsiz ve cesaretsiz!" diye konuşurlar. Böylece köpeklerin sıfatı olan öfkeye "kahramanlık ve erkeklik" ismini verirler, peygamberlerin ahlâkından olan hilim sahiplerine ise "hamiyetsiz ve cesaretsiz" derler.

İşte şeytanın işi böyledir. Aldatma ve kötülüğü güzel ahlâk olarak gösterir. Güzel sözlerle insanları kötü ahlâka çağırır. Akıllı kimseler ise bilirler ki eğer mertlik ve ve erkeklik bundan ibaret olsaydı; kadınlar, çocuklar, nefsi zayıflamış ihtiyarlar ve hastalar öfkelenmeye daha müsait olmazlardı. Oysa bu gibilerde öfkenin daha fazla olduğunu herkes bilir. Kişinin kendi öfkesini yenmesi kadar büyük bir mertlik yoktur. Zira öfkeye hâkim olmak, peygamberlerin ve velilerin sıfatıdır. Bunun aksine davranan kimseler ise kavgacı, yağmacı ve hayvan sıfatlılardır. O halde dikkat edin! Büyüklük peygamberlere benzemekte mi, yoksa gafil ve akılsızlara benzemekte midir?

Öfkenin Teskin Edilmesi

Öfke ilacının müshil olduğu ve bununla gazabın maddesini söküp atmanın mümkün olduğu anlaşıldı. Bir kimse öfkesinin maddesini söküp atmazsa onu teskin etmelidir. Gazap, heyecan halini alınca, onun teskini bir şurupla olur. Bu şurubun karışımı ilim şekeri ve sabır acılığıdır. Bütün huyların ilacı, ilim ve amel macunudur. İlim, öfke hakkındaki âyet-i kerimeleri ve hadis-i şerifleri, gazabını yenenlerin sevapları hakkında anlattığımız şekilde düşünmektir. Böyle düşünen bir kimse kendi kendisine der ki: "Senin bu işe kadir olduğundan daha çok Allah Teâlâ senin üzerine kadirdir. Senin Cenâb-ı Hakk'a muhalefetin, o kimsenin sana muhalefetinden daha fazladır. Eğer öfkelenirsen kıyamet günü Allah Teâlâ'nın sana gazaplanmayacağından nasıl emin olabilirsin?" Kişi bu sözler ile öfkesini teskin eder ve gazabını yenmenin sevabına kavuşmak arzusu hâsıl olur. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bir hizmetçiyi bir ihtiyaç için gönderdi. Hizmetçi geç kaldı. Geldiğinde, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

لَوْلَا الْقِصَاصُ لَأَوْجَعْتُكَ

"Eğer (kıyamet gününde) kısas olmasaydı, (bu misvakla) senin canını acıtırdım"[190] buyurdu.

Yine kişi öfkelendiğinde kendi kendisine, "Senin bu öfken işinin istediğin gibi gitmeyip Allah Teâlâ'nın dilediği gibi olmasındandır. Bu ise rubûbiyyette Cenâb-ı Hak ile münakaşa etmektir" demelidir.

Kişi ahirete ait böyle çarelerle öfkesini yenemezse, dünya maksatlarını düşünmeli ve mesela hizmetçisine kızmış ise kendi kendisine, "Öfkelenirsem hizmetimde kusurda bulunur, benden nefret eder ya da bana düşman olur, bana hıyanet eder!" demelidir. Kişi bunun gibi öfkeyle ne kadar çirkinleştiğini düşünüp, dışının bir kimseye saldıran kurt gibi, bâtınının ise tamamen ateşle kaplanıp aç bir köpek haline girdiğini düşünmelidir. İnsan öfkesini yenmek istediğinde çoğu zaman şeytan kendisine der ki: "Bunu senin âcizliğine ve aşağılığına yorarlar, heybetin kırılır, insanların gözünde küçülürsün!" Bu durumda, "Bir kimse peygamberlerin ahlâkına kavuşmaktan ve Allah Teâlâ'nın rızasını elde etmekten daha büyük izzet ve şeref elde edemez! Bugün insanların beni dünyada aşağı görmesi, yarın kıyamette zelil olmamdan daha iyidir!" demelidir. Bu, ilmî ilaçtır.

Amel ile olan ilaç, dille, "Eûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm" (İlâhî huzurdan kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım) demektir. Kişi öfkelendiğinde ayakta ise oturmalı, oturuyorsa yatmalı, bununla da yatışmıyorsa soğuk su ile abdest almalıdır. Nitekim Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ بِالْمَاءِ فَإِنَّمَا الْغَضَبُ مِنَ النَّارِ

"Sizden biri kızdığında, su ile abdest alsın; çünkü kızgınlık ateştendir."[191]

---

190 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 6865, 6892, 6908; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 23/376; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/423.

191 bk. Ebû Davud, Edeb, 4 (nr. 4784); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/226.

Diğer rivayette ise şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ خُلِقَ مِنَ النَّارِ وَإِنَّمَا تُطْفَأُ النَّارُ بِالْمَاءِ فَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ

"Şüphesiz kızmak şeytandandır. Şeytan ise ateşten yaratılmıştır. Ateş ise su ile söndürülür. Öyleyse sizden biri kızdığında abdest alsın."[192]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

أَلَا إِنَّ الْغَضَبَ جَمْرَةٌ فِي قَلْبِ ابْنِ آدَمَ أَلَا تَرَوْنَ إِلَى حُمْرَةِ عَيْنَيْهِ وَانْتِفَاخِ أَوْدَاجِهِ فَمَنْ وَجَدَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَلْيُلْصِقْ خَدَّهُ بِالْأَرْضِ

"Dikkat edin, kızgınlık âdemoğlunun kalbindeki bir kordur. Siz kızan kimsenin gözlerinin kızardığını ve şah damarlarının kabardığını görmüyor musunuz? Kendinde bu hali bulan kimse, yanağını yere koysun."[193]

Bu hadiste sanki secdelere ve en şerefli âzasını (yüzünü), en zelil yere (toprağa) koymaya bir işaret vardır. Böyle yapmakla nefis zilletini farkeder ve bu şekilde kızgınlık sebebi olan izzet ve kibri yok eder.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer [radıyallahu anh] bir gün kızdı; hemen su istedi, suyu burnuna çekip boşaltıı ve, "Kızgınlık şeytandandır; bu, kızgınlığı giderir" dedi.

Rivayet edildiğine göre, Ebû Zer [radıyallahu anh] aralarındaki bir tartışma sırasında, bir adama, "Ey Kızılderili kadının oğlu!" dedi. Bu söz Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] ulaştığında, Ebû Zerr'e [radıyallahu anh], "*Ey Ebû Zer, bana ulaştığına göre, sen bir adamı annesi ile ayıplamışsın, öyle mi?*" diye sordu. Ebû Zer de, "Evet, öyle oldu" dedi ve arkadaşının gönlünü almak için ona doğru gitti. Adam ondan önce gelerek kendisine selâm verdi. Bu durum Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] anlatılınca, Ebû Zerr'e,

192 Ebû Davud, Edeb, 4 (nr. 4784); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/226.

193 bk. Tirmizî, Fiten, 26 (nr. 2191).

"Ey Ebû Zer, başını kaldır ve bana bak. Sonra, şunu bil ki, sen (rengin ile) ne Kızılderili'ye ne de siyaha üstünsün; sen ona ancak salih amelinle üstün olabilirsin" dedi. Sonra da şöyle buyurdu:

إِذَا غَضِبْتَ فَإِنْ كُنْتَ قَائِمًا فَاقْعُدْ وَإِنْ كُنْتَ قَاعِدًا فَاتَّكِئْ وَإِنْ كُنْتَ مُتَّكِئًا فَاضْطَجِعْ

"Kızdığın zaman, ayakta isen otur, oturuyorsan yana yaslan, yana yaslanmış halde isen yere uzanıp yat."[194]

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] kızdığı zaman, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], onun burnundan tutarak şöyle buyururdu:

يَا عُوَيْشَ قُولِي اللَّهُمَّ رَبَّ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَأَذْهِبْ غَيْظَ قَلْبِي وَأَجِرْنِي مِنْ مُضِلَّاتِ الْفِتَنِ

"Ey Ayşecik, şöyle de: 'Muhammed'in Rabb'i olan Allahım, günahımı bağışla, kalbimin öfkesini gider ve fitnelerin sapıtanlarından beni koru!'"[195]

Zulüm ve Kötülük Karşısında Öfke

Bir kimse zulmetse ya da oldukça çirkin sözler sarfetse susup cevap vermemek daha iyidir. Fakat susmak farz değildir. Bununla birlikte her cevabı vermek de câiz değildir. Kötü söze kötü sözle, gıybete gıybet ile mukabele etmek câiz olmaz. Çünkü bunlardan dolayı ta'zir gerekir. Fakat kişi ağır konuşur da sözlerinde yalan olmazsa câizdir. Bu da kısasa benzer. Her ne kadar Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنِ امْرُؤٌ عَيَّرَكَ بِمَا فِيكَ فَلَا تُعَيِّرْهُ بِمَا فِيهِ

"Biri, sende olan bir kusurla seni ayıplarsa sen onda bulunan kusurla onu ayıplama"[196] buyurmuşsa da bu müstehaptır, karşılık vermemek

194 Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 8871; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/428.

195 İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, nr. 455; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 68/181.

196 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/63; ayrıca bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 1182.

farz değildir. Fakat bunda da sövmemek, zina isnat etmemek gerekir. Bunun delili şu hadis-i şeriftir:

اَلْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا فَهُوَ عَلَى الْبَادِئِ مَا لَمْ يَعْتَدِ الْمَظْلُومُ

"İki kişi birbirine kötü söz söylediğinde, haksızlığa uğrayan haddi aşmadığı sürece, kötü sözlerin vebali ilk başlayan kimseye aittir."[197]

O halde haddi aşmayacak şekilde cevap verilebilir. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] hanımları, Fâtıma'yı [radıyallahu anhâ] ona elçi olarak gönderdiler. Fâtıma geldi ve,

"Yâ Resûlallah, beni sana hanımların gönderdi, senden Ebû Kuhâfe'nin kızı (Âişe) hakkında adaleti gözetmenizi istiyorlar" dedi. O geldiğinde Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] uyuyordu. Uyanıp kızından bu sözleri işitince, Fâtıma'ya [radıyallahu anhâ],

"Ey kızım, sen benim sevdiğimi sever misin?" diye sordu. O da,

"Evet, severim" dedi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"Öyle ise bunu (Âişe'yi) sev" buyurdu. Fâtıma, onların yanına geri döndü ve kendilerine durumu haber verdi. Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] hanımları,

"Sen bizim adımıza bir şey yapmadın (işimizi görmedin)" dediler ve Zeyneb bint Cahş'ı [radıyallahu anhâ] gönderdiler. Zeyneb, sevgide benimle yarışırdı. (Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] ile bulunduğumuz meclise) geldi ve,

"Ebû Bekir'in kızı, Ebû Bekir'in kızı!" diye benim adımı tekrarlamaya başladı. Ben sükût ediyor ve ona cevap vermem için Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] bana izin vermesini bekliyordum. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bana izin verdi ve ben de dilim kuruyuncaya kadar ona laf söyledim. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], ona,

197 Müslim, Birr, 18 (nr. 68); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/235; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 423.

"Hayır (sen onunla baş edemezsin) o, Ebû Bekir'in kızıdır"[198] buyurdu. Yani sen onunla sözde asla boy ölçüşemezsin demek istedi. Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ], "Ona laf söyledim" sözü, çirkin şeyler söyledim manasında değildir. Bu, onun hak ettiği cevabı verdim, doğru bir şekilde mukabele ettim demektir.

O halde cevap vermek gerekince, yalan olmamak kaydı ile cevap verilebileceğine bu hadise delildir. Mesela, "Ey ahmak, ey cahil, utan, sus" gibi sözler de söylenebilir. Çünkü hiç kimse akıl noksanlığından ve cahillikten kurtulamaz. Fakat dili ağır derecede kötü sözlere alıştırmamak gerekir. Zira öfke anında bunlar kendiliğinden dile gelebilir. Fuhuş sözler söylememeli, "Düşkün, bedbaht, kimsesiz, ölçüsüsüz, bîçare" gibi sözlerden kaçınmalıdır. Kısacası cevap vermeye başlayanın ölçülü olması ve haddi aşmaması zordur. Bunun için cevap vermemek daha iyidir.

Bir adam (Resûlullah'ın da [sallallahu aleyhi vesellem] bulunduğu bir mecliste) Hz. Ebû Bekir es-Sıddık'a [radıyallahu anh] kötü sözler söyledi. Hz. Ebû Bekir susuyordu. Sonra Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh], ona karşılık vermeye başlayınca, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] kalktı. Hz. Ebû Bekir, hemen arkasından yetişip,

"Yâ Resûlallah, adam bana kötü şeyler söylerken siz sükût ediyordunuz; sonra ben konuşunca kalktınız, bunun sebebi nedir?" diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

لِأَنَّ الْمَلَكَ كَانَ يُجِيبُ عَنْكَ فَلَمَّا تَكَلَّمْتَ ذَهَبَ الْمَلَكُ وَجَاءَ الشَّيْطَانُ فَلَمْ أَكُنْ لِأَجْلِسَ فِي مَجْلِسٍ فِيهِ الشَّيْطَانُ

"(Sen sükût ettiğinde) Bir melek senin adına ona cevap veriyordu; sen konuşunca, melek gitti şeytan geldi; ben şeytanın bulunduğu bir mecliste oturacak değildim"[199] buyurdu.

198 Buhârî, Hibe, 8 (nr. 2581); Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 13 (nr. 83).

199 Ebû Davud, Edeb, 49 (nr. 4896); Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, nr. 4051.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَلَا إِنَّ بَنِي آدَمَ خُلِقُوا عَلَى طَبَقَاتٍ شَتَّى فَمِنْهُمْ بَطِيءُ الْغَضَبِ سَرِيعُ الْفَيْءِ وَمِنْهُمْ سَرِيعُ الْغَضَبِ سَرِيعُ الْفَيْءِ فَتِلْكَ بِتِلْكَ وَمِنْهُمْ سَرِيعُ الْغَضَبِ بَطِيءُ الْفَيْءِ أَلَا وَإِنَّ خَيْرَهُمُ الْبَطِيءُ الْغَضَبِ السَّرِيعُ الْفَيْءِ وَشَرُّهُمُ السَّرِيعُ الْغَضَبِ الْبَطِيءُ الْفَيْءِ

"Dikkat edin, âdemoğulları farklı tabakalarda (fıtratlarda) yaratılmıştır:

Bazıları geç kızar, (kızgınlığından) çabuk döner.

Bazıları çabuk kızar, çabuk döner. Biri, diğerini dengeler.

Bazıları çabuk kızar, geç döner.

Bilin ki onların en hayırlısı, geç kızan ve çabuk dönendir. Onların en şerlisi ise çabuk kızan fakat geç dönendir."[200]

Hıkd: Kin ve Âfetleri

Her kim öfkesini kendi ihtiyarı ile ve dininin kuvvetiyle yenerse bu kutlu bir haldir. Fakat âcizliğinden ve zaruretten dolayı susarsa, kalbinde kirlenme meydana gelir ve maya tutarak kine dönüşür. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

اَلْمُؤْمِنُ لَيْسَ بِحَقُودٍ

"Mümin, kindar değildir"[201] buyurmuştur. Kin, öfkenin çocuğudur. Bundan da dini helâk eden sekiz âfet peyda olur.

Birincisi: Kindar kimse hasetçi olur. Başkasının iyiliğine üzülür ve kederine sevinir.

İkincisi: Kinine yenilen kişi yaygara çıkarır. Böyle biri içinde hasedi gizlemekle kalmaz, buna ilaveten başkasının başına gelen bir beladan dolayı sevinir.

200 bk. Tirmizî, Fiten, 26 (nr. 2191); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/19.

201 Sehâvî, *el-Makâsidü'l-Hasene*, nr. 1226; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 2681.

Üçüncüsü: Kine kapılan kişi hasmına selâm vermez, onun selâmını almaz.

Dördüncüsü: Kindar kimse düşmanına hakir ve aşağılık gözü ile bakar.

Beşincisi: Kindar kimse hasmının gıybetini yapar, yalan ve çirkin sözler söyleyip gizli şeylerini âşikâr eder ve ona dil uzatır.

Altıncısı: Kindar kişi hasmıyla alay eder ve eğlenir.

Yedincisi: Kinine yenik düşen kişi düşmanın hakkını vermekte kusur eder, sıla-i rahim yapmaz, aldığını vermez ve helâllik dilemez.

Sekizincisi: Kindar olan kişi her fırsatta hasmını döver ve incitir. Ya da başkası dövse veya incitse engel olmaz; hatta hoşuna gider.

O halde kin besleyen bir kimse; kendisinde dinin hükümleri galip gelse ve içinde günah olan bir şey yapmasa bile başkasına ihsan etmekten elini çeker, yumuşak davranmaz, yardım etmez, dua ve senâda bulunmaz, Allah Teâlâ'nın zikrine oturmaz; böylece bunların sevabından mahrum kalır. Bunun zararı da oldukça fazladır.

Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh], yakınlarından Mıstâh'a malî yardım etmemeye yemin etmişti. Çünkü o, Hz. Âişe'ye [radıyallahu anhâ] iftira olayında ileri geri konuşmuştu. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi:

وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنكُمْ وَالسَّعَةِ أَن يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢﴾

"İçinizden fazilet ve servet sahibi kimseler yakınlarına, fakirlere ve Allah yolunda hicret edenlere (mallarından bir şey) vermeyeceklerine dair yemin etmesinler. Onları affetsinler, kusurlarını bağışlasınlar. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir" (Nûr 24/22).

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh], "Evet, elbette bağışlanmayı severiz" dedi ve Mıstâh'a yardım etmeye devam etti.[202]

Kendisine kin güdülen (haset edilen) kimsenin de gücü yettiğinde yapacağı üç hal vardır.

Birincisi, hakkını fazla ve noksan yapmadan tam hakkıyla almaktır. Bu, adalettir.

İkincisi, kendisine kin güdeni affederek ve onunla ilişiğini devam ettirerek kendisine iyilikte bulunmaktır. Bu, ihsan (ve fazilettir).

Üçüncüsü, ona hak etmediği şekilde haksızlık etmektir. Bu, zulüm olup rezil insanların tercih edeceği bir iştir.

Kötülük yapana, iyilikle karşılık vermekten daha büyük fazilet yoktur. Kişi bunu yapamazsa hiç değilse kötülük yapanı affetmelidir. Çünkü affın da fazileti büyüktür. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

ثَلَاثٌ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ كُنْتُ حَلَّافًا لَحَلَفْتُ عَلَيْهِنَّ: مَا نَقَصَ مَالٌ مِنْ صَدَقَةٍ فَتَصَدَّقُوا وَلَا عَفَا رَجُلٌ عَنْ مَظْلَمَةٍ يَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللهِ إِلَّا زَادَهُ اللهُ بِهَا عِزًّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَتَحَ رَجُلٌ عَلَى نَفْسِهِ بَابَ مَسْأَلَةٍ إِلَّا فَتَحَ اللهُ عَلَيْهِ بَابَ فَقْرٍ

"Nefsimi kudretiyle bu tende tutan Allah'a yemin ederek derim ki: Üç şey var ki, eğer yemin etme alışkanlığında olsaydım, onlar için yemin ederdim: Hiçbir mal (içinden verilen) sadakadan dolayı noksanlaşmaz; öyle ise sadaka verin. Bir adam, uğradığı bir haksızlığı Allah rızası için affederse, bundan dolayı Allah Teâlâ kıyamet günü onun izzetini artırır. Bir adam kendisine dilencilik kapısını açarsa, Allah Teâlâ muhakkak ona fakirlik kapısını açar."[203]

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem], Allah'ın haramlarından biri işlenmediği müddetçe, kendisine yapılan bir haksızlıktan dolayı intikam alırken hiç görmedim. Allah'ın

202 Buhârî, Şehâdât, 15 (nr. 2661); Müslim, Tevbe, 10 (nr. 56). Uzunca bir hadis içinde.

203 Tirmizî, Zühd, 17 (nr. 2325); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/193.

haramlarından biri çiğnendiğinde (bir haram işlendiğinde) ise en çok kızanlardan biri olurdu. İki iş arasında serbest bırakıldığında (ümmeti için günah olmadığı müddetçe) içlerinden en kolay olanını seçerdi."[204]

Ukbe b. Âmir [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bir gün Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile karşılaştım. Ya ben hızlıca hareket edip onun elinden tuttum veya o benden önce davranarak benim elimden tutarak,

يَا عُقْبَةَ أَلَا أُخْبِرُكَ بِأَفْضَلِ أَخْلَاقِ أَهْلِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، تَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِي مَنْ حَرَمَكَ وَتَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمَكَ

"Ey Ukbe, sana dünya ve ahiret ehlinin en faziletli ahlâkını haber vereyim mi? Senden ilişiği kesenle sen irtibat kurarsın, seni mahrum edene sen verirsin, sana zulmedeni affedersin"[205] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا رَبِّ أَيُّ عِبَادِكَ أَعَزُّ عَلَيْكَ قَالَ: الَّذِي إِذَا قَدِرَ عَفَا

"Musa [aleyhisselâm], 'Yâ Rabbi, senin katında en aziz kulun hangisidir?' diye sorunca, Allah Teâlâ, '(İntikam almaya) gücü yettiği halde affeden kimsedir' buyurdu." [206]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ دَعَا عَلَى مَنْ ظَلَمَهُ فَقَدِ انْتَصَرَ

"Kendisine zulmedene beddua eden kimse, intikamını almış olur."[207]

Ebû Hüreyre'nin [radıyallahu anh] şöyle dediği nakledilmiştir: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Mekke'yi fethedince, Kâbe'yi tavaf etti, iki rekât namaz kıldı, sonra Kâbe'ye geldi, kapısının iki kenarındaki pervazı tutarak (Mekkeli müşriklere),

204 Tirmizî, *eş-Şemâil*, nr. 350.

205 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 19; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 17/269; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/161.

206 Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 369; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 61/134.

207 Tirmizî, Daavât, 103 (nr. 3552).

'Ne dersiniz, size ne yapacağımı düşünürsünüz?' diye sordu. Onlar da,

'Sen bizim için bir kardeşsin, amcaoğlusun, halim ve çok merhametli birisin' dediler ve bunu üç defa tekrarladılar. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

'Ben size, Yusuf'un (kardeşlerine), 'Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir' (Yusuf 12/92) *dediği gibi diyorum (gidiniz, hepiniz hürsünüz)'* buyurdu. Bunun üzerine Mekke halkı, kabirlerinden çıkıyor gibi evlerinden çıktılar ve topluca İslâm'a girdiler."[208]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا وَقَفَ الْعِبَادُ نَادَى مُنَادٍ لِيَقُمْ مَنْ أَجْرُهُ عَلَى اللهِ فَلْيَدْخُلِ الْجَنَّةَ قِيلَ مَنْ ذَا الَّذِي أَجْرُهُ عَلَى اللهِ قَالَ: الْعَافُونَ عَنِ النَّاسِ فَيَقُومُ كَذَا وَكَذَا أَلْفًا فَيَدْخُلُونَهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ

"Kıyamet günü insanlar hesap yerinde toplandığında, bir münâdi, 'Ecri Allah'a ait olanlar kalksın ve cennete girsin' diye seslenir. 'Ecri Allah'a ait olanlar kimlerdir?' denildiğinde, münâdi, '(Kendilerine zulüm ve haksızlık yapan) İnsanları affedenlerdir' der. Bunun üzerine binlerce insan kalkar ve hesapsız olarak cennete girerler."[209]

Hz. Muâviye [radıyallahu anh] demiştir ki: "İnsanlara karşı yumuşak davranın ve tahammül gösterin ki fırsat sizin elinizde olsun. Fırsat (ve imkân) sizde olduğunda ise yapmanız gereken affetmek ve ihsanda bulunmaktır."

Hişâm b. Abdülmelik'in huzuruna kötü bir iş yaptığı söylenen bir adam getirildi. Adam halifenin huzurunda durdurulunca kendini savunmaya (delilini söyleyerek suçsuz olduğunu söylemeye) başladı. Hişâm, adama,

"Hem suçlusun hem de konuşuyorsun ha!" dedi. Adam da,

208 Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 11234; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 5/57.

209 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 2019; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/201.

"Ey müminlerin emîri, Allah Teâlâ,

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا

'O gün, herkes (hesap yerine) gelerek kendi nefsini kurtarmak için uğraşır' (Nahl 16/111) buyuruyor. Biz Allah Teâlâ'nın huzurunda kendimizi savunmak için mücadele ederken senin huzurunda hiç söz etmeyelim mi?" dedi. Hişâm, "Elbette (hakkın var), konuş" dedi.

Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh], bir şey almak için çarşıda oturmuştu. İstediğini satın aldı, sonra dirhemlerini aradı. Onları sarığının içine koymuştu. Sarığının çözüldüğünü gördü ve,

"Buraya oturduğumda onlar yanımdaydı" dedi. Oradaki insanlar onları alanlar için, "Allahım onu alan hırsızın elini kes, Allahım onu şöyle şöyle yap" şeklinde beddua etmeye başladılar. Bunun üzerine Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh],

"Allahım, onu bunları almaya bir ihtiyacı sevketti ise aldıklarında onun için bereket ver (benden yana helâl olsun); eğer onu buna günaha olan cesareti sevketti ise bunu onun son günahı yap" dedi.

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Horasanlı bir adamdan daha zâhid (dünyadan gönlünü çeken) birini görmedim. Adam, Mescid-i Harâm'da yanımda oturdu. Sonra tavaf etmek için kalktı. Bu sırada yanında bulunan altınları çalındı. Adam ağlamaya başladı. Ona, "Altınlara mı ağlıyorsun?" diye sordum, adam, "Hayır, (onlara ağlamıyorum) fakat benim ve onun Allah Teâlâ'nın huzurunda durduğumuzu düşündüm; onun delilinin bâtıl olduğunu (kendini haklı çıkaracak bir mazeretinin bulunmadığını) gördüm, bu ağlamam ona acıdığım içindir" dedi.

Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân'a, İbnü'l-Eş'as'ın esirleri getirildi. Abdülmelik, (yanında bulunan büyük ilim ve fazilet sahibi) Recâ b. Hayve'ye [rahmetullahi aleyh], "Ne dersin, bunlara ne yapalım?" diye sordu. Recâ da, "Allah sana sevdiğin zaferi verdi; sen de Allah'a onun sevdiği affı takdim et" dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, onları affetti.

Denilmiştir ki: "İncil'de şöyle yazılıdır: Kendisine zulmeden için istiğfar eden (Allah'tan affedilmesini isteyen) kimse, şeytanı bozguna uğratmış olur."

O halde öfke meydana gelince affedici olmalı, gazabın anlaşılmaması için yardıma koyulmalıdır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

يَا عَائِشَةَ إِنَّهُ مَنْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الرِّفْقِ فَقَدْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَنْ حُرِمَ حَظَّهُ مِنَ الرِّفْقِ فَقَدْ حُرِمَ حَظَّهُ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

"Ey Âişe, kime rıfktan (kibarlık ve yumuşak muameleden) payı verilmişse, ona, dünyanın ve ahiretin hayrından payı verilmiştir. Kim de rıfktan mahrum bırakılmışsa, o, dünyanın ve ahiretin hayrından mahrum edilmiştir."[210]

Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile birlikte bir yolculukta iken serkeş (huysuz) bir deveye binmiştim. Onu sağa sola sürmeye başladım. Beni bu halde gören Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

يَا عَائِشَةُ عَلَيْكِ بِالرِّفْقِ فَإِنَّهُ لَا يَدْخُلُ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ وَلَا يَنْزِعُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ

"Ey Âişe, yumuşak davran. Şüphesiz, yumuşaklık hangi şeye girerse onu süsler; hangi şeyden de çıkars, onu kusurlu yapar (çirkin hale getirir)"[211] buyurdu.

Haset ve Âfetleri

Öfkeden kin, kinden de haset doğar. Haset mühlikâttandır yani insanı helâk eden şeylerdendir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

---

210 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/159; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 9/170; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 444. Aynı konuda bk. Tirmizî, Birr, 67 (nr. 2013).

211 Müslim, Birr, 23 (nr. 78).

اَلْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ

"Ateşin odunu yakıp kül ettiği gibi, haset de insanın iyiliklerini yakıp yok eder."[212]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

ثَلَاثٌ لَا يَنْجُو مِنْهُنَّ أَحَدٌ: اَلظَّنُّ وَالطِّيَرَةُ وَالْحَسَدُ وَسَأُحَدِّثُكُمْ بِالْمَخْرَجِ مِنْ ذٰلِكَ إِذَا ظَنَنْتَ فَلَا تُحَقِّقْ وَإِذَا تَطَيَّرْتَ فَامْضِ وَإِذَا حَسَدْتَ فَلَا تَبْغِ

"Üç şey var ki onlardan kimse kurtulamaz: Bunlar, zan, uğursuz sayma ve hasettir. Size onlardan kurtuluş yolunu söyleyeceğim: Bir zanna kapılınca onu (tesbit etmeden) gerçek sayma, bir şeyi uğursuz saydığında, yoluna (ve işine) devam et; hasede düştüğünde haddi aşma."[213]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadislerinde şöyle buyurmuştur.

دَبَّ إِلَيْكُمْ دَاءُ الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ: اَلْحَسَدُ وَالْبَغْضَاءُ، وَالْبَغْضَةُ هِيَ الْحَالِقَةُ، لَا أَقُولُ حَالِقَةَ الشَّعَرِ وَلٰكِنْ حَالِقَةَ الدِّينِ. وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى تُؤْمِنُوا، وَلَنْ تُؤْمِنُوا حَتّٰى تَحَابُّوا. أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِمَا يُثَبِّتُ ذٰلِكَ لَكُمْ؟ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ

"Sizden önceki milletlerin hastalığı size de sirayet etti. O, haset ve kindir. Kin (nefret ve düşmanlık) kökünden kazır. Saçı kökünden kazır demiyorum; o, dini kökünden kazır. Muhammed'in canını teninde tutan Allah'a yemin olsun ki iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de mümin olamazsanız. Bunu kalbinizde yerleştirecek şeyi size haber vereyim mi? Selâmı aranızda yayın."[214]

212 Ebû Davud, Edeb, 52 (nr. 4903); İbn Mâce, Zühd, 22 (nr. 4210).

213 Az farklı bir rivayet için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 3/228; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/78.

214 Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 56 (nr. 2510); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/165; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 6613.

Rivayet edildiğine göre Hz. Musa [aleyhisselâm], yüce Rabb'inin huzuruna gittiğinde arşın gölgesinde bir adam gördü. Onun makamına gıpta etti; "Bu Rabb'i katında çok şerefli biri" diyerek, Rabb'inden onun ismini haber vermesini istedi. Allah Teâlâ onun ismini haber vermedi ve şöyle buyurdu:

"Sana onun üç amelini söyleyeyim: O, Allah'ın kendilerine lutfundan verdiği nimetlerden dolayı insanlara haset etmezdi. Anne babasına âsi gelmezdi. İnsanlar arasında laf götürüp getirmezdi."

Hz. Zekeriyya [aleyhisselâm] demiştir ki: "Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Haset eden kimse, nimetime düşman olan, kazâma kızan ve kullarım arasında yaptığım taksime razı olmayan biridir."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

سِتَّةٌ يَدْخُلُونَ النَّارَ قَبْلَ الْحِسَابِ بِسَنَةٍ

"Altı grup insan vardır ki onlar, hesaptan bir sene önce cehenneme girerler" buyurdu. Kendisine, "Onlar kimlerdir (ne sebeple ateşe girerler) yâ Resûlallah?" diye sorulunca, şöyle buyurdu:

اَلْأُمَرَاءُ بِالْجَوْرِ وَالْعَرَبُ بِالْعَصَبِيَّةِ وَالدَّهَاقِينَ بِالتَّكَبُّرِ وَالتُّجَّارُ بِالْخِيَانَةِ وَأَهْلُ الرَّسْتَاقِ بِالْجَهَالَةِ وَالْعُلَمَاءُ بِالْحَسَدِ

"Zulümleri sebebiyle idareciler, Câhiliye asabiyetleri sebebiyle Araplar, halka kibirleri sebebiyle ağalar, hıyanetleri sebebiyle tüccarlar, din işlerindeki cehaletleri sebebiyle çölde yaşayanlar, haset sebebiyle âlimler."[215]

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Bir gün Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanında oturuyorduk, Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

"Şimdi şu yoldan size cennetlik bir adam gelecek" buyurdu. O sırada ensardan bir adam çıkageldi; sakalından abdest suyu damlıyordu. Ayakkabılarını da sol eline asmıştı. Yanımıza gelince selâm verdi. Er-

215 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 3491; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/486.

tesi gün olunca, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] aynı şekilde söyledi; yine bu adam çıkageldi. Üçüncü gün aynısını söyledi, yine bu adam çıkageldi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] kalkınca, Abdullah b. Amr b. Âs [radıyallahu anh] adamı takip etti, ona,

"Babamla aramda bir konuda tartışma oldu; üç gün onun yanına girmemeye yemin ettim. Eğer uygun görürsen üç gün geçene kadar beni yanında tut, seninle birlikte kalayım" dedi. O da,

"Olur" dedi ve Abdullah, üç gece onun yanında kaldı. Bu sırada onun gece kalkıp ibadet yaptığını görmedi. Ancak, uyanıp da yatağında döndüğünde Allah Teâlâ'yı zikrediyordu. Sabah namazına kalkana kadar (gece ibadeti) için kalkmadı. Abdullah [sallallahu aleyhi vesellem] demiştir ki:

"Fakat ben ondan hayırdan başka bir söz söylediğini görmedim. Üç gün geçince, nerdeyse amelini çok küçük gördüm. Kendisine,

"Ey Allah'ın kulu, babamla benim aramda bir kızma ve ayrılık yoktu. Fakat ben Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle şöyle dediğini işittim. Bunun için senin amelini tanımak istedim, ama seni çok amel yaparken görmedim; seni bu dereceye ulaştıran nedir?" dedim. O,

"Gördüğünden başka amelim yoktur" dedi. Ben dönüp giderken beni çağırdı ve,

"Amelim ancak gördüklerindir, fakat ben müslümanlardan hiç kimseye karşı içimde aldatma (hile ve kin) tutmam ve Allah'ın ona verdiği hayra haset etmem" dedi. Bunun üzerine ben de,

"İşte seni bahsedilen dereceye ulaştıran budur ve o, bizim güç yetiremediğimiz bir şeydir"[216] dedim.

Avn b. Abdullah [rahmetullahi aleyh] meliklerden birine nasihat etti ve dedi ki:

"Kibirden uzak dur. Çünkü bundan önce işlenen bütün günahlar kibirden meydana geldi. İblis kibirden dolayı secde etmedi. Hırstan

216 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/166; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 694; Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 1981; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/78-79; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 13/112/114.

uzak ol. Zira Hz. Âdem'i [aleyhisselâm] cennetten hırsı çıkardı. Hasetten sakın. Çünkü haksız yere dökülen ilk kan hasettendi. Hz. Âdem'in [aleyhisselâm] oğlu, kardeşini bu yüzden öldürdü. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] ashabı anılınca (onları ya hayırla an ya da) sükût et. Kader konusu açılınca sükût et (çünkü o, Allah Teâlâ'nın sırlarından bir sırdır, inceliklerine dalmak doğru değildir)."

Bekir b. Abdullah el-Müzenî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Bir adam, meliklerden (sultanlardan) birinin yanına girer, onun karşısında durur ve,

"İyilik yapan kimseye, iyiliğine karşılık sen de iyilik yap, kötülük yapana gelince, ona bir şey yapmana gerek yok, çünkü onun yaptığı kötülük ona yeter" derdi. Melikin yakınlarından bir adam, onun melikin yanında bu şekil duruşuna ve konuşmasına haset etti; onu melike kötüleyerek,

"Bu senin karşında duran ve seninle böyle konuşan adam, senin ağzının çok kötü koktuğunu söylüyor!" dedi. Melik,

"Bu nasıl doğru olabilir?" dedi. Adam,

"Onu yanına çağır, bak; sana yaklaşınca, ağız kokunu koklamamak için elini burnuna koyacaktır" dedi. Bunun üzerine melik,

"Sen çık, biz bir bakalım" dedi. Hasetçi çıktı ve şikâyet ettiği adamı evine çağırdı, ona içinde sarımsak bulunan bir yemek yedirdi. Adam onun yanından çıktı, melikin yanına gitti, karşısında durdu, ona,

"İyilik yapan kimseye, iyiliğine karşılık sen de iyilik yap, kötülük yapana gelince, ona bir şey yapmana gerek yok, çünkü onun yaptığı kötülük ona yeter" dedi. Melik,

"Bana yaklaş" dedi. Adam yaklaştı ve melik ondan sarımsak kokusunu koklamasın (ve rahatsız olmasın) diye elini ağzına koydu. Bunu gören melik, içinden, "Gördüğüme göre adam doğru söylemiş" dedi. Melik, birine bir iyilik ve ikramda bulunacağı zaman, görevlilere kendi el yazısı ile ferman yazardı. Onun için kendi eliyle bir mektup yazarak, adamla görevlilerden birine gönderdi. Mektupta,

"Bu mektup eline geçince, onu getirenin boğazını kes, derisini yüz ve derisinin içine saman doldur, bana gönder!" yazılıydı. Adam mektubu alıp dışarı çıktı. Onu, hakkında fitne yapan adam karşıladı. Ona,

"Bu mektup nedir?" diye sordu. Adam da,

"Bana bir ihsanda bulunulması için melik yazdı" dedi. Hasetçi,

"Onu bana hibe et" dedi. Adam da,

"Al senin olsun" dedi. Hasetçi mektubu alarak, melikin görevlisine gitti. Görevli mektubu okuyunca,

"Getirdiğin mektupta boğazını kesip derini yüzmem isteniyor" dedi. Hasetçi,

"Bu mektup benim için değil, hakkımda böyle bir şey yapmaktan Allah'tan kork, bana müsaade et, gidip melike sorayım, doğrusunu öğreneyim!" diye yalvarmaya başladı. Görevli,

"Melikin mektubu sorulmaz" dedi; hasetçinin boğazını kesti, derisini yüzdü, içine saman doldurarak melike gönderdi. Şikâyet edilen adam sonra âdeti olduğu üzere melikin yanına döndü ve ona söylediği sözü söyledi. Melik şaşırdı, adama,

"Mektubu ne yaptın?" diye sordu. Adam,

"Filan benimle karşılaştı, benden mektubu kendisine hibe etmemi istedi, ben de ona verdim" dedi. Melik,

"Onun dediğine göre, sen benim ağzımın koktuğunu söylemişsin" dedi. Adam,

"Ben böyle bir şey yapmadım" dedi. Melik,

"Yanıma gelince niçin elini ağzına burnuna koydun?" diye sordu, adam,

"O bana içinde sarımsak bulunan bir yemek yedirdi, ben senin onu koklamanı hoş bulmadım" dedi. Bunu işiten melik,

"Doğru söyledin; yerine dön; senin bir şey yapmana gerek kalmadı, yaptığı kötülük ona yetti" dedi.

İbn Sîrîn [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Hiç kimseye dünyadan bir şey için haset etmedim. Çünkü o kimse cennetlik biriyse, dünya cennetin yanında çok basit iken, ona dünya için nasıl haset ederim? Eğer adam cehennemlik ise, o ateşe gidiyorken, dünya işinde kendisine nasıl haset edeyim?"

Bir adam, Hasan-ı Basrî'ye [rahmetullahi aleyh], "Mümin haset eder mi?" diye sordu. Hasan-ı Basrî, "Yakub'un [aleyhisselâm] oğullarını unuttun mu? Evet (mümin de haset eder). Fakat o, göğsünde bir kederdir; ancak elinle ve dilinle haddi aşmadığın sürece sana zarar vermez" dedi.

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bir kul, ölümü çokça anarsa sevinci ve hasedi az olur."

Hasedin Hakikati

Haset, bir kimsenin bir nimete sahip olmasını istememek, o nimetin o kimsenin elinden gitmesini dilemektir. Bu, kesin delille haramdır. Çünkü Allah Teâlâ'nın takdirini ve hükmünü beğenmemeye işarettir. Kalbin pisliğidir. Zira sana verilmeyen bir nimetin, başkasından zevalini istemek, habislikten başka bir şey değildir. Fakat o nimetin başkasının elinden gitmesini dilemeden sende de olmasını istersen bu kerih olmaz. Buna "gıpta" ve "münâfese" denir. Gıpta, bu din uğranda olursa övülmüştür hatta vâciptir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle bildirmiştir:

خِتَامُهُ مِسْكٌ ۚ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ۞

"Onun içiminin sonunda misk kokusu vardır. İşte yarışanlar ancak onda yarışsınlar" (Mutaffifîn 83/26).

سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ۞

"Rabb'inizden bir mağfirete; Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmış olup genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete koşun. İşte bu, Allah'ın lutfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lutuf sahibidir" (Hadîd 57/21).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ تَعَالَى عِلْمًا فَهُوَ يَعْمَلُ بِهِ وَيُعَلِّمُهُ النَّاسَ

"Ancak iki kimseye haset (gıpta) edilir. Onlardan biri, Allah Teâlâ'nın kendisine mal verdiği ve onu hak yolda harcamaya seferber ettiği bir adamdır. Diğeri ise Allah'ın, kendisine ilim verdiği bir adamdır; o, bu ilimle amel eder ve onu insanlara öğretir."[217]

Sonra Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bunu Ebû Kebşe el-Enmârî'nin [radıyallahu anh] rivayet ettiği hadiste açıklayarak şöyle buyurdu:

مَثَلُ هَذِهِ الْأُمَّةِ مَثَلُ أَرْبَعَةِ رَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالًا وَعِلْمًا فَهُوَ يَعْمَلُ بِعِلْمِهِ فِي مَالِهِ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ عِلْمًا وَلَمْ يُؤْتِهِ مَالًا فَيَقُولُ رَبِّ لَوْ أَنَّ لِي مَالًا مِثْلَ مَالِ فُلَانٍ لَكُنْتُ أَعْمَلُ فِيهِ بِمِثْلِ عَمَلِهِ فَهُمَا فِي الْأَجْرِ سَوَاءٌ.

"Bu ümmetin hali, dört adamın durumuna benzer:

Bir adam var ki, Allah ona mal ve ilim verdi; o da malı konusunda ilmiyle amel etti (onu ilmin gösterdiği yerlerde harcadı).

Bir adam var ki, Allah ona ilim verdi fakat mal vermedi. İlim sahibi bu kul, 'Eğer benim de falan kimse gibi malım olsaydı, ben de onun gibi amel ederdim' dedi. Bunların ikisi ecirde ortaktır."

Bu kimse, kendisine nimet verilenden o nimetin gitmesini istemeden, kendisinin de onun gibi malı olmasını ve onun yaptığı gibi yapmayı istemektedir. Hadis şöyle devam ediyor.

217 Buhârî, İlim, 15 (nr. 73); Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 47 (nr. 270).

وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالاً وَلَمْ يُؤْتِهِ عِلْمًا فَهُوَ يُنْفِقُهُ فِي مَعَاصِي اللهِ، وَرَجُلٌ لَمْ يُؤْتِهِ عِلْمًا وَلَمْ يُؤْتِهِ مَالاً فَيَقُولُ لَوْ أَنَّ لِي مِثْلَ مَالِ فُلاَنٍ لَكُنْتُ أُنْفِقُهُ فِي مِثْلِ مَا أَنْفَقَهُ فِيهِ مِنَ الْمَعَاصِي فَهُمَا فِي الْوِزْرِ سَوَاءٌ

"Bir adam var ki Allah ona mal verdi fakat ilim vermedi; o bu malı Allah'a isyan olan yerlerde harcadı.

Bir adam var ki Allah ona ilim de mal da vermedi. O, (üçüncüye özenerek), 'Eğer filan kimse gibi benim de malım olsaydı, onun gibi günahlarda harcardım' dedi. Bunların ikisi günahta ortaktırlar."[218]

O halde bu münâsefeye de haset denir. Fakat bunda başkasının nimetine kötü nazarla bakmak yoktur. Hiçbir yerde başkaına verilen nimeti kerih görmek câiz olmaz. Ancak bir zalimin ya da fâsıkın fesat ve zulmüne alet ettiği nimetinin zail olmasını istemek câizdir. Zira bu istemekle hakikatte zulmün ve fıskın ortadan kalkması istenmiş olur, nimetin değil... Bunun delili ise o zalim ya da fâsıkın tövbe etmesinden sonra onun nimeti için kötülük düşünmemektir.

Burada ince bir mesele vardır. Bir kimse, dünyalık nimetlerde geri kalmasını ve noksanlığını hoş bulmazken, o nimetin benzerine ulaşmaktan ümidini kestiğinde, kaçınılmaz olarak noksanlığının gitmesini ister. Onun bu noksanlığı ya benzeri bir nimete ulaşarak veya haset (gıpta) edilen nimetin yok olmasıyla giderilir. İki yoldan biri kapandığında, kalp diğer yolu arzulamaktan nerdeyse uzak kalamaz. Öyle ki, haset edilen kimseden nimet gittiğinde, bu onun yanında nimetin onda devam etmesinden daha fazla arzulanan bir şey olur. Çünkü nimetin gitmesiyle onun geri kalması ve başkasının öne geçmesi ortadan kalkar. Bu, kalbin nerdeyse uzak kalamayacağı bir durumdur.

Eğer iş onun eline verildiğinde ve tercihine bırakıldığında o, nimet sahibinden nimetin gitmesine çalışırsa, bu durumda o, aşırı derecede

218 Tirmizî, Zühd, 17 (nr. 2325); İbn Mâce, Zühd, 26, nr. 4228; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/231; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 22/855-868.

hasetçi olup yaptığı kötülenen bir hasettir. Eğer onu, bu nimeti gidermekten takva engelliyorsa, haset edilen kimseden nimetin gitmesini aklı ve dini ile hoş bulmadığı sürece, bundan dolayı tabiatında (içinde) duyacağı rahatlık (ve sevinç) affedilir.

Hasedin İlacı

Haset, kalp için oldukça büyük bir hastalıktır. Bu hastalığın ilacı ise ilim ve amel macunudur.

İlim ilacı: Bu, hasedin dünya ve ahirette kişinin kendisi için zararlı olduğunu, haset ettiği kimseye ise fayda verdiğini bilmesidir.

Hasedin dünyadaki zararı, kişiyi daima üzüntüye, endişeye ve sıkıntıya düşürmesidir. Zira hiçbir zaman bir kimseye verilen nimetin zail olmasını istemekten uzak kalamaz, her zaman düşmanının sıkıntıda olmasını ister. Oysa böyle yaparak düşmanının içine düşmesini istediği hale kendisi bürünür. Çünkü hasedin üzüntüsünden daha büyük üzüntü yoktur. O halde düşmanı sebebiyle kendisini daima üzen kimseden daha akılsızı yoktur! Zira kişinin beslediği haset sebebiyle sevmediğine bir zarar gelmez. Çünkü o nimetin Allah Teâlâ'nın takdir ve kazâsında bir müddeti vardır. Ne öne alınır ne sonraya bırakılır; ne az olur ne de çok... Bunun sebebi ezelî takdirdir. Bazıları buna "iyi talih" derler. Bunun adına ne derlerse desinler ittifak edilen görüş ezelî takdirin değişmeyeceğidir.

Bunun için peygamberlerden biri, Allah Teâlâ'ya, halka zulmeden zalim bir kadın kraliçeden şikâyet ettiğinde, Allah kendisine, "(Kendisine takdir ettiğimiz) Saltanat günleri bitene kadar onun önünden kaç" diye vahyetmiştir. Yani, onun için ezelde takdir ettiğimizin değişmesine izin yoktur; öyleyse ezelde saltanatının devamıyla ilgili kendisine takdir edilen müddet bitinceye kadar sabret.

Peygamberlerden biri, bir belaya tutulmuştu. Çok dua edip sızlandı. Sonunda kendisine şöyle vahiy geldi: "Gökleri ve yeri takdir etti-

ğim gün, senin kısmetin bu oldu. Ne dersin? Senin için yeniden taksim mi yapayım?"

Haset edip bir kimsenin nimetinin yok olmasını isteyenin zararı kendisine olur. Çünkü başkasına haset ederek kendi elindeki nimetleri kaybeder. Öyle ki kişi kâfirlere hasetle, iman nimetini bile kaybeder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle bildirmiştir:

وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

"Ehl-i kitap'tan bir kısmı istediler ki ne yapıp edip sizi saptırabilsinler. Oysa onlar sadece kendilerini saptırırlar da farkına bile varmazlar" (Âl-i İmrân 3/69).

O halde hasetçinin peşin azabı budur.

Fakat hasedin ahiretteki zararı daha büyüktür. Zira onun öfkesi Cenâb-ı Hakk'ın kazâsınadır; inkârı ise kendisine kemal-i hikmet ile taksim olunanadır. Bu taksimin sırrı kimseye verilmemiştir. Tevhid yolunda bundan daha büyük bir suç var mıdır? Böyle biri müslümanlara şefkat ve samimiyetten el çekmiştir. Onların kötülüğünü ister ve İblis'le bu konuda ortak olur. Bundan daha büyük bir şer var mıdır?

Haset olunan kimse, dünyada kendisine haset edenin her an azapta kalmasından başka ne ister? Haset ehli gibi mazluma benzeyen bir zalim yoktur. Haset olunan kimse hasetçisinin öldüğünü öğrense ya da haset azabından kurtulsa bundan dolayı sıkılır. Çünkü o her zaman nimet içinde olmayı, hasetçisinin ise haset sıkıntısı çekmesini ister.

Haset olunan kimsenin dinî yönden menfaati ise hasetçisi yüzünden mazlum olmasıdır. Hatta dille, davranışla saldırıya uğramasıdır. Bu sebepten hasetçinin sevapları onun defterine nakledilir, günahları da hasetçinin boynuna yüklenir. O halde haset olunan kimseden dünya nimetlerinin zail olması beklenirken, kendisinde bir de ahiret nimetleri doğar. Hasetçi ise bu dünyada azap çektikten sonra bir de ahiretteki azabının temelini atmış olur.

Haset ehli kimse tüm bunlarla nefsini sevip başkasına düşmanlık yaptığını zanneder. Fakat dikkat edilirse durumun böyle olmadığı, başkasına dost, kendisine düşman olduğu görülür.

Böylece kişi kendisinin en büyük düşmanı olan şeytanı sevindirir. Çünkü şeytan bir kimsede ilim, takva, mevki ve mal nimetlerinin olmadığını görür ve buna razı olup ahiret sevabına kavuşacağından korkar. Bundan dolayı da ahiret sevabını haset ile gidermek ister ve bunun için çalışır. Çünkü bugün ilim ve din sahiplerini seven, onların makam ve vakarlarına rıza gösteren kimse yarın onlarla beraber olur. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ

"Kişi, sevdiği ile beraberdir"[219] buyurdu.

Denilmiştir ki: "İnsan ya âlim ya talebe ya da onları seven biri olmalıdır. Hasetçi bu üçünün sevabından da mahrumdur."

Hasetçinin durumu şuna benzer:

Kişi düşmanını vurmak için bir taş atar, o taş düşmanına isabet etmez ve geri dönüp kendi gözüne gelip kör eder. Böylece öfkesi daha da artar ve kuvvetlice yeniden bir taş fırlatır. Bu taş bu defa da dönüp diğer gözünü kör eder. Bir kere daha taş atar bu kez de kendi başı yarılır. O bunları yaparken düşmanı selâmet içindedir. Kendisine düşman olanlar da onun bu haline bakıp gülmeye başlarlar. İşte bu, haset ehlinin halidir ve şeytanın onu elinde kullanmasıdır. Bütün bunlar hasedin âfetleridir. Zira haset ehli eliyle ve diliyle haddi aşar, gıybet eder, yalan söyler, hakkı inkâr eder. Böylece zulmü çok fazla olur. O halde her kim hasedin öldürücü bir zehir olduğunu öğrenirse, eğer akıl sahibiyse artık kimseye haset etmez.

Amelî ilaç: Bu, haset sebeplerini mücâhede ile kalpten kazımaktır. Hasedin sebebi; kibir, ucb, düşmanlık ve makam sevgisi gibi şeylerdir.

219 Buhârî, Edeb, 96 (nr. 6169); Müslim, Birr, 50 (nr. 165).

Bunu öfke bahsinde anlatmıştık. Bu kökleri kalpten mücâhede ile söküp atmak gerekir. Bunun müshili elbette hasedin kendisi değildir. Fakat haset ortaya çıkınca onu teskin eder ve kişi bu yolla hasedin emrettiği her şeyin hilafına davranır. Haset, "Filancayı kına!" diye emredince o kimseyi övmeli; "Filancaya kibirlen!" deyince o kimseye tevazu göstermeli; "Filancadan nimetin zail olması için çalış, ona husumette bulun!" deyince de o kimseye yardım etmelidir.

Gıybete gelince... Bu hastalıktan kurtulmak için gıybeti terkederek o kimseyi övmekten, herkesin duyacağı şekilde onun güzel işlerini methetmekten ve kalbin bundan hoşnut olmasından tesirli ilaç olmaz. Kalp hoşnut olunca onun nuru karşı tarafa sirayet eder ve onun da kalbi hoşnut olur. Böylece düşmanlık son bulur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۚ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾

"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur" (Fussılet 41/34).

Burada şeytan, "Eğer haset ettiğin kimseye tevazu gösterir ve onu översen, düşmanın bunu âcizliğe, nifaka ve korkuya yorar. Bu bir zillet ve alçalmadır" diye vesvese verir. Artık kişi Cenâb-ı Hakk'ın buyruğuna uymakta ya da şeytanın fısıltısına kulak vermekte serbesttir.

Bu ilacın faydası çok büyüktür fakat acıdır. İlim kuvveti olmadan buna sabredilemez. Bu da din ve dünya saadetinin bunda, felaketinin ise hasette olduğunu bilmekle olur. İlaçlar acılığına ve zorluğuna katlanmaksızın fayda sağlamaz. Bu sebepten acılığını düşünmemeli ve içmelidir. Kişi hasta olunca şifa bulmak ümidiyle ilacın acılığına ve zor yutulmasına bakılmadan kendisine ilaç verilir. Aksi halde hasta ölür.

Hasedin Âfetlerini Kalpten Atmak İçin...

Kişi ne kadar mücâhede yaparsa yapsın, kendisini inciten ile seven arasında çoğu zaman kalbinde bir fark bulunur. Nazarında her ikisinin nimet ve mihneti bir olmaz. Hatta düşmanının nimetini tabii olarak kötü bulur. Kişi tabiatını değiştirmekle mükellef değildir. Zira buna gücü yetmez. Fakat şu ikisinden mükelleftir: Biri söz ve fiilini izhar etmemek, diğeri aklın bu kötü sıfatı çirkin bulması, bundan kurtulmayı istemesidir. Kişi böyle yaparsa haset günahından kurtulur. Ancak bu kötü sıfat kalpte bulunur da kişi bunu izhar etmezse bazılarına göre mesul olmaz. Fakat doğru olanı kişinin mesul olduğudur. Çünkü haset haramdır ve bu kalbin amelidir, bedenin değil... Her kim bir müslümanın sıkıntı çekmesini isterse ve onun eziyet çekmesinden mutlu olursa muhakkak bundan mesul tutulur. Ancak bu sıfatı kötü bulursa mesuliyetten kurtulur. Sonra da bunun vebalinden kurtuluşa erer. Hasetten tamamen kurtulan kimsede, tevhid galip olur. Artık onun dostu ve düşmanı olmaz. Herkesi Allah Teâlâ'nın kulu olarak görür. Bu ise nadir hallerdendir ve şimşek gibi parlayıp geçer, çoğu zaman kalıcı olmaz.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÜNYANIN YERİLMESİ

Bütün kötülüklerin başı dünyadır ve onun sevgisi tüm günahların temelidir. Şüphesiz dünya; Allah'a, Allah'ın dostlarına ve Allah'ın düşmanlarına düşmandır. Dünyanın Cenâb-ı Hakk'a olan düşmanlığı, insanların ulaşmaması için O'na giden yolu kesmesidir. Allah Teâlâ'nın dostlarına düşmanlığı ise kendini çekici kılması ve onların gözüne süslenmesidir. Öyle ki Allah dostları ona sabrederek daima acı şerbet içerler ve sıkıntı çekerler. Allah'ın düşmanlarına düşmanlığına gelince... Onları tuzak ve hileleriyle yavaş yavaş helâke yaklaştırır. Kendine âşık ettikten sonra da onlardan kaçar ve düşmanlarının eline gider. Dünya alçak bir kadın gibi olup insanları birbirine düşürür. Böylece insanlar dünyada bazan sıkıntı çekerler, bazan da ayrılık hasreti... Ahirette ise Cenâb-ı Hakk'ın gazabına ve azabına uğrarlar. Dünyanın tuzağına düşmekten ve belalarına kapılmaktan kurtulanlar, hakikatini ve âfetlerini bilenler, ondan aldatıcı, hilekâr ve büyücü kadından sakınır gibi sakınırlar. Peygamberimiz [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

اِحْذَرُوا الدُّنْيَا فَإِنَّهَا أَسْحَرُ مِنْ هَارُوتَ وَمَارُوتَ

"Dünyadan sakının, şüphesiz o, (insanlara sihir öğreten) Hârût ve Mârût'tan daha sihirlidir."[220]

Dünyanın hakikatinin ne olduğunu, onun âfetlerini ve hilelerini kitabımızın başında "Dünyayı Tanımak" başlığı altında anlattık.

Burada dünyanın aşağılığı ve kötülüğü hakkındaki haberleri zikredeceğiz. Dünyanın kötülüğü hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyet-i kerime vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in ve peygamberlerin gönderilmesinden maksat, insanları dünyadan ahirete çağırmak ve dünyadan sakınmaları onun bela, âfet ve sıkıntılarını bildirmektir.

Dünyanın Âfetleri

Rivayet edildiğine göre, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] ölü bir hayvanın yanından geçti ve yanındakilere,

أَتَرَوْنَ هَذِهِ الشَّاةَ هَيِّنَةً عَلَى أَهْلِهَا

"Bunun, sahibinin yanında hiçbir değerinin olduğunu düşünüyor musunuz?" diye sordu. Yanındakiler,

"O değersiz olduğundan dolayı atmışlar!" dediler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَلدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللهِ مِنْ هَذِهِ الشَّاةِ عَلَى أَهْلِهَا وَلَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى كَافِرًا مِنْهَا شَرْبَةَ مَاءٍ

"Kudretiyle canımı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki, dünya Allah'ın nezdinde, bu koyunun, sahipleri yanındaki değerinden daha kıymetsizdir. Eğer dünyanın Allah katında sineğin kanadı kadar değeri olsaydı, kâfire ondan bir yudum su içirmezdi."[221]

220 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10504; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünyâ*, nr. 77.

221 Tirmizî, Zühd, 13 (nr. 2321); İbn Mâce, Zühd, 3 (nr. 4110, 4111).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ

"Dünya sevgisi bütün hataların başıdır."[222]

Yine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

اَلدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا مَا كَانَ مِنْهَا

"Dünya ve içindekiler lânetlenmiştir; ancak ondan Allah için olanlar bundan hariçtir."[223]

Ebû Musa el-Eş'arî [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضَرَّ بِآخِرَتِهِ وَمَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ أَضَرَّ بِدُنْيَاهُ فَآثِرُوا مَا يَبْقَى عَلَى مَا يَفْنَى

"Kim dünyasını severse ahiretine zarar verir. Kim ahiretini severse dünyasına zarar verir. Bu durumda siz, bâki olanı fâni olana tercih edin."[224]

Zeyd b. Erkam [radıyallahu anh] demiştir ki: Ebû Bekir es-Sıddık [radıyallahu anh] ile beraberdik. İçecek bir şey istedi. Kendisine bal şerbeti getirildi. Ağzına yaklaştırınca ağladı. Hatta yanındakiler de ağladı. Onlar sustular fakat Ebû Bekir [radıyallahu anh] susmadı. Sonra döndü ve yine ağladı; öyle ki yanındakiler istediğini temine güç yetiremediklerini zannettiler. Sonra (ağlaması durdu) gözlerini sildi. Mecliste bulunanlar,

"Ey Resûlullah'ın halifesi, seni ağlatan nedir?" diye sordular, Ebû Bekir [radıyallahu anh] şöyle dedi:

"Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile birlikteydim. Onu, bir şeyi kendinden defederken gördüm fakat yanında kimseyi göremedim. Bunun üzerine,

222 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10501; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünyâ*, nr. 9.

223 Tirmizî, Zühd, 14 (nr. 2322); İbn Mâce, Zühd, 3 (nr. 4112).

224 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/412; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/308; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 709.

'Yâ Resûlallah, kendinizden defettiğiniz nedir?' diye sordum, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

هَذِهِ الدُّنْيَا مُثِّلَتْ لِي فَقُلْتُ لَهَا: إِلَيْكِ عَنِّي ثُمَّ رَجَعَتْ فَقَالَتْ: إِنَّكَ إِنْ أَفْلَتَّ مِنِّي لَمْ يَفْلُتْ مِنِّي مَنْ بَعْدُكَ

'Bu dünya bana temessül edip yaklaşmak istedi. Ben de ona, 'Benden uzak ol!' dedim. Sonra geri döndü ve bana, 'Sen benden kurtulmuş olsan da senden sonra gelenler benden kurtulamayacaklar' dedi' buyurdu (İşte buna ve dünyanın bize tatlı gelmesine ağlıyorum)."[225]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَخْلُقْ خَلْقًا أَبْغَضَ إِلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا وَأَنَّهُ مُنْذُ خَلَقَهَا لَمْ يَنْظُرْ إِلَيْهَا

"Aziz ve celil olan Allah, kendisine dünyadan daha sevimsiz gelen bir varlık yaratmadı. Dünyayı yarattığından beri ona (rıza nazarıyla) bakmadı."[226]

إِنَّ الدُّنْيَا دَارُ مَنْ لَا دَارَ لَهُ وَمَالُ مَنْ لَا مَالَ لَهُ وَلَهَا يَجْمَعُ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ وَعَلَيْهَا يُعَادِي مَنْ لَا عِلْمَ لَهُ وَعَلَيْهَا يَحْسُدُ مَنْ لَا فِقْهَ لَهُ وَلَهَا يَسْعَى مَنْ لَا يَقِينَ لَهُ

"Dünya evi olmayanın evi, malı olmayanın malıdır. Onu ancak aklı olmayan biriktirir.[227] *İlmi olmayan kimse onun için düşmanlık eder. Fıkhı olmayan kimse onun için haset eder. Yakîni olmayan kimse, onun için çalışıp çabalar."*[228]

مَنْ أَصْبَحَ وَالدُّنْيَا أَكْبَرُ هَمِّهِ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ فِي شَيْءٍ وَأَلْزَمَ اللهُ قَلْبَهُ أَرْبَعَ خِصَالٍ: هَمًّا لَا يَنْقَطِعُ عَنْهُ أَبَدًا وَشُغْلًا لَا يَتَفَرَّغُ مِنْهُ أَبَدًا وَفَقْرًا لَا يَبْلُغُ غِنَاهُ أَبَدًا وَأَمَلًا لَا يَبْلُغُ مُنْتَهَاهُ أَبَدًا

225 Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/309; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10518; Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 44; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünyâ*, nr. 11.

226 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10500; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünyâ*, nr. 40 .

227 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/71; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10637-38; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 4/104.

228 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/545.

"Kim sabahladığında en büyük derdi dünya olursa, Allah'tan (yakınlık ve muhabbet adına) bir şey elde edemez.[229] *Allah onun kalbine dört hasleti yerleştirir. Bunlar; hiç kesilmeyen bir üzüntü, asla boş kalmayacağı bir meşguliyet, hiç kurtulamayacağı bir fakirlik, sonuna ulaşamayacağı (elde edemeyeceği) bir emel."*[230]

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bana,

"Ey Ebû Hüreyre! Sana dünyayı içindekilerle toptan göstereyim mi?" diye sordu; ben de, "Evet, yâ Resûlallah" dedim. Peygamber Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] elimden tuttu; beni Medine vadilerinden bir vadiye götürdü; orada, içinde insan kafatasları, pislikler, yırtılmış elbiseler ve çürümüş kemiklerin bulunduğu bir çöplük vardı. Onları gösterdikten sonra Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] bana buyurdu ki:

يَا أَبَا هُرَيْرَةَ هَذِهِ الرُّءُوسُ كَانَتْ تَحْرُصُ كَحِرْصِكُمْ، وَتَأْمُلُ كَأَمَلِكُمْ ثُمَّ هِيَ الْيَوْمَ عِظَامٌ بِلَا جِلْدٍ ثُمَّ هِيَ صَائِرَةٌ رَمَادًا، وَهَذِهِ الْعَذِرَاتُ هِيَ أَلْوَانُ أَطْعِمَتِهِمْ اكْتَسَبُوهَا مِنْ حَيْثُ اكْتَسَبُوهَا ثُمَّ قَذَفُوهَا فِي بُطُونِهِمْ فَأَصْبَحَتْ وَالنَّاسُ يَتَحَامَوْنَهَا، وَهَذِهِ الْخِرَقُ الْبَالِيَةُ كَانَتْ رِيَاشَهُمْ وَلِبَاسَهُمْ فَأَصْبَحَتْ وَالرِّيَاحُ تَصْفِقُهَا، وَهَذِهِ الْعِظَامُ عِظَامُ دَوَابِّهِمُ الَّتِي كَانُوا يَنْتَجِعُونَ عَلَيْهَا أَطْرَافَ الْبِلَادِ فَمَنْ كَانَ بَاكِيًا عَلَى الدُّنْيَا فَلْيَبْكِ

"Ey Ebû Hüreyre! Bu kafalar, sizin gibi (dünya malı toplamaya) hırs gösterirdi. Sizin gibi ümit ve beklentiye girerlerdi. Bugün ise deri soyulmuş kemiklerdir. Sonra çürüyüp kül olacaklar. Şu pislikler, onların yediği çeşitli yemeklerdir. Onları nereden kazandı ise kazandılar; sonra onları (yediler ve) karınlarından attılar; (kötü kokularından dolayı) insanlar onlardan uzaklaşırlar. Şu eskimiş hırkalar, onların süsü ve giysisi idi; şimdi rüzgârın savurduğu birer paçavra oldular. Şu kemikler, üzerlerinde beldeleri dolaştıkları hayvanların kemikleridir. Artık kim dünyaya ağlamak isterse ağlasın!"

229 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 471; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünyâ*, nr. 46.

230 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 5818. İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh], iki hadisi birleştirerek vermiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/546).

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bunları işitince orada bulunanlar şiddetle ağladık."[231]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

اَلدُّنْيَا مَوْقُوفَةٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ مُنْذُ خَلَقَهَا اللهُ تَعَالَى لَمْ يَنْظُرْ إِلَيْهَا. وَتَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: يَا رَبِّ اجْعَلْنِي لِأَدْنَى أَوْلِيَائِكَ الْيَوْمَ نَصِيبًا. فَيَقُولُ: اسْكُتِي يَا لَا شَيْءَ إِنِّي لَمْ أُرْضِكِ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا أَرْضَاكِ لَهُمُ الْيَوْمَ

"Dünya, Allah'ın yarattığı günden beri yer ile gök arasında tutulmakta olup Allah Teâlâ ona (rıza nazarıyla) nazar etmedi. Kıyamet günü dünya, 'Allahım! Beni en aşağı derecedeki veline nasip et' der. Bunun üzerine Allah, 'Sus ey hiçbir şey olmayan dünya! Ben dünyadayken senin onlara ait olmana razı olmadım, bugün mü onlara ait olmana razı olacağım' buyurur."[232]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَيَجِيئَنَّ أَقْوَامٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَعْمَالُهُمْ كَجِبَالِ تِهَامَةَ فَيُؤْمَرُ بِهِمْ إِلَى النَّارِ

"Kıyamet günü bazı topluluklar getirilir; amelleri Tihâme dağı büyüklüğündedir; onların cehenneme atılması emredilir." Bunun üzerine sahabe,

"Ey Allah'ın resûlü! Onlar namaz kılarlar mıydı?" diye sordular; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

نَعَمْ كَانُوا يُصَلُّونَ وَيَصُومُونَ وَيَأْخُذُونَ هِنَّةً مِنَ اللَّيْلِ فَإِذَا عُرِضَ لَهُمْ شَيْءٌ مِنَ الدُّنْيَا وَثَبُوا عَلَيْهِ

"Evet, namaz kılarlar, oruç tutarlar, geceleri ağlayıp inlerler fakat önlerine bir dünyalık geldiğinde (helâl haram demeden) hemen üzerine atlarlardı"[233] buyurdu.

---

231 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/546.

232 Benzer bir haber için bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/72; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünyâ*, nr. 40; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/547-548.

233 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/233.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün ashabının yanına çıkarak onlara şöyle buyurmuştur:

هَلْ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ أَنْ يَذْهَبَ اللهُ عَنْهُ الْعَمَى وَيَجْعَلَهُ بَصِيرًا أَلَا إِنَّهُ مَنْ رَغِبَ فِي الدُّنْيَا وَطَالَ أَمَلُهُ فِيهَا أَعْمَى اللهُ قَلْبَهُ عَلَى قَدْرِ ذَلِكَ. وَمَنْ زَهَّدَ فِي الدُّنْيَا وَقَصَرَ فِيهَا أَمَلُهُ أَعْطَاهُ اللهُ عِلْمًا بِغَيْرِ تَعَلُّمٍ وَهُدًى بِغَيْرِ هِدَايَةٍ أَلَا إِنَّهُ سَيَكُونُ بَعْدَكُمْ قَوْمٌ لَا يَسْتَقِيمُ لَهُمُ الْمُلْكُ إِلَّا بِالْقَتْلِ وَالتَّجَبُّرِ وَلَا الْغِنَى إِلَّا بِالْفَخْرِ وَالْبُخْلِ وَلَا الْمَحَبَّةُ إِلَّا بِاتِّبَاعِ الْهَوَى إِلَّا فَمَنْ أَدْرَكَ ذَلِكَ الزَّمَانَ مِنْكُمْ فَصَبَرَ عَلَى الْفَقْرِ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى الْغِنَى وَصَبَرَ عَلَى الْبَغْضَاءِ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى الْمَحَبَّةِ وَصَبَرَ عَلَى الذُّلِّ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى الْعِزِّ لَا يُرِيدُ بِذَلِكَ إِلَّا وَجْهَ اللهِ تَعَالَى أَعْطَاهُ اللهُ ثَوَابَ خَمْسِينَ صِدِّيقًا

"Sizden, Allah'ın kendisinden körlüğü giderip basiret sahibi yapmasını isteyen var mı? Dikkat edin; kim dünyaya rağbet eder ve onda uzun emel sahibi olursa, Allah, bu ölçüde onun kalbini kör eder. Kim dünyadan gönlünü çeker ve onda kısa emelli olursa, Allah ona, birinden öğrenmeksizin ilim ve önünde bir hidayet rehberi olmaksızın hidayet verir. Dikkat edin, sizden sonra bir topluluk gelecek, onlar için mülk (dünya malı ve saltanatı), ancak öldürmek ve zorbalıkla ele geçecek, zenginlik ancak övünme ve cimrilikle elde edilecek, muhabbete (insanların sevgisine) ancak hevâya uyarak ulaşılacak. Dikkat edin, sizden kim bu zamana ulaşır da, (haram yollardan) zengin olmaya gücü yeterken fakirliğe sabrederse, (hevâsına uyarak) muhabbete ulaşmaya gücü yeterken, (uymayıp) nefret edilmeye sabır gösterirse, (haram şeylerle) izzete gücü yeterken, (helâlde kalıp) zillete sabreder ve bunları ancak Allah Teâlâ'nın rızası için yaparsa, yüce Allah ona, elli sıddıkın sevabını verir."[234]

Rivayet edildiğine göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı [radıyallahu anh] cizyesini getirmesi için Bahreyn'e

234 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10582; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/340; 8/143; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünyâ*, nr. 105.

gönderdi. O da yüklü bir mal ile geri döndü. Ensar, Ebû Ubeyde'nin mal ile gelişini işitti ve Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile birlikte sabah namazında mescidi doldurdular. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] namazını kılıp dönünce, Ebû Ubeyde'ye yöneldiler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onları görünce tebessüm etti. Sonra,

"Zannediyorum, Ebû Ubeyde'nin büyük bir malla geldiğini işittiniz?" buyurdu; onlar da,

"Evet yâ Resûlallah" dediler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ، فَوَاللهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنِّي أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا فَتُهْلِكُكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ

"Müjde size, sizi sevindiren şeyi ümit edin (bekleyin). Vallahi sizin için fakirlikten korkmuyorum; fakat dünyanın sizden öncekilerin önüne yayıldığı gibi, size de yayılmasından; onların yarıştığı gibi sizin de dünya için yarışmanızdan ve böylece dünyanın onları helâk ettiği gibi sizi de helâk etmesinden korkuyorum"[235] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde buyurmuştur ki:

لَا تَشْغَلُوا قُلُوبَكُمْ بِذِكْرِ الدُّنْيَا

"Kalplerinizi, (Allah'ı unutturacak şekilde) dünyanın zikriyle meşgul etmeyin."[236]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], dünya malını elde etmek şöyle dursun, onu anmayı bile nehyetmiştir.

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] devesi Adbâ'yı hiçbir deve geçemezdi. Genç bir deve üzerinde bir Arabî

235 Buhârî, Megâzî, 12 (nr. 4015); Müslim, Zühd, 1 (nr. 2961).

236 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10584; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünyâ*, nr. 435.

geldi, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] devesini geçti. Bu durum, müslümanlara ağır geldi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّهُ حَقٌّ عَلَى اللهِ أَنْ لَا يَرْفَعَ شَيْئًا مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا وَضَعَهُ

"Dünyadan yükselttiği her şeyi alçaltmak, Allah'ın üzerine haktır (Bu, O'nun değişmez bir hükmüdür)"[237] buyurdu.

Peygamberimiz [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَتَأْتِيَنَّكُمْ بَعْدِي دُنْيَا تَأْكُلُ إِيمَانَكُمْ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ

"Benden sonra size öyle bir dünya gelir ki ateşin odunu yediği gibi sizin imanınızı yer."[238]

Hz. İsa [aleyhisselâm] demiştir ki: "Dünyayı rab (başınıza efendi) edinmeyin, yoksa dünya da sizi köle edinir. Servetinizi onu zayi etmeyecek kimsenin yanında (Allah katında) biriktirin. Şüphesiz, dünya hazinesine sahip olan kimse ona bir âfetin gelmesinden korkar; Allah'ın hazinesine sahip olan kimse ise ona bir âfetin gelmesinden korkmaz."

Yine buyurmuştur ki: "Dünya ve ahiret birbirinin zıddıdır. Birini memnun ettiğin kadar, diğerini gücendirirsin."

Yine Hz. İsa [aleyhisselâm] demiştir ki: "Ey havâriler topluluğu, ben sizin için dünyayı yüzüstü yere serdim; benden sonra onu canlandırıp ayağa kaldırmayın (Onu mamur etmeyin). İçinde Allah'a isyan edilmesi, dünyanın habisliğinin alametidir. Yine ahiretin ancak onu terketmekle ele geçmesi de dünyanın habisliğinin ayrı bir delilidir. Dikkat edin, dünyanın üzerinden geçip gidin, onu imar etmeyin. Bilin ki, bütün hataların aslı, dünya sevgisidir. Nice şehvetler vardır ki sahibine uzun bir hüzün getirir."

Hz. İsa [aleyhisselâm] demiştir ki: "Ateş ile suyun bir kapta bulunması doğru (ve mümkün) olmadığı gibi, bir müminin kalbinde dünya ile ahiret sevgisinin bulunması da doğru (ve mümkün) değildir."

237 Buhârî, Cihâd, 59 (nr. 2872); İbn Ebü'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünyâ*, nr. 367.

238 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sade*, 9/558.

Hz. İsa'ya [aleyhisselâm], "Keşke seni (soğuktan ve sıcaktan) koruyacak bir ev edinsen" denildiğinde, "(Bunun için) Bizden öncekilerin eski elbiseleri bize yeter" demiştir.

Rivayet edildiğine göre, Hz. İsa [aleyhisselâm], bir gün şiddetli yağmur, gök gürültüsü ve şimşeğe yakalandı. Bunun üzerine sığınacağı bir yer aramaya başladı. Uzakta bir çadır gözüktü, oraya geldi, içinde bir kadın gördü, ondan hemen uzaklaştı. Dağda bir mağara gördü, oraya geldi, baktı ki içinde bir aslan var. Elini onun üzerine koydu ve,

"İlâhî, herkes için sığınacak bir yer yaptın; benim için ise bir sığınak yapmadın!" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, ona şöyle vahyetti:

"Senin sığınağın benim rahmetimden bir yerde yani cennettedir. Şüphesiz kıyamet gününde seni, kudretimle yarattığım 100 hûri ile evlendireceğim. Düğününde 4000 sene ziyafet vereceğim. Onun bir günü, dünyanın ömrü kadardır. Bir münâdiye, 'Dünyadaki zâhidler nerede? Asıl zâhid İsa b. Meryem'in düğününü ziyaret edin (düğün ziyafetine katılın)' diye seslenmesini emredeceğim."

Ammâr b. Said [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Hz. İsa [aleyhisselâm] bir beldeye uğradı. Belde halkı, avlularda ve yollarda ölmüş halde yatmakta idiler. Hz. İsa [aleyhisselâm], yanındakilere, "Ey havâriler topluluğu, bunlar (ilâhî) bir gazabın sonucu ölmüşler; eğer böyle olmasaydı, birbirlerini defnederlerdi (böyle ortada kalmazlardı)" dedi. Onlar da, "Ey Rûhullah, onların haberini bilmeyi çok isteriz" dediler. O da bunu Rabb'inden istedi.

Allah Teâlâ, ona, "Gece olunca, onlara seslen, sana cevap verirler" diye vahyetti. Gece olunca, yüksek bir yerin üzerine çıktı ve sonra, "Ey belde ahalisi" diye seslendi. Bunun üzerine içlerinden biri, "Buyur, ey Rûhullah" diye ses verdi.

Hz. İsa [aleyhisselâm], "Haliniz nedir? Başınıza ne geldi?" diye sordu. Adam, "Âfiyet içinde geceledik; sabah kendimizi cehennemde bulduk" dedi. Hz. İsa [aleyhisselâm], "Bunun sebebi nedir?" diye sordu. Adam, "Dünyayı sevmemiz ve günahkârlara itaatimiz sebebiyle" dedi.

Hz. İsa [aleyhisselâm], "Dünya için sevginiz nasıldı?" diye sordu. Adam, "Küçük çocuğun annesini sevmesi gibiydi. Dünya bize yönelince seviniyor, bizden yüz çevirince üzülüyor ve onun için ağlıyorduk" dedi. Hz. İsa [aleyhisselâm], "Arkadaşlarına ne oldu ki bana cevap vermediler?" diye sordu. Adam, "Çünkü onlar şiddetli, sert tabiatlı meleklerin elinde ateşten gemle ağızları gemlenmiş haldeler" dedi. Hz. İsa [aleyhisselâm], "Durum böyle ise, onların arasından sen nasıl bana cevap verdin?" diye sordu. Adam, "Ben onların içindeydim, fakat onlardan değildim. Onlara azap inince, onlarla birlikte bana da isabet etti. Ben cehennemin kenarında asılı halde duruyorum. Ondan kurtulacak mıyım yoksa yüzüstü içine düşecek miyim bilmiyorum" dedi. Bunun üzerine Hz. İsa [aleyhisselâm], havârilere buyurdu ki:

"Dövülmemiş tuzla arpa ekmeği yemek, yünden elbise giyinmek, çöplüklerde yatmak, dünya ve ahirette âfiyette olduktan sonra, çok büyük nimettir."

Hz. İsa [aleyhisselâm] demiştir ki: "Ey havâriler topluluğu, din selâmetiyle birlikte dünyanın azına razı olun; aynen dünya ehlinin, dünyalıklarının selâmetiyle birlikte dinin azına razı oldukları gibi!"

Yine Hz. İsa [aleyhisselâm] demiştir ki: "Ey iyilik yapmak için dünyayı talep eden kimse, senin dünyayı terketmen en büyük iyiliktir."

Rivayet edildiğine göre, Süleyman b. Davud [aleyhimesselâm] maiyetiyle birlikte haşmet içinde yola çıktı. Kuşlar kendisini gölgelendiriyor, cinler ve insanlar sağında ve solunda yürüyordu. Bu halde İsrâiloğulları'ndan bir âbidin yanına uğradı. Onu bu halde gören âbid, "Vallahi ey Davud'un oğlu, Allah sana büyük bir mülk (saltanat ve yetki) verdi" dedi. Onun bu sözünü Hz. Süleyman [aleyhisselâm] işitti; adama şöyle dedi:

"Bir müminin amel defterinde bulunan bir tesbih, Davud'un oğluna verilen bu saltanattan daha hayırlıdır; çünkü Davud'un oğluna verilen mülk yok olup gider fakat Allah'ı tesbih bâki kalır."

Şöyle nakledilmiştir: "Hz. Âdem [aleyhisselâm] cennette yemesi yasaklanan ağacın meyvesinden yiyince, midesi yediği şeyin posasını dışarı

atmak için harekete geçti. Posa oluşma özelliği, cennetin diğer yiyeceklerinde değil, sadece bu ağaçta yapılmıştı. Zaten bu nedenle onu yemekten menedilmişlerdi. Hz. Âdem [aleyhisselâm], yediği meyveyi çıkarabilmek için cennette dönüp dolaşmaya başladı. Yüce Allah, onunla konuşması için bir meleğe emretti. Melek ona, "Ne arıyorsun?" dedi. Âdem [aleyhisselâm], "Karnımdaki şu sıkıntıyı gidermek istiyorum" dedi. Meleğe denildi ki: "Ona şunu söyle: Karnındaki artığı cennetin hangi mekânına bırakacaksın? Yatakların üzerine mi? Tahtların üstüne mi? Nehirlerin içine mi? Yoksa ağaç gölgelerinin altına mı? Sen burada buna uygun bir yer görüyor musun? Fakat sen bunun için dünyaya in!"

Rivayet edildiğine göre Cibrîl [aleyhisselâm], Hz. Nuh'a [aleyhisselâm], "Ey peygamberlerin en uzun ömürlüsü, dünyayı nasıl buldun?" diye sordu, Hz. Nuh [aleyhisselâm], "İki kapılı bir ev gibi buldum; birinden girdim diğerinden çıktım" dedi.

Hz. İsa'ya [aleyhisselâm], "Bize tek bir amel öğret, onu yaptığımızda Allah bizi sevsin" denildiğinde, Hz. İsa [aleyhisselâm], "Dünyadan nefret edin ki Allah Teâlâ sizi sevsin" demiştir.

Bildirilen bu kadar haber yeterlidir.

Şimdi büyüklerin sözlerini nakledelim:

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kim, kendisinde şu altı hasleti toplarsa, cennete girmek için arayacağı ve cehennemden kaçacağı bir yer bırakmamıştır.

Allah Teâlâ'yı tanıyıp O'na itaat etmek,

Şeytanı tanıyıp ona isyan etmek,

Hakkı tanıyıp ona uymak,

Bâtılı tanıyıp ondan sakınmak,

Dünyayı tanıyıp onu terketmek,

Ahireti tanıyıp onu talep etmek."

Hikmet ehlinden biri demiştir ki: "Dünyadan sahip olduğun her şeyin senden önce bir sahibi olduğu gibi, senden sonra da bir sahibi

olacaktır. Dünyadan senin için akşam yemeği ile sabah kahvaltısından başka (zaruri olan) bir şey yoktur. Öyleyse bir parça yiyecek için helâk olma. Dünyadan oruç tut (ondan elini ve gönlünü çek); ahiret için iftar et (onu kazanmak için çalış). Şüphesiz dünya malının ana sermayesi hevâdır; ticareti de ateştir."

Bir adam, Ebû Hâzim'e [rahmetullahi aleyh], "Sana kalbimdeki dünya muhabbetinden şikâyet ediyorum, halbuki benim bir evim bile yoktur" dedi. Ebû Hâzim ona şöyle dedi:

"Allah Teâlâ'nın sana dünyadan verdiğine bak; onu ancak helâlinden al ve onu ancak hakkı olan yerde kullan; böyle yaparsan dünya sevgisi sana zarar vermez."

Bunu söylemelerinin esası, böyle yapınca dünyadan soğuyacağını ve kalbine iyi gelmeyeceğini bildiklerindendir.

Yahya b. Muâz er-Râzî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Dünya, şeytanın dükkânıdır. Onun dükkânından bir şey çalma, yoksa onun peşine düşer ve seni yakalar."

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Eğer dünya fâni altından ve ahiret kalıcı çömlekten olsaydı, bize, kalıcı çömleği fâni altına tercih etmemiz uygun olurdu. Halbuki biz fâni çömleği (dünyayı), kalıcı altına (ahirete) tercih ettik; halimiz nasıl olur?"

Ebû Hâzim (Seleme b. Dînâr) demiştir ki: "Dünyadan sakının. Bana ulaşan bir habere göre, kul, kıyamet gününde huzurda durdurulur; eğer dünyayı yücelten biriyse, 'Bu, Allah'ın hakir ettiğini yücelten biridir' denilir."

Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki: "İnsanlardan sabaha çıkan herkes, (dünyada) bir misafir; malı da emanettir. Misafir yolcudur, mal ise sahibine geri verilecektir."

Lokman [aleyhisselâm], oğluna demiştir ki: "Yavrum, dünyanı ahiretin için sat (onu elde etmek için harca) ki her ikisinde de kazançlı olasın. Dünyan için ahiretini satma, yoksa her ikisinde de zarar edersin."

Ebû Ümâme el-Bâhilî [radıyallahu anh] demiştir ki: Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderildiğinde, İblis'e askerleri gelerek,

"Yeni bir peygamber gönderildi ve bir ümmet çıktı" dediler. İblis,

"Onlar dünyayı seviyor mu?" diye sordu. Onlar da,

"Evet" dediler. Bunun üzerine İblis,

"Eğer dünyayı seviyorlarsa, putlara ibadet etmemelerine aldırış etmem. Şu üç şeyi yapmaları için onlara sabah akşam vesvese veririm: Malı, haksız şekilde elde etmeyi, onu hak olmayan yerlerde harcamayı ve onu hakkı olan yere vermemeyi. Bütün kötülükler, bu üç şeye tâbidir" dedi.

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Eğer bütün dünya ahirette kendisiyle hesaba çekilmeyeceğim bir helâl olarak bana arzedilse, sizden biri üzerine bulaşmasın diye yanından geçtiği bir leşten kaçtığı gibi, ben de dünyadan kaçardım."

Denilmiştir ki: Hz. Ömer [radıyallahu anh] Şam'a geldiğinde, Ebû Ubeyde b. Cerrâh [radıyallahu anh] onu, yuları liften örülmüş bir deve üzerinde karşıladı. Hz. Ömer [radıyallahu anh] ona selâm verdi, hatırını sordu, sonra evine geldi. Evinde (eşya olarak) kılıcı, kalkanı ve palanından başka bir şey görmeyince, Ebû Ubeyde'ye [radıyallahu anh],

"Keşke eşya edinseydin" dedi. O da,

"Ey müminlerin emîri, bunlar bizi istirahat yerine (kabre) kadar ulaştırır" dedi.

Hasan-ı Basrî, Ömer b. Abdülaziz'e [rahmetullahi aleyhimâ] yazdığı bir mektupta, "Selâm sana! Sen, bu dünyada üzerine en son ölüm yazılan ve ölmüş olan kimse gibisin" dedi. Ömer b. Abdülaziz de cevabında şöyle yazdı: "Selâm sana! (Şöyle düşün): Sanki sen bu dünyada hiç olmadın, ahiretten ise hiç ayrılmadın."

Zatın biri demiştir ki: "Ölümün hak olduğunu bilen kimsenin nasıl sevindiğine şaşılır. Ateşin (cehennemin) hak olduğunu bilen kimsenin

nasıl güldüğüne şaşılır. Dünyanın ve ehlinin değişip durduğunu gören kimsenin onunla nasıl huzur bulduğuna şaşılır. Kaderin hak olduğunu bilen kimsenin (kendisine takdir edilmeyen şeylerin peşinde) nasıl yorulduğuna şaşılır."

Davud et-Tâî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Ey âdemoğlu, emeline ulaşmakla sevindin; halbuki sen ona ecelinin (ömrünün) tükenmesiyle ulaştın. Sonra, sanki faydası başkasına aitmiş gibi, amelini sonra yaparım diye tehir ettin."

Ebû Hâzim [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Dünyada seni sevindiren ne varsa muhakkak seni üzen bir şey ona bitişiktir."

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Âdemoğlunun canı dünyadan üç şeyin hasretiyle çıkar: Bunlar, topladığından doymamak, emeline ulaşamamak ve varacağı yere (ahirete) güzel azık hazırlamamaktır."

Muhammed b. Münkedir [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bir adam hiç ara vermeden bütün günler oruç tutsa, hiç gevşemeden bütün geceyi ibadetle geçirse, malını sadaka olarak dağıtsa, Allah yolunda cihad etse ve Allah'ın haram kıldığı işlerden sakınsa; ancak kıyamet günü ilâhî huzura getirildiğinde, 'Bu, Allah'ın küçülttüğünü (dünyayı) gözünde büyüten ve Allah'ın büyüttüğünü gözünde küçülten kimsedir' denilse, bu adamın halini nasıl görürsün? İşlediğimiz bir sürü günah ve hata ile birlikte, bizden yanında dünyanın böyle büyük olmadığı kim var? Bizim ayrıca günahımız çok ve farzlarımız kusurludur."

Hikmet ehlinden biri demiştir ki: "Dünya, harap olacak bir yurttur. Ondan daha harap olan ise onu mamur eden kalptir. Cennet, mamur edilmiş bir yurttur; ondan daha mamur olan ise onu talep eden kalptir."

İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh], bir adama,

"Senin için rüyadaki bir dirhem mi daha sevimlidir yoksa uyanık halindeki bir dinar mı?" diye sorunca, adam,

"Uyanık haldeki bir dinar daha sevimlidir" dedi. Bunun üzerine İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh],

"Yalan söyledin; çünkü senin dünyalık olarak sevdiğin, rüyadaki sevdiğin gibidir. Ahiret için sevmediğin ise uyanık halde sevmediğin gibidir" dedi.

Yahya b. Muâz er-Râzî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Akıllılar üçtür: Dünya kendisini terketmeden önce onu terkeden. Kabre girmeden önce onu (salih amellerle) bina eden. Kendisiyle karşılaşmadan önce yüce yaratıcısını razı eden."

Yine o, demiştir ki: "Dünyanın uğursuzluğu o dereceye ulaşmıştır ki, o, sana Allah'ın taatinden alıkoyacak şeyleri temenni ettirir. Temenni bu sonucu verirse, onun içine düşmek nasıl olur, düşün!"

Bekir b. Abdullah el-Müzenî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Dünya ile dünyadan müstağni olmak (ondan elini ve gönlünü çekmek) isteyen kimse, saman ile ateşi söndürmeye çalışan kimse gibidir."

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Dünya altı şeyden ibarettir: Bunlar, yiyecek, içecek, giyecek, binilecek, nikâh edilecek ve koklanacak şeylerdir.

Yiyeceklerin en şereflisi baldır; o da bir arının ağzından attığı şeydir.

İçeceklerin en şereflisi, sudur. Onu kullanmada iyiler ve kötüler eşittir.

Giyeceklerin en şereflisi ipektir; o da bir böceğin ördüğü şeydir.

Bineklerin en şereflisi attır, onun da üzerinde adamlar öldürülür.

Nikâh edilecek şeylerin en şereflisi kadındır; o da idrar kabı içinde idrar kabıdır. Vallahi (edepten mahrum) kadın, en güzel şekilde süslenirken en çirkin işi (zinayı) murat eder.

Koklanacak şeylerin en şereflisi misktir; o da bir hayvanın kanıdır."

Ömer b. Abdülaziz [rahmetullahi aleyh] bir hutbesinde demiştir ki: "Ey insanlar, sizler öyle bir iş için yaratıldınız ki, onu (sadece) tasdik eder-

seniz (gereğini yapmazsanız) ahmak sayılırsınız; yalanlarsanız helâk olursunuz. Siz ancak ebedî âlem için yaratıldınız; fakat bir yurttan diğerine intikal edersiniz. Ey Allah'ın kulları, siz öyle bir yurttasınız ki, bazı yiyecekleriniz boğazınızda kalır; bazı içecekleriniz nefesinizi tıkar. Sevineceğiniz bir nimete ancak, ayrılmak istemediğiniz başka bir nimeti terkederek ulaşırsınız. Öyleyse gideceğiniz ve ebedî kalacağınız yurt için amel edin."

Ömer b. Abdülaziz [rahmetullahi aleyh], bunları söyleyince kendisini şiddetli bir ağlama tuttu, bunun üzerine minberden indi.

Dünyanın Yerilmesi

Yerilmiş dünyanın hakikati konusuna "Birinci Kitap"ta geçen "Dünyayı Tanımak" bölümünde değinmiştik. Burada Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem],

اَلدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا مَا كَانَ مِنْهَا

"Dünya ve içindekiler lânetlenmiştir; ancak ondan Allah için olanlar bundan hariçtir"[239] buyurduğu hadis-i şerifi bilmek gerekir. Yine şunu bilmelidir ki yerilmeyip Cenâb-ı Hak için olanlar nelerdir, lânetlenip bunların dışında kalanlar, sevgisinin bütün günahların başı olanlar hangileridir?

Dünya için olanlar üç kısımdır:

Birincisi: Zâhiri ve bâtını dünyadan olup Allah Teâlâ için olamayan şeylerdir. Bunlar günahlardır; niyet ve kasıt ile Cenâb-ı Hak için olamazlar. Mubahlara fazlaca dalmak da bu bağlama girer; zira dünyanın aslı budur. Bu ise gaflet tohumudur ve bütün günahların mayasıdır.

İkincisi: Sûreten Cenâb-ı Hak için görünen fakat niyetle dünya için olabilen şeylerdir. Bunlar üç türlüdür; fikir, zikir ve şehvete muhalefettir. Eğer bu üçü ahiret ve Allah sevgisi sebebiyle olursa, her ne kadar dünya işleriyle ilgili olsa bile dünyadan sayılmayıp Allah Teâlâ

239 Tirmizî, Zühd, 14 (nr. 2322); İbn Mâce, Zühd, 3 (nr. 4112).

için olur. Fikirden maksat ilim öğrenmektir. Kişinin niyeti bunun yerine herkesçe kabul görmek, makam ve mal elde etmek olursa ya da zikirden maksadı insanların kendisine zâhid gözü ile bakması olursa veya dünyadan el çekmesinin gayesi kendisine zâhid dedirtmek olursa, bunlar lânetlenmiş ve yerilmiş olan dünyadan sayılır. Zâhiren Allah için olmaları fayda vermez.

Üçüncüsü: Sûreten nefsin haz alması için görünen fakat niyet ve kasıtla Allah Teâlâ için olabilen, dünyadan sayılmayan şeylerdir. İbadete güç yetirebilmek kastıyla yemek, çocuk sahibi olmak için evlenmek, rahatça ibadet ve taatte bulunmak ve insanlara muhtaç olmamak için bir miktar mal sahibi olmak gibi...

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنْ طَلَبَ الدُّنْيَا حَلَالًا مُكَاثِرًا مُفَاخِرًا لَقِيَ اللهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ وَمَنْ طَلَبَهَا اسْتِعْفَافًا عَنِ الْمَسْأَلَةِ وَصِيَانَةً لِنَفْسِهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَوَجْهُهُ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ

"Kim, dünyayı helâlinden de olsa malını çoğaltıp övünmek için talep ederse, (kıyamet günü) Allah'ın huzuruna, yüce Allah ona gazap ettiği halde gelir. Kim de dünyayı dilenmekten kurtulmak ve nefsini (tehlikelerden) korumak için talep ederse, kıyamet günü yüzü ayın on dördü gibi parlar halde gelir."[240]

Şu halde dünya, ahiret işi için bir ihtiyaç olmayan sırf nefsin hazzından ibarettir. Ahiret işi için bir ihtiyaç olan şey ise ahiret için olup dünyadan sayılmaz. Nitekim hacca giden kimsenin hayvan yemi de yol azığından sayılır. Dünya için olan her şeye yüce Mevlâ "hevâ" demiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulmuştur ki:

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿٤١﴾

"Kim de, Rabb'inin huzurunda durmaktan korkar ve nefsini kötü arzularından alıkoyarsa şüphesiz, onun varacağı yer de cennettir" (Nâziât 79/40-41).

240 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 22625; İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-İyâl*, nr. 32; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/130-131.

Hevâ, beş işte toplanır. Onlar, Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerimesinde topladığı şeylerdir:

اِعْلَمُوٓا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ وَّزِيْنَةٌ وَّتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ

"Biliniz ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir" (Hadîd 57/20).

Bu beş şeyi meydana getirenler de yedi tane olup Allah Teâlâ onları şu âyette toplamıştır:

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَآءِ وَالْبَنِيْنَ وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

"İnsanlara; kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşler, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinler gibi nefsin aşırı sevdiği şeyler süslü gösterildi. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir" (Âl-i İmrân 3/14).

O halde ahiret işi için olan her şey ahirettendendir; hevâ ve heves için ve yeteri kadarından fazlası olan ahiret için olmaz. Hatta dünya üç derecedir. Yemek, giyinme ve barınmada zaruret miktarınca kalmaktır. Bu miktardan fazlası ihtiyaçtır, bunun da ötesi ziynet ve süstür ki sonu yoktur. Fazlalıklara ve süslenmelere aldanıp bu derecede olan kimseler sonu olmayan cehennemdedir. İhtiyaç miktarınca kullanan kimse ise tehlikeden kurtulmuş olmaz. Çünkü ihtiyacın iki yönü vardır: Biri zarurete yakındır, diğeri ise zevke... İkisi arasında bir derece daha bulunur ki bu, zan ve ictihad ile bilinebilir. İhtiyaç olmayan birçok fazlalık ihtiyaca dahil edilir ve hesabı tehlikeli olur. Bunun için din büyükleri ve takva sahipleri zaruret ölçüsüyle yetinmişlerdir. Bu yolu tutanların önderi ve rehberi Veysel Karanî'dir [rahmetullahi aleyh]. İhtiyaçlarını gereği ölçüsünde gidermeyi öyle gözetirdi ki bir iki sene onu gören olmazdı. Sabah namazı vakti dışarı çıkar, yatsı namazından sonra dönerdi. Yemeğini yoldan topladığı hurma çekirdeklerini satarak kazanırdı. Yiyeceği kadar hurma bulsa, çekirdeklerini sadaka

verirdi. Bulamazsa, çekirdeklerle orucunu açacak kadar hurma satın alırdı. Elbisesi, yollardan topladığı eski giysilerdi. Onları yıkayıp giyerdi. Çocuklar onu, "Deli!" diye taşlardı. O ise, "Küçük taş atın ki bacağımı yaralayıp da namaz ve abdestten geri kalmayayım" derdi. İşte bu güzel hasletlerinden dolayı Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onu görmediği halde çok defa övmüştür. Hz. Ömer'e de [radıyallahu anh] onun hakkında vasiyette bulunmuştur.

Ömer b. Hattâb [radıyallahu anh], halife olunca, Veysel Karanî'yi [rahmetullahi aleyh] bulmak için Yemen'den gelenleri araştırırdı. Bunu özellikle hac mevsiminde yapardı. Son haccında halka (Kûfe'ye gittiği bilinen Veysel Karanî'yi bulmak için), "Ey insanlar, sizden Irak bölgesinden olanlar ayağa kalksın" diye seslendi. Irak bölgesinden gelenler ayağa kalktılar. Hz. Ömer [radıyallahu anh], "Kûfeliler hariç diğerleri otursun" dedi. Diğerleri oturdu. Hz. Ömer [radıyallahu anh], "Mudar kabilesinden olanlar hariç diğerleri otursun" dedi. Diğerleri oturdu. Hz. Ömer [radıyallahu anh], "Karen'den olanlar hariç, diğerleri otursun" dedi. Hepsi oturdular, sadece bir adam ayakta kaldı. Hz. Ömer [radıyallahu anh] ona, "Sen Karenli misin?" diye sordu. Adam, "Evet" dedi.

Hz. Ömer [radıyallahu anh], "Karenli Üveys b. Âmir'i tanıyor musun?" diye sordu ve onun vasıflarını saydı. Adam, "Evet, tanıyorum; ey müminlerin emîri, sen onu neden soruyorsun ki? Vallahi içimizde ondan daha divane, daha muhtaç ve daha düşük kimse yoktur" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer [radıyallahu anh] ağladı. Sonra, adama, "Sen öyle diyorsun fakat ben, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem],

يَدْخُلُ فِي شَفَاعَتِهِ مِثْلَ رَبِيعَةَ وَمُضَرَ

'Rebîa ve Mudar kabileleri sayısınca insan onun şefaatiyle cennete girer'[241] buyurduğunu işittim" dedi.

Herîm b. Hayyân [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Ben bu sözü Ömer b. Hattâb'dan [radıyallahu anh] işitince, Kûfe'ye geldim. Tek derdim, Veysel Karanî'yi arayıp bulmak ve ondan dua istemekti. Nihayet onu gün-

241 bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 2/97.

düz vakti Fırat sahilinde otururken buldum. Abdest alıyor ve elbisesini yıkıyordu. Onu, bana anlatılan vasıflarından tanıdım. Baktım ki etine dolgun, iri yapılı, başı kazınmış, gür sakallı, hali çok değişik bir adam. Kendisine selâm verdim, selâma karşılık verdi ve bana baktı. Ben,

'Allah'ın selâmı üzerine olsun' dedim ve kendisiyle musafaha etmek için elimi uzattım. Benimle musafaha etmekten çekindi. Ben, 'Ey Üveys, Allah sana rahmet etsin, seni affetsin, nasılsın, Allah sana acısın' dedim. Bu arada ona olan sevgimden ve gördüğüm halinden dolayı kendisine acıdığım için beni bir ağlama tuttu; ağladım, o da ağladı. Bana,

'Ey Herîm b. Hayyân, Allah sana selâm etsin, ey kardeşim nasılsın; seni bana kim gönderdi?' dedi. Ben de, 'Allah' dedim. Veysel Karanî, 'Lâ ilâhe illallah, sübhânallah; şüphesiz Rabbimiz'in vaadi gerçekleşti' dedi. Onun beni tanımasına hayret ettim. Vallahi bundan önce ben onu, o da beni görmemişti. Ona, 'Benim ve babamın ismini nereden bildin? Halbuki bundan önce ben seni, sen de beni görmemiştin!' diye sorunca, Veysel Karanî, 'Bunu bana, her şeyi bilen ve her şeyden haberi olan (Allah) bildirdi. Nefsim senin nefsinle konuşunca ruhum ruhunu tanıdı. Bedenlerin kokuları olduğu gibi, ruhların da kokuları vardır. Müminler (ruhlarıyla) birbirlerini tanırlar; daha önce (bedenleriyle) hiç karşılaşmamış olsalar da Allah'ın nuruyla ve sevgisiyle birbirlerini severler, evleri uzakta ve menzilleri farklı yerlerde olsa da (ruhlarıyla) birbirlerini tanırlar ve konuşurlar' dedi.

Ben, 'Allah sana rahmet etsin, bana Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadis nakleder misin? Onu senden dinlemek istiyorum' dedim. Veysel Karanî, 'Ben, Allah Resûlü'nü [sallallahu aleyhi vesellem] görmedim; anam babam ona kurban olsun, benim onunla bir sohbetim (beraberliğim) olmadı, fakat ben onu gören adamları gördüm. Onun sana ulaşan hadisinden benzerleri bana ulaştı. Ben kendime bu kapıyı açmak, bir muhaddis, müftü veya kıssacı olmayı sevmiyorum. Ey Herîm b. Hayyân, beni insanlardan alıkoyacak bir meşguliyetim var; ben kendi nefsimle meşgulüm' dedi. Ben, 'Ey kardeşim, bana Allah'ın kitabından âyetler oku da senden dinleyeyim; benim için dua et, bana

bir tavsiyede bulun da onu senden ezberleyeyim. Gerçekten ben seni Allah için çok seviyorum' dedim. Bunun üzerine ayağa kalktı, Fırat'ın sahilinde elimden tuttu, sonra, 'Eûzü billâhi's-semîi'l-alîmi mine'ş-şeytâni'r-racîm' dedi. Peşinden ağladı.

Sonra, 'Rabbim buyurdu. Sözlerin en hak olanı O'nun sözüdür. Sözlerin en doğrusu O'nun beyanıdır. Kelâmın en sadığı O'nun kelâmıdır' dedi ve peşinden şu âyetleri okudu:

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لٰعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنٰهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ
وَلٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقٰتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي
مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللّٰهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ
الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾

'Biz, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları, bir oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık. Biz onları ancak hak ile (hakkı ispat için) yarattık; fakat onların çoğu bilmiyorlar. Şüphesiz, hüküm günü, onların hepsinin buluşma vaktidir. O gün hiçbir dostun diğer dosta faydası olmaz. Onlara yardım da edilmez. Ancak Allah'ın merhamet ettiği kimseler başka. Şüphesiz, O, azizdir (her hükmünü icra eder), çok merhamet edendir' (Duhân 44/38-42).

Peşinden öyle bir sayha attı ki ben düşüp bayıldı zannettim. Sonra şöyle dedi:

'Ey Hayyân'ın oğlu, baban Hayyân öldü, senin ölmen de yakındır. Gidilecek yer ya cennet ya da cehennemdir. Baban Hz. Âdem [aleyhisselâm] ve annen Havva da öldü. Hz. Nuh [aleyhisselâm], Rahmân'ın halili Hz. İbrahim [aleyhisselâm], Rahmân'ın özel kelâm ettiği Hz. Musa [aleyhisselâm], Rahmân'ın halifesi Hz. Davud [aleyhisselâm], âlemlerin Rabb'inin resûlü Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem], müslümanların halifesi Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh], kardeşim ve seçkin dostum Ömer b. Hattâb da [radıyallahu anh] öldü' dedi. Sonra, 'Âh Ömer, âh Ömer' dedi. Ben, 'Allah sana rahmet etsin, Ömer ölmedi' dedim. Veysel Karanî, 'Rabbim bana onun ölüm haberini verdi, nefsim de bana onun öldüğünü

söyledi' dedi. Peşinden, 'Ben ve sen de ölüler arasındayız, sanki olmuş kabul et' dedi. Sonra Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] salavat getirip peşinden gizlice dualar etti. Sonra bana şöyle dedi:

'Ey Herîm b. Hayyân, sana vasiyetim şudur: Allah'ın kitabına sarıl, salih müminlerin yolundan ayrılma. Ben de sen de öleceğiz. Devamlı ölümü hatırla; yaşadığın sürece ölüm düşüncesini bir an olsun kalbinden ayırma. Yanlarına döndüğünde kavmini uyar, bütün ümmet için samimi ol (hepsine nasihat et). Hak yolda giden cemaatten bir karış olsun ayrılma, yoksa bilmeden dinini terketmiş olursun ve kıyamet günü cehenneme girersin. Benim ve kendin için dua et.' Sonra,

'Allahım, bu beni senin için sevdiğini ve beni senin rızan için ziyaret ettiğini söylüyor, bana cennette onun yüzünü tanıt (göster), selâm yurdun cennette onu benim yanıma koy, dünyada yaşadığı sürece onu muhafaza et, kaybettiklerini ona buldur, onu dünyadan az ile yetindir, ona dünyadan verdiklerini kendisine kolayca ulaştır, onu, kendisine verdiğin nimetlere karşı şükredenlerden eyle, benim adıma ona en güzel mükâfatı ver' diye dua etti.

Sonra, 'Ey Herîm b. Hayyân, seni Allah'a emanet ediyorum; Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun. Allah sana rahmet etsin, bugünden sonra seni göremem. Sen beni görmek istiyorsun fakat ben şöhreti sevmiyorum. Yalnızlık benim daha çok hoşuma gidiyor. Çünkü bu insanlarla birlikte yaşadığım sürece derdi çok, gamı şiddetli oluyorum. Artık beni sorma ve beni arama. Bil ki görüşmesek de aklımdasın. Beni hatırla ve bana dua et. Ben de seni hatırlayacak ve inşallah senin için dua edeceğim. Sen buradan git, ben de şuradan gideyim' dedi. Ben kendisiyle bir müddet daha yürümek için ısrar ettiysem de kabul etmedi, ondan ayrıldım. Ayrılırken ağladı ve beni de ağlattı. Arkasından bakmaya başladım, nihayet bir sokağa girdi. Bundan sonra onu sordum fakat kendisinden haber verecek hiç kimseyi bulamadım. Allah ona rahmet etsin ve onu affetsin."[242]

242 İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 9/431-434.

İşte dünyanın âfetlerini tanıyan kimselerin ahlâkı böyledir. Nebîlerin ve velilerin yolu budur. Azimet sahibi insanlar onlardır. Bu dereceye erişemeyen kimse hiç olmazsa ihtiyaç miktarı ile yetinmeli ve büyük tehlikelere düşmemek için bir kez olsun zevk ve taşkınlık yoluna sapmamalıdır.

ALTINCI BÖLÜM

CİMRİLİĞİN VE MAL HIRSININ TEDAVİSİ

Dünyanın pek çok dalı vardır. Bunlardan biri mal ve nimet, diğeri makam ve görkemdir. Bunun gibi daha birçok dalları bulunur. Ancak malın fitnesi büyüktür. Öyle büyük bir fitnedir ki Cenâb-ı Hak onun için "akebe"[243] diyerek şöyle buyurmuştur:

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ۝ وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ ۝ فَكُّ رَقَبَةٍ ۝ اَوْ اِطْعَامٌ فِى يَوْمٍ ذِى مَسْغَبَةٍ ۝ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ۝ اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ۝

"Fakat o, sarp yokuşu aşamadı. O sarp yokuş nedir bilir misin? Köle âzat etmek veya açlık gününde yakını olan bir yetimi yahut aç açık bir yoksulu doyurmaktır" (Beled 90/11-16).

Hiçbir dar geçit bundan daha zor değildir. Bundan kurtulmanın çaresi yoktur. Zira mal şehvetin oluşma sebebi olmasına rağmen ahiret yolunun da azığıdır. Yemekten, giyinmekten ve barınmaktan kurtuluş çaresi yoktur. Bunlar ise malın kendisidir ve mal ile elde edilebilirler.

243 Akabe: Aşılması zor geçit; dik yokuş; sarp yol.

O halde bunların olmamasına sabredilemez, bulunmasında da selâmet yoktur. Bunlar bulunmazsa kişide fakirlik meydana gelir. Fakirlikte de küfür korkusu vardır. Bulunurlarsa zenginlik ortaya çıkar, bunda da kibir korkusu vardır. Fakirin iki hali vardır; hırs ve kanaat. Kanaat övülmüştür. Hırs ehlinin iki hali vardır; insanlara tamah ve el emeğiyle kazanmak. El emeği ile kazanmak övülmüştür. Zenginin iki hali vardır; cimrilik ve cömertlik. Vermenin iki hali vardır; israf ve iktisat (gereği kadar vermek). Bu iki halden biri yerilmiştir ve diğeri ile karışıktır.[244] Bunları bilmek oldukça mühimdir. Kısaca mal, fayda ve zarardan boş değildir. Her ikisini de bilmek farzdır. Kişi yalnızca bu şekilde malın zararlarından sakınabilir ve onu yeterli miktarda isteyebilir.

Mal Sevgisinin Zararları

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ۝٩

"Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır" (Münâfikûn 63/9).

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

حُبُّ الْمَالِ وَالشَّرَفِ يُنْبِتَانِ النِّفَاقَ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ الْمَاءُ الْبَقْلَ

"Suyun yeşilliği büyütüp yetiştirdiği gibi, mal ve şeref sevgisi de kalpte nifakı geliştirip büyütür."[245]

مَا ذِئْبَانِ ضَارِيَانِ أُرْسِلَا فِي زَرِيبَةِ غَنَمٍ بِأَكْثَرَ إِفْسَادًا فِيهَا مِنْ حُبِّ الشَّرَفِ وَالْمَالِ وَالْجَاهِ فِي دِينِ الرَّجُلِ الْمُسْلِمِ

244 Cimrilik ve iktisat ya da cömertlik ve israf tam olarak belirmez. Cimrilik iktisada, cömertlik de israfa benzer. Bunları ayırt etmek için doğru anlamak gerekir.

245 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/667.

"Bir koyun ağılına salınan yırtıcı iki kurdun sürüye verdiği zarar, şeref, mal ve itibar sevgisinin müslüman kişinin dinine verdiği zarardan daha fazla değildir."[246]

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem], "Ümmetin içinde en şerliler kimlerdir?" diye sorulunca, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"(Malın hakkını vermeyen) Zenginlerdir"[247] buyurmuştur.

Yine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

سَيَأْتِي بَعْدَكُمْ قَوْمٌ يَأْكُلُونَ أَطَايِبَ الدُّنْيَا وَأَلْوَانَهَا، وَيَرْكَبُونَ قُرَّةَ الْخَيْلِ وَأَلْوَانَهَا، وَيَنْكِحُونَ أَجْمَلَ النِّسَاءِ وَأَلْوَانَهَا، وَيَلْبَسُونَ أَجْمَلَ الثِّيَابِ وَأَلْوَانَهَا، لَهُمْ بُطُونٌ مِنَ الْقَلِيلِ لَا تَشْبَعُ وَأَنْفُسٌ بِالْكَثِيرِ لَا تَقْنَعُ، عَاكِفُونَ عَلَى الدُّنْيَا يَغْدُونَ وَيَرُوحُونَ إِلَيْهَا، اتَّخَذُوهَا آلِهَةً مِنْ دُونِ إِلَهِهِمْ وَرَبًّا دُونَ رَبِّهِمْ إِلَى أَمْرِهَا يَنْتَهُونَ وَلِهَوَاهُمْ يَتَّبِعُونَ، فَعَزِيمَةٌ مِنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ لِمَنْ أَدْرَكَهُ ذَلِكَ الزَّمَانُ مِنْ عَقَبِ عَقَبِكُمْ وَخَلَفِ خَلَفِكُمْ أَنْ لَا يُسَلِّمَ عَلَيْهِمْ وَلَا يَعُودَ مَرْضَاهُمْ وَلَا يَتْبَعَ جَنَائِزَهُمْ وَلَا يُوَقِّرَ كَبِيرَهُمْ فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ أَعَانَ عَلَى هَدْمِ الْإِسْلَامِ

"Sizden sonra bir topluluk gelecek, dünyanın hoş ve türlü yemeklerini yerler, en çevik ve süslü atlarına (binitlerine) binerler, en güzel ve süslü kadınlarla evlenirler, en yumuşak ve renkli elbiseleri giyerler. Onların az ile doymayan karınları ve çoğa kanaat etmeyen nefisleri vardır. Tamamen dünyaya bağlanırlar, sabah akşam onun için koşarlar. Rab'lerini bırakıp dünyayı kendilerine rab ve ilâh edinirler. Bütün dertleri dünyadır, hep hevâlarına tâbi olurlar. Abdullah'ın oğlu Muhammed'den kesin karardır ki, sizden sonra gelenlerden ve onları takip edenlerden kim bu kimselere ulaşırsa, onlara selâm vermesin, hastalarını ziyaret etmesin, cenazelerinin peşinden gitmesin, bü-

246 Tirmizî, Zühd, 43 (nr. 2376); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/456.

247 bk. İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 150.

yüklerine hürmet göstermesin. Kim bunu yaparsa İslâm'ın yıkılmasına yardım etmiş olur."[248]

دَعُوا الدُّنْيَا لِأَهْلِهَا مَنْ أَخَذَ مِنَ الدُّنْيَا فَوْقَ مَا يَكْفِيهِ أَخَذَ حَتْفَهُ وَهُوَ لَا يَشْعُرُ

"Dünyayı ehline bırakın. Kim dünyadan kendisine yetecek miktarın üstünde alırsa bilmeden helâkini almış olur."[249]

يَقُولُ ابْنِ آدَمَ مَالِي مَالِي وَهَلْ لَكَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ أَوْ لَبِسْتَ فَأَبْلَيْتَ أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ

"Âdemoğlu, 'Malım, malım' deyip durur. Halbuki (ey insan) senin malın, yiyip erittiğin, giyip eskittiğin ve sadaka verip ahirete gönderdiğindir (Bunun dışındakiler, başkalarınındır)."[250]

Bir adam, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem],

"Yâ Resûlallah, bende ne var ki ölümü sevmiyorum?" diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

هَلْ مَعَكَ مِنْ مَالٍ

"Malın var mı?" diye sordu. Adam,

"Evet yâ Resûlallah" dedi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

قَدِّمْ مَالَكَ فَإِنَّ قَلْبَ الْمُؤْمِنِ مَعَ مَالِهِ، إِنْ قَدَّمَهُ أَحَبَّ أَنْ يُلْحِقَهُ، وَإِنْ خَلَّفَهُ أَحَبَّ أَنْ يَتَخَلَّفَ مَعَهُ

"Malını (sadaka vererek kendinden) önce (ahirete) gönder. Çünkü müminin kalbi malıyla birliktedir; eğer onu önceden (ahirete) gönderirse ona

248 Hadisin bir kısmı için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/107; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/94.

249 Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 6444; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 55/191; Temmâm, *el-Fevâid*, nr. 1621.

250 Müslim, Zühd, 1 (nr. 2958).

kavuşmayı sever; eğer geride bırakırsa onunla birlikte geride kalmayı ister"[251] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

أَخِلَّاءُ ابْنِ آدَمَ ثَلَاثَةٌ: وَاحِدٌ يَتْبَعُهُ إِلَى قَبْضِ رُوحِهِ، وَالثَّانِي إِلَى قَبْرِهِ، وَالثَّالِثُ إِلَى مَحْشَرِهِ فَالَّذِي يَتْبَعُهُ إِلَى قَبْضِ رُوحِهِ فَهُوَ مَالُهُ وَالَّذِي يَتْبَعُهُ إِلَى قَبْرِهِ فَهُوَ أَهْلُهُ وَالَّذِي يَتْبَعُهُ إِلَى مَحْشَرِهِ فَهُوَ عَمَلُهُ

"Âdemoğlunun dostları üçtür: Biri, onu ruhunun kabzedilmesine kadar takip eder; ikincisi kabrine kadar, üçüncüsü ise mahşere kadar takip eder. Ruhunun kabzedilmesine kadar takip eden malıdır. Kabrine kadar takip eden ailesidir. Mahşere kadar takip eden ise amelidir."[252]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

إِذَا مَاتَ الْعَبْدُ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: مَا قَدَّمَ وَقَالَ النَّاسُ: مَا خَلَّفَ

"Kul öldüğünde, melekler, 'Ne getirdi?' derler; insanlar ise, 'Geride ne bıraktı?' derler."[253]

لَا تَتَّخِذُوا الضَّيْعَةَ فَتُحِبُّوا الدُّنْيَا

"(İhtiyaç dışı) Mal mülk edinmeyin, yoksa dünyayı seversiniz."[254]

Havâriler Hz. İsa'ya [aleyhisselâm], "Nasıl oluyor da sen su üzerinde yürüyorsun, biz ise buna güç yetiremiyoruz?" diye sordular. Hz. İsa [aleyhisselâm], onlara,

---

251 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 643.

252 Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 8356; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10476. Aynı konuda bk. Buhârî, Rikâk, 42 (nr. 6514); Müslim, Zühd, 1 (nr. 2960).

253 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 35751; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10475.

254 Tirmizî, Zühd, 20 (nr. 2328). Burada hadis, "seversiniz" yerine, "rağbet edersiniz" şeklindedir.

"Sizin yanınızda dinarların ve gümüşlerin derecesi nasıldır?" diye sordu. Onlar da,

"Güzeldir" dediler. Hz. İsa [aleyhisselâm],

"Fakat benim nazarımda onlarla toprak eşittir (Bunun için ben su üzerinde yürüyebiliyorum, siz yürüyemiyorsunuz)" dedi.

Rivayet edildiğine göre, bir adam Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] hakkında ileri geri konuştu ve ona kötü muamelede bulundu. Bunun üzerine Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh], "Allahım, kim bana kötülük yaptı ise onun cismine sıhhat ver, ömrünü uzat ve malını çoğalt" diye dua etti. Bu ise bedduaların en kötüsüdür. Bunların bulunduğu kimse şüphesiz ahireti unutur ve helâk olur.

Hz. Ali [radıyallahu anh], bir dirhemi avucuna koyarak, "Sen benden çıkmadıkça bana fayda vermezsin" dedi.

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Vallahi, dirhemi (parayı) üstün tutan kimseyi Allah Teâlâ zelil eder."

Denilmiştir ki: Dinar ve dirhemler ilk defa para olarak basıldığında İblis onları kaldırdı, alnına (başına) koydu, sonra onları öperek, "Kim sizi severse benim gerçek kulum (kölem) olur" dedi.

Yahya b. Muâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Gümüş (para) bir akrep gibidir; panzehirini güzel yapmazsan onu alma. Çünkü o, seni sokarsa zehri seni öldürür." Kendisine,

"Onun panzehiri nedir?" diye sorulunca,

"Helâlinden almak ve hakkı olan yere koymaktır" demiştir.

Rivayet edilir ki, Mesleme b. Abdülmelik [rahmetullahi aleyh], Ömer b. Abdülaziz'in [rahmetullahi aleyh] vefat edeceği sırada yanına girdi. Ona,

"Ey müminlerin emîri, öyle bir iş yaptın ki onu senden önce hiç kimse yapmadı. Çocuklarına hiçbir dinar ve dirhem bırakmadan onları terkettin" dedi. O zaman Ömer b. Abdülaziz'in on üç çocuğu vardı. Bu sözü işiten Ömer b. Abdülaziz [rahmetullahi aleyh],

"Beni doğrultup oturtturun" dedi. Kendisini oturttular. Dedi ki:

"Onlara hiçbir dinar ve dirhem bırakmadığım sözüne gelince, ben onları hakları olan hiçbir şeyden mahrum etmedim; başkasına ait bir hakkı da onlara vermedim. Benim çocuğum ya itaat eden veya isyan eden biridir: Eğer Allah'a itaat eden biriyse, Allah ona yeter; '*O bütün salih kullarını görüp gözetir*' (A'râf 7/196). Eğer Allah'a isyan eden biri ise ne duruma düştüğüne aldırış etmem."

Rivayet edildiğine göre Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî'nin [rahmetullahi aleyh] eline pek çok mal geçti. Kendisine, "Onu, senden sonra oğlun için saklasan!" denildi. O ise, "Hayır, onu (sadaka vererek) Rabbim katında kendim için saklayacağım; oğlum için de (vekil ve hafiz olarak) Rabbim'i bırakacağım" dedi

Yahya b. Muâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kul için ölüm anında malında iki musibet vardır ki onlar gibisini öncekiler ve sonrakiler duymamıştır." Kendisine, "Onlar nedir?" diye sorulunca, Yahya b. Muâz [rahmetullahi aleyh], "Kendisinden (vârisleri tarafından) bütün malının alınması ve ona (ahirette) malının hepsinden hesap sorulmasıdır" demiştir.

Malın İyi Yönleri

Mal her ne kadar yerilmiş olsa da övülecek yönü de vardır. Zira malda hem şer hem de hayır bulunur. Allah Teâlâ, Kur'an'ın birçok yerinde mala "hayır" ismini vermiştir. Cenâb-ı Hak buyurmuştur ki:

إِنْ تَرَكَ خَيْرًا

"Eğer geride bir hayır (mal) bırakacaksa..." (Bakara 2/180).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ

"Hayırlı helâl mal, salih kimse için ne güzeldir."[255]

255 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/197; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 3210.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا

"Fakirlik nerde ise küfür (sebebi) olacaktı"[256] buyurmuştur. Bu da mal için bir övgüdür.

Bunun sebebi şudur: Kendisini âciz ve bir ekmeğe muhtaç gören kimse, onu elde etmek için canla başla uğraşır, çocuklarını ve hanımını üzüntülü görür, dünya nimetlerinin ne denli fazla olduğuna bakar. O bu halde iken şeytan yanına gelerek, "Allah Teâlâ'dan gördüğün şu durum adalet ve insafa sığar mı? Bu nasıl dengesiz bir paylaştırmadır? Zalim ve fâsıklara o kadar mal verir ki ne kadar mala sahip olduklarını ve ne yapacaklarını bilmezler; diğer yandan bir çaresizi açlıktan öldürür ve bir dirhem vermez. Eğer senin ihtiyacını bilmiyorsa ilminde noksanlık olur; bilip de vermiyorsa cömertlik ve rahmetinde... Ahirete sevap yazmak için vermiyorsa, sıkıntısız ve açlık olmadan sevap vermeye kadirdir. Niçin vermiyor? Eğer vermeye gücü yetmiyorsa kudreti tam değildir!" der.

Fakat tüm bunlara rağmen kişinin "Allah Teâlâ kerimdir, rahimdir, cömerttir ve bütün âleme eza verir, hazinesi nimetle doludur fakat dağıtmaz" diye itikad etmesi zordur. Şeytan burada vesveseye yol bulur. Bu defa da bütün âleme sırrı gizli olan kazâ ve kaderi insanın aklına getirmeye başlar. Kişi bu vesveselere kapılırsa felek ve zamana sövmeye başlayıp, "Felek yolunu şaşırmış, zaman altüst olmuş, bütün nimetler ehli olmayanlara ve ahmaklara verilmiştir!" der. Böyle birine, "Zaman da emre bağlıdır" denir, o da buna karşılık, "Öyle değildir!" derse kâfir olur. Eğer "Evet öyledir" derse, eza ve cefayı Hak Teâlâ'dan bilmiş olur. Bu da küfürdür. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

لَا تَسُبُّوا الدَّهْرَ، فَإِنَّ اللهَ هُوَ الدَّهْرُ

"Feleğe sövmeyin, felek Allah'tır."[257] Yani sizin işleri havale ettiğiniz ve adına dehr dediğiniz Allah Teâlâ'dır.

---

256 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/62, 130; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 6612.

257 Müslim, Elfâz, 1 (nr. 4); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/299.

O halde fakirlikten küfür kokusu gelir. Fakat kişinin imanı kuvvetli olup, Allah Teâlâ'dan gelen fakirliğe razı olan ve hayrının bu fakirlikte olduğunu bilen kimse bunun dışındadır. İnsanların çoğu bu sıfat ve ahlâkta olmadığından yetecek kadar mala sahip olmak iyidir. Malın övülmesinin sebebi işte budur. Malın övgüye değer olmasının bir sebebi de şudur: Akıllı kimselerin maksadı ahiret saadetidir. Ona ulaşmak da ancak şu üç şeyle mümkün olur: Biri kalptedir; ilim ve güzel ahlâk gibi. İkincisi bedendedir; sağlık ve selâmet gibi. Üçüncüsü de bedenin dışındadır; yetecek miktarda mal gibi. Bütün nimetlerin en aşağısı kalbin ve bedenin dışında bulunan bu nimettir. Bu nimetin de en aşağısı altın ve gümüştür ki bunların kişiye faydası yoktur. Fakat yiyecek, giyecek, barınak ve diğer ihtiyaçlara vesile olduğu için faydası olur. Yiyecek ve giyecek beden içindir. Beden de hisleri ayakta tutması içindir. Hisler ise akıl içindir. Akıl da rü'yetullaha ve marifetullaha kavuşmak için kalbin nuru durumundadır. Marifetullah da saadet tohumudur. O halde üstün maksat, evvel ve âhir olan Allah Teâlâ'nın rızasına kavuşmaktır. Bu anlattıklarımız Cenâb-ı Hakk'ın rızasına ulaşmanın yoludur. Bunu bilen, dünya malından yetecek kadarını azık tutan, fazlasını ise öldürücü zehir bilen kimsenin malı ve kendisi övgüye layıktır. Bunun içindir ki Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اللّٰهُمَّ اجْعَلْ قُوتَ آلِ مُحَمَّدٍ كَفَافًا

"Allahım, Muhammed'in ailesinin günlük nafakasını yetecek miktar yap."[258]

Çünkü Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] kifayet ölçüsünden fazla olan malın kişiyi helâke götüreceğini, yetecek miktardan az olan maldan ise küfür kokusu geldiğini biliyordu ki bu da helâk sebebidir. O halde bunu bilen bir kimse, hiçbir zaman malı sevmez. Bir şeyi başka bir maksatla elde etmek isteyen, o şeyi değil, o maksadı sevmiş olur. Demek oluyor ki malı nefsi için seven kişi altüst olmuştur, malın hakikatini anlayamamıştır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

258 Buhârî, Rikâk, 17 (nr. 6460); Müslim, Zekât, 43 (nr. 126).

تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَتَعِسَ عَبْدُ الدِّرْهَمِ تَعِسَ وَلَنْ تَعِسَ وَإِذَا شِيكَ فَلَا انْتَقَشَ

"Altına ve gümüşe tapanlar yüzüstü düşüp helâk oldu. O, düşüp helâk oldu, sürçüp de ayağa kalkmadı; ayağına bir diken battığında (başına bir musibet geldiğinde) Allah onu kurtarmadı (kurtarmasın)."[259]

Çünkü bir şeye bağlı olan onun kölesidir. Bir şeye itaat eden, onu ilâh edinmiştir. Bunun için Hz. İbrahim [aleyhisselâm], bir duasında yüce Allah'a sığınarak,

وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾

"Rabbim! Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!" (İbrahim 14/35) demiştir.

Büyükler bu putların altın ve gümüş olduğunu belirtmiştir. Çünkü herkesin putu yüzünü döndüğü şeydir. Peygamberlik rütbesi ise taşlarda ilâhlık vasfının bulunduğuna itikad etmekten ve onlara tapmaktan yücedir. Vesselâm...

Malın Fayda ve Zararları

Mal, yılan gibidir. Onda hem zehir vardır hem de panzehir. Zehri panzehirden ayırmaz isek onun sırrı ve ilmi tamamıyla ortaya çıkmaz. O halde malın faydalarını ve âfetlerini teker teker açıklayalım:

Malın faydaları iki kısımdır: Biri dünyevî, diğeri ise dinîdir.

Dünyevî faydasını açıklamanın gereği yoktur zira herkesçe bilinir.

Dinî faydasına gelince bu üç türlüdür:

Birincisi: Malı ibadet ya da ibadetle ilgili hususlar için nafaka yapmaktır. İbadet için harcanan mal, hac ve cihad gibi hususlar içindir. Bu yerlerde mal harcamak bizzat ibadettir. İbadet sebepleri için olan mal; yiyecek, giyecek ve yetecek kadarı şeylerdir. Bunların bulunmasıyla

259 Buhârî, Cihâd, 70 (nr. 2887); İbn Mâce, Zühd, 8 (4136). Bu rivayetlerde, "O, düşüp helâk oldu, sürçüp de ayağa kalkmadı" kısmı yoktur.

ibadetler rahat ve güzel yapılır. Böylece ibadet etmeye sebep olan şeyler de ibadet olur. Kendine yetecek kadar malı olmayan kimseye gelince... Böyle bir kimse her gün bedeni ve kalbiyle kendine yetecek kadarını elde etmekle meşgul olur. Bu sebeple özü zikir ve fikir olan ibadetten geri kalır. O halde kişinin rahat ibadet yapabilmesi için yetecek kadar malı olması da ibadet sayılır. Bu, din için faydalı şeylerden olup dünyadan sayılmaz. Fakat bu da insanın niyet ve düşüncesine göre değişir. Çünkü kalbin kıblesi niyetle anlaşılır. Eğer kalbin isteği ahiret rahatlığı ise yetecek kadarı kişiye yol azığı olur ve bu da yoldan sayılır.

Şeyh Ebü'l-Kasım el-Cürcânî'nin [rahmetullahi aleyh] helâl bir tarlası vardı. Kendisine yetecek kadar hububatı ondan elde ederdi. Bir gün kendisine tarlanın mahsulünden getirdiler. Hâce Ebû Ali el-Fârmedî'den [kuddise sırruhû] işittim ki o bu mahsulden birazını eline alarak, "Bunu birçok tevekkül sahibinin tevekkülüne değişmem!" dedi. Bu sözün hakikatini ancak kalp murakabesiyle meşgul olan kimseler anlar. Zira ahiret yoluna gidebilmek için yetecek kadar malın kalbin huzuruna ne kadar yardım ettiğini böyle kimseler bilir.

İkincisi: İnsanlara verilen maldır. Bu da dört kısımdır:

1. Sadaka. Bunun sevabı büyüktür. Fakirlerin yaptıkları duaların bereketi, onların himmet ve rızasının dinî ve dünyevî tesiri çok fazladır. Malı olmayan kimse ise bunlardan mahrum olur.

2. Mürüvvet. Kişi, zengin olsalar bile din kardeşlerine iyilik yapar. Onlara hediye verir, yardım eder ve insanların haklarını gözetir, âdetleri yerine getirir. Bunlar zenginlere karşı yapılsa da iyidir. Cömertlik ahlâkı böyle kazanılır. Cömertlik en büyük ahlâktır. Biraz sonra bunun övgüsünü anlatacağız.

3. Kişi ırzını ve şerefini malıyla korur. Mesela kendisine tamah eden şairlere ve diğer kimselere mal verip onların dilinden, gıybetinden ve kötü sözlerinden kurtulur. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَا وَقَى بِهِ الْمَرْءُ عِرْضَهُ كُتِبَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ

"Kişinin şerefini korumak için harcadığı mal, kendisi için bir sadaka olarak yazılır."[260]

Kişi böyle yaparak kalbinin başka şeylerle meşgul olarak uğrayacağı zarardan kurtulmuş olur. Zira eğer böyle yapmazsa onlara karşılık verebilir ve düşmanlık uzar. Bu da malsız yerine getirilemeyecek işlerdendir.

4. Kişi malı kendisine hizmet edilmesi için verir. Kişi tüm işlerini kendisi yapmaya kalktığı zaman; mesela süpürmek, yıkamak, pişirmek, satın almak gibi şeylerle meşgul olduğunda tüm zamanı bunlarla gider.

Kişi zikir ve fikir gibi farz-ı ayın olan bir işi başkasına yaptıramaz. Fakat başkasına yaptırmanın mümkün olduğu işlerle de zamanı zayi etmek doğru olmaz. Zira ömür kısadır ve ecel yakındır. Ahiret yolculuğu ise uzundur ve çokça azık gereklidir. İnsanın her bir nefesi büyük ganimettir. Onu boşuna harcamaması gerekir. Hatta zararı olmayan işlerle de meşgul olmamalıdır. Bu ise maldan başka bir şeyle olmaz. Zira o işi yapan hizmetçilerin nafakasını karşılamalıdır ki onlar da zorluk ve zahmetlerini karşılayabilsinler. Gerçi işleri kişinin bizzat kendisinin yapması büyük sevaptır. Fakat bu, bedeniyle taat edip kalbiyle bu derecede bulunmayanların işidir. İlim ve marifet yolunda kalbiyle çalışan kimselerin, bedenen yapılan işlerinin başkası tarafından halledilmesi gerekir. Böylece taat hizmetinden ayrılmayıp bedenen yapılan işlerden daha önemli olan işler için kalp rahatlığı elde edebilirler.

Üçüncüsü: Kişinin malı kendisine yardım edenlere değil; köprü, cami, hastane, vakıflar gibi hayırlı işlere harcamasıdır. Bunlar "hayrât-ı ammedir", uzun zaman kalan şeylerdir. Öldükten sonra da duanın hayır ve bereketi kişinin ruhuna ulaşır. Bu da maldan başka bir şeyle olmaz.

Malın dinî faydaları bunlardır. Dünyevî faydaları ise kişinin güzel elbiseler giyerek onunla üstün ve kıymetli olmasıdır. Kendisi başkasına değil, başkası ona muhtaç olur. Dostları çok olur. Bütün insanların

260 Dârekutnî, *es-Sünen*, 3/28; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/50.

gözünde kıymetli görünür, herkes tarafından sevilir. Herkes ona üstün ve kiymetli nazarıyla bakar.

Malın âfetleri iki kısımdır; bunlardan bazısı dünyevîdir, bazısı ise dinîdir.

Dinî olanları üç kısımdır:

Birincisi: Mal kişiye günah ve fısk yolunu kolay kılar. İnsanın bâtınındaki şehvetler kendisini günaha arzulu hale getirir. Fakat acziyet kişinin günahlardan temiz kalabilme sebeplerindendir. Güç ve kudret meydana gelince kişi eğer günahlara dalarsa helâke sürüklenir. Eğer gücü günah işlemeye yettiği halde sabır yolunu tutarsa bu da oldukça zor olur.

İkincisi: Kişi dinde kuvvetli olup günahlardan sakınsa bile mubahları dilediği gibi kullanıp zevk almaktan kendisini koruyamaz. Mal sahibi, ne zaman Süleyman b. Davud'un [aleyhimesselâm], mülkünde yaptığı gibi arpa ekmeği yemeye, sert elbise giymeye ve lezzetli yemekleri terketmeye güç yetirecek? Kendisini nimetlerden faydalanmaktan alıkoyamayan kişi bu rahatlıklara alışır, bunlar olmadan sabredemez. Sonunda da dünya onun cenneti olup ölümü sevmemeye başlar. Bununla birlikte her zaman rahatlık imkânlarını helâl yollardan temin etmek mümkün olmaz. Kişi bu durumda şüpheli yollara girmeye başlar. Zaten sultanların yardımı olmadan mal kazanmak mümkün değildir. Hal böyle olunca kişi sultanlara hizmet etmek zorunda kalır. Onlara yaranma, nifak, riya ve yalan vadisine düşüp onlara yaklaşmaya çalışır. Biraz yakınlık bulunca da kendisini beğenmemeleri korkusuna kapılır. Tam yakınlık hâsıl olunca sultanın yakınlarından olur. Etrafında düşmanlar peyda olur. Onu kıskanıp incitmeye çalışırlar. O da düşmanlara karşılık verir ve aralarında çeşitli düşmanlıklar meydana gelir. Bu ahlâk, bütün günahların tohumudur. Zira bunlardan yalan söylemek, gıybet etmek, insanların kötülüğünü istemek gibi kötü sıfatlar hâsıl olur. Böylece kişinin kalbinde ve dilinde türlü türlü günahlar meydana gelir. İşte Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem],

حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ

"Dünya sevgisi bütün hataların başıdır"[261] buyurduğu hadis-i şerifin manası da budur.

Çünkü bütün bunlar, dünyanın dallarıdır. Zararları ise bir, iki, yüz değildir; hesaba sığmaz. Çünkü bu dibi olmayan bir çukur gibidir, tıpkı böyle insanlar için yaratılmış olan cehennem çukuru gibi...

Üçüncüsü: Allah Teâlâ'nın koruduklarının dışında hiç kimse malın âfetlerinden kurtulamaz. Malı olan bir kimse hiç günah işlemese, ondan fazlaca faydalanmasa, şüpheli şeylerden uzak dursa, zühd ve vera yolunu hakkıyla gözetse, helâlinden kazanıp hak yolunda sarfetse bile, malını muhafaza etmek düşüncesi mutlaka kalbini meşgul eder. Kalp meşguliyeti de onu Cenâb-ı Hak'tan uzak kılar. Allah'ın celal ve azametini düşünmesine engel olur. Oysa bütün ibadetlerin sırrı ve özü Hak Teâlâ'nın zikrinin kişiyi kuşatması, kulun Allah Tâelâ ile tam bir ünsiyet elde etmesi ve mâsivadan sıyrılmasıdır. Bu da ancak başka yönden fikir ve düşünceleri olmayan rahat bir kalp ile mümkün olur. Mal sahibinin tarlası ya da arazisi olursa, vakitlerinin çoğunu; bunların bakımıyla, ortaklarıyla husumetle, haracını, öşürünü vermekle ve hizmetçilerinin hesabıyla geçirir. Kişi ticaret yapıyorsa zamanının çoğu; ortaklarının hıyanetiyle, onların kusurlarıyla, yolculuk tedbirleriyle ve kazancı fazla işleri seçmekle geçer. Mal sahibinin koyunları olursa yine bunun gibi çeşitli meşgaleleri olur. Kısaca öyle ya da böyle bir çeşit meşgalesi olmayan hiçbir mal yoktur. Mesela bir kimsenin yerde gömülü malı olsa ve her gün ihtiyacı kadarını çıkarıp harcasa, yine başkaları almasın, ona göz dikmesin ve yerini bilmesin diye malını gizlemekle meşgul olur. Zira dünya ehlinin endişe vadisinin sonu yoktur. Dünya ile beraber olup da kalp rahatlığı bekleyen kimse, denizin ortasına düşüp de elbisesinin ıslanmamasını isteyen kimseye benzer.

Bu anlattıklarımız malın faydaları ve âfetleridir. Akıllı kimseler bunlara dikkat ederse, yetecek kadarının panzehir, fazlasının ise tamamen zehir olduğunu anlarlar.

261 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10501; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünyâ*, nr. 9.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] Ehl-i beyt'i için yetecek kadar mal istedi ve kısaca şöyle buyurdu: *"Her kim kendisine yetecek kadarından fazla mala sahip olursa helâk olur ve bunun farkında olmaz."*[262]

Bunun yanında kişinin elindeki malı bir defada elinden çıkarması, hiçbir şeysiz kalması ve ihtiyaçlarının kalbini meşgul etmesi şer'an mekruhtur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmiştir:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾

"Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun" (İsrâ 17/29).

Tamahın ve Hırsın Âfetleri, Kanaatin Faydaları

Tamah yerilmiş ahlâktandır ve ortadan kalkmadığı sürece başı zillet, sonu utanç olur. Birçok kötü ahlâk bu sıfattan doğar. Çünkü tamah eden kimse, dalkavukluk yapar, nifak tohumu eker, riyakâr davranır, muhatabının kendisini kötülemesine ve onun bozuk işlerine göz yumar. İnsan hırslı olarak yaratılmıştır. Öyle ki elindekine kanaat etmez. Kişi tamah ve hırstan ancak kanaat yoluyla kurtulabilir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ ذَهَبٍ لَابْتَغَى لَهُمَا ثَالِثًا وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ تَابَ

"Âdemoğlunun iki vadi dolusu altını olsa, onlara üçüncüsünü ekleme peşinde olurdu. Âdemoğlunun karnını (gözünü) ancak toprak doyurur. Allah tövbe edenin tövbesini kabul eder."[263]

---

262 Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 363; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/446; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 6058; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagir*, nr. 112.

263 Buhârî, Rikâk, 10 (nr. 6436-6439); Müslim, Zekât, 39 (nr. 116-119).

يَهْرَمُ ابْنِ آدَمَ وَيَشِبُّ مَعَهُ اثْنَتَانِ الْأَمَلُ وَحُبُّ الْمَالِ

"Âdemoğlu ihtiyarlar fakat onunla birlikte iki şey genç kalır: Onlar, uzun emel ve mal sevgisidir."[264]

طُوبَى لِمَنْ هُدِيَ لِلْإِسْلَامِ وَكَانَ عَيْشُهُ كَفَافًا وَقَنَعَ بِهِ

"İslâm'a ulaştırılan, geçimi yetecek miktar olan ve ona kanaat eden kimseye müjdeler olsun."[265]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَكْمِلَ رِزْقَهَا فَاتَّقُوا اللهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ

"Şüphesiz, Rûhulkudüs (Cibrîl) kalbime, hiçbir nefsin rızkını tamamlamadan ölmeyeceğini ilham etti (söyledi). Öyleyse Allah'tan korkun ve rızkınızı talepte güzel davranın (isyan ederek rızık aramayın)."[266] Yani mübalağa etmeyiniz ve hırsta haddi aşmayınız.

Yine Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

كُنْ وَرِعًا تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ وَكُنْ قَنِعًا تَكُنْ أَشْكَرَ النَّاسِ وَأَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا

"Vera sahibi ol ki insanların en âbidi olasın. Kanaat sahibi ol ki insanların en çok şükredeni olasın. Nefsin için sevdiğini insanlar için de sev ki (kâmil) mümin olasın."[267]

Avf b. Mâlik el-Eşcaî [radıyallahu anh] demiştir ki: Dokuz, sekiz veya yedi kişi Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanında idik. Bize,

---

264 Buhârî, Rikâk, 5 (nr. 6421); Müslim, Zekât, 38 (nr. 115).

265 Tirmizî, Zühd, 35 (nr. 2349); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 9793.

266 İbn Mâce, Ticârât, 2 (nr. 2144); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/4.

267 İbn Mâce, Zühd, 24 (nr. 4217); Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 1127, 5750.

أَلَا تُبَايِعُونَ رَسُولَ اللهِ

"Allah'ın resûlüne biat etmeyecek misiniz?" diye sordu. Biz de,

"Size biraz önce biat etmemiş midiydik yâ Resûlallah?" dedik. Sonra tekrar,

أَلَا تُبَايِعُونَ رَسُولَ اللهِ

"Allah'ın resûlüne biat etmeyecek misiniz?" diye sordu. Bunun üzerine biz de ellerimizi uzattık ve kendisiyle biat ettik. İçimizden biri,

"Yâ Resûlallah, size biat etmiştik, şimdi ne üzere biat edelim?" diye sordu, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

أَنْ تَعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَتُصَلُّوا الْخَمْسَ وَأَنْ تَسْمَعُوا وَتُطِيعُوا -وَأَسَرَّ كَلِمَةً خَفِيَّةً- وَلَا تَسْأَلُوا النَّاسَ شَيْئًا

"Allah'a ibadet etmeniz ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanız, beş vakit namazı kılmanız, (ilâhî emirleri ve başınızdaki idarecileri) dinleyip itaat etmeniz üzere biat edin" buyurdu. Bu arada sesini kısarak, *"İnsanlardan hiçbir şey istememeniz üzere"* diye ekledi. Bu biatı yapanlardan birinin yolda kamçısı düşerdi, onu kendisine vermesi için kimseden istemezdi (bineğinden inip kendisi alırdı).[268]

Rivayet edildiğine göre, Hz. Musa [aleyhisselâm], yüce Rabb'ine, "Kullarının hangisi daha zengindir?" diye sordu. Allah Teâlâ, "Verdiğime en çok kanaat edenleri" buyurdu. Hz. Musa [aleyhisselâm], "Onların hangisi daha âdildir?" diye sordu, Allah Teâlâ, "Nefsinden bile hesap sorup intikam alan" buyurdu.

Muhammed b. Vâsi' [rahmetullahi aleyh], kuru ekmeği su ile ıslatır, onu yer ve, "Kim buna kanaat ederse hiç kimseye muhtaç olmaz" derdi.

268 Müslim, Zekât, 35 (nr. 108); Ebû Davud, Zekât, 27 (nr. 1642).

Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki: "Her gün bir melek, 'Ey âdemoğlu, az olup senin için yeterli olan, çok olup seni azdıran maldan daha hayırlıdır' diye seslenir."

Sumayt b. Aclân [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Ey âdemoğlu, karnın enine boyuna bir karıştır; böyle iken o niçin seni ateşe (cehenneme) sokuyor?"

Rivayet edildiğine göre, Azîz ve Celîl olan Allah şöyle buyurmuştur:

"Ey âdemoğlu, dünya bütünüyle senin olsa, ondan sana ait olan, günlük yiyeceğindir. Ben ondan sana günlük yiyeceğini verip hesabını da başkasına yüklediğimde sana iyilik etmiş olurum."

Hikmet ehlinden biri demiştir ki: "Gördüm ki, insan içinde en uzun gam çekenler hasetçiler, en mutlu hayat sürenler kanaat edenler, eziyete en fazla sabredenler tamah eden hârisler, geçimi en kolay olanlar dünyayı en fazla terkedenler, en büyük pişmanlık çekenleri ise ilminde haddi aşıp onunla amel etmeyen âlimdir."

Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî [rahmetullahi aleyh] şöyle anlatmıştır: "Bir adam, bir tarla kuşu avladı. Kuş, adama,

'Beni ne yapacaksın?' diye sordu. Adam,

'Boğazlayıp etini yiyeceğim' dedi. Kuş,

'Vallahi benim kemirecek bir şeyim olmadığı gibi, aç olan birini de doyurmam. Sana üç şey öğreteyim ki onlar senin için beni yemenden daha hayırlıdır. Biricisini sana, ben elindeyken öğretirim. İkincisini ben ağacın dalında iken öğretirim. Üçüncüsünü de ben dağın başında olduğumda öğretirim' dedi. Adam,

'Birinciyi söyle' dedi. Kuş,

'Elinden kaçırdığın şeye sakın hayıflanma' dedi. Bunun üzerine adam kuşu serbest bıraktı. Kuş ağacın üstüne konunca, adam,

'İkincisini söyle' dedi. Kuş,

'Olmayacak bir şeyin olacağına inanma' dedi ve uçup dağa kondu. Sonra adama,

'Ey bedbaht adam, eğer beni boğazlasaydın, kursağımdan her biri 20 miskal ağırlığında iki inci çıkarırdın' dedi. Bunu işiten adam, pişmanlıktan dudaklarını ısırdı ve hayıflandı. Kuşa,

'Üçüncüyü söyle' dedi. Kuş,

'Sen söylediğim iki şeyi unuttun, sana üçüncüyü nasıl haber veririm. Ben, sana, 'Elinden kaçırdığın şeye sakın hayıflanma ve olmayacak bir şeyin olacağına inanma!' demedim mi? Benim etim, kanım ve tüylerim 20 miskal gelmez. Bu durumda benim kursağımda her biri 20 miskal ağırlığında iki inci nasıl bulunur?' dedi ve sonra uçup gitti."

Bu, insanoğlunun aşırı tamahına bir misaldir. Tamah insanın gözünü kör eder, insan hakikati görmez, olmayacak şeyi olur diye düşünür.

İbnü's-Semmâk [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Ümit (beklenti), kalbinde bir ip ve ayağında bir bağdır. Kalbinden ümidi (maddi beklentileri) çıkar ki ayağından bağ çıksın (sen de rahat et)."

Hırsın ve Tamahın İlacı

Hırs ve tamahın ilacı; sabrın acılığı, ilmin tatlılığı ve amelin zorluğundan oluşan bir macundur. Kalbin hastalıklarının bütün ilacı bunların karışımından olur. Bu ilaç beş çeşittir:

Birincisi: Ameldir. Kişi kendisine az masraf eder, sert elbise giyer ve yalın ekmeğe kanaat eder. Yemeği arada bir yer. Bu kadarı insanın eline tamahsız, hırssız ve kolay olarak geçer. Fakat kişi süslü yaşamak isterse ve harcamaları fazla olursa kanaate güç yetiremez.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَا عَالَ مَنِ اقْتَصَدَ

"İktisat eden (harcamasını dengeli yapan) kimse fakir düşmez."[269]

269 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/447; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/108; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Islâhu'l-Mâl*, nr. 348.

ثَلَاثٌ مُنْجِيَاتٌ خَشْيَةُ اللهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ وَالْقَصْدُ فِي الْغِنَى وَالْفَقْرِ وَالْعَدْلُ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ

"Üç şey kurtarıcıdır: Gizli ve açıkta Allah'tan korkmak, zenginlik ve fakirlikte iktisat, hoşnutluk ve kızgınlık halinde adalet."[270]

Rivayet edildiğine göre bir adam Ebü'd-Derdâ'nın [radıyallahu anh], yerden (yemek için) dane topladığını gördü, bu arada şöyle diyordu: "Senin geçiminde kolaylığı seçmen, derin fıkhındandır."

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنِ اقْتَصَدَ أَغْنَاهُ اللهُ وَمَنْ بَذَّرَ أَفْقَرَهُ اللهُ وَمَنْ ذَكَرَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَحَبَّهُ اللهُ

"Kim iktisat ederse, Allah Teâlâ onu zengin eder. Kim malını saçıp savurursa, Allah Teâlâ onu fakir eder. Kim Azîz ve Celîl olan Allah'ı zikrederse, Allah Teâlâ onu sever."[271]

Bir haberde şöyle nakledilmiştir:

اَلتَّدْبِيرُ نِصْفُ الْمَعِيشَةِ

"Harcamada tedbir, geçimin yarısıdır."[272]

İkincisi: Mevcut günde yetecek kadar nafakayı elde edince gelecek için uzun ümitlere kapılmamaktır. Çünkü şeytan insana, "Belki çok yaşarsın, yarın bir şey kazanamazsın. Bugün hiç durmadan çalış. Nerede bulursan elde etmeye bak!" diye vesveseler verir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmiştir:

---

270 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 745; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 2/389; Harâitî, *İ'tilâlü'l-Kulûb*, nr. 102.

271 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/253; Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 3605; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Islâhu'l-Mâl*, nr. 328.

272 Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 32; Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 3421.

اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٦٨﴾

"Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size katından bir mağfiret ve bir lutuf vaat eder. Allah her şeyi ihata eden ve her şeyi bilendir" (Bakara 2/268).

Şeytan, insanın yarınki fakirlik korkusundan, bugün pek çok sıkıntılara katlanmasını diler. Aynı zamanda da haline bakıp güler. Çünkü yarın gelmeyebilir ve yarınlar bitmez. Yarının geldiğini farzedelim, onun sıkıntısına bugün katlanmak doğru olmaz. Bundan kaçınmanın çaresi, hırs ehlinin hırsı ile rızkın artmayacağını, ancak kaderde olanın verileceğini bilmektir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Abdullah b. Mesud'un [radıyallahu anh] yanına uğradı. Onu mahzun görünce,

لَا تُكْثِرْ هَمَّكَ مَا يُقَدَّرْ يَكُنْ وَمَا تُرْزَقْ يَأْتِكَ

"(Rızkı) Fazla dert etme; takdir edilen olur; senin için tayin edilen rızık sana gelir"[273] buyurdu.

Kul çoğu zaman rızkının nereden geldiğini bilmez. Allah Teâlâ şöyle bildirmiştir:

وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّهٗ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَّيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

"Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir" (Talâk 65/2-3).

Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Allah'tan kork, ben müttaki bir kulun (halka) muhtaç olduğunu görmedim." Yani Allah Teâlâ müttaki kulunu, zaruri ihtiyaçları için kendi haline terketmez, bilakis müslümanların kalbine ona rızkını ulaştırmalarını ilham eder.

273 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 1188; İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Ferec Ba'de'ş-Şidde*, nr. 19.

Ebû Hâzim (Seleme b. Dînâr) demiştir ki:

"Dünyadan iki şey buldum. Onlardan biri benim içindir. Göklerin ve yerin kuvvetiyle onu talep etsem, vakti gelmeden önce ona ulaşamam. Diğer şey de benden başkasına aittir. Ona geçmiş zamanda ulaşamadım. Bundan sonraki zamanda ulaşacağımı da ummuyorum. Bana ait olan, başkasından menedildiği gibi, başkasına ait olan da benden menedilir. Bu durumda onların hangisi için ömrümü tüketeyim!"

Üçüncüsü: Tamah etmeyip sabredilirse sıkıntı çekileceğini; tamah edip sabredilmezse hem zelillik hem de sıkıntının doğacağını, bununla ayıplanacağını, ahirette ise tehlikeli cezalara düşüleceğini bilmektir. Tamah etmeyip sabreden kimse sevap kazanır, övgü ve takdir alır. Sevap, övülme ve izzetinefis için sıkıntı çekmek; zillet, hakaret ve ceza korkusu içinde sıkıntı çekmekten elbette çok daha üstündür.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

عِزُّ الْمُؤْمِنِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ

"Müminin izzeti, insanlardan müstağni olmasıdır (onlara ihtiyacının bulunmamasıdır)"[274] buyurmuştur.

Hz. Ali [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Dilediğinden müstağni ol, onun benzeri olursun. Dilediğine muhtaç ol, onun esiri olursun. Dilediğine iyilik yap, onun emîri olursun."

Dördüncüsü: Hırs ve tamaha niçin düşüldüğünü idrak etmektir. Kişi eğer bunu karnını doldurmak için yapıyorsa, merkep ve öküz ondan daha çok yer. Cinsel yönden şehevî arzusu için yapıyorsa, domuz ve horoz ondan çok daha ileridedir. Süslenmek ve güzel elbiseler için yapıyorsa, bu yahudilerde de vardır. Kişi tamahı bırakıp da aza kanaat ederse peygamberlerin ve velilerin yolunu tutar. Onlara benzemek ise elbette hayvanlara benzemekten daha iyidir.

---

274 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 4290; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/290; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/324.

Beşincisi: Malın âfetlerini düşünmektir. Mal fazla olursa dünyada âfet tehlikesi olur, zengin kimse ahirette fakirlerden 500 sene sonra cennete girer. Kişi her zaman kendisinden aşağısına bakıp şükretmelidir. Cenâb-ı Hakk'ın nimetlerinin gözünde hakir görünmemesi için de zenginlerin durumuna bakmamalıdır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Dünyada sizden daha aşağı olana bakın."[275]

Şeytan daima, "Neden kanaat ediyorsun, filancanın ne kadar malı var görmüyor musun?" diye vesvese verir. Kulun bundan sakındığını görünce de, "Neden sakınıyorsun, filan âlim sakınmıyor ve haram yiyor! Dünyalık konusunda senden zengin olana, din hususunda da senden aşağı olana bak! Senin saadetin bundadır!" der. Oysa iş tamamen bunun aksinedir. Zira kişi dinî konularda daima takva sahibi büyüklere bakıp kendi kusurlarını görmelidir. Dünyalık meselelerde ise fakirlere bakıp zenginliğini bilmelidir.

Cömertliğin Fazileti ve Sevabı

Fakir kimselerin hali hırs değil, kanaat olmalıdır; zenginlerin hali de cimrilik değil, cömertlik... Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اَلسَّخَاءُ شَجَرَةٌ مِنْ شَجَرِ الْجَنَّةِ أَغْصَانُهَا مُتَدَلِّيَةٌ إِلَى الْأَرْضِ فَمَنْ أَخَذَ بِغُصْنٍ مِنْهَا قَادَهُ ذَلِكَ الْغُصْنُ إِلَى الْجَنَّةِ

"Cömertlik, cennet ağaçlarından yeryüzüne sarkıtılmış bir ağaçtır. Kim ondan bir dala tutunursa bu dal onu cennete çeker."[276]

275 Müslim, Zühd, 1 (nr. 9); Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 58 (nr. 2513); İbn Mâce, Zühd, 9 (nr. 4142).

276 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 7/99; İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/235; Harkûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr*, s. 242.

خُلُقَانِ يُحِبُّهُمَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَخُلُقَانِ يُبْغِضُهُمَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فَأَمَّا اللَّذَانِ يُحِبُّهُمَا اللهُ تَعَالَى فَحُسْنُ الْخُلُقِ وَالسَّخَاءُ وَأَمَّا اللَّذَانِ يُبْغِضُهُمَا اللهُ فَسُوءُ الْخُلُقِ وَالْبُخْلُ وَإِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا اسْتَعْمَلَهُ فِي قَضَاءِ حَوَائِجِ النَّاسِ

"İki haslet vardır ki Azîz ve Celîl olan Allah onları sever. İki haslet de vardır ki Azîz ve Celîl olan Allah onlara buğzeder. Allah Teâlâ'nın sevdiği hasletler, güzel ahlâk ve cömertliktir. Buğzettiği iki haslet ise kötü ahlâk ve cimriliktir. Allah bir kula hayır murat ettiğinde, onu insanların ihtiyaçlarını gidermede kullanır."[277]

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

تَجَافَوْا عَنْ ذَنْبِ السَّخِيِّ فَإِنَّ اللهَ آخِذٌ بِيَدِهِ كُلَّمَا عَثَرَ

"Cömerdin kusurundan (söz etmekten) uzak durun; şüphesiz o, her hata ettiğinde Allah Teâlâ onu korur (kötü halden kurtarır)."[278]

Nakledildiğine göre, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem], Benî Anber kabilesinden (savaşta elde edilen) esirler getirildi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], onların öldürülmelerini emretti fakat içlerinde bir adamı ayırdı. Bunun üzerine Ali b. Ebû Tâlib [radıyallahu anh],

"Yâ Resûlallah, Rabbimiz bir, bunların dini bir, suçu bir iken bu adamı onlardan niçin ayrı tuttunuz?" diye sordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

نَزَلَ عَلَيَّ جِبْرِيلُ فَقَالَ: اقْتُلْ هَؤُلَاءِ وَاتْرُكْ هَذَا فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى شَكَرَ لَهُ سَخَاءً فِيهِ

"Bana Cibrîl indi ve, 'Bunları öldür, bu adamı bırak; çünkü Allah Teâlâ, onun yaptığı bir cömertliğinden dolayı kendisinden hoşnut oldu' dedi."[279]

---

277 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 7659, 10839; Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 2989.

278 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 5706; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10867; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 9/409.

279 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/728; Harkûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr*, s. 243.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

طَعَامُ الْجَوَادِ دَوَاءٌ وَطَعَامُ الْبَخِيلِ دَاءٌ

"Cömerdin yemeği devadır; cimrinin yemeği hastalıktır."[280]

إِنَّ السَّخِيَّ قَرِيبٌ مِنَ اللهِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ وَإِنَّ الْبَخِيلَ بَعِيدٌ مِنَ اللهِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ وَجَاهِلٌ سَخِيٌّ أَحَبُّ إِلَى اللهِ مِنْ عَالِمٍ بَخِيلٍ وَأَدْوَأُ الدَّاءِ الْبُخْلُ

"Şüphesiz cömert, Allah'a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır; cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah'tan uzaktır, insanlardan uzaktır, cennetten uzaktır, cehenneme yakındır. Cömert bir cahil, Allah'a, cimri âlimden daha sevimlidir. Hastalıkların en kötüsü cimriliktir."[281]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ بُدَلَاءَ أُمَّتِي لَمْ يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِصَلَاةٍ وَلَا صِيَامٍ وَلَكِنْ دَخَلُوهَا بِسَخَاءِ الْأَنْفُسِ وَسَلَامَةِ الصُّدُورِ وَالنُّصْحِ لِلْمُسْلِمِينَ

"Şüphesiz ümmetimin abdalları (seçkin velileri) cennete namaz ve oruçla girmezler. Onlar cennete cömertlikleri, kalplerinin temizliği ve müslümanlara samimi nasihatleri ile girerler."[282]

Rivayet edildiğine göre, Allah Teâlâ Hz. Musa'ya [aleyhisselâm], "Sâmirî'yi öldürme, çünkü o cömerttir" diye vahyetti.

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Dünya sana yöneldiğinde, ondan infak et; çünkü o, tükenmez. Dünya senden yüz çevirdiğinde de infak et, çünkü o, zaten kalmaz."

---

280 Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, nr. 3954; Harkûşî, *Tehzîbü'l-Esrâr*, s. 244.

281 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10852; Harâitî, *Mesâvi'l-Ahlâk*, nr. 374. Son kısmı hariç bk. Tirmizî, Birr, 40 (nr. 1961).

282 İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Evliyâ*, nr. 58; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10892.

Adamın biri, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'a [radıyallahu anhümâ], ihtiyacını dile getirdiği bir mektup verdi. Hz. Hasan [radıyallahu anh], mektubu açıp okumadan,

"İhtiyacın giderilecektir" dedi. Kendisine,

"Ey Resûlullah'ın oğlu, mektuba baksaydın da kendisine öyle cevap verseydin" denildiğinde, Hz. Hasan [radıyallahu anh],

"Mektubu okuyana kadar onu karşımda tutarsam, Allah onu düşürdüğüm zilletten dolayı bana hesap sorar" dedi.

Muhammed b. Münkedir [rahmetullahi aleyh], Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] hizmetçisi Ümmü Dürre'nin şöyle dediğini nakletmiştir:

Hz. Muâviye (veya Abdullah b. Zübeyr), Hz. Âişe'ye [radıyallahu anhâ], iki çuval içinde 100.080 dirhem gönderdi. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ], bir tabak istedi, onu insanlar arasında paylaştırmaya başladı. Akşam olunca, genç hizmetçi kadına, "Yiyeceğimi getir" dedi. O da ekmek ve zeytinyağı getirdi. Bunun üzerine Ümmü Dürre, Hz. Âişe'ye [radıyallahu anhâ], "Bu dağıttığın paradan bir dirhem ayırsaydın da et satın alıp onunla iftar yapsaydık" dedi. Hz. Âişe de [radıyallahu anhâ], "Bana hatırlatsaydın yapardım" dedi.

Mus'ab b. Zübeyr [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Muâviye [radıyallahu anh] hacca gitti. Dönüşte Medine'ye uğradı. Hz. Hüseyin b. Ali, kardeşi Hz. Hasan'a [radıyallahu anhüm],

"Onu karşılama ve kendisine selâm verme" dedi. Muâviye [radıyallahu anh] yola çıkınca, Hz. Hasan [radıyallahu anh],

"Bizim üzerimizde (ağır) bir borç var, ona gitmemiz lazım" dedi ve bineğine bindi, peşinden giderek Hz. Muâviye'ye ulaştı, kendisine selâm verdi ve borcunun olduğunu söyledi. O sırada, bir grup insan üzerinde 80.000 dinar bulunan zayıf bir deve ile Muâviye'nin yanına uğradılar. Hayvan yorulmuş ve diğer develerden geri kaldığı için bir grup insan onu sürüyordu. Muâviye [radıyallahu anh],

"Bu nedir?" diye sordu. Kendisine devenin durumu ve yükü söylendi. Bunun üzerine Muâviye [radıyallahu anh],

"Onu üzerindekilerle Ebû Muhammed'e (Hz. Hasan'a) verin (borcunu ödesin)" dedi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Cafer [radıyallahu anhüm] hac için yola çıktılar. Yolda yüklerini kaybettiler. Acıkıp susadılar. Bunun üzerine yaşlı bir kadının çadırına uğradılar. Ona,

'İçecek bir şeyin var mı?' diye sordular. Kadın,

'Evet, var' deyince, develerini oraya çökerttiler. Kadının, çadırının yanında küçücük bir koyunu vardı. Kadın,

'Onun sütünü sağın ve için' dedi. Onlar da sağıp içtiler. Sonra kadına,

'Yiyecek bir şeyin var mı?' diye sordular. Kadın,

'Şu koyundan başka bir şeyim yok, biriniz onu boğazlasın da size yiyecek olarak hazırlayayım' dedi. İçlerinden biri kalkıp koyunu kesti ve yüzdü. Sonra kadın (kesilen hayvanın etinden) onlar için yiyecek hazırladı. Yemekten yediler, bir müddet kaldılar, hatta akşam serinliğine kadar istirahat ettiler. Ayrılmak istediklerinde, kadına,

'Biz, Kureyş'ten bir topluluğuz; şu tarafa (Kâbe'ye) gitmek istiyoruz, salimen Medine'ye döndüğümüzde yanımıza gel, misafirimiz ol, sana bir hayır yapmak isteriz' dediler ve sonra yola çıktılar. Biraz sonra kadının kocası çıkageldi. Kadın kocasına onların halini ve koyunun durumunu haber verdi. Adam kızarak,

'Yazık sana, tanımadığın kimselere koyunumu kestirdin, sonra da 'Kureyş'ten bir topluluk' diyorsun' dedi. Bir müddet sonra bir ihtiyaçtan dolayı karı kocanın Medine'ye gitmeleri gerekti. Medine'ye girdiler, oraya hayvan gübresi taşıyıp onu satarak parasıyla geçimlerini sağlamaya başladılar. İhtiyar kadın Medine sokaklarından birinden geçiyordu. O sırada Hz. Hasan b. Ali de [radıyallahu anhümâ] evinin kapısında

oturuyordu. Kadını görünce tanıdı, fakat kadın onu tanımadı. Hz. Hasan [radıyallahu anh], hizmetçisini göndererek kadını yanına çağırttı. Ona,

'Ey Allah'ın kadın kulu, beni tanıdın mı?' diye sordu. Kadın,

'Hayır' dedi. Hz. Hasan [radıyallahu anh],

'Ben, falan gün senin misafirin olmuştum' dedi. İhtiyar kadın,

'Anam babam sana feda olsun, o misafir olan sen misin?' dedi. Hz. Hasan [radıyallahu anh],

'Evet' dedi ve hizmetçilerine, kadın için zekât koyunlarından 1000 koyun satın alınmasını ve onlarla birlikte kadına 1000 dinar verilmesini emretti, sonra onu hizmetçisiyle birlikte Hz. Hüseyin'e [radıyallahu anh] gönderdi. Hz. Hüseyin, kadına,

'Kardeşim (Hasan) sana ne kadar yardımda bulundu?' diye sordu, kadın da,

'1000 koyun ve 1000 dinar verdi' dedi. Bunun üzerine Hz. Hüseyin [radıyallahu anh] hizmetçilerine, kadına ayrı miktarda koyun ve altın verilmesini emretti. Sonra kadını hizmetçisiyle birlikte Abdullah b. Cafer'e [radıyallahu anh] gönderdi. Abdullah, kadına,

'Hasan ve Hüseyin sana ne kadar verdi?' diye sordu, kadın da,

'2000 koyun ve 2000 dinar verdiler' dedi. Bunun üzerine Abdullah [radıyallahu anh], ona 2000 koyun ve 2000 dinar verilmesini emretti ve kadına,

'Eğer önce bana gelseydin, onları yorardım (yaptığım yardımla kendilerini hayır yarışında zor durumda bırakırdım)' dedi. Böylece ihtiyar kadın kocasının yanına 4000 koyun ve 4000 dinar ile döndü."

Anlatıldığına göre, Araplar'dan bir topluluk cömertlerinden birinin kabrini ziyaret için geldiler, kabrin yanında konakladılar, orada gecelediler. Çünkü uzak bir seferden gelmişlerdi. Onlardan bir adam, rüyasında kabir sahibini gördü. O, kendisine,

"Senin deveni, benim soylu devemle değiştirir misin?" diyordu. Ölen cömert, geride soyluluğu ile tanınan bir deve bırakmıştı. Bu adamın da besili bir devesi vardı. Rüyasında, ona,

"Olur" dedi ve rüyada onun devesine karşılık kendi devesini sattı. Aralarında akid tamamlanınca adam devesini kesmeye yöneldi ve rüyasında onu boğazladı. Adam rüyasından uyandığında baktı ki devesinin boğazından kan akıyor. Adam kalkıp devesini boğazladı, etini arkadaşlarına dağıttı. Onlarda pişirip yemek ihtiyaçlarını giderdiler. Sonra kalkıp yola revan oldular. İkinci gün olunca, yolda kendilerini binekli bir grup insan karşıladı. Onlardan biri, rüyayı gören adamın ismini vererek,

"İçinizden falanca kimdir?" diye sordu. Adam da,

"Benim" dedi. Atlı, kabir sahibi ölünün adını vererek,

"Sen falancadan bir şey satın aldın mı?" diye sordu. Adam,

"Evet, rüyada devemi vererek ondan soylu devesini satın aldım" dedi. Bunun üzerine atlı,

"Al, onun soylu devesi budur" dedi ve sonra,

"O benim babamdır; onu rüyada gördüm, bana, 'Eğer sen benim oğlumsan soylu devemi falana ver' dedi ve ismini verdi. (Onun için deveyi sana vermek için getirdim)" dedi.

Şeyh Ebû İshak Harkûşî en-Nîsâbûrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Muhammed b. Muhammed el-Hafız'ın şöyle dediğini işittim: Mekke'de mücavir olan Şâfiî'yi dinledim, şöyle diyordu:

Mısır'da bir adam vardı, fakirler için bir şeyler toplamakla tanınırdı. Birinin çocuğu doğdu. Çocuğun babası dedi ki: Bu adama geldim. Ona, "Bir çocuğum doğdu fakat benim hiçbir şeyim yok" dedim. Bunun üzerine adam benimle birlikte kalktı, bir cemaatin yanına girdi. Onlardan bir şey çıkmadı. Sonra bir adamın kabrine geldi, kabrin yanında oturdu ve,

"Allah sana rahmet etsin, sen hayatında hep hayır yapardın. Ben bugün bir cemaati dolaştım, doğan çocuk için bir şeyler vermeleri için zorladım fakat bir şey çıkmadı" dedi. Sonra kalktı, cebinden 1 dinar çıkarttı, onu iki paçaya böldü, yarısını bana verdi ve bana,

"Bunu sana borç olarak veriyorum, senin için maddi bir kapı açılınca (eline bir şey geçince) ödersin" dedi. Onu aldım ve ayrıldım.

Onunla ihtiyaçlarımı giderdim. Bu hayır sahibi zat, o gece rüyasında kabrine gittiği kimseyi gördü. Kabirdeki zat, ona,

"Bütün söylediklerini işittim, fakat bizim için cevap izni yoktur. Fakat sen benim evime git, evlatlarıma söyle, ocağın yerini kazsınlar, orada içinde 500 altın bulunan bir küp var, onu çıkarıp sana versinler, sen de onu çocuğu doğan o adama götür" dedi. Ertesi gün olunca, adam ölünün evine gitti, çocuklarına olayı anlattı. Onlar da, adama,

"Sen otur" dediler ve bahsedilen yeri kazdılar, altınları çıkarttılar, onları getirip adamın önüne koydular. Adam, çocuklara,

"Bu sizin mülkünüzdür; benim rüyamın bir hükmü yoktur" dedi. Onlar da,

"O (babamız) ölü iken cömertlik yapıyor da biz neden diri iken cömertlik yapmayalım!" dediler. Adama altınları alması için ısrar edince, o da altınları alıp doğan çocuğun sahibine getirdi, ona olayı anlattı. Çocuğun babası, onlardan 1 dinar aldı, onu ikiye böldü, yarısını kendine borç veren bu adama verdi, diğer yarısını da kendi aldı, sonra adama,

"Bu bana yeter, sen diğer altınları fakirlere sadaka olarak dağıt" dedi.

Olayı nakleden Ebû Said Harkûşî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bunların hangisinin daha cömert olduğunu bilmiyorum."

Rivayet edildiğine göre, İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh], ölüm hastalığında iken, "Falancaya söyleyin beni yıkasın!" diye vasiyet etti. Vefat ettiğinde o zata haberi ulaştı; hemen geldi ve,

"Bana İmam Şâfiî'nin borç defterini getirin" dedi, getirdiler, içine baktı ki İmam Şâfiî'nin üzerinde 70.000 dirhem borç var. Onu kendisine yazdı, onun adına hepsini ödedi ve,

"Benim onu yıkamam işte budur" dedi. Yani o, benden bunu yapmamı istedi.

Ebû Said el-Vâiz Harkûşî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Mısır'a geldiğimde bu adamın (Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem'in)

evini sordum, bana tarif ettiler. Eve vardığımda torunlarından bir topluluk gördüm, onları ziyaret ettim, onlarda hayır siması ve fazilet eserleri gördüm; içimden, 'Onun hayırdaki eseri onlara ulaşmış ve bereketi onlarda ortaya çıkmış' dedim. Bu kanaate, *'Babaları da salih bir zattı'* (Kehf 18/82) âyetinden hareketle ulaştım."

Cömert kimselerin bereketinin, vefatlarının ardından da böyle tesirleri kalmasına şaşılmaz. Zira Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] âdeti misafir ağırlamak ve ziyafet vermekti. Vefatından günümüze kadar nahiyesinde o bereket hâlâ devam eder.

Rebî' b. Süleyman [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh], San'a'dan Mekke'ye geldiğinde yanında 10.000 dinar altını vardı. Çadırını Mekke'nin dışına kurdu, altınları bir elbisenin üzerine yaydı, sonra yanına giren herkese avuç avuç vermeye başladı. Öğle namazını kılana kadar böyle devam etti. Namazdan sonra elbiseyi silkeledi; elbisenin üzerinde altından hiçbir şey kalmamıştı (hepsini dağıtmıştı)."

Yine Rebî' b. Süleyman [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bir adam, İmam Şâfiî'nin [rahmetullahi aleyh] atının üzengisini tuttu. Bana, "Ey Rebî'! Buna 4000 dinar ver ve az olduğu için benim adıma ondan özür dile" dedi.

Anlatılır ki, Hz. Ali [radıyallahu anh] bir gün ağladı. Kendisine, "Seni ağlatan nedir?" diye sorulduğunda, "Yedi gündür bana misafir gelmedi; Allah Teâlâ'nın beni hor bırakmasından (derecemi düşürmesinden) korkuyorum"dedi.

Adamın biri, borç almak için yakın bir arkadaşına gitti. Kapısını çaldı. Ev sahibi dışarı çıkıp niçin geldiğini sordu. O da 400 dirhem borcu olduğunu, onun için kendisine geldiğini söyledi. Ev sahibi içeri girerek 400 dirhem sayıp getirdi ve ona verdi; ağlayarak eve döndü. Bunu gören hanımı,

"Madem borç vermek sana zor geliyordu, bir bahane bulup da onu geri gönderseydin ya!" dedi. Adam da,

"Ben verdiğim paraya değil, niçin kardeşimin halini araştırmayıp onu borç için kapımı çalmaya muhtaç ettiğime ağlıyorum!" dedi.

Cimriliğin Yerilmesi

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝

"Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir" (Haşr 59/9).

Yine bildirilmiştir ki:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُم بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝

"Allah'ın, kereminden kendilerine verdiklerini (infakta) cimrilik gösterenler, sanmasınlar ki o, kendileri için hayırlıdır; tersine bu onlar için pek fenadır. Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah bütün yaptıklarımızdan haberdardır" (Âl-i İmrân 3/180).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

إِيَّاكُمْ وَالشُّحَّ فَإِنَّهُ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ

"Cimrilikten sakının, çünkü sizden öncekileri cimrilik helâk etti. Cimrilik onları, birbirinin kanını dökmeye ve kendilerine haram kılınan şeyleri helâl görmeye sevketti."[283]

ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ: شُحٌّ مُطَاعٌ وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ

"Şu üç şey helâk edicidir:

1. *İtaat edilen cimrilik,*

283 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10834; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 8556. Az farklı lafızla bk. Müslim, Birr, 15 (nr. 56); Ebû Davud, Zekât, 46 (nr. 1698).

2. *Tâbi olunan hevâ,*

3. *Kişinin kendini beğenmesi."*[284]

Ebû Said el-Hudrî [radıyallahu anh] demiştir ki: İki adam Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] huzuruna girdi ve ondan bir deve parası istediler. Resûlullah da [sallallahu aleyhi vesellem] onlara 2 dinar verdi. Adamlar huzurundan çıktılar. Ömer b. Hattâb [radıyallahu anh] onlarla karşılaştı. Adamlar Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem] övgüde bulundular ve kendilerine yapılan ikram hakkında güzel şeyler söyleyip teşekkürlerini bildirdiler. Sonra Hz. Ömer [radıyallahu anh], Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] huzuruna girdi ve ona adamların söylediklerini haber verdi. O zaman Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

لَكِنْ فُلَانٌ أَعْطَيْتُهُ مَا بَيْنَ عَشَرَةٍ إِلَى مِائَةٍ وَلَمْ يَقُلْ ذَلِكَ إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَسْأَلُنِي فَيَتَطَلَّقُ فِي مَسْأَلَتِهِ مُتَأَبِّطُهَا وَهِيَ نَارٌ

"Fakat ben falan adama on ile yüz arası mal verdim; o, böyle bir şey söylemedi. Sizden biri benden bir şey ister, (ben de veririm); sonra o, istediğini koltuğunun altına alarak çekip gider, halbuki o bir ateştir" buyurdu. Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Ateş olan bir şeyi onlara niçin veriyorsunuz?" diye sorunca, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

يَأْبَوْنَ إِلَّا أَنْ يَسْأَلُونِي وَيَأْبَى اللهُ لِي الْبُخْلَ

"Onlar benden illa istiyorlar; Allah da bana cimriliği yasakladı"[285] buyurdu.

Rivayet edildiğine göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Kâbe'yi tavaf ediyordu. O sırada adamın biri Kâbe'nin örtüsüne sarılmış, "Al-

284 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 5448; *el-Mu'cemü's-Sagîr*, nr. 5750; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/90; Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 80; Harâitî, *Mesâvi'l-Ahlâk*, nr. 369.

285 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 1322; ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/4; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/46; Bezzâr, *el-Müsned*, 925; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 3412.

lahım, bu beytin (Kâbe'nin) hürmetine beni affet!" diye yalvarıyordu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Günahın nedir? Bana anlat bakalım" buyurdu. Adam,

"Günahım çok büyüktür, onu size anlatamam" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Vay sana, günahın mı büyüktür yoksa yerler mi büyüktür?" diye sordu. Adam,

"Yâ Resûlallah, günahım daha büyüktür" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Vay sana, günahın mı büyüktür yoksa dağlar mı büyüktür?" diye sordu. Adam,

"Yâ Resûlallah, günahım daha büyüktür" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Vay sana, günahın mı büyüktür yoksa denizler mi büyüktür?" diye sordu. Adam,

"Yâ Resûlallah, günahım daha büyüktür" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Vay sana, günahın mı büyüktür yoksa gökler mi büyüktür?" diye sordu. Adam,

"Yâ Resûlallah, günahım daha büyüktür" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Günahın mı büyüktür yoksa arş mı büyüktür?" diye sordu. Adam,

"Yâ Resûlallah, günahım daha büyüktür" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Günahın mı büyüktür yoksa Allah mı daha büyüktür?" diye sordu. Adam,

"Allah ulu ve yücedir" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Vay sana, günahını anlat bakayım bana" buyurdu. Adam,

"Yâ Resûlallah, bolca mala sahip bir adamım. Bir dilenci benden bir şey istediğinde sanki beni bir ateş topuyla karşılamış gibi oluyor

(ondan kaçıyorum, kendisine bir şey vermiyorum)" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Benden uzak dur; ateşinle beni yakma. Beni hidayet ve kerametle gönderen Allah'a yemin ederim ki, eğer sen, Rükün ile Makam arasında iki milyon sene ayakta durup namaz kılsan, göz yaşlarından nehirler akacak kadar ağlasan, onlarla ağaçlar sulansa, sora da bu alçak halde ölsen, Allah seni yüzüstü cehenneme atar. Vay sana! Sen, cimriliğin küfür, küfrün de cehennemde olduğunu bilmez misin? Vay sana! Sen, Allah Teâlâ'nın,

'Kim cimrilik yaparsa, kendisi için yapmış olur' (Muhammed 47/38), *'Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenledir'* (Tegâbün 64/16) *buyurduğunu bilmez misin?"*[286] buyurdu.

Kâ'b el-Ahbâr demiştir ki: "Her sabah iki melek, 'Allahım, cimrinin malını acilen telef et, infakta bulunan cömerdin malının yerine yenisini koy' diye dua ederler."[287]

Ebû Hanîfe [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Cimri kimseyi âdil olarak görmem. Çünkü cimrilik onu, hakkını en son noktasına kadar almaya sevkeder; o da aldanırım korkusuyla hakkından fazlasını alır. Kim böyle olursa o, emanet konusunda güvenilir değildir."

Yahya b. Zekeriyya [aleyhimesselâm], İblis'le karşılaştı. Onu kendi sûretinde gördü. İblis'e,

"Ey İblis, insanların sana en sevimli olanlarını ve onlardan en fazla nefret ettiklerini bana haber ver" dedi. O da,

"İnsanların bana en sevimli olanı, cimri olan mümindir; insanlar içinde en fazla kızdığım ise cömert olan fâsıktır" dedi. Hz. Yahya [aleyhisselâm], ona,

"Niçin böyle?" diye sorunca, İblis,

---

286 Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, 2/278; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/772.

287 Harâitî, *Mesâvi'l-Ahlâk*, nr. 384. Aynı konuda merfû bir hadis için bk. Buhârî, Zekât, 27 (nr. 1442); Müslim, Zekât, 17 (nr. 57).

"Çünkü cimrinin cimriliği bana yeter; cömert olan fâsıka gelince, Allah'ın onun cömertliğine bakıp kendisini kabul etmesinden (günahlarını affetmesinden) korkuyorum" dedi. Sonra arkasını dönüp giderken,

"Sen Yahya olmasaydın bunu sana haber vermezdim" dedi.

Îsârın Sevabı

Îsâr yani başkasını kendi nefsine tercih etmek, cömertlikten daha faziletlidir. Zira cömertlikte ihtiyacın olmayan şeyi verirsin, îsârda ise muhtaç olmana rağmen başkasının ihtiyacını gidermek için harcamada bulunursun. Cömertliğin kemali de muhtaç olmana rağmen vermendir. Cimriliğin kemaline gelince... Kişinin kendi ihtiyacını nefsinden bile sakınmasıdır. Öyle ki hastalansa ilaç bile almaz. Canı pek çok şey ister fakat o başkalarından istemeyi tercih eder ve kendi malından satın almaz.

Îsârın sevabı oldukça büyüktür. Nitekim Hak Teâlâ ensarı överek şöyle buyurmuştur:

وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

"Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler" (Haşr 59/9).

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

أَيُّمَا امْرِئٍ اشْتَهَى شَهْوَةً فَرَدَّ شَهْوَتَهُ وَآثَرَ عَلَى نَفْسِهِ غُفِرَ لَهُ

"Her kim, bir şeyi canı çeker de onu (ihtiyacı olan bir) kardeşi için tercih ederse günahları affedilir."[288]

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] dünyadan ayrılana kadar peş peşe üç gün karnını doyurmadı. Eğer isteseydik doyururduk; fakat biz, başkalarını kendimize tercih ediyorduk."[289]

288 Harkûşî, *Tehzîbü'l-Âsâr*, s. 258; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/127.

289 Harkûşî, *Tehzîbü'l-Âsâr*, s. 259. Aynı konuda bk. Buhârî, Et'ime, 1 (nr. 5374).

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] bir misafir geldi, ailesinin yanında ona verecek bir yiyecek bulamadı. O sırada yanına ensardan bir adam (Ebû Talha Zeyd b. Sehl) geldi. Misafiri alarak evine götürdü. Önüne (ancak bir kişiyi doyuracak) yiyecek koydu. (Vakit geceydi). Hanımına (bir yolunu bulup) ışığı söndürmesini söyledi. Kendisi elini sofradaki yiyeceğe uzatıyor, yiyormuş gibi yapıyor fakat yemiyordu. Bütün yiyeceği misafir yedi (ve doydu). Sabah olunca Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], ensardan olan sahabiye,

عَجِبَ اللهُ مِنْ صَنِيعِكُمُ اللَّيْلَةَ إِلَى ضَيْفِكُمْ

"Allah Teâlâ, bu gece misafirinize yaptığınızdan çok hoşnut oldu" buyurdu. Sonra şu âyet indi:

وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

"Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları nefislerine tercih ederler" (Haşr 59/9).[290]

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Hz. Musa [aleyhisselâm],

"Yâ Rabbi, Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] ve ümmetinin derecelerinden bazısını bana göster" dedi. Allah Teâlâ,

"Ey Musa, sen buna güç yetiremezsin fakat ben, kendisini sana ve bütün halka üstün kıldığım derecelerinden ulu ve yüce bir derecesini sana göstereyim" buyurdu ve ona semanın melekûtundan bir dereceyi açtı. Hz. Musa [aleyhisselâm] o dereceye baktığında onun nurlarından ve Azîz ve Celîl olan Allah'a yakınlığından neredeyse kendinden geçip telef oluyordu. Bunun üzerine,

"Yâ Rabbi, o bu keramete ne ile ulaştı?" diye sordu. Allah Teâlâ da,

"İnsanların arasından kendisine tahsis ettiğim bir ahlâk ile ulaştı. O, îsârdır. Onlardan kim, ömründe bir vakit bu ahlâk ile amel ederse,

290 Harkûşî, *Tehzîbü'l-Âsâr*, s. 259. Aynı konuda bk. Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 10 (nr. 3798); Müslim, Eşribe, 32 (nr. 172).

ben onu hesaba çekmekten hayâ ederim ve kendisine cennetimden dilediği yeri hazırlarım" buyurdu.

Denilir ki: Abdullah b. Cafer [radıyallahu anh], arazisine gitmek için evinden çıkmıştı. Yolda dinlenmek için bir hurma bahçesine girdi. Bahçede siyah bir genç vardı, orada çalışıyordu. O sırada gencin yemeği getirildi. O tam yiyeceğini yiyecekken bahçenin içine bir köpek girdi ve gence yaklaştı. Genç köpeğe bir ekmek attı, köpek hemen onu yedi. Genç ikinci bir ekmek daha attı, köpek onu da yedi. Genç üçüncü ekmeği de köpeğe attı. Abdullah b. Cafer de [radıyallahu anh] gence bakıyordu. Onun böyle yaptığını görünce,

"Ey genç! Senin günlük yiyeceğin ne kadardır?" diye sordu. O da,

"Gördüğün kadardır!" dedi. Abdullah b. Cafer [radıyallahu anh],

"Bütün yiyeceğin bu kadarsa, kendin niçin yemedin de hepsini köpeğe vermeyi tercih ettin?" diye sordu. Genç,

"O, bu bölgenin köpeği değildir. Aç olarak uzak bir yerden gelmiş. Onu aç olarak geri çevirmeyi hoş görmedim!" dedi. Abdullah b. Cafer [radıyallahu anh],

"Bütün yiyeceğini köpeğe verdin, peki bugün kendin ne yiyeceksin?" diye sordu. Genç,

"Bugünümü de aç geçiririm!" dedi. Bunu işiten Abdullah b. Cafer [radıyallahu anh],

"Gerçekten bu benden daha cömert biri, fakat benim cömertliğim töhmet altına mı girecek!" deyip sahibinden bahçeyi, köleyi ve içindeki aletleri satın aldı, sonra köleyi hürriyetine kavuşturdu ve onları kendisine hediye etti.

Hz. Ali [radıyallahu anh], (müşriklerin Hz. Peygamber'i öldürmek için evini sardıkları hicret gecesi) Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yatağında geceledi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Cibrîl ile Mîkâil'e [aleyhimesselâm],

"Sizi kardeş yaptım; birinizin ömrünü diğerinden daha uzun yaptım; hanginiz kardeşinin daha uzun hayatta kalmasını tercih eder?"

diye vahyetti; onların ikisi de kendisinin uzun süre hayatta kalmasını tercih etti. O zaman Allah Teâlâ onlara,

"Siz, Ali b. Ebû Tâlib gibi olamaz mıydınız? Ben onunla peygamberim Muhammed'i kardeş yaptım; Ali nefsini ona feda ederek yatağında geceledi, onun hayatta kalmasını tercih etti. Yeryüzüne inin ve onu düşmanından koruyun" diye vahyetti. Bunun üzerine ikisi yeryüzüne inerek Cibrîl [aleyhisselâm] Hz. Ali'nin [radıyallahu anh] başucunda ve Mîkâil [aleyhisselâm] ayaklarının yanında durdu. Cibrîl [aleyhisselâm],

"Ne güzel ne güzel! Ey Ebû Tâlib'in oğlu, senin gibisi var mı! Allah Teâlâ seninle meleklerine övünüyor" dedi. Bu olay üzerine Hak Teâlâ,

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾

"İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için canını feda eder. Allah kullarına çok şefkatlidir" (Bakara 2/207) âyetini indirdi.

Ebü'l-Hasan el-Antâkî'den [rahmetullahi aleyh] nakledildiğine göre, onun yanına otuz küsur kişi geldi. Kendisi o zaman, Rey'in bir köyünde bulunuyordu. Yanında da hepsini doyurmayacak sayılı ekmek vardı. Ekmekleri doğradılar, ortaya koydular, herkes nasibi kadar yesin diye ışığı da söndürdüler ve yemeğin başına oturdular. Bir müddet sonra, yemekten geri çekildiklerinde, bütün ekmekler olduğu gibi duruyordu. Her biri, kardeşini kendisine tercih ederek bir şey yememiş ve bütün yiyecek ortada kalmıştı.

Huzeyfe el-Adevî [radıyallahu anh] demiştir ki: Yermük Harbi'nde amcamın oğlunu bulmak için yaralılar arasında dolaşıyordum. Yanımda da bir miktar su vardı. Kendi kendime, 'Eğer hayatta ise ona su verir, yüzünü silerim' diye düşünüyordum. Bir de baktım ki onun yanındayım. Kendisine,

"Sana su vereyim mi?" dedim.

"Evet" diye işaret etti. Tam kendisine su verecekken öbür yandan biri,

"Âh, su!" diye inledi. Sesi duyan amcamın oğlu,

"Suyu ona götür!" diye işaret etti. Hemen ona koştum. Bir de baktım ki Hişâm b. Âs [radıyallahu anh]. Kendisine,

"Sana su vereyim mi?" diye sordum. Bu arada Hişâm, öbür taraftan birinin "âh" dediğini duydu. Kendisi hiç içmeden,

"Suyu ona götür!" diye işaret etti. Hemen onun yanına koştum, yanına vardığımda adam ruhunu teslim etmişti. Sonra, Hişâm'a yetişeyim diye koştum, geldiğimde onun da ruhunu teslim ettiğini gördüm. Bari amcamın oğluna yetişeyim, dedim; yanına geldim ki o da ruhunu teslim etmişti! Allah hepsine rahmet etsin.

Abbas b. Dehkân [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Bişr b. Hâris hariç, hiç kimse dünyaya (elbisesiz) girdiği gibi çıkmadı. O hasta iken yanına bir adam geldi ve ona ihtiyacını dile getirdi; o da gömleğini çıkararak adama verdi; (başka elbisesi olmadığı için) birinden ödünç bir elbise istedi ve onun içinde öldü."

Cömertliğin ve Cimriliğin Tarifi

Herkes kendisini cömert zanneder, başkaları ise onu cimri olarak bilir. O halde muhakkak surette bunun hakikatini tanımak gerekir. Zira cimrilik büyük bir hastalıktır. Bu hastalığı bilmeden de tedavisi mümkün olmaz. Hiç kimse kendisinden tüm istenenleri veremez. Eğer bununla cimrilik olursa herkes cimridir demektir. Bu konuda pek çok söz söylenmiştir. Fakat insanların çoğunun bu konudaki görüşü şudur: Şeriatın farz kıldığı şeyi vermeyen cimridir, kolaylıkla veren de cimri değildir. Ancak bu bizim nazarımızda beğenilen bir söz değildir. Bize göre azıcık noksanıyla eti kasaba, ekmeği fırıncıya geri veren kimseler cimridir. Aynı şekilde kadının kendisine farz kıldığı miktardaki nafakayı ailesine teslim eden sonra da buna ilave ettikleri bir lokmada veya malından yedikleri bir kuru hurmada kendilerine darlık gösteren (sıkıntı veren) kimse de cimri sayılır. Yine bir kimse önünde yemek varken uzaktan bir fakirin geldiğini görüp de yemeğini saklarsa cimridir. O halde cimrilik verilebileni vermemektir.

Mal, bir hikmet ve maksat için yaratılmıştır. Malın verilmesini gerektiren bir sebep olduğu halde onu vermemek cimriliktir. Verilmesi gereken şey, şeriatın ve mürüvvetin verilmesini emrettikleridir. Şeriatın farz kıldıkları da bellidir. Şeriat, cimrilerin güç yetiremeyeceği kadarını kâfi görmüştür. Nitekim Allah Teâlâ şöyle bildirmiştir:

إِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ﴿٣٧﴾

"Eğer onları (tamamını) isteseydi ve sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz ve bu da sizin kinlerinizi ortaya çıkarırdı" (Muhammed 47/37).

Mürüvvetin gerekliliği insanların hallerine, mallarının ölçüsüne ve cimrilik durumlarına göre değişir.

Kimin malı çoksa, fakirde kötü görülmeyen eli sıkılık onda kötü görülür. Bir adamın yabancılara karşı elini sıkı tutması kötü görülmezken, ailesine, akrabalarına ve kölelerine karşı elini sıkı tutması ve onlara darlık yaşatması kötü görülür. Uzak kimseye karşı kötü görülmeyen bir şey, yakın kimseye karşı kötü görülür. Alışveriş ve muamelede kötü görülmeyen fazla eli sıkılık, dostlara ziyafette kötü görülür. Yaşlılardan meydana gelince yakışmayan bir şey, gençlerden ortaya çıkınca kınanmaz. Erkeklerde görülünce kötü olan, kadınlarda ayıplanmaz.

O halde burada ölçü şudur: Cimrilik, malı (ulaşması gereken) bir hedeften sakınmaktır. Bu hedef ise malın elde muhafaza edilmesinden daha önemlidir. Çünkü dinin korunması, malın korunmasından daha mühimdir. Malın korunması gereken yerde onu harcamak ise israftır. Cimrilik de israf da yerilmiş sıfatlardır.

Şu durumda bir misafir geldiğinde mürüvveti gözetmek, malı korumaktan daha mühimdir. Etrafında muhtaç biri bulunan biri bu kimseye bir şey vermekten çekinip de, "Ben farz olan zekâtımı verdim" derse, bu da cimriliktir. Yine komşusu açken, yemeği fazla olup da vermeyen kimse cimridir.

Kişi şeriatın ve mürüvvetin gerektirdiğini verip de elinde çokça malı kalırsa, ahirette sevaba nail olmak için sadaka vermelidir. Bu ol-

dukça mühim bir konudur. Zamanın musibetlerinden sakınmak adına mal biriktirmek de önemlidir belki ama bunu sevap işlemeye tercih etmek büyüklerin nezdinde cimriliktir; avam içinse cimrilik olarak görülmez. Çünkü avamın nazarı daha çok dünyayadır. Bu da herkesin görüşüne göre değişir.

Kişi şeriatın ve mürüvvetin gereklerini yerine getirmekle yetinirse cimrilikten kurtulur. Fakat cömertliğin derecesi bunun ötesine geçmektir. Kişi bu konuda ne kadar ileri giderse, cömertlikteki derecesi de o kadar yüksek olur, az veya çok herkes kendi ölçüsünde sevap kazanır. Cömert, vermenin kişiye zor gelmediği vakit olunur. Zira insan zorla verirse cömert olmaz; övülme ve teşekkür bekleyen, karşılık uman kimse de cömert olmaz. Gerçek cömertlik, bir şeyi karşılıksız vermektir. Cömertliğin hakikati budur. Ancak böyle bir cömertlik, yalnızca Allah Teâlâ'dan beklenir. İnsana gelince, ona cömert isminin verilmesi mecazdır. Çünkü o, bir şeyi ancak bir gaye için verir. Fakat onun gayesi ancak ahirette sevap veya cömertliğin faziletini elde etmek ve cimriliğin rezaletinden nefsini temizlemek olursa, ona, "cömert" ismi verilir. Dünyada cömert budur.

Dinde cömert olana gelince... Böyle bir kimse Allah Teâlâ'nın sevgisi uğruna canını feda etmekten kaçınmaz ve ahiret için hiçbir karşılık beklemez. Bunu yapmasına Allah Teâlâ'nın sevgisi sebep olur ve başka bir şey düşünmez. Kendisini feda etmek maksadı olur ve bunda lezzet bulur. Onun bir şey umması ise karşılık beklemek anlamına gelir ve cömertlik olmaz.

Cimriliğin İlacı

Cimriliğin ilacı da ilim ve amel karışımıdır.

İlim ilacı: Kişi ilk önce cimriliğinin sebebini tanımalıdır. Zira hastalığın sebebi bilinmez ise tedavisi de yapılamaz. Cimriliğin sebebi de kendisine ancak malla ve uzun emelle ulaşılacak şehvetleri (nefsanî arzuları) sevmektir. Eğer insan bir gün ya da bir yıldan az yaşayacağını bilse malını harcamak ona kolay gelir. Kendisi kısa emelli olsa fakat evlatları bulunsa çocuk uzun emel yerine geçer. Çünkü kendisi gibi onların da

uzun yaşayacağını düşünür, bundan dolayı onlar için malını elinde tutar (hayırda harcamaz). Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

اَلْوَلَدُ مَبْخَلَةٌ مَجْبَنَةٌ مَجْهَلَةٌ

"Çocuk cimrilik, korkaklık ve cehalet sebebidir"[291] buyurmuştur.

Bazan şu da olabilir: Mal sevgisinden bâtıl bir şehvet meydana gelir ya da arzu dünya şehveti için olmaz; malın kendisi kişinin sevgilisi olur. Nice yaşlı kimseler vardır ki malının kendisine yeteceğini bilse de arazisinin ve eşyalarının çoluk çocuğu için kıyamete kadar yeteceğinin farkında olsa da hastalanınca ilaç almaz, zekâtını vermez. Toprak altında altın saklamak arzusunda olur. Oysa öleceğini ve bunları düşmanlarının alacağını da bilir. Fakat cimrilik onu harcamaktan alıkoyar. Bu ise tedavisi oldukça zor olan büyük bir hastalıktır.

Her hastalığın ilacı onun sebebinin zıddı ile olur. Buna göre insan, nefsanî şehvetlerin sevgisini aza kanaat ve sabırla tedavi eder. Uzun emeli, ölümü çokça hatırlayarak, yakınlarının ölümüne bakarak, onların mal toplamak için uzun süre yorulmalarını ve kendilerinden sonra bu malın zayi olmasını düşünerek tedavi eder. Çocuklarının fakir kalacağı korkusunu, onu yaratanın rızkını da kendisiyle birlikte yarattığını düşünerek tedavi eder. Nice çocuklar vardır ki babasından hiçbir şeye vâris olmamıştır fakat hali, mirasa sahip olandan daha güzeldir. Kişi, şunu da bilmelidir: Kendisi çocuk için mal biriktirerek ona bir hayır bırakmak istiyor fakat o bunu şerre çevirebilir. Eğer çocuğu salih ve müttaki biri olursa Allah ona yeter; fâsık biri olursa malını isyanda kullanır, vebali de ona kalır.

Bunun dışında kişi cimriliğin kötülüğü ve cömertliğin fazileti hakkında bildirilen âyet-i kerimeleri, hadis-i şerifleri ve haberleri düşünmelidir. Cimrinin ibadeti çok olsa da yerinin ancak ateş olacağını, malının kendisini cehennemden koruyamacağını, Allah Teâlâ'nın rızasına erişememenin bedbahtlığından alıkoyamayacağını idrak etmelidir. Bir

291 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/140; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 24/241; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/296. Son kısmı hariç bk. İbn Mâce, Edeb, 3 (nr. 3666).

de cimrilerin hallerinin kalplerinde nasıl ağırlık yaptığını, kimsenin onları sevmediğini, bilakis kötülediğini düşünmelidir. Cimrilik yoluna girerse kendisinin de insanların nazarında onlar gibi alçak ve hakir olacağını bilmelidir. İlimle olan ilaçlar bunlardır. Kişi bunları dikkatle düşünürse -eğer hastalık tedavi edilemez bir duruma gelmemiş ve ilaç fayda edecek halde ise- malını hayır yolda harcamak arzusu harekete geçer. Böylece tedavinin amel ile ilgili yönü başlar.

Amel ilacı: Kişi vakit kaybetmeden malını hayırlı yolda harcamaya başlamalıdır. Ebü'l-Hasan el-Bûşencî [rahmetullahi aleyh] bir gün helada idi. O sırada, bir talebesini çağırarak ona gömleğini uzatıp, "Şu gömleği al ve onu falan kimseye ver" dedi. Talebesi, "Heladan çıkana kadar sabretseniz olmaz mıydı?" deyince, Bûşencî, "Nefsime güvenemedim; niyetini değiştirmesinden korktum; onu vermek aklıma geldi (hemen yapmak istedim)" dedi.

Mal dağıtmadan cimriliğin ortadan kalkması mümkün değildir. Nitekim âşık, yolculuğa çıkıp da sevgilisinden ayrı kalmadıkça aşkından kurtulamaz. Mal aşkının ilacı da maldan ayrılmaktır. Hakikat şöyledir: Malı denize dökerek onun aşkından kurtulmak, saklayıp da cimrilik sıfatıyla yaşamaktan daha iyidir.

Cimriliğin en güzel ilaçlarından biri de kişinin iyilikle anılmayı isteyerek, "Malını ver ki insanlar sana cömert desinler ve seni iyi bilsinler!" demesidir. Riyayı ve makam hırsını, mal hırsına musallat edip ondan kurtulunca da riyanın çaresine bakmalıdır. Nitekim çocukları süt emmekten keserken, onlara sevdiği bir şey vererek avuturlar. Çocuk onunla meşgul olurken süt emmeyi unutur. Böyle bir davranış kötü huylar için iyi bir yoldur. Zira kişi bir sıfatı diğerine musallat ederek onun kuvvetini kırar. Bu, elbisedeki kanı suyla değil de idrar ile temizlemeye sonra da idrarı su ile yıkamaya benzer. Cimriliği riya ile ortadan kaldıran kimse, necâseti necâsetle yıkamış olur. Riya da ortadan kalkarsa tam bir fayda elde edilmiş olur fakat riya karar kılarsa bunda da bir türlü fayda kalır.

Cimrilik de güzel isimle anılmak da beşeriyet yurdundandır. Fakat beşeriyet yurdunda külhan da vardır, gülşen de... Cimrilik beşeriyet yurdunun külhanıdır, güzel isim için cömertlik de beşeriyet yurdunun gülşeni...

Güzel isim elde etmek (ya da riya) için cömertlik yapmak haram değildir. Zira riya yalnızca ibadette haramdır. Allah Teâlâ için vermek ve almak beşeriyet yurdunun dışındadır ve asıl övülen budur. O halde cimri birinin, "Filanca riya ile veriyor!" deyip itiraz etmesi doğru olmaz. Çünkü riya ile vermek, riya olmadan cimrilikle saklamaktan daha iyidir. Nitekim gülşende bulunmak, külhanda bulunmaktan daha güzeldir.

Cimriliğin ilacı budur. Denilmiştir ki: "Tabiat haline gelinceye dek tekellüfle ve zahmetle vermek gerekir."

Sûfî şeyhlerinden bazılarının müridlerindeki cimrilik hastalığını tedavide uyguladığı yöntem şöyleydi: Onlar, müridlerini zâviyelerinde özel bir konumda olmaktan menederlerdi. Şeyh, bir müridin zâviyesiyle ve içindekilerle sevindiğini (huzur bulduğunu) düşündüğünde (ve ondan hoşlandığını gördüğünde) onu başkasının zâviyesine gönderir; başkasının zâviyesini de ona nakleder ve onu sahip olduğu bütün şeylerden çıkarırdı. Yine bir müridin ayağında yeni bir ayakkabı görse ve kalbini ona verdiğini bilse, o ayakkabıyı başkasına vermesini söylerlerdi.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] na'linin bağını yenilemişti. Namazda gözü ona ilişince eskisini getirmelerini, yenisini de götürmelerini buyurdu. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] bu tavrı ile anlaşılmış oldu ki kalbin mal sevgisinden kurtulması için ondan uzaklaşmasından başka bir ilaç yoktur. Zira göz malı bırakmadıkça, gönül de bırakmaz. Bunun için kalbi daha ferah olan fakirlerdir. Fakat eline mal geçer de mal toplamanın lezzetini bulursa cimri olur. Kalp, bulunmayan şeyle meşgul olamaz.

Meliklerden birine gök mavisi yüzük taşından yapılmış cevherlerle süslenmiş bir sürahi getirildi (hediye edildi). Sürahi öyle güzeldi ki

emsali yoktu. Melik buna çok sevindi. Yanında bulunan hikmet ehlinden birine,

"Bunu nasıl görüyorsun?" diye sordu, o da,

"Bir musibet ve fakirlik olarak görüyorum" dedi. Melik,

"Bu nasıl olur?" diye sorunca, hikmet ehli zat,

"Eğer kırılırsa telafi edilemeyecek bir musibet olur; eğer çalınırsa ona öyle muhtaç olursun ki benzerini bulamazsın. Halbuki o sana getirilmeden önce böyle bir musibetten ve fakirlikten emindin" dedi. Sonra olacak ya, bir gün sürahi kırılıverdi. Melik ona çok üzüldü, büyük bir musibet yaşadı ve,

"Hikmet ehli zat doğru söyledi; keşke o bana getirilmeseydi!" dedi.

Malın Cazibesi

Mal, yılan gibidir. Onda hem zehir vardır hem de panzehir. Önceden de belirttiğimiz gibi yılanın tabiatını bilmeyen ve onu elinde tutan kimse helâk olur.

Bu sebepten bir kimsenin, "Sahabilerin arasında da Abdurrahman b. Afv [radıyallahu anh] gibi zenginler vardı. O halde zenginlikte bir ayıp yoktur" demesi uygun değildir. Zira bu şuna benzer: Bir çocuk, yılanların halini bilen birinin onları tuttuğunu ve sepet içinde topladığını görür. Onun bu yılanları yumuşak olduğu ve ele hoş geldiği için tuttuğunu zannedip kendisi de eline almaya kalkarsa birdenbire helâk olur.

Malın öldürücü zehrinden ancak beş vazifeyi yerine getirerek uzak kalınabilir:

Birincisi: Malın niçin yaratıldığını bilmelidir. Yukarıda malın yeterli ölçüde yiyecek, giyecek ve barınak için yaratıldığını anlatmıştık. Bunlar bedenin zaruri ihtiyaçlarıdır. Beden hisler için, hisler akıl için, akıl da kalbin marifetullah ile süslenmesi için yaratılmıştır. Malın ne maksatla yaratıldığını bilince, kişi mala ihtiyacı kadar gönlünü bağlar ve ihtiyacının da faydalarını elde eder.

İkincisi: Malın kazanılma yollarına dikkat edip haram ve şüpheli hususlardan sakınmalı, mürüvvete noksanlık getirecek; rüşvet almak, dilencilik yapmak, hacamattan ücret almak gibi hususlardan sakınmalıdır.

Üçüncüsü: Malın miktarını gözetip ihtiyaç miktarından fazla biriktirmemelidir. İhtiyaçtan fazla olanı, yani ahiret için lüzumu olmayanı, ihtiyacı olanların hakkı bilmelidir. İhtiyacı olan birini görünce, ihtiyacından fazlasını esirgemeyip ona vermelidir. Kişi eğer îsâr yapamıyorsa ihtiyacı olanın hâcetini gidermelidir.

Dördüncüsü: Harcamada dikkat etmeli, normal harcama yapmalı, az olana kanaat etmeli ve malı hakkı olan yerde harcamalıdır. Zira malı haksız yere harcamak, haksız yerden kazanmak gibidir.

Beşincisi: Kazanmada, harcamada doğru ve iyi niyetli olmalıdır. Kazandığını çoluk çocuğunun nafakası için kazanmalıdır. Terkettiğini de zâhidlik, takva ve dünyayı aşağı görmek için terketmelidir. Bunun için de kalbi mal düşüncesinden koruyarak, Cenâb-ı Hakk'ın zikri ile meşgul etmelidir. Kişinin yanındaki malı saklamaktan muradı, onu din yolundaki mühim ihtiyaçlar ve dinine zarar gelmemesi için olmalıdır. Hatta bir ihtiyacın doğmasını bekleyip o yolda harcamayı düşünmelidir. Böyle olunca, mal kişiye zarar vermez. Böyle birinin de maldan nasibi zehir değil, ilaç olur.

Bunun için Hz. Ali [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Bir adam dünyadaki bütün malı alsa ve onunla Allah Teâlâ'nın rızasını istese o, zâhiddir (dünya malından gönlünü çekmiştir). Bütün dünya malını terketse fakat bununla Allah Teâlâ'nın rızasını istemese o, zâhid değildir."

O halde kişinin niyeti ibadet ve ahiret olursa, kazâ-yı hâcetten yemek yemeye kadar her hareketi ibadet olur, hepsi için sevap alır. Çünkü din yolunda bunlara da ihtiyaç vardır. Fakat işler niyete göredir. İnsanların çoğu bunu yapamadıklarından, malın ziyanını bilmediklerinden ya da bilip gereğince amel etmediklerinden, ellerinden geldiği kadar fazla maldan uzak olmaları daha iyidir. Zira mal çokluğundan serkeşlik ve gaflet meydana gelir. Sonunda da ahiret derecelerinin noksan olmasına sebep olur. Bu da büyük bir hüsrandır.

Abdurrahman b. Avf [radıyallahu anh] vefat ettiğinde, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] ashabından bir grup insan, "Gerçekten biz, geride bıraktığı mal hakkında Abdurrahman b. Avf için korkuyoruz" dedi. Bunu işiten Kâ'b el-Ahbâr [rahmetullahi aleyh], "Sübhânallah, Abdurrahman b. Avf hakkında neden korkuyorsunuz; o, helâlinden kazandı, helâle harcadı ve geride helâl mal bıraktı" dedi. Onun bu sözü Ebû Zer el-Gıfârî'ye [radıyallahu anh] ulaşınca, Kâ'b'ı görmek isteyerek kızgın halde evinden çıktı. Yolda ölmüş bir devenin çene kemiğini buldu, onu eline alarak Kâ'b'ı aramaya başladı. Kâ'b'a, "Ebû Zer (dövmek için) seni arıyor" denildi. O da hemen bulunduğu yerden kaçarak Hz. Osman'ın [radıyallahu anh] yanına girdi, ondan yardım istedi, durumu haber verdi.

Ebû Zer [radıyallahu anh] Kâ'b'ı bulmak için peşine düştü, izini takip ederek Hz. Osman'ın [radıyallahu anh] evine vardı. İçeri girdiğinde Kâ'b kalktı, Ebû Zer'den [radıyallahu anh] kaçarak Hz. Osman'ın [radıyallahu anh] arkasına oturdu. Ebû Zer [radıyallahu anh], ona, "Ey (geçmişte) yahudinin oğlu! Sen, Abdurrahman b. Avf'ın bıraktığı malda bir sakınca olmadığını düşünüyorsun. Halbuki Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün Uhud'a doğru yola çıkmıştı. Ben de kendisiyle birlikte idim. Bana, *'Ey Ebû Zer!'* diye seslendi. Ben de, 'Buyurun yâ Resûlallah!' dedim. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

اَلْأَكْثَرُونَ هُمُ الْأَقَلُّونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا مَنْ قَالَ هٰكَذَا وَهٰكَذَا عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ وَقُدَّامِهِ وَخَلْفِهِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ ثُمَّ قَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ قُلْتُ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي قَالَ: مَا يَسُرُّنِي أَنَّ لِي مِثْلَ أُحُدٍ أُنْفِقُهُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمُوتُ يَوْمَ أَمُوتُ وَأَتْرُكُ مِنْهُ قِيرَاطَيْنِ قُلْتُ أَوْ قِنْطَارَيْنِ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: بَلْ قِيرَاطَانِ ثُمَّ قَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ أَنْتَ تُرِيدُ الْأَكْثَرَ وَأَنَا أُرِيدُ الْأَقَلَّ

'Şüphesiz dünyada malı çok olanlar, kıyamet günü (cennete girenler içinde) az olanlardır. Ancak, malını eline alıp sağından, solundan, önünden ve arkasından (hayır yollarında) harcayanlar müstesnadır; onlar da çok azdır' buyurdu.

Sonra, *'Ey Ebû Zer!'* diye seslendi. Ben de, 'Evet, yâ Resûlallah, anam babam sana feda olsun (buyurun)' dedim. Allah Resûlü [sallallahu

aleyhi vesellem], *'Benim Uhud dağı kadar altınım olsa, onları Allah yolunda harcasam, fakat öldüğüm gün ondan iki kırat geride bıraksam, bu beni sevindirmez'* buyurdu.

Ben, '(İki kırat değil),[292] iki kantar yâ Resûlallah!' dedim. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem], *Bilakis iki kırat'* dedi. Sonra, *'Ey Ebû Zer, sen çok malı istiyorsun, ben ise azını istiyorum'* buyurdu. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bunu istiyor, sen ise (Abdurrahman b. Avf'ın geride bıraktığı servetinde) bir sakınca yoktur diyorsun. Sen ve böyle söyleyen kimse yalan söyledi" dedi. Kâ'b, ona bir kelime olsun cevap vermedi, sonunda Ebû Zer [radıyallahu anh] çıkıp gitti.[293]

Bir habere göre, Abdurrahman b. Avf'a [radıyallahu anh] ait bir kervan Yemen'den Medine'ye geldi. Medine halkı onu karşılarken bir ağızdan öyle bir bağrıştılar ki Medine çalkalandı. Bunu işiten Hz. Âişe [radıyallahu anhâ], "Bu nedir?" diye sordu; kendisine, "Abdurrahman'a ait bir kervan geldi" dediler.

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ], "Allah ve Resûlü doğru söyledi" dedi. Onun bu sözü Abdurrahman'a [radıyallahu anh] ulaşınca, ona, söylenen şeyin ne olduğunu sordu. Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] dedi ki:

"Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu işittim:

إِنِّي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ فَرَأَيْتُ فُقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْمُسْلِمِينَ يَدْخُلُونَ سَعْيًا وَلَمْ أَرَ أَحَدًا مِنَ الْأَغْنِيَاءِ يَدْخُلُهَا مَعَهُمْ إِلَّا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ يَدْخُلُهَا مَعَهُمْ حَبْوًا

"Ben cenneti gördüm; muhacirlerin ve müslümanların fakirlerinin ona koşarak girdiklerini gördüm. Zenginlerden hiçbirinin onlarla birlikte girdiğini görmedim; ancak Abdurrahman b. Avf hariç; onun da cennete onlarla birlikte emekleyerek girdiğini gördüm."

---

292 Bir kırat, dirhemin on altıda biri kadar olan bir ağırlık ölçüsüdür. 200 miligrama tekabül eder.

293 Hadisin ilk kısmı için bk. Buhârî, Rikâk, 14 (nr. 6444). Ebû Zerr'in [radıyallahu anh] Hz. Osman'la [radıyallahu anh] karşılaşması ve Kâ'b ile konuşmasıyla ilgili az farklı bir rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/63.

Bunu işiten Abdurrahman b. Avf [radıyallahu anh], "Şüphesiz bu kervan ve üzerindekiler Allah yolunda sadakadır; onun köleleri de hürdür; belki bu sayede onlarla birlikte cennete koşarak girerim"[294] dedi.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Abdurrahman b. Avf'a [radıyallahu anh] şöyle buyurmuştur:

أَمَا إِنَّكَ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أَغْنِيَاءِ أُمَّتِي وَمَا كِدْتَ أَنْ تَدْخُلَهَا إِلَّا حَبْوًا

"Sen var ya, ümmetimin zenginlerinden cennete ilk girecek olan kimsesin; fakat sen de oraya ancak emekleyerek girersin."[295]

Şöyle nakledilmiştir: Sahabeden biri, "Her gün helâlinden 1000 dinar kazanıp onları Allah'a taat yolunda harcamam ve bunun da beni cemaatle namazdan alıkoymaması beni sevindirmez" dedi. Yanındakiler, "Allah sana rahmet etsin, bunun sebebi nedir?" dediklerinde, o, "Çünkü ben bu fakir halimle, kıyamet günü ilâhî huzurda tutulup, 'Ey kulum, bu malı nereden kazandın ve onu hangi şey için harcadın?' diye hesap sorulmasından kurtuldum" demiştir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet günü bir adam hesap için getirilir. O, haramdan mal toplamış ve haramda harcamış biridir. Meleklere, 'Onu cehenneme götürün' denilir. Bir adam daha getirilir. O da helâlden mal toplamış fakat haramda harcamış biridir. Meleklere, 'Onu cehenneme götürün' denilir.

Başka bir adam getirilir. O, haramdan mal toplamış ve helâlde harcamış biridir. Onun için de, 'Onu cehenneme götürün' denilir. Sonra diğer bir adam getirilir. O, helâlden mal toplayıp helâlde harcamış biridir. Ona, 'Dur, belki sen bu malı kazanırken sana farz kıldığım görevlerden bir şeyi zayi etmiş olabilirsin; namazı vaktinde kılmamış yahut namazın rükûunda, secdelerinde ve abdestinde bir noksanlık yapmış olabilirsin' denir.

294 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/115.

295 Az farklı ifadelerle bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/311; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 3335.

Adam, 'Hayır yâ Rabbi, ben helâlden kazandım ve helâlde harcadım. Bana farz kıldığın hiçbir şeyi zayi etmedim' der. Ona, 'Belki sen bu malı kazanırken bir şeyde kibirlenmiş, bineğinle veya elbisenle övünmüş olabilirsin' denir. Adam, 'Hayır, yâ Rabbi, ben kibirlenmedim, hiçbir şeyde övünmedim' der.

Ona, 'Sen, kendilerine vermeyi emrettiğim yakınlarından, yetimlerden, fakirlerden ve yolculardan birinin hakkını vermemiş olabilirsin' denir. Adam, 'Hayır, yâ Rabbi, kimsenin hakkını engellemedim; helâlden kazandım, helâlde harcadım, bana farz kıldığın şeylerden hiçbirini zayi etmedim, malımla kibirlenmedim, övünmedim, bana vermemi emrettiğin hiç kimsenin hakkını menetmedim' der. Haklarını koruması istenen kimseler gelir, onunla duruşmaya katılarak, 'Yâ Rabbi, sen ona mal verdin, kendini zengin ettin, onu aramızda bulundurdun; ona bize vermesini emrettin' derler.

Eğer adam onlara haklarını vermişse, bununla birlikte farzlardan hiçbir şeyi zayi etmemişse ve hiçbir şeyde kibirlenmemişse, ona, 'Şimdi dur; yiyecek, içecek veya bir lezzetten sana ihsanda bulunduğum her nimetin şükrünü getir' denir ve böylece sorgulanmaya devam eder."[296]

Bunun için büyüklerden hiçbiri zenginlik istememiştir. Çünkü azaptan kurtulmak mümkün olsa da hesaptan kaçmak mümkün değildir. Hatta belki de ümmetin önderi Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] fakirliğin daha üstün olduğunun bilinmesi için fakirliği tercih etmiştir.

Nakledildiğine göre, adamın biri İsa b. Meryem'e [aleyhisselâm] bir yolculukta arkadaş olarak,

"Seninle birlikte olayım, senin yanında bulunayım" dedi. Birlikte gittiler; bir nehrin kenarına geldiler. Oturdular, kahvaltılarını yaptılar. Yanlarında üç çörek vardı; ikisini yediler, bir çörek kaldı. Hz. İsa [aleyhisselâm] kalktı, nehre giderek su içti. Döndüğünde çöreği bulamadı. Adama,

"Çörek ne oldu?" diye sordu. Adam,

"Bilmiyorum" dedi. Sonra Hz. İsa [aleyhisselâm] yol arkadaşıyla birlikte yola devam etti. Hz. İsa [aleyhisselâm], yolda yanında iki yavrusu olan bir geyik gördü. Yavrulardan birini çağırdı, yavru geldi. Hz. İsa

296 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 9/823.

[aleyhisselâm] onu boğazladı, etini kızarttı, kendisi ve yanındaki adam yedi. Sonra, yavruya,

"Allah'ın izniyle kalk" dedi. Yavru kalkıp gitti. Hz. İsa [aleyhisselâm], adama, "Sana bu mucizeyi gösteren Allah'ın adıyla soruyorum; çöreği kim aldı?" diye sordu. Adam, "Bilmiyorum" dedi. Sonra yola devam ettiler ve bir su vadisine (göle) geldiler. Hz. İsa [aleyhisselâm], adamın elinden tuttu, birlikte suyun üzerinde yürüdüler. Karşıya geçtiklerinde, Hz. İsa [aleyhisselâm], "Sana bu mucizeyi gösteren Allah'ın adıyla soruyorum; çöreği kim aldı?" diye sordu.

Adam, "Bilmiyorum" dedi. Yola devam ettiler. Bir çöle geldiler, oturdular. Hz. İsa [aleyhisselâm], toprağı veya kumu bir araya topladı, sonra, "Allah'ın izniyle altın ol" dedi. Topladığı şeyler altın oldu. Hz. İsa [aleyhisselâm] onu üç kısma ayırarak, "Şu kısım benim için, şu kısım senin için, şu da çöreği alan içindir" dedi. O zaman adam, "Çöreği alan benim" dedi. Hz. İsa [aleyhisselâm], "Hepsi senin olsun" diyerek ondan ayrıldı. Adam altınlarla birlikte çölde otururken yanına iki kişi geldi. Ondan altınları almak ve kendisini öldürmek istediler. Adam da, "Onu aramızda üçe bölelim. Ancak önce içinizden birini köye gönderin, bize yiyecek satın alsın da yiyelim" dedi. Onlardan birini köye gönderdiler.

Yiyecek için gönderilen adam, "Bu malı niçin onlarla bölüşeyim ki? Ben yiyeceğe zehir koyayım, onları öldüreyim, altınları tek başıma ben alayım" dedi ve öyle yaptı. Altınların yanında kalan iki kişi de, "Bu altınları niçin üçe bölelim ki? Yiyecek almaya giden kimse döndüğünde onu öldürelim, malı aramızda paylaşalım" dediler. Adam yanlarına döndüğünde onu öldürdüler; sonra getirdiği zehirli yemeği yediler, onlar da öldüler. Üç adam yanında ölmüş vaziyette altınlar çölde kaldı. Daha sonra Hz. İsa [aleyhisselâm], bir grup ashabıyla onların yanlarına uğradı, bu hallerini gördü ve ashabına, "İşte dünya budur; ondan sakının" dedi.

O halde bu hikâyeden anlaşılıyor ki kişi üstat ve tecrübeli olsa bile mala bakmaması ve ihtiyaç miktarının dışında onun etrafında dolanmaması daha iyidir. Zira yılan avcısı, sonunda yılan tarafından helâk olur. Vesselâm...

YEDİNCİ BÖLÜM

MAKAM VE GÖSTERİŞ HASTALIĞI

Pek çok insan makam, gösteriş, iyi isim elde etme ve övülme talebiyle helâk olmuştur. Bunları elde etmek uğruna nifaka, düşmanlığa ve sonsuz günahlara düşmüşlerdir. Kişide şehvet baskın hale gelince din yolu kesilir. Kalp de nifak ve hıyanetle ahlâklanır.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

حُبُّ الْمَالِ وَالْجَاهِ يُنْبِتَانِ النِّفَاقَ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ الْمَاءُ الْبَقْلَ

"Suyun yeşilliği büyüttüğü gibi, mal ve mevki sevgisi de kalpte nifakı büyütürler."[297]

مَا ذِئْبَانِ ضَارِيَانِ أُرْسِلَا فِي زَرِيبَةِ غَنَمٍ بِأَسْرَعَ إِفْسَادًا مِنْ حُبِّ الشَّرَفِ وَالْمَالِ فِي دِينِ الرَّجُلِ الْمُسْلِمِ

"Bir koyun sürüsüne saldıran iki yırtıcı kurdun verdiği zarar, şeref ve mal sevgisinin müslüman bir adamın dinine verdiği zarardan daha fazla değildir."[298]

---

297 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/20.

298 Tirmizî, Zühd, 43 (nr. 2376); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/456; Dârimî, Rikâk, 21. Hadiste, "iki aç kurt" geçiyor.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Ali'ye [radıyallahu anh],

إِنَّمَا هَلَاكُ النَّاسِ بِاتِّبَاعِ الْهَوَى وَحُبِّ الثَّنَاءِ

"İnsanların helâki ancak hevâya tâbi olmak ve övgüyü sevme sebebiyledir"[299] buyurmuştur.

Bu âfetten kurtulabilen kimse, şöhret aramayan ve bilinmemeye kanaat edendir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا ۚ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾

"İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) Âkıbet, takva sahiplerinindir" (Kasas 28/83).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ كُلُّ أَشْعَثَ أَغْبَرَ ذِي طِمْرَيْنِ لَا يُؤْبَهُ لَهُ الَّذِينَ إِذَا اسْتَأْذَنُوا عَلَى الْأُمَرَاءِ لَمْ يُؤْذَنْ لَهُمْ وَإِذَا خَطَبُوا النِّسَاءَ لَمْ يَنْكِحُوا وَإِذَا قَالُوا لَمْ يُنْصَتْ لِقَوْلِهِمْ حَوَائِجُ أَحَدِهِمْ تَتَخَلَّلُ فِي صَدْرِهِ لَوْ قَسَمَ نُورُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى النَّاسِ لَوَسِعَهُمْ

"Şüphesiz cennet ehli, (maddi imkânsızlıktan ve çokça ibadetle meşguliyetten) saçı başı karışık, toz toprak içinde, eski elbiseye bürünmüş, kendisine kıymet verilmeyen her (salih) kimsedir. Onlar, emîrlerin (idarecilerin) yanına girmek için izin isteseler, kendilerine izin verilmez. Evlenmek için kadınlara tâlip olsalar, kendileriyle nikâh kıyılmaz. Bir şey söyleseler, sözlerine kulak verilmez. Onlardan birinin ihtiyacı, göğsünde (içinde) çalkanıp durur (ihti-

299 Hadis bu lafızlarla bulunamamıştır. Bu manadaki, *"Üç şey helâk edicidir"* hadisi daha önce geçti (bk. Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 80; Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, nr. 5750; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/90).

yacını giderip de içi rahat etmez). Bununla birlikte eğer kıyamet günü onun nuru insanlara dağıtılacak olsa hepsine yeter."[300]

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

رُبَّ ذِي طِمْرَيْنِ لَا يُؤْبَهُ لَهُ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ لَوْ قَالَ: اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ لَأَعْطَاهُ الْجَنَّةَ وَلَمْ يُعْطِهِ مِنَ الدُّنْيَا شَيْئًا

"Nice iki parça eski elbiseye bürünmüş, kendisine kıymet verilmeyen kimseler vardır ki bir işin olması için Allah adına yemin etse Allah onu doğru çıkarır. Allah kendisine dünyadan hiçbir şey vermediği halde, eğer o, 'Allahım, senden cenneti istiyorum' dese ona cenneti verir."[301]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِنَّ مِنْ أُمَّتِي مَنْ لَوْ أَتَى أَحَدُكُمْ يَسْأَلُهُ دِينَارًا لَمْ يُعْطِهِ إِيَّاهُ وَلَوْ سَأَلَهُ دِرْهَمًا لَمْ يُعْطِهِ إِيَّاهُ وَلَوْ سَأَلَهُ فُلُسًا لَمْ يُعْطِهِ إِيَّاهُ وَلَوْ سَأَلَ اللهَ الْجَنَّةَ لَأَعْطَاهُ إِيَّاهَا وَلَوْ سَأَلَهُ الدُّنْيَا لَمْ يُعْطِهِ إِيَّاهَا وَمَا مَنَعَهَا إِيَّاهُ إِلَّا لِهَوَانِهَا عَلَيْهِ رُبَّ ذِي طِمْرَيْنِ لَا يُؤْبَهُ لَهُ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ

"Ümmetimden öyle kimse vardır ki sizden birine gelip bir dinar, bir dirhem veya bir fülûs (bozuk para) istese ona vermez. Halbuki Allah Teâlâ'dan cenneti istese, Allah ona cenneti verir. Allah'tan dünyayı istese, ona dünyayı vermez. Ona dünyayı vermemesi, katında (dünya) kıymetsiz olduğu içindir. Nice eski elbiseye bürünmüş, kendisine kıymet verilmeyen kimseler vardır ki eğer o, (bir işin olması için) Allah'ın adıyla yemin etse, Allah onu yemininde yalancı çıkarmaz (istediğini verir)."[302]

---

300 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10486. Hadis, *"Cennet ehlinin melikleri"* şeklinde başlıyor.

301 Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 2035; İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 5; Temmâm, *el-Fevâid*, nr. 1663.

302 İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 6.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer [radıyallahu anh] mescide girdi. Baktı ki Muâz b. Cebel [radıyallahu anh], Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] kabri yanında ağlıyor. Ona,

"Seni ağlatan nedir?" diye sordu. Muâz [radıyallahu anh] şöyle dedi: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu işittim:

إِنَّ الْيَسِيرَ مِنَ الرِّيَاءِ شِرْكٌ وَإِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْأَتْقِيَاءَ الْأَخْفِيَاءَ الَّذِينَ إِنْ غَابُوا لَمْ يُفْتَقَدُوا وَإِنْ حَضَرُوا لَمْ يُعْرَفُوا قُلُوبُهُمْ مَصَابِيحُ الْهُدَى يَنْجُونَ مِنْ كُلِّ غَبْرَاءَ مُظْلِمَةٍ

"Riyanın azı da şirktir. Şüphesiz Allah, hali insanlara gizli kalan müttaki kimseleri sever. Onlar öyle kimselerdir ki yokluklarında aranmazlar, mecliste bulunduklarında tanınmazlar. Onların kalpleri hidayet lambalarıdır. Onlar, her karanlık tozlu (kapalı) şeyden (bu nur sayesinde) kurtulurlar."[303]

İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Meşhur olmak isteyen kimse, Allah'a karşı sadık değildir."

Eyyûb es-Sahtiyânî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Vallahi, Allah'a sadık bir kulu, ancak yerinin (ve halinin) bilinmemesi memnun eder."

Süleym b. Hanzale [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Übey b. Kâ'b'ın [radıyallahu anh] arkasında yürüyorduk. Hz. Ömer [radıyallahu anh] onu bu halde görünce, (kendisini uyarmak için) elindeki kamçıyı kaldırdı. Übey [radıyallahu anh],

"Ey müminlerin emîri, ne yaptığına bak!" dedi. Hz. Ömer de [radıyallahu anh],

"Bu hal, tâbi olanlar için bir zillet, peşinden gidilen için de bir fitnedir" dedi.

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Arkasından insanların gittiğini gören ahmağın kalbi yerinde durmaz."

303 İbn Mâce, Fiten, 16 (nr. 3989); İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 4.

Eyyûb es-Sahtiyânî [rahmetullahi aleyh] bir sefere çıktı. (Kendisini uğurlamak için) pek çok insan peşinden geldi. Bunu gören Sahtiyânî, "Eğer benim kalben bundan hoşlanmadığımı Allah'ın bildiğini bilmesem, Allah Teâlâ'nın gazabından korkardım" dedi.

Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Önceki salihler iki şöhret sebebini de kötü görüyorlardı. Bunlardan biri yeni ve güzel elbise, diğeri de eski elbise giyinmektir. Çünkü gözler ikisine de sürekli olarak dikkat kesilir (bakıp durur)."

Bişr (b. Hâris el-Hâfî) demiştir ki: "Tanınmayı seven kimi biliyorsam, muhakkak onun dini (hassasiyeti) gitti ve rezil oldu."

Makam Sevgisinin Hakikati

Zenginlik, malın kendisine sahip olmak, onda tasarrufta bulunmak, elinde tutmak olduğu gibi, gösteriş ve makam sahibi olmanın anlamı da insanların kalplerine hükmetmektir. Yani onları emir altına almak, kalplerine tesir ve tasarruf etmektir. Kalp bir kimsenin emrinde olunca beden ve mal da ona uyar. Kalp iyice inanmadıkça bir kimseye teslim olmaz. O kimsenin azameti, kendisinde bulunan; kemal, ilim, ibadet, güzel ahlâk, kuvvet ya da insanların büyük bildiği bir şey sebebi ile başkasının kalbinde yer eder. Kişi buna inanınca kalbi böyle bir kimsenin emrine girer ve isteyerek ona itaat eder. Onu dil ile medhü senâ eder, bedeniyle hizmetinde bulunur. Bir kölenin efendisinin tasarruf ve emrinde olması gibi onun emrine girer, malını ona feda eder. Müridler ve dostlar da makam sahibinin emrine girerler. Hatta kölenin emir altına girmesi zorla olurken, bunlarınki kendi istek ve iradeleriyle gerçekleşir. Mal sahibi olmanın anlamı, mal ve mülke mâlik olmaktır. İtibar sahibi olmanın manası ise insanların kalbine sahip olmaktır. İttibar, insanların nazarında üç sebepten dolayı maldan önemlidir:

Birincisi: Malın sevgili olması, tüm ihtiyaçların onunla elde edilmesindendir. Makam da böyledir. Hatta makam elde edilince mal kazanmak da kolay olur. Fakat hasis bir kimse mal ile makam elde edeyim derse bu oldukça zor olur.

İkincisi: Malın helâk olma veya çalınma, kullanılma ve bitme korkusu vardır. Makamda ise bunlar yoktur.

Üçüncüsü: Mal, ticaret ya da çiftçilik yapmadan çoğalmaz. Makam ise insanların kalbine sirayet eder, meşakkatsiz artar. Zira kalbi sana bağlanan kimse tüm dünyayı gezip seni över. Başkaları da onu dinleyince, seni görmeden, seninle görüşmeden kalpleri sana bağlanır. Makam sahibi kimse ne kadar çok meşhur olursa itibarı da o denli artar ve kendisine tâbi olanlar da o ölçüde çoğalır. O halde makam ve malın talep edilmesi, ihtiyaçların görülmesine vesile oldukları içindir. Bununla birlikte insanın yaratılışında, hiçbir zaman gidemeyeceği memleket ve şehirlerde isminin, makamının anlatılması, bilinmesi arzusu vardır. Bunun gibi bütün dünyaya sahip olmayı da ister. Her ne kadar o yerlere gitmesi imkânsız da olsa, ömrü boyunca buna ihtiyacı olmayacağını da bilse, tüm dünyanın kendisinin malı olmasını arzular. Bunda büyük bir sır vardır. Bunun sebebi, insanın meleklerin cevherinden olması ve kendisinde emr-i rabbânî (ruh) olmasındandır. Âyet-i kerimede şöyle bildirilmiştir:

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ ۖ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّى وَمَآ اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾

"Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbim'in emrindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir" (İsrâ 17/85).

Bunların yanında kalpte hâkimiyet talebi gibi rubûbiyyet sıfatlarına da bir meyil vardır. Çünkü insan, açıklaması çok uzun sürecek muhtelif asıllardan (temel özelliklerden) terkip edilmiştir. Onda emr-i rabbânî (ruh) bulunduğu için, tabii olarak rubûbiyyeti sever. Rubûbiyyetin manası, kemalde tek (emsalsiz) olmak ve varlıkta tek başına istiklaliyyettir. Her insanın içinde, Firavun'un açıkça söylediği, *"Ben sizin en büyük rabbinizim"* (Nâziât 79/24) duygusu vardır. Çünkü başkası ortaya çıkarsa kendisi eksik olur. Nitekim güneşin üstünlüğü, bir tane olması ve her yeri onun aydınlatmasıdır. Bir güneş daha olsaydı güneş için noksanlık olurdu. Aynı şekilde, âlemde mevcut olan her şey, ilâhî kudretin nurlarının yansımasından ibarettir; bu durumda her şey O'na tâbi olur,

O'nunla beraber olmaz. Güneşin ışığı, güneşe tâbidir. Güneşten ayrı bir aydınlatıcı yoktur ki güneşe ortak olup onun üstünlüğüne noksanlık getirsin. İnsanın tabiatında yalnızca kendisinin var olması arzusu vardır. Fakat insan bu mertebeden âciz olduğu için, her şeyin kendisinin olmasnıı yani onun emrinde, tasarruf ve iradesinde olmasını ister. Mevcudat iki kısımdır: Birincisine hiçbir zaman insanın tasarrufu ulaşamaz. Gökler, yıldızlar, melekler cevheri, şeytanlar; yeryüzünün, dağların ve denizlerin altındaki şeyler gibi... İnsan, ilmiyle bunların tümüne hâkim olup hepsini yönetmek ister. Fakat buna güç yetiremez. Bu sebeptendir ki yer ve göğün melekûtunu, deniz ve karadaki şaşılacak halleri bilmek ister. Nitekim satranç oyununu bilmeyen bir kimse, başkalarının bunu nasıl oynadığına dikkatle bakar. Çünkü bu da bir çeşit hâkimiyettir. İkincisine gelince... Bu, insanların; yeryüzü ve onda olan bitkiler, hayvanlar, cansızlar, insanlar gibi tasarruf edebildikleridir.

İnsan, kudretinin ve hâkimiyetinin üstün olması için bunların hepsine sahip olmak ister. Yeryüzünde bunların en iyisi de insanların kalbidir. Onu da kendi emrine almak, hâkim olmak ister; başkalarının her an kendi ismini zikretmesini diler. Makam ve itibarın manası bu anlattıklarımızdır. O halde insan yaratılış icabı (ruhunda ve kalbinde bu rabbânî manaların tecellileri bulunduğundan) muhakkak rubûbiyyeti sever. Rubûbiyyetin manası, bütün üstünlüklerin kendisinde toplanmasıdır. Üstünlük de hâkimiyetle olur, hâkimiyet ise bilgi ve güçle... İnsanın gücü de mal ve makamla olur. Demek oluyor ki insanın mal ve makama olan sevgisi bu sebeptendir.

Makam Talebiyle Zarara Uğramak

Eğer bir kimse, "Üstünlük ve rubûbiyyet istemek insanın tabiatıdır. Rubûbiyyet de ilim ve kudretten başka bir şeyle olmaz. İlim öğrenmek bir üstünlük olduğundan ve makbul olduğundan, makam ve mal istemek de makbul olur. Çünkü bu da kudreti talep etmektir. Kudret ise üstünlüktür ve ilim gibi Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır. Kul ne kadar kâmil olursa, o kadar Allah Teâlâ'ya yakın olur" derse cevabında şunu söyleriz:

İlim ve kudretin ikisi de kemaldir ve rubûbiyyet sıfatlarındandır. Fakat insana hakiki ilmi tahsil etmek ruhsatı verilmiştir; hakiki kudretin tahsiline ruhsat verilmemiştir. İlim, hakikatini elde etmek mümkün olan bir üstünlüktür, insan ile kalması mümkündür. Ancak kudret elde edilemediği halde edildiği zannedilir ve kişide kalıcı olmaz. Çünkü mala ve insanlara bağlı olan kudret ölümle son bulur; ölümle biten şeyler ise devam eden salih işlerden olmaz ve buna kavuşmak için vakit harcamak cahillik olur.

O halde kudretin faydası ilim tahsiline vesile olmasıdır. İlim, beden ile değil, ruh ile kaimdir. Ruh, bâki ve ebedîdir. Ruh bu dünyadan göçünce ilim kişiyle kalır. İlim öyle bir nurdur ki onunla rü'yetullah elde edilir. Hatta ruh o müşahede ile öyle bir lezzet bulur ki cennetin tüm lezzetleri onun yanında basit görünür. İlmin hiçbir şeyle taalluku (bağı) yoktur ki o şey ölünce ortadan kalksın. Çünkü ilim ne mala ne de insanların kalbine bağlıdır. Bilakis Allah Teâlâ'nın zatına, sıfatlarına, hikmetlerine, mülk ve melekûtuna; câiz, vâcip ve muhal olanlardaki acayip makûlâta bağlıdır, bu ezelî ve ebedîdir; asla değişmez. Çünkü vâcip hiçbir zaman muhal olmaz, muhal de câiz olmaz. Fakat yaratılmışlara ve fâni olanlara bağlı bilgilerin bir kıymeti yoktur. Mesela lugat ilmi gibi... Zira lugat, "hâdis" yani sonradan yaratılmış ve fânidir. Onun önem ve değeri, farz ve sünneti beyan eden kitapları anlamaya vesile olmasıyladır. Farz ve sünnet kitapları marifetullaha ve marifet yolundaki geçitleri aşmaya vesiledir. O halde değişen ve fâni olan şeylerle ilgili ilim, asıl maksat olamaz. Maksat ezelî ve devam eden salih amellerden olan ilimdir. Bu ilim ezelî ve ebedî olan Cenâb-ı Hak'tandır; O'nda ise değişiklik olmaz. Öyleyse kişi ezelî olanları ne kadar iyi bilirse Allah Teâlâ'ya o kadar yakın olur. O halde insan için ilmin hakikati vardır, kudretin ise yoktur. Ancak kudretin bir türü vardır ki ebedî faydalar arasındadır. Bu, hür olup şehvetlerin bağından kurtuluş bulmaktır. Zira şehvetlerinin kölesi olan her insan, başkasına muhtaç olur. Bu da şüphesiz noksanlıktır. O halde ihtiyaçlardan kurtulmak ve şehvetlerine hâkim olmak, bir kemal ve üstünlüktür. Bu kemal Allah Teâlâ'nın ve meleklerin sıfatlarına yakındır. Kişi bu yüz-

den değişmekten, bozulmaktan ve muhtaç olmaktan uzak olur. İnsan değişim ve muhtaçlıktan ne denli uzak olursa o kadar çok meleklere benzer. Demek ki kemal hakikatte ilim ve marifetle, sonra da hürriyet ve şehvetlerden kurtulmakla oluyor. Bununla beraber mal ve makam bir üstünlük gibi görünürler, fakat değildirler. Çünkü ölümden sonra devam etmezler.

Kısaca insanlar kemali istemekte mazurdurlar; hatta belki de buna memurdurlar. Fakat gerçek kemali istemekte cahildirler. Hepsi de hakiki olmayan kemale sırtlarını dayamışlardır, bu da büyük bir ziyandır. Bunun için Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَالْعَصْرِ ۝ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۝

"Asra yemin olsun ki insan gerçekten ziyan içindedir" (Asr 103/1-2).

Yetecek Kadar Makam

Makam, mal gibidir. Nasıl ki mal tamamen kötü değildir; yeterli miktarda olduğu takdirde ahiret azığı oluyor; fazla olduğunda ise kalbi meşgul ederek ahiret yolunu kesiyorsa makam da böyledir. Makam da yetecek miktarda olursa zarar değil; belki faydalı hale gelir. Zira insana hizmet edecek hizmetçi, yardım edecek yoldaş ve zalimlerin şerrini defetmek için destek olacak bir sultan gereklidir. O halde insanın bunların yanında itibarlı olması gerekir ki kalp huzuru temin edilsin. Bu maksadı elde edecek kadar makam istemek doğrudur.

Nitekim Hz. Yusuf [aleyhisselâm] şöyle demiştir:

اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ۝

"Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim" (Yusuf 12/55).

Bu şuna benzer: Üstadın kalbinde talebesinin kıymeti olmaz ise ona ders anlatmaz; talebenin kalbinde de üstadının kıymeti olmazsa ondan ders öğrenmez. O halde yetecek ölçüde makam, yetecek kadar

mal gibi mubahtır. Fakat makam dört yolla talep edilebilir; bunların ikisi haram, ikisi ise mubahtır.

Haram olan yollardan biri, ibadeti izhar etmek talebidir ki bu riyadır. İbadet ancak Cenâb-ı Hak için yapılır; makam elde etmek gibi yollar için yapılırsa bu haramdır. Diğeri ise kişinin olduğu gibi görünmeyip kendisinde bulunmayan sıfatları var gibi göstermesidir. Mesela birilerinin yalan yere, "Ben seyyidim, soyum filan yerden geliyor ya da filanca sanata sahibim!" demesi gibi... Bu, hile ile mal elde etmek gibidir.

Mubah olan iki yola gelince... Bunlardan biri, hile ve riya olmadan makam talebinde bulunmaktır. Diğeri de kişinin makam sahibi olmak için fıskını ve günahını gizlemesidir. Zira aksi takdirde sultanın yanında rütbe ve makam sahibi olamayacaktır. Buna ruhsat vardır. Fakat kişinin bunları gizlemesi kendisini âbid ve zâhid olarak tanıtmak için olmamalıdır.

Makam Sevgisinin İlacı

Makam sevgisi kalbi istila edince hastalık haline gelir ve tedavi edilmesi gerekir. Çünkü bu sevgi, mal sevgisi gibi sahibini; riyaya, münafıklığa, yalana, hileye, düşmanlığa, hasede, bencilliğe ve günaha götürür. Hatta mal sevgisinden de fena hale düşürür. Zira bu, insanın tabiatına daha baskındır. Bir kimse mal ile makamı dininin saadetine yetecek kadar elde ederse ve bunda taşkınlık yapmazsa hasta değildir. Çünkü hakikatte mal ve makamı değil, dinî bakımdan rahatlığı sevmiş olur. Fakat makam ve itibarı; daima insanların kendisini dinlemeleri, ona uymaları, inanmaları, her durumda kendisinden bahsetmeleri için isteyen kişi, bu hastalığı için ilaç kullanmalıdır. Böyle birinin bu düşüncelerden kurtulmak için tedavi görmesi farzdır. Bu ilaç da ilim ve amel macunudur.

İlim ilacı: Bu, makam sahibi olmanın dünya ve dindeki zararlarını düşünmekle olur. Dünyadaki zararı, kişinin daima makam için insanlara uymaya ve kalplerini kazanmaya çabalayıp sıkıntı ve eziyet içinde kalmasıdır. Böyle biri beklediği makamı alamayınca zelil olur.

Eline geçerse daha üstününü ister, haset eder. Böylece sıkıntıya, düşmanlığa ve düşmanlarının niyetlerini bozmaya uğraşır. Onların hile ve düşmanlıklarından kurtulamaz. Onlarla düşmanlık ettiğinde yenilirse zillete düşer; galip gelirse de bu devamlı kalmaz. Çünkü makam insanların gönlünü almaya, gözüne girmeye bağlıdır. İnsanların gönlü ise çabuk değişir ve deniz dalgası gibi kabarıp söner. Yapısı birkaç idarecinin kalbine kurulmuş zayıf bir üstünlük, onların kalplerine gelen kötü bir düşünce ile değişiverir. Hele valilik gibi azledilme vaziyetinde olanlar her an tehlikededir. Zira kendisinden büyük bir rütbelinin aklına gelen bir düşünce ile hemen görevden alınır ve zelil duruma düşer.

O halde makam sevgisi dünyada da ahirette de insana sıkıntı verir. Bunun peşine düşenler ise dar görüşlü olanlardır. Basireti yüksek kimse; yeryüzü doğudan batıya kadar kendisine verilse, rahatlık ve huzur içinde olsa hatta bütün insanlar ona secde etse yine de bunlar için sevinmemesi gerektiğini bilir. Çünkü ölünce bunların tümü elinden gidecektir. Kısa bir zaman sonra ne kendisi kalacaktır ne de ona secde edenler... Artık isimleri anılmayan o eski sultanlar gibi olacaktır. Bunlara aldanan biri, şu birkaç günlük padişahlık için ebedî sultanlığı kaybetmiş olur. Zira kalbini makama bağlayanın kalbinden Allah Teâlâ'nın sevgisi gider. Diğer âleme gidenin kalbinde de Cenâb-ı Hakk'ın sevgisinden başka bir şey hâkim olursa azabı uzun sürer. İlim ile olan ilaç bunları bilmek ve tefekkür etmektir.

Amel ilacı: Amelî ilaç iki türlüdür:

Birincisi: Makam sahibi kimse eğer meşhur ise oradan uzaklaşmalı ve tanınmadığı bir yere gitmelidir. Bu, kendisi için en iyisidir. Çünkü kendi şehrinde uzlete çekilirse insanlar onun makamı terkettiğini öğrendiklerinde zarar verebilirler. Makamı terketmenin alameti, (uzlete çekildiğinden) insanlar kendisi için kötü konuştuklarında veya, "Bu yaptığı münafıklıktır!" dediklerinde kalbinde bir sıkıntı meydana gelmemesidir. Ona bir suç isnat ettiklerinde, baştan başa yalan bile olsa bunu düzeltmek için çabalar ve insanların nazarında kendisini aklamaya çalışırsa, bu, makam sevgisinin hâlâ kalbinde kaldığını gösterir.

İkincisi: Melâmet yolunu tutup kendini insanların gözünden düşürecek işler yapmaktır. Bu gözden düşürme haram yemek anlamında değildir. Nitekim bazı ahmak kimseler, her türlü fesat çıkarıp kendilerine Melâmî diyorlar.

Sultanlardan biri, zâhidlerden birini ziyarete niyet etti. Zâhid, sultanın yaklaştığını öğrenince bir yiyecek ve sebze istedi, başladı iştahla ve lokmaları büyük yaparak yemeye. Sultan ona bakınca gözünden düştü ve geri döndü. Bunu gören zâhid,

"Seni benden uzaklaştıran Allah'a hamdolsun!" dedi.

Salihlerden biri zâhid olarak tanındı, insanlar kendisine yöneldiler. Bunun üzerine o da bir hamama girdi, başkasının elbisesini giydi ve hamamdan çıktı, yolda durdu. Onu tanıdılar, (başkasının elbisesini aldığını anladılar); onu yakalayıp dövdüler, üzerindeki elbiseyi aldılar ve, "Bu (bir zâhid değil) yankesiciymiş!" diyerek onu terkettiler.

Makam arzusunu kırmanın ilacı budur.

Övülmeyi Sevmenin ve Yerilmeyi Kötü Görmenin Tedavi Yolu

Bazı kimseler övülmeye düşkündürler. Daima adlarının güzel anılmasını arzu ederler. Öyle ki şeriata muhalif işleri için bile bunu isterler. İnsanların ayıplamasını ise haklı hususlarda olsa da kötü görürler. Bu da kalp hastalığından ileri gelen bir şeydir. Kalbin, övülmek ve ayıplanmaktan duyduğu lezzet ve acının sebebi bilinmedikçe tedavisi de yapılamaz. Övülmek lezzetinin dört sebebi vardır:

Birincisi: İnsanın kendi kemalini sevdiğini, noksanlığı kabul etmediğini zikretmiştik. Övülmek ise kemali gösterir. Kişi kendi kemalinden şüphe edip tam bir lezzet bulamayabilir. Fakat başkasından duyunca şüphesi kalmaz, rahat ve huzura kavuşur. Lezzeti tamam olur. Nefsinde kemalin kokusunu bulunca kendisinde rubûbiyyet eseri görür. Rubûbiyyet, insan tabiatının mahbubudur. Kişi ayıplandığında, eksikliğini anlar ve bu sebepten üzülür. O halde; âlim, doğru sözlü, adaletli, meşhur bir kimseden övülme ve ayıplanma duyarsa elem ve

rahatını daha iyi anlamış olur. Fakat basiretsiz bir kimseden bunları işitirse o etkiyi alamaz. Çünkü şüphesi onun sözü ile kaybolmaz.

İkincisi: Övülmek, övenin kalbinin övülene bağlandığına, övenin kalbinde övülenin itibar ve mertebesinin tesir ettiğine delildir. İtibar zaten sevilir. O halde öven kimse büyük biri olursa kendisinde bu lezzeti daha çok bulur. Zira öyle bir kimsenin kalbini kazanmakla gücü artar. Eğer öven aşağı bir kimse ise o derece lezzet bulmaz.

Üçüncüsü: Övülmesi, başkalarının gönüllerini de fethetmesine bir müjde olur. Çünkü o böyle methedilince başkalarına da sirayet eder. Sözüne güvenilen bir kimse tarafından övülürse aldığı lezzet daha çok olur. Yerilirse de bunun aksi meydana gelir.

Dördüncüsü: Kendisini övenin haşmet bakımından ondan aşağı olduğunu gösterir. Zira gösteriş ve heybet kahırla bile olsa insanların kalbinde sevilir. Kendisini öven kimsenin inanarak değil, ihtiyacından dolayı övdüğünü bile bile, yine de onun övmesinden lezzet alır, bunu da gücünün üstünlüğüne yorumlar.

O halde kişi kendisini övenin yalan söylediğini, onun sözlerinin kimse tarafından kabul görmediğini, kalben konuşmadığını, korkusundan değil, alay için söylediğini bilse hiçbir lezzet alamaz. Zira lezzete sebep olan haller bulunmamış olur. O halde bunun sebepleri öğrenildiğinde tedavisi de kolay olur, kişi gayret ederse bunu yapabilir.

Birinci sebep: Kişinin kendisini övenin sözleri ile üstünlüğüne inanmasıdır. İnsan, kendisine söylenen "ilim ve takva sahibi" gibi sıfatların doğru olması halinde, Allah Teâlâ'nın bunları bir lutuf olarak verdiğini düşünmeli ve bunun için mutlu olmalıdır. Bu sürur hali övenin sözlerinden dolayı olmamalıdır. Zira bu sıfatlar birilerinin sözleriyle artıp azalmaz.

Bir kimse, "zengindir, üstündür, dünyalığı yerindedir" diye övülürse, kendisine bu sözleri sarfedenlerin sözüyle değil de bunlara sahip olduğu için mutlu olmalıdır. Hatta âlim, kendi ilmini ve takvasını bildiği halde, son nefes korkusuyla yine de sevinemez. Nitekim son nefesteki durum bilinmeyince her şey boştur.

Yeri cehennem olacak kimse ise niye sevinsin? Takva ve ilim gibi sıfatların kendisinde bulunmadığını bilen biri, bu sıfatlarla övüldüğünde sevinirse akılsızlık etmiş olur. Böyle bir kimsenin durumu, kendisine, "bu çok değerli biridir, bağırsakları ıtır ve miskle doludur" denilen fakat içi necâsetle dolu olup bu yalan sözlere sevinen kimsenin hali gibidir. Bu ise ahmaklığın tâ kendisidir.

İkinci sebep: Makam ve itibar sevgisinin elde edilmesidir. Bunun ilacını yukarıda anlatmıştık. Fakat şu da var ki bir kimsenin kötülendiği zaman incinmesi ve kendisini kötüleyenden yüz çevirmesi cahillikten ileri gelir. Çünkü kişi doğru söylüyorsa melekî bir tavır sergiliyordur, bile isteye yalan söylüyorsa şeytanî... Yalan söylediğini bilmiyorsa, merkeplik ve eblehlik yapıyor demektir. Cenâb-ı Hak insanı; merkep, şeytan ve melek sıfatlarına bürünebilecek şekilde yaratmıştır. Sana kötü söyleyen için niçin üzülesin ki? Eğer doğru söylüyorsa, sende bulunan bir şeye üzülmen eksiklik ve küçüklük olur. Bu kusur ve eksiklik din bakımından ise onun sözü ile değildir. Dünya bakımından ise din ehlinin nazarında bu hünerdir, ayıp değil.

Diğer bir ilaç da söylenen sözün üç halden uzak olmadığını bilmektir.

Eğer kişi söyleğinde doğru ise ve bunu şefkatle yapıyorsa ona minnet duyman gerekir. Zira bir kimse sana, "Elbisenin içinde yılan var!" diyerek ondan sakınman için seni uyarırsa kendisine karşı minnet beslersin. Konu dinî yönden bir ayıp ise bu yılandan daha tehlikelidir; zira ahirette kişi helâk olur.

Şunu düşün: Sen bir sultanın yanına girmek istediğinde, elbisen bir pislik ile kirlenmiş olsa ve sen bunu bilmeden o şekilde sultanın huzuruna girmiş olsaydın, onun meclisini üzerindeki pislikle kirletmenden dolayı başının vurulmasından korkardın. Sen huzura girmeden, biri sana, "Ey pislikle kirlenmiş adam, üzerini temizle!" dediğinde, senin buna sevinmen gerekir. Çünkü onun sözüyle uyanman, senin için bir ganimettir. Bütün kötü huylar, ahirette sahibini helâk edicidir. İnsan kötülüklerini ancak düşmanlarının sözünden öğrenir. Öyleyse

seni tenkit edenlerin sözlerini ganimet bilmelisin. Zira onun sözleriyle ahirette ceza tehlikesinden kurtulmuş olursun.

Seni kötüleyen kimse bunu seni kırmak ve incitmek için yapıyorsa bu da senin için doğru söz gibi fayda vericidir. Zira onun bu düşünceyle yaptığı ayıplaması, kendi dini için bir hıyanettir. O halde senin için menfaat, onun için ziyandır. Hal böyle iken ona öfkelenmen gerekmez. Eğer yalan söylüyorsa demek ki senin pek çok kusur ve ayıbından haberdar değildir. O halde Allah Teâlâ kusur ve ayıplarını örttüğü için sevinmelisin, o kimse de kendi sevaplarını sana hediye ettiği için memnun olmalısın. Şayet seni övseydi öldürmüş gibi olurdu. Öldürülmekten niçin hoşlanırsın, hediyeden neden incinirsin? Bunu sûrete aldanıp da işlerin manasını, ruhunu ve hakikatini bilmeyenler yapar. Akıllı kimse bu vesile ile akılsızlardan ayrılır. O, işlerin hakikatine ve ruhuna bakar, zâhirine ve sûretine değil.

Kısaca insanlara tamah etmekten kurtulmadıkça bu hastalık kalpten temizlenmez.

Övülmede ve Yerilmede İnsanların Dereceleri

İnsanlar övülme ve yerilmeyi işitmekte dört derecedir:

Birinci derece: İnsanların geneli övülmekle mutlu olur ve teşekkür eder; yerildiğinde ise öfkelenir ve karşılık vermekle meşgul olur. Bu, en kötü derecedir.

İkinci derece: Takva ehli kimseler övülmekle yarı mutluluk yaşarlar; yerilmekle ise öfkelenirler. Fakat muamelede bunu izhar etmezler. Görünüşte her iki hali de bir tutarlar ancak kalplerinden birini sever, diğerini sevmezler.

Üçüncü derece: Müttakiler, hem kalpte hem de dilde övülmeyi ve yerilmeyi bir tutarlar. Yerildiklerinde içten öfkelenmezler, öven kimseye de çok değer vermezler. Zira onların kalpleri övgüye iltifat göstermez, ayıplanmaya takılmaz. Bu, büyük bir derecedir.

Bazı âbidler kendilerinin bu dereceye ulaştıklarını zannederler ve yanlış düşünürler. Bunun alameti şudur:

Kendisini yeren kimse, yanında uzun süre oturduğunda, ondan, kendisini öven kimseye karşı duyduğu hoşnutluktan daha fazla sıkılmamak.

Kendisini öven kimsenin bir ihtiyacını giderme durumunda, onun için, kendisini yerenin ihtiyacını gidermekten daha canlı ve gayretli olmamak.

Kendisini yeren ve öven kimse meclisine gelmediğinde aynı tepkiyi vermek; yerenin gelmeyişini övenden daha basit görmemek.

Kendisini çokça öven kimsenin ölümünün, ona, kendisini yeren kimsenin ölümünden daha fazla acı vermemesi.

Kendisini öven kimsenin başına gelen musibete ve düşmanlarından gelen zarara, kendisini yerenin başına gelen musibetten daha fazla üzülmemek.

Kendisini öven kimsenin hatasının, onun kalbinde ve gözünde, kendisini yerenin hatasından daha hafif (ve basit) olmaması.

Öven kimse, onun kalbine, kendisini yeren gibi hafif gelip ikisi her yönden eşit olduğunda kişi bu dereceyi elde etmiş olur. Bunu elde etmek de kalpler için çok uzak ve çok zordur.

Nitekim bazan âbid gururlanarak kendisini yeren kimse için, "Ben ona beni kötülemekle günaha girdiği için kızıyorum" der. Bu ise şeytanın aldatmasıdır. Zira başkalarını kötüleyerek günaha giren pek çokları vardır ki onlara bu şekilde kızmak aklından bile geçmez. Bu, nefsanî bir öfkelenmedir, din için değildir. Cahil bir âbid böyle incelikleri bilmediğinden, içine düştüğü sıkıntılarla elde ettiklerini de kolayca kaybeder.

Dördüncü derece: Sıddıklar kendilerini öveni düşman, ayıplayanı ise dost bilirler. Bundan üç fayda elde ederler: Birincisi kendi kusurlarını ondan öğrenirler, ikincisi ayıplayan kimsenin sevapları kendilerine verilir. Üçüncüsü ise kendilerini ayıplayan kimselerin sayesinde

kusurlu işlerden çabuk temizlenirler, buna teşvik edilirler. Bir haberde Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

وَيْلٌ لِلصَّائِمِ وَوَيْلٌ لِلْقَائِمِ وَوَيْلٌ لِصَاحِبِ الصُّوفِ إِلَّا مَنْ...

"Oruç tutan, namaz kılan ve yün elbise giyip zâhid gözükenlerin vay haline! Ancak..." buyurdu. Kendisine,

"Ancak kim yâ Resûlallah?" diye soruldu; Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

إِلَّا مَنْ تَنَزَّهَتْ نَفْسُهُ عَنِ الدُّنْيَا وَأَبْغَضَ الْمَدْحَةَ وَاسْتَحَبَّ الْمَذَمَّةَ

"Ancak, nefsini dünyadan çeken, övülmeye kızan ve yerilmeyi güzel bulan kimse (bu tehditten) hariçtir"[304] buyurdu.

Eğer bu hadis sahih ise durum çok zordur. Çünkü bu dereceye ulaşmak kolay değildir. Hatta zâhiren övülmeyi ve ayıplanmayı ayırıp kalben ayıramayan kişinin, ikinci dereceye yükselmesi bile çok zordur.

Kişi daha çok bir işte kendisini övenin tarafını tutar, muameleyle de bunu belli eder. Nefs-i emmâreye sonuna kadar düşman olmayan kimse, bu son dereceye kavuşamaz. Bir kimseden bir ayıbını duyunca sevinmeli, o kimsenin akıl ve zekâsına güvenmeli, bunu düşmanının başkası tarafından ayıplanması gibi kabul etmelidir. Bu ise zordur. Hatta bir kimse ömrü boyunca öven ve ayıplayanı bir tutmaya gayret etse de bu hale çok zor kavuşur. Burada tehlikeli olan, övülme ile ayıplanmayı ayırınca, övülmeyi istemenin kalpte daha fazla olmasıdır. Bunun için kişi olduğu gibi davranmaz hatta ibadetlerine riya karışmaya başlar. Öyle ki günah işleyerek buna kavuşacağını bilirse, günah da işler. Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem], *"Oruç tutan ve namaz kılanların vay haline!"* diye buyurması bunun içindir. Zira övülmenin kökleri kalpten kazınmadıkça kişi hızlıca günaha düşebilir. Bununla birlikte ayıplanmayı kötü bilmek, övülmeyi sevmek bir fesada sebep olmadıktan sonra haram değildir. Ancak fesada ve günaha mahal

304 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/66.

vermemesi de oldukça zordur. Çünkü insanların günahlarının çoğu, övülmeyi sevmek ve ayıplanmaya kızmaktan ileri gelir. İnsanların düşüncesi daima böyle sürmüştür, yaptıklarını başkalarının görmesini istemişlerdir. Bu arzu baskın olunca, kişi kendisine yakışmayan, uygunsuz işler de yapar. Yoksa riyaya bulaşmadıktan sonra insanların gönlünü almak ve onlara iltifat etmek haram değildir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İBADETLERDEKİ RİYANIN TEDAVİSİ

Cenâb-ı Hakk'a ibadet ederken riya yapmak, büyük günahlardan olup şirke yakın bir haldir. Zâhidlerin kalplerinde, bir ibadet yaptıklarında insanların bundan haberdar olmasını ve kendilerini zâhid olarak tanımalarını istemekten büyük hastalık yoktur. İbadetten maksat insanların (iyi niyet beslemeleri) olunca, bu ibadet olmaktan çıkıp insanlara tapmaya girer. Bunun şirk olmasının sebebi, kişinin ibadetlerinde başkalarını Allah Teâlâ'ya ortak kılmasındandır.

Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَٰلِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًۢا ﴿١١٠﴾

"Kim Rabb'ine kavuşmayı istiyorsa salih amel yapsın ve Rabb'ine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın" (Kehf 18/110).

فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ يُرَآءُونَ ﴿٦﴾

"Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki onlar namazlarından gaflet içindedirler. Onlar (ibadetlerinde) gösteriş yaparlar" (Mâûn 107/4-6).

Bir adam, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem],

"Yâ Resûlallah, kurtuluş nerededir?" diye sorunca, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

أَنْ لَا يَعْمَلَ الْعَبْدُ بِطَاعَةِ اللهِ يُرِيدُ بِهَا النَّاسَ

"Kulun, Allah'a taat olan bir şeyi insanlara gösteriş için yapmamasındadır"[305] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

أَوَّلُ مَنْ يُسْئَلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةٌ: رَجُلٌ آتَاهُ اللهُ الْعِلْمَ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: مَا صَنَعْتَ فِيمَا عَلِمْتَ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ كُنْتُ أَقُومُ آنَاءَ اللَّيْلِ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: كَذَبْتَ وَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ: كَذَبْتَ بَلْ أَرَدْتَ أَنْ يُقَالَ فُلَانٌ عَالِمٌ أَلَا فَقَدْ قِيلَ ذَلِكَ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالًا فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: لَقَدْ أَنْعَمْتُ عَلَيْكَ فَمَاذَا صَنَعْتَ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ كُنْتُ أَتَصَدَّقُ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: كَذَبْتَ وَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ: كَذَبْتَ بَلْ أَرَدْتَ أَنْ يُقَالَ فُلَانٌ جَوَّادٌ أَلَا فَقَدْ قِيلَ ذَلِكَ، وَرَجُلٌ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: مَاذَا صَنَعْتَ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ أَمَرْتَ بِالْجِهَادِ فَقَاتَلْتُ حَتَّى قُتِلْتُ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: كَذَبْتَ وَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ: كَذَبْتَ بَلْ أَرَدْتَ أَنْ يُقَالَ فُلَانٌ شُجَاعٌ أَلَا فَقَدْ قِيلَ ذَلِكَ

"Kıyamet günü ilk soruya çekilecek olan, üç sınıf insandır.

Birincisi, Allah Teâlâ'nın kendisine ilim verdiği kimsedir. Allah Teâlâ ona, 'Bildiklerinle ne amel yaptın?' diye sorar. O da,

'Yâ Rabbi, gece gündüz onun hakkını vermeye çalıştım' der. Allah Teâlâ,

305 Muhâsibî, *er-Riâye li-Hukûkillah*, s. 129.

'Yalan söyledin' buyurur. Melekler de,

'Yalan söyledin, sen (onunla Allah rızası için amel etmedin), bilakis, 'Falanca büyük bir âlimdir' denilmesini istedin, öyle de denildi' derler.

İkincisi, Allah'ın kendisine mal verdiği kimsedir. Allah Teâlâ ona,

'Sana nimet verdim, onunla ne yaptın?' diye sorar. O da,

'Yâ Rabbi, onu (senin rızan için) gece gündüz sadaka olarak dağıttım' der. Allah Teâlâ,

'Yalan söyledin' buyurur. Melekler de,

'Yalan söyledin, sen (Allah rızası için hayır yapmadın) bilakis, 'Falan kimse cömerttir' denilmesini istedin, öyle de denildi' derler.

Üçüncüsü, Allah yolunda (savaşta) öldürülen bir kimsedir. Allah Teâlâ, ona,

'Ne yaptın?' diye sorar. O da,

'Yâ Rabbi, sen cihadı emrettin, ben de (senin rızan için) savaştım ve (senin yolunda) öldürüldüm' der. Allah Teâlâ,

'Yalan söyledin' buyurur. Melekler de,

'Yalan söyledin, sen (Allah rızası için ölmedin) bilakis, 'Falaca ne kadar yiğittir' denilmesini istedin, öyle de denildi' derler." [306]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الْأَصْغَرُ

"Sizin için en fazla korktuğum şey, küçük şirktir" buyurdu. Orada bulunanlar,

"Yâ Resûlallah, küçük şirk nedir?" diye sorduklarında, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

اَلرِّيَاءُ يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِذَا جَازَى الْعِبَادَ بِأَعْمَالِهِمْ: اذْهَبُوا إِلَى الَّذِينَ كُنْتُمْ تُرَاءُونَ فِي الدُّنْيَا فَانْظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ عِنْدَهُمُ الْجَزَاءَ

306 Rivayetin bu şekliyle tamamı için bk. Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 7/348-439. Az farklı bir rivayet için bk. Müslim, İmâret, 43 (nr. 152); Tirmizî, Zühd, 48 (nr. 2382).

"Riyadır; Allah Teâlâ kıyamet günü kullarına amellerine göre karşılık verdiğinde (bazılarına), 'Dünyada kendilerine gösteriş yaptığınız kimselere gidin, bakınız onların yanında bir karşılık bulacak mısınız?' der"[307] buyurdu.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

إِنَّ الْمُرَائِي يُنَادَى عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا فَاجِرُ، يَا غَادِرُ، يَا مُرَائِي ضَلَّ عَمَلُكَ وَحَبِطَ أَجْرُكَ اذْهَبْ فَخُذْ أَجْرَكَ مِمَّنْ كُنْتَ تَعْمَلُ لَهُ

"Riyakârlık yapan kimseye kıyamet gününde şöyle seslenilir: Ey fâcir, ey aldatan, ey gösterişçi! Amelin zayi oldu, sevabın boşa gitti! Git, kimin için amel yaptıysan ecrini ondan al!"[308]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

اِسْتَعِيذُوا بِاللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ جُبِّ الْحُزْنِ

"Hüzün kuyusundan Azîz ve Celîl olan Allah'a sığının" buyurdu. Kendisine,

"O nedir yâ Resûlallah?" diye sorulduğunda,

وَادٍ فِي جَهَنَّمَ أُعِدَّ لِلْقُرَّاءِ الْمُرَائِينَ

"Cehennemde bir vadidir, gösteriş yapan hafızlar için hazırlanmıştır"[309] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: مَنْ عَمِلَ لِي عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي فَهُوَ لَهُ كُلُّهُ وَأَنَا مِنْهُ بَرِيءٌ وَأَنَا أَغْنَى الْأَغْنِيَاءِ عَنِ الشِّرْكِ

307 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/428; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 4/253; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 6831.

308 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 1/74-75.

309 Tirmizî, Zühd, 48 (nr. 2383); İbn Mâce, Mukaddime, 23 (nr. 256). Az farklı lafızla bk. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 6851.

"Allah Teâlâ buyuruyor ki: Kim benim için bir amel yapar da ona başkasını ortak ederse bütün amel ona aittir. Ben o amelden uzağım, ben şirkten en müstağni olanım."[310]

Peygamberimiz [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا يَقْبَلُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَمَلًا فِيهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ رِيَاءٍ

"Azîz ve Celîl olan Allah, içinde zerre kadar gösteriş bulunan bir ameli kabul etmez."[311]

Hz. Ömer [radıyallahu anh], Muâz b. Cebel'i [radıyallahu anh] ağlarken gördü. Ona, "Seni ağlatan nedir?" diye sordu. Muâz da, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] kabrini göstererek, "Beni ağlatan, şu kabrin sahibinden işittiğim bir hadistir. O,

إِنَّ أَدْنَى الرِّيَاءِ شِرْكٌ

'Şüphesiz riyanın (ibadette gösterişin) en azı da şirktir' [312] buyurdu" dedi.

Şeddâd b. Evs [radıyallahu anh] demiştir ki: Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] ağlarken gördüm. Kendisine, "Yâ Resûlallah, seni ağlatan nedir?" diye sordum, şöyle buyurdu:

إِنِّي تَخَوَّفْتُ عَلَى أُمَّتِي الشِّرْكَ أَمَا إِنَّهُمْ لَا يَعْبُدُونَ صَنَمًا وَلَا شَمْسًا وَلَا قَمَرًا وَلَا حَجَرًا وَلَكِنَّهُمْ يُرَاءُونَ بِأَعْمَالِهِمْ

"Ümmetimin şirke düşmesinden korkuyorum. Gerçi onlar puta, güneşe, aya ve taşa tapmazlar fakat amelleriyle gösteriş yaparlar."[313]

---

310 Müslim, Zühd, 5 (nr. 46); İbn Mâce, Zühd, 21 (nr. 4202). İfadelerde takdim tehir var.

311 Hafız Irâkî, hadisi bu şekilde bulamadığını belirtir. Az farklı lafızla gelen bir hadis için bk. Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, nr. 51. İbn Cerîr et-Taberî mürsel olarak rivayet etmiştir. Yusuf b. Esbat'a ait bir söz olarak bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/263.

312 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/36. Benzer bir hadis için bk. İbn Mâce, Fiten, 16 (nr. 3989); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/4; 3/270.

313 bk. İbn Mâce, Zühd, 21 (nr. 4205); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/330; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 7144; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 6830.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

إِنَّ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ، رَجُلٌ تَصَدَّقَ بِيَمِينِهِ فَكَادَ يُخْفِيهَا عَنْ شِمَالِهِ

"Arşın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde arşın gölgesinde gölgelenecek kimselerden biri de sağ eliyle verdiği sadakayı sol elinden gizleyen bir adamdır."[314]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

لَمَّا خَلَقَ اللهُ الْأَرْضَ مَادَتْ بِأَهْلِهَا فَخَلَقَ الْجِبَالَ فَصَيَّرَهَا أَوْتَادًا لِلْأَرْضِ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: مَا خَلَقَ رَبُّنَا خَلْقًا هُوَ أَشَدُّ مِنَ الْجِبَالِ. فَخَلَقَ اللهُ الْحَدِيدَ فَقَطَعَ الْجِبَالَ، ثُمَّ خَلَقَ النَّارَ فَأَذَابَتِ الْحَدِيدَ ثُمَّ أَمَرَ اللهُ الْمَاءَ بِإِطْفَاءِ النَّارِ وَأَمَرَ الرِّيحَ فَكَدِرَتِ الْمَاءَ فَاخْتَلَفَتِ الْمَلَائِكَةُ فَقَالَتْ نَسْأَلُ اللهَ تَعَالَى قَالُوا: يَا رَبِّ مَا أَشَدُّ مَا خَلَقْتَ مِنْ خَلْقِكَ قَالَ اللهُ تَعَالَى: لَمْ أَخْلُقْ خَلْقًا هُوَ أَشَدُّ عَلَيَّ مِنْ قَلْبِ ابْنِ آدَمَ حِينَ يَتَصَدَّقُ بِصَدَقَةٍ بِيَمِينِهِ فَيُخْفِيهَا عَنْ شِمَالِهِ فَهَذَا أَشَدُّ خَلْقِي خَلَقْتُهُ

"Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığı zaman, yeryüzü üzerindekileri çalkaladı. Allah Teâlâ dağları yaratarak onları yeryüzü için bir kazık yaptı (yeryüzü sakinleşti). Bunun üzerine melekler,

'Rabbimiz dağlardan daha kuvvetli bir şey yaratmadı' dediler. Allah Teâlâ demiri yarattı, demir dağları yardı. Sonra ateşi yarattı, ateş demiri eritti. Allah Teâlâ sonra suya emretti, su ateşi söndürdü. Rüzgâra emretti, rüzgâr suyu karıştırıp bulandırdı. Bunun üzerine melekler hangisinin daha kuvvetli olduğunda ihtilaf ettiler ve,

'Allah Teâlâ'ya soralım' diyerek, 'Yâ Rabbi, yarattıkların içinde en kuvvetlisi hangisidir?' diye sordular. Allah Teâlâ,

314 Buhârî, Ezân, 36 (nr. 660); Müslim, Zekât, 30 (nr. 91).

'Sağ elinin verdiği sadakayı sol elinden gizleyen âdemoğlundan daha kuvvetli bir şey yaratmadım. Yarattığım en kuvvetli varlık odur' buyurdu."[315]

Abdullah b. Mübârek [rahmetullahi aleyh] senedini vererek, bir adamdan şunu rivayet etmiştir. Bir adam (Halid b. Ma'dân), Muâz b. Cebel'e [radıyallahu anh],

"Bana, Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] işittiğin bir hadis naklet" dedi. Muâz b. Cebel [radıyallahu anh] ağladı, öyle ki susmayacak zannettim. Sonra sakinleşti ve peşinden şöyle dedi:

Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem] işittim, bana,

"Ey Muâz!" buyurdu. Ben,

"Anam babam sana feda olsun, buyur yâ Resûlallah!" dedim. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

"Sana bir hadis söyleyeceğim, eğer onu ezberleyip muhafaza edersen sana fayda verir, eğer onu zayi eder ve muhafaza etmezsen, kıyamet günü Allah katında hüccetin kesilir (delilin yok olur).

Ey Muâz! Allah Teâlâ gökleri ve yeryüzünü yaratmazdan evvel yedi melek yarattı, sonra gökleri yarattı. Her gök için bir meleği kapıcı olarak görevlendirdi. Onları azametle bürüdü.

Hafaza (amelleri yazan kirâmen kâtibîn) melekleri, kulun sabahtan akşama kadar yaptığı amelleri alarak göğe yükselirler. Amelde güneş gibi parlayan bir nur vardır. Onunla dünya semasına yükseldiklerinde, koruyucu melekler ameli tezkiye edip büyütürler. Kapıya varınca, kapıdaki görevli melek, ameli getiren meleklere,

'Alın bu ameli götürüp sahibinin yüzüne çarpın! Ben gıybet işleyenlere karşı muhafızım. Rabbim bana, insanların gıybetini yapanların amelini bu kapıdan ileriye geçirmememi emir buyurdu! (Bu amelin sahibi insanları gıybet ederdi!)' der.

---

315 Aynı konuda az farklı lafızlarla bk. Tirmizî, Tefsîrü'l-Kur'ân, 95 (nr. 3369); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/124; Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, nr. 1215.

Sonra koruyucu melekler, kulun amellerinden salih bir ameli getirirler; onu tezkiye ederek ve büyüterek ilerlerler. İkinci kat semaya ulaştıklarında, ikinci kat semada görevli melek onlara,

'Durun! Götürün bu ameli sahibinin yüzüne çarpın! Çünkü o, bu ameliyle Allah Teâlâ'nın rızasını değil dünya malı elde etmeyi istedi. Rabbim bana, böylesi amellerin buradan öteye geçmesine müsaade etmememi emir buyurdu! Ayrıca bu adam, meclislerde insanlara karşı ameli ile övünürdü' der.

Koruyucu melekler, kulun sadaka, oruç ve namazdan oluşan ve hafaza meleklerinin hoşuna giden amelini yükseltirler. Amelde parlayan bir nur vardır. Onu üçüncü kat semaya kadar götürürler. Üçüncü kat semaya vardıklarında, orada görevli melek,

'Durun! Götürün bu ameli sahibinin yüzüne çarpın! Ben kibre karşı muhafız meleğim. Rabbim bana, kibir sahibi olanların amellerini buradan öteye geçirmememi emir buyurdu. O kişi, bulunduğu topluluklarda insanlara karşı kibirlenirdi!' der.

Sonra koruyucu melekler, kulun parlak yıldız gibi parlayan amelini göğe yükseltirler. Amel tesbih, namaz, hac ve umreden oluşup onun için gizli bir ses vardır. Melekler onunla dördüncü semaya vardıklarında orada görevli melek onlara,

'Durun! Götürün bu ameli sahibinin yüzüne çarpın! Onu sırtına ve karnına vurun. Ben, ucb sahiplerine karşı muhafız meleğim. Rabbim bana, ucb sahiplerinin amelini buradan yukarıya geçirmememi emir buyurdu. O kişi bir amel işlediği zaman ameline ucb karıştırırdı (onunla kendini beğenirdi)' der.

Sonra koruyucu melekler, kulun amelini yükseltirler, onunla beşinci semaya kadar varırlar. Amel, sahibi için süslenmiş gelin gibi güzel ve parlaktır. Orada görevli melek, onlara,

'Durun! Götürün bu ameli sahibinin yüzüne çarpın! Onu boynuna yükleyin. Ben hasede karşı muhafız meleğim. O, insanlar içinde kendisi gibi öğrenen ve amel edenlere haset ederdi (onları çekemez ve sevmezdi). İbadetlerden fazla yapan herkese haset eder ve onlara hakkında kötü konuşurdu. Rabbim bana, haset edenlerin amellerini buradan öteye geçirmememi emir buyurdu!' der.

Sonra koruyucu melekler, kulun ameliyle yükselirler. Bu amel namaz, zekât, oruç, hac ve umreden oluşmaktadır. Altıncı göğe kadar götürürler. Oraya vardıklarında kapıda görevli melek onlara şöyle der:

'Durun; bu ameli götürüp sahibinin yüzüne çarpın! Çünkü o, Allah'ın kullarından başına bir bela gelen veya kendisine bir zarar dokunan hiçbir insana asla merhamet etmezdi. Hatta ona sevinirdi. Ben, rahmet meleğiyim; Rabbim bana, merhamet etmeyenlerin amellerini buradan ileriye geçirmememi emir buyurdu!' der.

Yine koruyucu melekler, bir kulun amelini yedinci semaya kadar yükseltirler. Bu amel oruç, namaz, infak, zekât, ictihad ve veradan oluşmaktadır. Onun gök gürültüsü gibi bir sesi vardır ve o güneş gibi parlaktır. Onunla birlikte üç bin melek bulunur. Melekler onu yedinci semaya kadar götürürler. Yedinci semaya varınca bu kattaki görevli melek, onlara,

'Durun! Götürün bu ameli sahibinin yüzüne çarpın! Onunla âzalarına vurun. Onun kalbini kilitleyin. Ben Rabbim'in rızası istenerek yapılmayan her ameli Rabbim'den perdelerim. Bu kimse, ameliyle Allah Teâlâ'dan başkasını istedi. O, fakihler yanında yücelik, âlimler yanında anılmak ve şehirlerde şöhretinin yayılmasını istedi. Rabbim bana, onun amelini buradan öteye geçirmememi emir buyurdu! İhlâs ile sırf Allah rızası için yapılmayan her amel riyadır. Allah Teâlâ ise riyakârın amelini kabul etmez' der.

Yine koruyucu melekler kulun namaz, zekât, oruç, sadaka, hac, umre güzel ahlâk, sükût ve Allah Teâlâ'yı zikirden ibaret olan güzel amellerini semaya yükseltirler. Koruyucu meleklere göklerin melekleri de eşlik ederler. Böylece Allah Teâlâ'nın huzuruna varıncaya kadar bütün perdeler geçilir, Allah'ın huzurunda dururlar. O salih amellerin Allah Teâlâ için ihlâsla yapıldığına şahitlik ederler. Allah Teâlâ onlara,

'Sizler kulumun amellerini korumakla görevlisiniz; ben ise, onun nefsini murakabe etmekteyim (içine bakmaktayım). O kul, bu ameliyle benim rızamı murat etmedi. Onunla benden başkasını istedi. Lânetim onun üzerine olsun' buyurur. Bunun üzerine bütün melekler,

'Senin ve bizim lânetimiz onun üzerine olsun' derler. Bütün gökler,

'Allah'ın ve bizim lânetimiz onun üzerine olsun' derler. Yedi kat gökler ve içindekiler ona lânet ederler."

Muâz [radıyallahu anh] demiştir ki: Bunu işitince ben,

"Yâ Resûlallah, sen Allah'ın resûlüsün (böyle bir tehlike ile yüz yüze gelmezsin); ben ise Muâz'ım (benim halim ne olacak?)" dedim. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Amelinde noksanlık (ve kusur) varsa da sen bana uy. Ey Muâz, Kur'an ehli olan kardeşlerin hakkında kötü konuşmaktan dilini tut. Günahını kendine yükle, onlara yükleme. Onları kötüleyerek kendini tezkiye etme. Nefsini onların üstüne çıkarma. Dünya işini ahiret işine karıştırma. İnsanların senin kötü ahlâkından çekinmesi için meclisinde kibirlenme. Yanında biri varken, başka biriyle gizlice konuşma. İnsanlara karşı büyüklenme ki dünyanın hayrı senden kesilmesin. İnsanları (fitne ile) parçalama ki kıyamet gününde cehennem köpekleri seni ateşin içinde parçalamasın. Allah Teâlâ,

وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ۝

'(Canları) kolaylıkla alanlara ant olsun' (Nâziât 79/2) *buyurmuştur. Ey Muâz, bilir misin nâşidât (kolaylıkla çekip alanlar) nedir?"* dedi. Ben,

"Anam babam sana feda olsun yâ Resûlallah, o nedir?" dedim. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Cehennemde birtakım köpeklerdir; etleri kemikten çekip alırlar" buyurdu. Ben,

"Anam babam sana feda olsun yâ Resûlallah, bu hasletleri yapmaya kimin gücü yeter ve bu tehlikelerden kim kurtulur?" diye sordum. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Ey Muâz, o, Allah Teâlâ'nın kendisine kolaylaştırdığı kimseler için kolaydır" buyurdu.

Hadisin râvisi demiştir ki:

"Bu hadisteki tehlikeden sakınmak için Muâz'dan daha çok Kur'an okuyan görmedim."[316]

316 bk. İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 452; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/80.

Riya hususunda bu haberlerin benzerleri çoktur.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer [radıyallahu anh] adamın birini boynunu eğmiş bir halde otururken gördü; ona, "Ey boynunu eğmiş adam, boynunu yukarı kaldır; huşû boyunlarda değildir, huşû ancak kalplerdedir" dedi.

Ebû Ümâme el-Bâhilî [radıyallahu anh], adamın birini mescidde, secdesinde ağlarken görünce, ona,

"Ey adam, sen sensin; keşke bu ağlama evinde olsaydı!" dedi.

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Gösterişçinin dört alameti vardır.

1. Tek olunca tembelleşir.

2. İnsanların içinde olunca gayrete gelir.

3. Övüldüğü zaman amelini artırır.

4. Yerildiği zaman amelini azaltır."

Adamın biri, Said b. Müseyyeb'e [rahmetullahi aleyh], "Bizden biri bir iyilik yaptığında sevap almayı sevdiği gibi, övülmeyi de seviyor; bunun durumu nedir?" diye sordu. Said b. Müseyyeb, ona,

"Allah'ın gazabına uğramayı sever misin?" dedi. Adam,

"Hayır, sevmem" deyince, Said b. Müseyyeb [rahmetullahi aleyh],

"Öyle ise Allah için bir amel yaptığında onu ihlâsla (sırf Allah rızası için) yap" dedi.

Hz. Ömer [radıyallahu anh] adamın birine kamçı ile vurdu. Sonra ona,

"Buna karşılık bana kısas yap" dedi. Adam da,

"Hayır, yapmam; bilakis Allah için ve senin için ondan vazgeçtim" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Doğru bir şey yapmadın. Ondan ya benim için vazgeç, bunu bileyim ya da sırf Allah için vazgeç" dedi. Adam,

"Ondan sırf Allah için vazgeçtim" deyince, Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Şimdi güzel oldu" dedi.

Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Önceki insanlar yaptıkları ile gösteriş yapıyorlardı, günümüzde ise yapmadıklarıyla gösteriş yapıyorlar (kendilerini güzel işler yapıyormuş gibi gösteriyorlar)."

Katâde (b. Diâme es-Sedûsî) demiştir ki: "Kul, gösteriş yaptığında, Allah Teâlâ, 'Kuluma bakın benimle alay ediyor!' buyurur."

Kendisiyle Riya Yapılan Şeyler

Riya kişinin, insanların gönlüne girip hürmet ve tâzimlerini, iyilik nazarıyla kendisine bakmalarını sağlamak amacıyla kendisini âbid ve zâhid göstermesidir. Bu da din yolunda zâhidlik ve takva işareti olan şeyleri insanlara göstermekle olur. Din yolunda zâhidlik ve takvaya işaret olan şeyler beş türlüdür:

Birincisi: Dinde bedenle yapılan gösteriştir. Bunu yapan kişi, bedeninin yorgun ve bitkin olduğunu, yüzünün sararıp solduğunu göstererek, bu şekilde şiddetli mücâhede ettiğinin, din işinde büyük bir üzüntü yaşadığının ve kendisini ahiret korkusunun sardığının anlaşılmasını bekler; bitkinliğin az yediğine, yüzünün sararmasının ise gece uykusuz kaldığına, ibadet için çok gayret ettiğine ve dinde büyük hüzne sahip olduğuna delil olmasını ister.

Aynı şekilde, saçını başını dağınık bırakarak gösteriş yapar, bununla bütün derdinin din olduğunu, öyle ki saçını taramaya boş vakit bulamadığını göstermek ister.

Bunlar öyle sebeplerdir ki ortaya çıktıklarında insanlar onlara bakarak bu işlerin olduğunu anlarlar. Nefis, onların bilinmesiyle rahatlar ve bu rahatlığa ulaşmak için insanı onları ortaya koymaya çağırır.

Sesini kısmak, gözlerini yummak ve dudaklarını soldurmak da buna yakın işlerdir. Bunlarla kendisinin sürekli oruç tuttuğunu, şeriatın vakarıyla sesini kıstığını yahut açlık zafiyetinin onu kuvvetten düşürdüğünü göstermek ister. Bundan dolayı Hz. İsa [aleyhisselâm],

"Sizden biri oruç tuttuğunda başını yağlasın, saçını tarasın ve gözlerini sürmelesin" demiştir.

İkincisi: Kılık kıyafet ve dış görünüş ile gösteriş yapmaktır. Dış görünüş ile gösterişe gelince, o, saçı başı dağınık tutmak, bıyıkları kazımak, yürürken başı öne eğmek, yavaş hareket etmek, alnında secde izi bırakmak, kalın katı elbise giymek, yünden elbise giyinmek, paçalarını bacağının yarısına yakın sıvamak, elbisenin yenini kısaltmak, elbisesini temizlememek ve onu yırtık halde bırakmaktır. Bütün bunlar, kendisiyle gösteriş yapılan işlerdir. Bu şekilde o, kendisinin sünnete tâbi olduğunu ve Allah'ın salih kullarına uyduğunu göstermeye çalışmaktadır.

Yamalı elbise giymek, (özel) seccade üzerinde namaz kılmak, iç âleminde tasavvufun hakikatlerinden yana müflis olduğu halde sûfîlere benzemek için mavi (veya yeşil) elbise giymek de bunlardandır. Yolun tozlarından son derece sakındığını göstermek ve özel alametiyle tanınıp gözleri kendisine yöneltmek için sarığının üzerini bezle sarmak ve gözlerinin üzerine örtü sarkıtmak da bu işlerdendir. Kendisi ilimden uzak olduğu halde, ilim ehli zannedilmesi için başına taylasan ve tarha denilen özel örtü takmak da bu işlerdendir.

Mürâîler, elbise hususunda iki kısma ayrılır: Bazıları avamdan kabul görmek isteyip daima yırtık, eski ve yamalı elbise giyerler. Hatta bunlara, "İnce keten elbise ve helâl olan kürk giy!" deseler, bu teklif kendilerine ağır gelir, kabul etmezler. Çünkü o zaman insanların, "Zühd yoluna bir adım attı fakat bu yoldan döndü, dünyaya rağbet etti" demelerinden korkar. Bazıları da hem avamdan hem de sultandan ve diğerlerinden kabul görmek ister. Bu kısımdan olan kimse, eğer eski elbise giyerse sultanın gözünde hakir görünür, süslenirse insanların gözünde küçük görünür.

Bunun için ince yünden yapılmış, fiyatı yüksek, boyalı, yamalı giysi ve kaliteli bezler bulup onu giyerler. Onlardan birinin giydiği elbise, zenginlerin elbisesinin kıymetinde, onun rengi ve görüntüsü de salihlerin elbisesinin renginde olabilir. Böylece her iki grubun yanında kabul görme arayışına girerler. Böyle yapanlar birtakım ahmaklardır.

Zira bu yaptıklarının insanlara tapınmak olduğunu bilmezler. Belki bilseler de korkmazlar...

Üçüncüsü: Söz ile riya yapmaktır. Böyle biri daima dudağını oynatıp zikir yaptığını bildirmek, öyle görünmek ister. Hatta kalbiyle zikretmek istese bile dudaklarını oynatmadan yapamaz. Çünkü insanların zikrinden haberdar olmamasından korkar. İnsanları sakındırdığı şeylere, yalnızken kendisi riayet eylemez. Ya da sûfîlikten dem vurup olur olmaz sözler sarfedip tasavvuf ilmini iyi bildiğinin sanılmasını ister. Daima başı önde gezer ve kafasını sallar; böylece vecd halinde bulunduğunu göstermek ister. Soğuk ahlar çeker, müslümanların Müslümanlığı bilmemelerinden dolayı her an üzgün olduğunu yansıtır. Birçok hikâye ve hadis nakledip ilminin üstünlüğünü, büyük zatlarla görüştüğünü ve sayısız yerler gördüğünü bildirmek ister.

Dördüncüsü: Amelde gösteriş yapmaktır. Böyle biri uzaktan birinin geldiğini görünce daha güzel namaz kılar, başını önüne indirir. Rükû ve secdeleri daha uzun tutar, etrafına bakınmaz. Sadakasını insanların yanında verir. Durmadan bu gibi işlerle meşgul olur. Yürürken ağır adımlarla ve başı önde gider. Yalnızken hızla yürür, sağına soluna bakar, uzaktan birinin geldiğini görünce ise hemen yavaşlar.

Beşincisi: Müridinin ve talebesinin çok olduğunu göstermektir. Hocaların ve emîrlerin yanına gelip selâm vermesini, onunla bereketlenmelerini, şeyhlerin kendisine hürmet etmelerini ve hoş nazarla bakmalarını ister. Hatta bunu diliyle de dışa vurup kızdığı zaman, "Sen kimsin, kimin müridisin, üstadın kim! Ben pek çok şeyhle görüştüm, senelerce filanca üstadın huzurunda bulundum, sen kimleri gördün ki!" gibi sözler sarfeder. Bu sebeple türlü sıkıntılara katlanır ve riya sarhoşluğuyla her çeşit sıkıntı ona kolay gelir. Öyle ki bazı rahipler yemeklerini bir nohut miktarına kadar düşürerek, bütün yediklerinin bu kadar olduğu izlenimini verip övülmek isterler.

Riya ibadet ve zühd konusunda olunca bütün bunlar haramdır. Çünkü zâhidlik Allah Teâlâ'nın rızası için olmalıdır. Fakat kişinin ibadet olmayan bir şeyle insanların beğenisini ve rütbe elde etmeyi iste-

mesi câizdir. Zira güzel ve süslü elbiseler giymek mubahtır; hatta sünnettir. Kişi bununla güzelliğini ve mürüvvetini izhar eder, zâhidliğini değil. Yine bir kimsenin lugat, nahiv, cebir, tıp gibi din ilimlerinden olmayan ilimlerde ve ibadet için olmayan şeylerde üstün olduğunu göstermesi mubahtır. Çünkü bu riya, makam içindir. Makam sahibi olmanın, hududu aşmayacak şekilde olmasının mubah olduğunu önceden zikretmiştik. Fakat taat ve ibadet konusunda riya yapılamaz.

Bu konudaki delil, Hz. Âişe'den [radıyallahu anhâ] rivayet edilen şu hadistir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün sahabenin yanına çıkmak istedi. O sırada (ayna yerine) su kabına bakarak sarığını ve saçını düzeltti. Bunu gören Hz. Âişe [radıyallahu anhâ],

"Yâ Resûlallah, sen de mi böyle yapıyorsun (insanların yanına çıkarken süsleniyorsun)?" dedi. Resûlullah da [sallallahu aleyhi vesellem],

نَعَمْ إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُحِبُّ مِنَ الْعَبْدِ أَنْ يَتَزَيَّنَ لِإِخْوَانِهِ إِذَا خَرَجَ إِلَيْهِمْ

"Evet, şüphesiz Allah Teâlâ, kardeşlerinin yanına çıkacak olan kulun onlar için süslenmesini sever"[317] buyurdu.

Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] görülen bu davranış aslında din içindir. Çünkü o kendisini, insanların gözüne ve kalplerine güzel göstermek, onların kalplerini çekmek ve kendisine ittiba ettirmekle vazifeliydi. Fakat bir kimse insanlar için süslenirse bu da câiz olur, belki sünnet de olur. Kişinin kendisini süslemesinin bir faydası da şudur: Eğer saçı sakalı karışık halde olur ve mürüvveti gözetmezse, insanlar onun gıybetini yaparlar, kendisinden nefret ederler ve buna da o sebep olur. Riyanın ibadette haram olmasının iki sebebi vardır:

Biri, kişinin gerçeği gizlemesidir. İnsanlara ibadetlerini ihlâsla yaptığını gösterir. Oysa kalbi insanlara bağlı olduğu için muhlis bir kul değildir. İnsanlar onun gerçek halinden haberdar olsalar onu asla tasvip etmeyip kendisine düşman kesilirler.

317 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/94.

Diğeri ise Allah Teâlâ'nın rızası için kılınan namaz ve tutulan oruçları (riya yaparak) kulların gözüne güzel görünmek için yapan kimse, Cenâb-ı Hak ile alay etmiş olur. Maksadın Allah Teâlâ olması gereken bir işte, âciz ve zayıf bir kulu maksat edinmiş olur.

Adamın biri, hizmetçilerin âdeti olduğu üzere, gün boyu sultanın huzurunda ayakta durur. Onun durma sebebi (sultana hürmet veya hizmet için değil), onun câriyelerinden veya hizmetçi gençlerinden birine bakmak içindir. Şüphesiz bu, sultan ile alay etmektir. Çünkü o, bu duruşuyla sultanın hizmetini görüp ona yaklaşmayı kastetmedi; tam tersine, onun kölelerinden birini kastetti. Allah Teâlâ'nın taatıyla (O'nun rızasını değil), kendisine hiçbir fayda ve zararı olmayan zayıf bir kuluna gösteriş yapmayı kastetmesinden daha büyük hangi hakaret vardır?

Bunun gibi riya ile namaz kılan bir kimse, aslında rükû ve secdeleri başkasına yapıyor demektir. Eğer kişi secde ile bir insana tâzim etmek kastında ise bu yaptığı açıktan şirk olur. İnsana tâzim, onun kabulünün maksat haline gelmesidir. Kişi Allah Teâlâ'ya secde ederek bu kabule kavuşacağını bilirse buna açık şirk değil, gizli şirk denir.

Riyanın Dereceleri

Riyanın farklı dereceleri vardır ve bazısı daha büyüktür.

Riyanın farkları üç asıldan meydana gelir:

Birincisi: Riyanın kastında, sevap isteği yoktur. Kişi namaz kılar, oruç tutar fakat yalnız olsaydı bunları yapmazdı.

Bu çok büyük bir riyadır ve cezası da büyük ve şiddetlidir. Riya ile namaz kılsa ve oruç tutsa, bununla beraber sevaba da niyet etse durum aynıdır. Çünkü yalnız olsaydı bunları yapmayacaktı. Bu da birinci dereceye yakındır. Bu zayıf niyet kişiyi Allah Teâlâ'nın azabından kurtaramaz. Fakat sevap niyeti fazla olursa ve yalnız iken de bu ibadetleri yapıyorsa, bunun yanında başkasının görmesine de seviniyor ve daha çok yapmaya gayret ediyorsa, böyle ibadetin yok olmayacağını, sevabının verileceğini ümit ederiz. Ancak gösteriş ve riya âşığı ise azaba

uğrar ya da sevabından eksiltilir. Ama her iki niyet de aynı olur, biri diğerinden fazla olmazsa bu şirk olur. Haberlerin zâhirinden anlaşıldığına göre bundan selâmetle kurtulamaz, cezasını çeker.

İkincisi: Riyanın taat ile yapılmasıdır. Bu da üç derecedir:

Birinci derece: İmanın aslında olan riya. Bu, münafıkların imanıdır. Böylesinin kıyamette düşeceği durum, kâfirlerindekinden daha zordur. Çünkü kalbinden kâfirdir, görünüşte ise bunu örtmektedir. İslâmiyet'in ilk döneminde böyleleri çoktu. Şimdi ise daha azdır. Fakat zındık ve mülhidler, şeriata ve ahirete inanmayanlar, açıktan buna muhalefet edenler de bu münafıklar gibi olup ebedî olarak cehennemde kalırlar.

İkinci derece: İbadetin aslında olan riya. İnsanların yanında abdestsiz namaz kılmak veya oruç tutmak, fakat yalnızken bunları yapmamak da büyük riyadır. Ancak buna rağmen imanın aslındaki riya gibi değildir. Kısaca Cenâb-ı Hakk'a yakın olmaktan fazla kullara yakın olmak isteyenin imanı çok zayıftır. Kâfir değilse bile ölüm vaktinde, tövbesiz giderse küfründen korkulur.

Üçüncü derece: İmanın aslında ve farzlarda olmayıp sünnette olan riya. Bu derecedeki kimse ayıplanmamak veya övülmek için gece namazı kılar, sadaka verir, cemaate katılır. Arefe ve aşure günü, pazartesi ve perşembe günleri oruç tutar. Hatta belki de, "Farzedeyim o amelleri yapmadım. Bunlar benim üzerime farz değil ki! Kıyamet gününde bunların sevabını beklemiyorum, cezasını da görmemem gerek!" der. Durum böyle değildir. Çünkü bu ibadetler Cenâb-ı Hakk'ın rızası için yapılır. İnsanların bundan payı yoktur. Eğer kişi bu ibadetleri insanlar için yaparsa, Allah Teâlâ için yapılması gereken bir işte insanlara öncelik vermiş olur. Bu ise yüce Mevlâ ile alay etmek olur. Farzlar kadar şiddetli olmasa da azaba sebeptir ve sünnette yapılan bu riya, ibadet şeklindeki riyaya yakın olur. Şöyle ki: Böyle biri başkasını görünce rükû ve secdelerini uzatır, etrafına bakınmaz, uzun sûreler okur. Cemaati bekler, yalnız kılmaz. Ön safta durur. Zekâtta daha iyi olanı verir. Oruçta dilini de korur, halvete çekilir. Fakat bütün bunları Allah'ın rızasını elde etmek için değil, insanların ayıplamasından korktuğu için yapar.

Üçüncüsü: Çeşitli maksatlar için mürâîliktir. Mürâînin muhakkak surette riyadan bir maksadı olur. Bu üç derecedir:

Birinci derece: Kişinin riyadan maksadı bir makam elde etmek olup ondan da fısk ve günaha ulaşmaktır. Onun gayesi, güvenilir biri olarak tanınmak, böylece kadılık makamını, vakıfların idaresini, vasiyetlerin yerine getirilmesini veya yetimlerin malını korumayı üstlenmek, sonra da hıyanet etmektir.

Yahut kendisine zekât ve sadakaların dağıtım işinin verilmesini ister; niyeti gücünün yettiğini tercih etmektir.

Yahut kendisine emanetlerin verilmesini ister; niyeti onları almak ve inkâr etmektir.

Yahut hac yolunda harcanmak için verilmiş malların kendisine teslim edilmesini ister; niyeti onların bir kısmını veya hepsini cebine indirmektir. Yahut onunla hacıların kendisine tâbi olmalarını sağlayıp, onların kuvvetiyle günahlardaki bozuk maksatlarına ulaşmak ister.

Bazısı, sûfîlerin kıyafetini giyer, huşû ehlinin haline bürünür, hikmet sahiplerinin sözleriyle vaaz yapıp uyarılarda bulunur. Onun asıl kastı, kötülük yapmak için bir kadına veya gence kendini sevdirmektir. Bu kimseler ilim ve zikir meclislerinde, Kur'an halkalarında hazır bulunurlar; ilim ve Kur'an dinlemeye hevesli olduklarını gösterirler. Asıl gayeleri kadınları ve oğlanları seyretmektir. Yahut riyakârın biri hac yolculuğuna çıkar, maksadı kafilede bulunan bir kadına veya hizmetçiye sahip olmaktır. Bunlar, Allah Teâlâ'nın en buğzettiği riyakârlardır. Çünkü onlar, Rab'lerinin taatini O'na isyan etmeye bir vasıta yaptılar ve onu fısklarına alet ettiler.

Bunlardan daha aşağı olmakla birlikte yine de onlara yakın olan biri de şu kimsedir: O, halk tarafından kınanıp durduğu kötü bir işi yapar. Onda ısrar ve devam ettiği halde, kendisinden bu töhmeti kaldırmak ister; bunun için kendisini takvalı gösterir.

Kendisine verilen emaneti bilerek inkâr eden ve bu yüzden ayıplanan kimse de böyledir. O da üzerinden bu töhmeti kaldırmak ister, (halkın gözü önünde) malından sadaka vererek, hakkında, "O kendi

malından sadaka veriyor; başkasının malını nasıl helâl görür?" denilmesini ister.

Bir kadınla veya çocukla günah işlemekle suçlanan birinin, kendini huşû ehli ve takvalı göstererek üzerinden bu töhmeti kaldırmaya çalışması da böyledir.

İkinci derece: Kişinin riyadan maksadı, dünya hazlarından bir mubaha ulaşmaktır; vaizlik elde etmek gibi... Bunun için kendisini takva ehli gösterir. Böyle yaparak kendisine bir şeyler verilmesini veya bir kadının onunla evlenmesini ister. Böyle bir kimse öncekiler gibi olmasa da yine Cenâb-ı Hakk'ın gazabına uğrar. Çünkü Allah için olan taati, dünya çıkarına vesile etmiş olur. Oysa taat ve ibadetler kişiyi Allah Teâlâ'ya yaklaştıran yoldur; ahiret saadetine erişmek içindir. Bunu dünya işine alet eden birinin hıyaneti büyük olur.

Üçüncü derece: Kişinin riyadan gayesi, bir hazza ulaşmak, mal elde etmek veya biriyle evlenmek değildir fakat kendisine noksan gözüyle bakılmasından, seçkin kullardan ve zâhidlerden sayılmamasından ve avamdan biri olarak tanınmasından korktuğu için halka ibadetini gösterir. Mesela, acele ile yürürken insanlar kendisini gördüğünde, yürüyüşünü güzelleştirir, aceleyi terkeder. Bunu, kendisi hakkında, "O eğlence ve gaflet ehlidir, vakar sahibi değildir" denilmemesi için yapar.

Aynı şekilde sesli güler veya bir mizah yapar, peşinden kendisine düşük kimse gözüyle bakılmasından korkar, hemen bir istiğfar çeker, derin bir nefes alır, üzüldüğünü gösterir ve, "Sübhânallah! Şu insanoğlu kendisinden ne kadar gafildir!" der. Allah biliyor ki o, tek başına olsaydı bu ona bir sıkıntı vermezdi. O, sadece kendisine vakarlı biri olarak değil, basit biri olarak bakılmasından korkmaktadır.

Yanında gıybet edilse, "İnsanın bundan daha önemli işleri vardır! Kişinin kendi ayıplarını düşünmesi daha iyidir" deyip gıybet etmediğinin konuşulmasını ister.

Yine teravih namazı kılanları, gece teheccüde kalkanları veya pazartesi, perşembe orucu tutanları yahut sadaka verenleri görüp kendi-

sine tembel denilmesinden ve avam halktan görülmesinden korkarak onlara uyan kimse de böyledir. Eğer o, tek olsaydı bunlardan hiçbirini yapmazdı.

Bu kısma katılacak biri de arefe veya aşure günlerinde yahut haram aylarda susuz kalıp insanların onu oruç tutmayan biri olarak bilmesinden korkarak su içmez, onun oruçlu olduğunu zannettiklerinde onlar için yemekten uzak durur. Yahut bir yemeğe davet edildiğinde oruçlu zannedilsin diye davete katılmaz. Bazan oruçlu olduğunu açıkça söylemeyip, "Bir özrüm var!" der. O, bu tavrı ile iki kötü işi birleştirmektedir. Biri, onun oruç tutan biri olarak görülmesi, diğeri de onun gösterişçi değil muhlis biri olarak bilinmesi, onun gösterişçi olurum korkusuyla insanlara ibadetini söylemekten çekindiğinin düşünülmesi ve, "O ibadetini gizleyen biridir" denilmesini istemesidir.

Sonra o, böyle günlerde su içmek zorunda kalınca (ve oruç tutmadığı görülünce), hemen açıkça veya kapalı yolla kendisinin bir özrü olduğunu dile getirir. Mesela, hasta olduğunu, aşırı susadığını ve bunun için oruç tutamadığını söyler. Yahut birinin (davetine katılarak) gönlünü hoş etmek için orucunu açtığını söyler. Bazan, gösterişine özür diliyor zannedilmemesi için bu özrü su içmenin hemen peşinden söylemez. Sabreder, sonra özrünü hikâye yollu anlattığı bir durum içinde dile getirir. Mesela der ki: "Falanca din kardeşlerini çok sever; yemeğinden insanların yemesini çok ister. Bugün bana çok ısrar etti, gönlünü hoş etmek için yemeğinden yemek zorunda kaldım." Yahut şöyle der: "Annem kalbi yufka biridir. Bana karşı çok şefkatlidir. Ben bir gün oruç tutsam hasta olacağımı zanneder; beni bırakmaz ki oruç tutayım!"

Bu ve benzeri haller, gösterişin alametleridir. Bu tür konuşmalar, riyanın kalbe iyice yerleşmesinden ileri gelmektedir.

Muhlis kimseye gelince o, halkın ona nasıl baktığına aldırış etmez. Eğer oruca rağbeti yoksa -ki Allah Teâlâ onun bu niyetini biliyor- o, başkasının onu Allah'ın bildiğinin dışında görmesini ve bu şekilde insanları aldatan biri olmayı istemez. Eğer Allah için oruç tutmaya rağbeti olursa, Allah Teâlâ'nın bilmesiyle yetinir, onda başkasını ortak etmez.

Bazan kişinin aklına, insanların kendisine uyması ve onların rağbetini harekete geçirmek için ibadetini açıklama düşüncesi gelir. Fakat onda bir tuzak ve aldatma vardır. Bunun açıklaması ve şartları bundan sonraki bölümlerde gelecek.

İşte riyanın dereceleri ve gösteriş yapanların sınıfları bunlardır. Onların hepsi Allah Teâlâ'nın lâneti ve gazabı altındadırlar. Riya (ibadetlerle gösteriş), insanı helâk eden günahların en tehlikelisidir. Hadiste geçtiği gibi, amele karışan riyanın karıncanın ayak izinden daha gizli olması da onun bu tehlikesindendir. O öyle tehlikeli bir alandır ki nefislerin âfetlerini ve kalplerin tehlikeli hastalıklarını bilmeyen âbidler şöyle dursun, derin âlimlerin bile onda ayağı kayar.

Karıncanın Ayak İzinden Daha Gizli Olan Riya

Riyanın bazısı açıktan olur. Bir kimsenin insanlar arasında gece namazı kılıp yalnızken kılmaması buna girer. Bundan daha gizlisi ise şudur: Gece namaz kılmak kişinin alışkanlığıdır, fakat yanında birileri bulunursa daha sevinçli ve daha güzel olur. Bu riya da açıktır, herkes anlayabilir. Karıncanın yürümesi gibi anlaşılmayacak bir şey değildir. Bundan da gizlisi vardır. Mesela kişinin sevinci artmaz ve kendisini rahat hissetmez. Şöyle ki: Her gece namaz kılar, hal ve hareketleri ile bunu belirtmez. Fakat riya kalpte, demirin içindeki ateş gibidir. Bunun eseri, insanların onun bu sıfatta olduğunu bildiklerinde memnun olacağı ve kendisinde rahatlık hissedeceği zaman ortaya çıkar. Bu sürur ve rahatlık hali, kalpte gizli olarak riyanın bulunduğuna işarettir. Eğer kişi bu sevinci iyi bulmayıp üzüntüyle karşılamazsa, bu gizli damar harekete geçerek gizli riya halini alır ve bir sebeple insanlar bunu anlayabilir.

Yani kişi ibadetini açıktan söylemese de bunu ima yoluyla belli eder. Bu da bir kimsenin hareket ve davranışlarıyla ibadet ettiğini göstermesidir.

Mesela kendisini yorgun ve mahcup bir hale sokar. Böylece başkaları onun gece uyanık kalarak ibadetle meşgul olduğunu anlar. Hatta bundan da gizli bir riya vardır. Bunda kişi insanların bilmesiyle de

mutlu olmaz. Başkalarının yanında sevinci ve iştiyakı artmaz. Fakat riya kalpten tamamen ayrılmış değildir. Mesela yanına gelen bir kimse selâm vermezse, kalbine "Acaba niçin bana selâm vermedi?" diye bir düşünce gelir. Bir kimse kendisine hürmet etmezse yahut bir ihtiyacını gidermezse, alışverişte kendisine kolaylık göstermezse, onu iyi yerde oturtmazsa kalbinde yine bir burukluk hisseder ve, "İbadetlerimi gizli yapmasaydım böyle olmazdı!" diye düşünür. Nefsi âeta o gizli ibadetler sebebiyle hizmet görmeyi ister. Kısacası ibadetinin olması ve olmaması kişinin nezdinde bir sayılmazsa, kalbi henüz gizli riyadan kurtulmamış demektir. Çünkü bir kimseye 1000 dinar verip, ondan 100.000 dinar değerinde bir şey alsa başkalarına minnet etmez, boyun eğmez ve kimseden hürmet beklemez, hürmetin olup olmamasını bir görür. İnsanlar için böyle olunca, Allah Teâlâ'ya ibadet edip ebedî saadete kavuşmak isteyen, bunun karşılığı olarak neden başkalarından hürmet beklesin? İşte en gizli riya budur.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Ali [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Azîz ve Celîl olan Allah kıyamet günü, kurralara (Kur'an ehli âlimlere), 'Size alışverişte kolaylık gösterilmedi mi? Herkesten önce size selâm verilmedi mi? İhtiyaçlarınız giderilmedi mi' der. Bir hadiste geçtiği gibi, (dünyada gösteriş için ilim ve amel yapanlara kıyamet günü), *'Size bir sevap yok; siz dünyada ücretinizi aldınız'* denir."[318]

Bu sebepten muhlisler ibadetlerini günahları gibi gizlemişlerdir. Çünkü kıyamet gününde yalnızca Allah rızası için olan ibadetlerden başkası kabul edilmez. Muhlis kimseler, Allah Teâlâ'nın evi Kâbe'yi ziyaret etmek için Mekke'ye yönelen hacılar gibidirler. Yanlarında halis Mağrib altını bulundururlar. Zira bilirler ki bu beldede düşük ayarlı ve sahte para geçmez. İnsanların kıyamet gününden daha âciz kalacakları bir gün yoktur. Bugün salih amel işlemeyen, o gün geldiğinde zarara girer ve hiç kimse ona yardım edemez. Kişi, ibadetini görenin insan ile hayvan olmasının arasında bir fark bulmadıkça riyadan kurtulamaz.

318 Benzer bir hadis için bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/115.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Riyanın en azı ve en gizlisi şirktir"[319] Yani, riya Cenâb-ı Hakk'a ibadette ortak koşmaktır. Kişi yaptığı ibadetleri Allah Teâlâ'nın bilmesini yeterli bulmayınca, başkalarının görmesi onun ibadetlerine etki eder.

İnsanların Duymasına Rağmen İbadetin Sıhhati

İbadetlerini başkalarının bilmesiyle sevinen kimse, riyadan kurtulmuş değildir. Fakat Hak Teâlâ'nın rızasına yol bulduğu için sevinen bunun dışındadır. Bu da dört şekilde olur:

Birincisi: Kişinin kastı, taatini gizlemek ve onu Allah için ihlâsla yapmaktır. Fakat halk onu öğrendiğinde, bilir ki Allah onları bundan haberdar etti ve hallerinden güzel olanı ortaya çıkardı. Bundan, Allah Teâlâ'nın ona iyilikte bulunduğunu, kendisine rahmet nazarıyla baktığını ve bu şekilde ona ihsanda bulunduğu sonucuna varır. Çünkü o, yaptığı taati de kötülüğü de gizlemektedir; sonra Allah Teâlâ onun günahını gizleyip taatini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda onun sevinci, insanların övmesinden ve onların kalplerinde mevki edinmesinden değil, Allah'ın ona güzel nazarından olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

"De ki: Ancak Allah'ın lutfu ve rahmetiyle, evet işte bunlarla sevinsinler. Bu, onların (dünya malı olarak) biriktirdiklerinden daha hayırlıdır" (Yunus 10/58).

İkincisi: Allah Teâlâ'nın dünyada onun güzel halini ortaya çıkarıp çirkin halini gizlemesinden, O'nun ahirette de aynı şekilde yapacağına delil çıkarır. Bu hale sevinerek, "Cenâb-ı Hakk'ın benim kötü işlerimi dünyada açığa vurmaması, ahirette de gizleyeceğine işarettir. Çünkü Allah Teâlâ, bu dünyada bir kulunun günahını örtüp, diğer âlemde onu rezil etmekten daha kerimdir" der.

Üçüncüsü: İbadetini bilenlerin kendisi gibi taate uyacaklarını, ebedî saadete kavuşacaklarını düşünür. Bu yolla sevaba nail olacağı için

319 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/36. Benzer bir hadis için bk. İbn Mâce, Fiten, 16 (nr. 3989); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/4; 3/270

mutlu olur. Çünkü kendisi ibadetini gizlemek istemiş, elinde olmadan da açıkça sevaba kavuşmuştur.

Dördüncüsü: Kendisinin taatini duyanlar, kendisini (Allah için) överler. O da, onların bu övgüleriyle Allah Teâlâ için bir taat yapmalarından, itaat edeni sevmelerinden ve kalplerinin taate meyletmesinden dolayı sevinir. Yoksa o kimselerin yanında mertebe elde ettiği için sevinmez. Bunun da alameti, kişinin başkalarının taatini duyunca, kendi yapmış gibi sevinmesidir.

Ameli Bâtıl Kılan Riya

Riya tehlikesi ya ibadetten önce ya ibadetten sonra ya da ibadet sırasında olur. İbadetten önce olan riya, ibadeti boşa çıkarır. Zira niyette ihlâs şarttır. İbadetten önce meydana gelen bu riya ile ihlâs gider. Fakat eğer riya ibadetin aslında olmayıp vasfında olursa, mesela kişi riya sebebiyle namazı ilk vaktinde kılıyorsa ve tek başınayken de (ilk vaktinde kılmayıp) namazın aslını terketmiyorsa, ilk vaktin sevabı bâtıl olur. Ancak sahih olan namazın aslı doğrudur. Çünkü namazın aslında niyeti Allah içindir.

Nitekim gasbedilen bir evde namaz kılan kişi âsi olsa da farzı eda etmiş olur. Namazın kendisinde âsi olmuş olmaz. Burada da riyakâr, namazın kendisinde değil, vaktinde riya yapmış olur. Eğer namazı ihlâs ile kılar da sonra aklına riya gelirse ve bunu açığa vurursa kıldığı namaz boşa gitmez, fakat bunun cezasını çeker.

Rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh], bir adamın, "Bu gece Bakara sûresini okudum" dediğini işitince ona, "Senin ondan nasibin işte budur" dedi.

Rivayet edildiğine göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], kendisine, "Yâ Resûlallah, ben bütün sene oruç tuttum" diyen bir adama,

"Sen (sünnete uygun ve kabul edilen bir) oruç tutmadın, (yiyip de) iftar da etmedin"[320] buyurdu.

320 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 153. Benzer bir hadis için bk. Müslim, Sıyâm, 36 (nr. 196).

Hadisin râvilerinden İbn Hayve demiştir ki: "Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] ona böyle söylemesinin tek sebebi, adamın amelini açıklamasıdır."

Bize göre işin doğrusu şudur: Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] ve İbn Mesud'un [radıyallahu anh] böyle buyurmaları, o kimsenin bu sözlerle ibadetteki riyadan kurtulamadığını anladıklarındandır. Fakat ibadetleri riya için olmazsa sahih olur ve tamam olan bir ibadet sonradan bâtıl olmaz. Bu hadis-i şerifin manasını açıklarken, "Ara vermeden her gün oruç tutmak yasaklanmıştır" demişlerdir.

İbadet sırasında olan riya eğer niyetin aslına galip geliyorsa, o ibadet bâtıl olur. Mesela bu kimse, seyirlik bir şey olduğunda veya kaybettiği bir şeyi hatırladığında yalnız başına bulunduğunda namazını bozardı. Burada ise utancından namazına devam ediyor. Bu namaz bâtıl olur. Çünkü ibadet niyeti gitmiştir. Burada durması insanlar içindir. Fakat niyetin aslı yerinde kalırsa; buna rağmen insanların görmesine de sevinirse, namazı iyi kılarsa, bu riya ile âsi olsa da bize göre namazı bozulmaz. Ancak bir kimse onun ibadetini görür de bundan dolayı yüzünde memnuniyet ve sevinç ifadesi oluşursa, Hâris el-Muhâsibî [rahmetullahi aleyh], bundan daha basit olan bir durumda, riyanın ameli iptal edeceği görüşüne varmıştır. O der ki:

"İbadetinin insanlar tarafından bilinmesine sadece sevindiğinde yani içinde itibar ve mevki sevgisi gibi bir sevgi oluştuğunda, insanlar bu konuda farklı görüşlere sahiptir. Bir grup, bunun ibadeti iptal edeceğini söylemiştir. Çünkü o, ilk kararını (Allah için ibadet niyetini) bozdu, insanların övgüsüne yöneldi, amelini ihlâsla tamamlamadı. Amel ancak sonucuyla tamamlanır."

Muhâsibî [rahmetullahi aleyh] daha sonra demiştir ki: "Eğer kalbe gelen riya düşüncesi, amelde ilave bir şey yaptırmamışsa onun ameli iptal edeceğini söyleyemem, fakat emin de olamam. İnsanlar ihtilaf ettikleri için bu konuda durdum (kesin bir karar vermedim). Kalbimde galip olan görüş ise, amelini riya ile tamamladığında, onu iptal edeceğidir."

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh], "Bunlar (ihlâs ve riya peş peşe gelen) iki ayrı haldir. Birincisi Allah için olunca, ikincisi ona zarar vermez" demiştir.

Yine rivayet edildiğine göre, bir adam, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem],

"Yâ Resûlallah, ben amelimi gizli yapıyorum, onun bilinmesini istemiyorum, fakat (bir şekilde) bilinince de hoşuma gidiyor (bunun durumu nedir?)" deyince, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

لَكَ أَجْرَانِ أَجْرُ السِّرِّ وَأَجْرُ الْعَلَانِيَةِ

"Senin için iki mükâfat vardır; biri amelini gizli yapmanın mükâfatı, diğeri de duyulmasının (ve örnek alınmasının) mükâfatı"[321] buyurdu.

Hasan-ı Basrî'nin [rahmetullahi aleyh], "Ona bir zarar vermez" sözü, "Ameli terketmez; o, Allah Teâlâ'nın rızasını istediği müddetçe, kalbine gelen riya düşüncesi ona zarar vermez" demektir. Yoksa, Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh], "İhlâstan sonra riyaya niyet ettiğinde bu ona zarar vermez" demedi. En doğrusunu yüce Allah bilir.

Kalpteki Riya Hastalığının İlacı

Riya büyük bir hastalıktır, tehlikesi de oldukça fazladır. Bu hastalığın tedavisi farzdır. Tam bir ciddiyet olmayınca riya hastalığının tedavisi mümkün olmaz. Zira bu, kalple birleşen, kalbe tam manasıyla yerleşen bir hastalıktır. Bu hastalığın zor tedavi edilmesinin sebebi şudur: Kişi, çocukluk döneminden itibaren insanların birbirlerine riya yapıp zâhirlerini süsleyerek güzel göründüklerine şahit olduğundan, bu mana onun kalbinde tabiat halini alır ve günden güne güçlenmeye başlar.

Bu durum akıllı bir insan oluncaya kadar böyle devam eder. Aklı olgunlaşınca bu işin zararlı olduğunu anlar. Fakat o huy artık âdet halini almıştır ve hâkim konuma geçmiştir. Onu yok etmek oldukça zor

321 Tirmizî, Zühd, 49 (nr. 2384); İbn Mâce, Zühd, 25 (nr. 4226).

olur. Hiç kimse bu hastalıktan kurtulamaz. Bununla mücâhede etmek herkese farz-ı ayındır. Tedavide iki makam vardır.

Birinci Makam: Müshil alıp bâtından riyanın kökünü kazımaktır. Bu da ilim ve amel karşımıyla olur.

İlim ilacı: İnsan yaptıklarından lezzet aldığı için bunları zaruri olarak görür. Sonunda ise zararına dayanamayacağını bilirse ondan kolayca el çeker. Mesela balda öldürücü zehir olduğunu bilen, balı çok sevse de onu yemez. Riyanın aslı makam ve itibarı sevmekse de bunun üç ana kökü vardır: Birincisi övülmeyi sevmek; ikincisi kötülenmekten ve ayıplanmaktan korkmak; üçüncüsü insanlara tamah etmek.

Bir A'rabî, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Yâ Resûlallah, bir adam hamiyet için (yani alt edildi ve mağlup oldu denilerek yerilmek istemediği için), bir diğer adam mekânının (yiğitliğinin) görülmesi için, bir diğer adam da adının anılması için savaşıyor (bunların durumu nedir?)" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ

"Kim, Allah'ın kelimesinin (adının ve dininin) en yüce olması için savaşırsa o, Allah yolundadır"[322] buyurdu. Yiğitliğinin görülmesini istemek, mevki lezzetini ve kalplerde itibar kazanmayı talep etmektir. Adının anılması da dil ile övülmektir (Hepsi riyanın asıl sebebidir).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَنْ غَزَا لَا يَبْغِي إِلَّا عِقَالًا فَلَهُ مَا نَوَى

"Kim gazâya katılır da tek maksadı bir deve bağı olursa, onun için niyet ettiği şey vardır."[323] Bu, dünya malına tamah etmeye işarettir.

O halde riya bu üç kökten peyda olur. Fakat insanların methini çok istemeyi kırmak gerekir. Kıyamet gününde insanların ve meleklerin

322 Buhârî, İlim, 45 (nr. 123); Müslim, İmâret, 42 (nr. 149, 150).

323 Nesâî, Cihâd, 23 (nr. 3138); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/315.

önünde rezil duruma düşecek olmayı ve bir münâdinin şöyle seslene-ceğini düşünmelidir:

"Ey riyakâr, ey günahkâr, ey sapkın! Cenâb-ı Hakk'a taati, insanla-rın senden bahsetmesine satmaktan utanmadın mı? İnsanların gönül-lerini gözetmekten, Allah Teâlâ'nın rızasına kavuşmamaktan, O'ndan uzaklaşıp kullara yaklaşmayı tercih etmekten, insanların rızasını, Hak Teâlâ'nın rızasından çok sevmekten, kulların övmesi ile seni yaratanın seni ayıplamasına razı olmaktan hayâ etmedin mi? Allah Teâlâ'nın in-dinde senden alçak kimse yoktur! İnsanların rızasını arayıp Rabbü'l-â-lemîn'in gazabından korkmadın!"

Akıllı bir kimse o gün rezil olacağını düşünürse, insanların övme-sinin kendisine yardımcı olmayacağını anlar. Üstelik bu durum yaptığı ibadetler sevap kefesine konduğunda ağır gelecekken, riya ile kaldırılıp günah kefesinin ağır basmasına sebep olur. Bu riyayı yapmamış olsaydı ahirette peygamberlerin ve velilerin yakınlığına kavuşurdu. Şimdi bu riya ile azap meleklerinin eline düşmüş, onlara uzak kimselerle birlikte olmuştur. Çünkü böyle biri ibadetlerini insanların rızası için yapmıştı. Halkın rızası ile saadet elde edilemez. Biri memnun ve razı olunca, diğe-ri memnun olmaz. Biri överse, diğeri yerer. Herkes kendisini övse bile, insanların eli ile ne rızkı ne ömrü ne de dünya ve ahiret saadeti artar. Kalbi çeşitli yönlere dağıtmak, böylesi bir maksat için azap ve gazap tehlikesine atılmaktan büyük cahillik olur mu? Bu türlü düşünceleri her an kalpte tazelemeli ve kalbi daima uyanık tutmalıdır. Tamahın ilacını, mal sevgisi bölümünde zikretmiştik. Kişi daima kendi kendine, "Bu ta-mah ettiğin şey hâsıl olmaz; olsa bile zillet ve minnetle olur!" demelidir.

Kul, eğer Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanırsa, Hak Teâlâ insanların kalbini ona bağlayıp isteklerini kolaylıkla verir. Eğer Allah Teâlâ'nın rıza-sını kazanmazsa rezillikleri açığa çıkar, bütün kalpler ondan nefret eder.

Ayıplanmanın ilacı kendine şöyle demekle olur: "Eğer Hak Teâlâ'nın katında övülüyorsan insanların ayıplaması sana zarar ver-mez. Şayet Cenâb-ı Hakk'ın indinde ayıplanıyorsan, onların övmesi sana fayda vermez. Eğer ihlâs yolunu seçip kalbini insanların dediko-

dusundan temizlersen, Rabbü'l-âlemîn bütün kalpleri senin sevginle süsler. Şayet ihlâs yolunu seçmeyip kalbini perişanlıktan kurtarmazsan, kısa bir zaman içinde kalbinin riya ve nifakı anlaşılıp korktuğun ayıplanmaya düşersin ve Allah Teâlâ'nın rızasını kaçırırsın. Kalbini ihlâsa hazırlayıp tek kalpli ve tek fikirli olursan, insanların kalbini gözetmekten kurtulursun, ilâhî feyizlerin nurları daima senin kalbine vâsıl olur, sonsuz ikram ve inâyetlerin ardı arkası kesilmez. Bunun dışında ihlâs ve ihlâstan lezzet alma yolu da açılır."

Amel ilacı: Kişi hayır ve ibadetlerini bir kimsenin günah, kusur ve ayıplarını gizlemesi gibi gizler. İbadetini yalnızca Allah Teâlâ'nın bilmesi ile kanaat eder. İlk zamanlar bu zor olur. Fakat gayret gösterince kolaylaşır, ihlâs ve münâcât lezzetini tadar. Hatta öyle bir hale ulaşır ki insanlar görseler de o insanları görmez, bilmez ve düşünmez.

İkinci Makam: Riya düşüncelerini teskin etmektir. Kişi mücâhede ile insanların malına tamahtan ve halkın methetmesinden kurtulmuş ve hepsini aşağı görmüş olsa da şeytan ibadet sırasında riya düşünceleri akla getirir:

Birinci düşünce, ibadetini insanların duymasını ve bilmelerini ummaktır.

İkincisi, içinde bir rağbet doğup insanların yanında bir değeri olduğunu düşünmektir.

Üçüncüsü, arzu ve rağbetin kabulü yoluyla bunun hakikatini bilmeyi azmetmektir.

Birinci düşünceyi ortadan kaldırmak için gayret edip, "İnsanların bilmesinin benim için ne önemi var! Cenâb-ı Hak biliyor. Benim için O'nun bilmesi yeterlidir. Benim insanlarla işim yok!" demelidir. Eğer ikinci düşünce insanların kabulü ile harekete geçiyorsa, yukarıda zikrettiğimiz riyanın âfetlerini düşünerek, "İnsanların rızasının Allah Teâlâ'nın reddetmesine ve gazabına bir faydası olmaz!" demelidir. O rağbetin karşısında bir aşağılama ve ayıplama meydana gelinceye kadar devam etmelidir. Zira şöhret sevdası, kişiyi insanların rızasını elde

etmeye çağırır, bu ayıplama ve kerih görme de kişiyi bunu yapmamaya zorlar. Kişinin kendisini kerih görmesi baskın hale gelince nefis de ona uyar.

Bu üç tehlike karşısında yapılacak üç iş daha vardır:

Birincisi, Allah Teâlâ'nın lânet ve gazabında olacağını bilmektir.

İkincisi, marifetten doğan nefrettir.

Üçüncüsü, riya düşüncesini atıp defetmektir.

(Demek ki riyayı reddetmede üç şey gereklidir: Marifet, nefret ve kaçınma).

Bazan riya arzusu kişinin gönlüne o kadar galip gelir ki marifete ve sakınmaya kalpte yer kalmaz. Kişi riya âfetlerini bilse de bu marifet ve kötü görmeyi elde edemez. Böyle olunca da şeytanın dediklerini yapmaya başlar. Bu şöyle olur: Kendisini hilim üzere tutar ve hışmın âfetlerini bilir. Vakti gelince hışım baskın gelir ve her şeyi unutur. Bazan marifet bulunur ve onunla riyayı bilir, fakat arzu kuvvetlenince bunu kötü göremez hale gelir. Yine bazan kötü görür, fakat onunla arzular kalkmaz, defedilemez ve insanların rızasına meyleder.

Pek çok âlim vardır ki kendisini hüsrana uğratacağını bilse de riya ile konuşur ve tövbeyi tehir eder. O halde riyayı defetmek, onu kötü görmenin kuvvetine göredir. Kötü görmenin derecesi ise marifetin ölçüsüne göredir. Marifetin kuvveti de imanın kuvvetine göredir. Bunlara yardım meleklerden olur. Riya ise dünyevî arzuların kuvveti miktarınca olur ve riyanın yardımcıları da şeytanlardır. İşte insanın kalbi birbiriyle savaşan iki ordu arasında kalmış gibidir. Üstelik her iki tarafın askerine de benzer durumdadır. Hangisine daha fazla benzerse, onun etkisinde daha fazla kalır, ona daha çok meyleder ve diğer benzemeyi aradan kaldırmış olur. Nitekim kul namaza başlamadan evvel kendisine ya melek sıfatı ya da şeytan sıfatı galip olur. İbadet sırasında riya düşüncesi olunca ezelî takdirde hangi hal galip gelirse ona yönelir, -melek ahlâkına ya da şeytan ahlâkına- hangi taraf kısmet olmuşsa himmet atı o yöne koşar.

Riya Vesvesesini Ortadan Kaldırmak

Kişi riya arzusuna karşı çıkıp bu kötü sıfatı kalben kötü görmesine rağmen tabiatında riya isteği ve vesvesesi kalırsa bundan mutlu olmalıdır. Bu düşüncelerden dolayı sorumlu da değildir. Çünkü bu insanın tabiatındandır. İnsana, tabiatında olanı ortadan kaldırması emredilmemiştir. Emredilen onu yenmesi, hâkim olması ve zaptederek kendisini cehenneme atmamasıdır. Kişinin nefsinin dediğini yapmayacak kuvveti elde etmesi, ona hâkim olduğunun ve zaptettiğinin delilidir. Kul olmanın insana yüklediği sorumluluk için bu kadarı yeterlidir. O arzu ve isteği kötü bulmak, o arzunun kefâretidir. Bunun delili şudur:

Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] ashabı, kendisine gelerek,

"Kalbimize öyle şeyler geliyor ki gökten düşüp kuşların bizi parçalaması yahut rüzgârın bizi uzak yerlere savurması bizim için onu söylemekten daha sevimlidir" diye şikâyette bulundular. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onlara,

أَوَقَدْ وَجَدْتُمُوهُ؟

"Gerçekten (içinizde) bu hali buldunuz mu?" diye sordu, ashap,

"Evet" dediler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

ذَلِكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ

"Bu (düşünceden rahatsız olmanız) apaçık imandır"[324] buyurdu.

Ashabın o vesveseleri Allah Teâlâ hakkındaydı. Apaçık iman, o vesveseleri kötü bulmaktır. Yoksa Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem], "Apaçık iman" sözüyle vesveseyi kastetmesi imkânsızdır. O düşünceleri kötü bulmak, onların kefâreti olunca, insanların vesvesesi ile ilgili olanların, kerih görmekle yok olacağı daha açıktır. Fakat şeytan, bir kimsede nefsine karşı muhalefet ve şeytanın verdiği vesveselere mücadele kuvvetini görürse ona haset eder ve ona, kurtuluşunun bu vesvesede şeytanla mücadele etmesinde olduğunu gösterir. O müca-

324 Müslim, İmân, 60 (nr. 209); Ebû Davud, Edeb, 118 (nr. 5111); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 149.

dele ile meşgul olma ise kalpten münâcât lezzetini alıp götürür. Bu da yanlış bir davranış olur. Bu halde dört derece vardır:

Birincisi: Kişi onunla mücadele ederken zamanını harcar.

İkincisi: Kişi onu yalanlamakla, kovmakla ve kalpten münâcât etmekle yetinir.

Üçüncüsü: Kişi onu yalanlamak ve kovmakla da uğraşmaz. Çünkü bununla da biraz zaman geçireceğini bilir. İltifat etmeyip münâcâtla meşgul olur.

Dördüncüsü: Kişi ihlâs için çok uğraşır, çok gayret eder. Zira şeytanın bundan dolayı öfkeleneceğini, kendisine yüz vermeyeceğini bilir. Kişinin bu manada en yüksek derecesi de budur. Çünkü şeytan ondan bunu görünce ümidini keser. Bunların misali dört kişiye benzer. Bu dört kişi, fayda görmek, fazileti elde etmek, hidayeti ve doğruyu bulmak için bir ilim ve hadis meclisine yöneldiler. Sapık ve bid'atçı biri, onların bu haline haset etti ve onların hakkı tanımalarından korktu.

Onlardan birine gelerek ona mani olmak ve gittiği yerden çevirmek istedi, onu sapık bir meclise çağırdı. O yanaşmadı. Bid'atçı onun kabul etmediğini görünce, kendisiyle mücadele etmeye başladı. Adam da faydalı olacağını zannederek onu sapıklığından çevirmek için kendisiyle meşgul oldu. Zaten sapık adamın gayesi bu idi; onu geciktirdiği kadar hayırlı meclisten mahrum bırakmaktı.

İkinci adam yanına gelince, bid'atçı onu da ilim meclisine gitmekten nehyetti, biraz durmasını istedi, o da durdu. Sapık adam onun kendisini defetmek için bu kadarcık durmasından (ve ilim meclisine gecikmesinden) memnun oldu.

Üçüncü adam bid'atçının yanından geçti, ona hiç iltifat etmedi, onu defetmekle ve kendisiyle mücadele ile meşgul olmayıp yoluna devam etti. Bid'atçı ondan tamamen ümidini kesti.

Sonra dördüncü adam bid'atçının yanından geçti, onun için durmadı, hatta onu öfkelendirmek için yavaş gitmeyi terkedip (ilim meclisine) hızlıca yürümeye başladı.

Eğer bunlar bid'atçı ile tekrar karşılaşırlarsa, bid'atçı sonuncu hariç diğerlerini tekrar ilim meclisinden alıkoymaya çalışabilir fakat dördüncünün acele ederek ilim meclisine gidip daha fazla istifade etmesinden korkarak ona yanaşmaz.

Yapılan Taatleri Açıklamakta Ruhsat

Taati gizli tutmanın faydası, riyadan kurtulmak içindir. Fakat bunun yanında yapılan taati açıklamakta da büyük faydalar vardır. Bu da insanların kendisine uyması ve onları iyi işler yaptırmaya sevketmektir. Bunun için Allah Teâlâ, gizli ve açık ameli överek şöyle buyurmuştur:

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ

"Eğer sadakaları açıktan verirseniz ne âlâ! Eğer onu fakirlere gizlice verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır" (Bakara 2/271).

Rivayet edildiğine göre, ensardan bir zat, (Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] sadaka vermeye teşviki üzerine) elinde bir kese ile geldi. Diğer insanlar onu görünce, ikramda bulunmaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنِ اتَّبَعَهُ

"Kim, (İslâm'da) güzel bir çığır açar ve onunla amel edilirse, o kimseye kendi yaptığının mükâfatı ve ona tâbi olanların mükâfatının bir misli verilir"[325] buyurdu.

Bunun gibi cihada veya hacca gidecek kimse daha önce hazırlık yapar, akraba ve komşularına uğrar, başkalarını da teşvik için onlarla görüşürse veya gece namaz kılarken, başkalarının da uyanması için sesini yükseltirse iyi olur. O halde kişi eğer riyadan emin ise taatini açıktan yaparak başkalarının da kendisine uymasına sebep oluyor ve kendilerini teşvik ediyorsa bu davranışı oldukça değerlidir. Fakat yapacağı davranış kendisinde riya arzusunu tahrik edecekse, başkalarının rızasının

325 Müslim, Zekât, 20 (nr. 69); Tirmizî, İlim, 15 (nr. 2675); Nesâî, Zekât, 64 (nr. 2553); İbn Mâce, Mukaddime, 14 (nr. 203).

ona hiçbir faydası olmaz. Böyle bir durumda ibadeti gizli yapmak daha iyi olur. O halde ibadeti açıktan yapmak isteyen kimse, başkalarının kendisine uyabileceği bir yerde bunu yapmalıdır. Zira bir kimse olur evindekiler ona uyar, çarşıdakiler uymaz. Yine bir kimse olur çarşıdakiler ona uyar, fakat evindekiler uymaz. Bir de kişi daima kalbini murakabe etmelidir. Çünkü, çoğu zaman arzu kalpte örtülü olur ve helâke götürmek için, başkalarının kendisine uyması için ibadeti açıktan yapmayı bahane eder. Zayıf kimse, yüzmesini bilmeyen ve boğulmak üzere olan birinin elini tutup da onunla birlikte boğulan kimseye benzer. Kuvvetli kimse ise mahir bir yüzücü olur, kendisini kurtardığı gibi, başkasını da kurtarır. Bu, peygamberlerin ve velilerin derecesidir. Fakat herkesin bu konuya aldanmaması gerekir. Gizli tutulması gereken ibadetleri âşikâr etmemelidir. Bunda doğruluk alameti şudur:

Eğer ona, "Sen amelini gizle, tâ ki insanlar senin akranından başka bir âbide uysunlar. Amelini gizlemende senin için açıktan yapmak gibi sevap vardır" denildiğinde, kalbi, kendisine uyulan biri olmaya meylederse o, amelini açıklayan biridir; onu buna sevkeden ise riyadır; yoksa sevap kazanmak, insanların kendisine uyması ve onları hayırda teşvik etmek değildir. Çünkü onlar, başkasına bakarak da hayra rağbet ederler. Hem amelini gizlemekte onun sevabı daha çok olur. Eğer halkın görmesini dikkate almıyorsa, kalbine ne oluyor ki amelini açıklamaya meylediyor?

Taati açık tutmanın diğer bir yolu da kişinin taatten sonra yaptıklarını anlatmasıdır. Bundan nefsi lezzet alır. Ballandırarak anlatır. Böyle olunca kişinin dilini koruması, ibadet ve taatini izhar etmemesi vâcip olur. İnsanların övmesi ya da ayıplaması, kabul veya reddetmeleri kişinin nazarında bir oluncaya kadar ibadetini âşikâr etmemelidir. Bu konuda kalpleri kuvvetli olanların pek çok sözü vardır:

Sa'd b. Muâz [radıyallahu anh] demiştir ki: "Müslüman olduktan bu yana kıldığım bir namazda, namazın dışında bir şey düşünmedim. Katıldığım bir cenazede, onun söylediğinden ve onun hakkında söylenenden başka bir şey düşünmedim. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir söz söylediğinde onun muhakkak hak olduğunu bildim."

Ömer b. Hattâb [radıyallahu anh] demiştir ki: "Hakkımda hangisinin daha hayırlı olduğunu bilmediğim için, sabaha darlık içinde mi yoksa genişlik içinde mi çıktığıma aldırış etmedim."

Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki: "Sabaha (zengin fakir, sağlam hasta) hangi halde çıktıysam, ondan başka bir halde olmayı temenni etmedim."

Ebû Süfyân [radıyallahu anh], vefat edeceği zaman, ailesine, "Bana ağlamayın, ben, müslüman olduktan bu yana bir günah işlemedim" demiştir.

Ömer b. Abdülaziz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Allah benim için ne takdir etmişse ona razı oldum, benim için ondan başkasını takdir etmesini istemedim. Benim için Allah'ın takdirinin tecellileri içinde bulunmaktan başka bir arzu yoktur."

Yüce Mevlâ'nın işlerinde kimsenin anlayamayacağı hikmetler vardır. Her kötülüğün altında bizim anlayamayacağımız nice iyilikler bulunur. Riyakârı mahveden riyada bile insanlar için nice iyilikler vardır. Zira birçok kimsenin riya ile yaptığı işleri, başka kimseler ihlâsla yapıyor zannederek onlara uyar ve o güzel işleri yapmaya başlar.

Rivayet edilir ki insanlar sabaha yakın Basra sokaklarından geçerken, evlerinde gece namazında yüksek sesle Kur'an okuyan kimseleri işitir ve iştiyakla onları dinlerlerdi. Basralı biri riyanın incelikleri (ve tehlikeleri) hakkında bir kitap yazdı, onu okuduklarında, gece Kur'an okuyanlar Kur'an okumayı, insanlar da onlara rağbeti terkettiler. Bunun üzerine, "Keşke şu kitap yazılmasaydı" diyorlardı.

Riyakârın riyası bilinmediğinde, onun ibadetini açıktan yapmasında başkası için pek çok hayır vardır. Hadislerde nakledildiği gibi, Allah Teâlâ bu dini, fâcir bir adamla ve ahirette hayırdan bir nasibi olmayan kimselerle kuvvetlendirir.[326] Kendisine uyulan bazı gösterişçiler de onlardandır.

326 Hadis için bk. Buhârî, Megâzî, 39 (nr. 4204); Müslim, İmân, 47 (nr. 178).

Günahı Gizlemekte Ruhsat

İbadeti açıktan yapmak ya da anlatmak riya olabilir. Fakat günahı gizli tutmak yedi yönden uygundur:

Birincisi: Allah Teâlâ, "Fısk ve günahınızı gizleyin" buyuruyor. Bu konuda Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

مَنِ ارْتَكَبَ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الْقَاذُورَاتِ فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللهِ

"Kim şu pis işlerden (haramlardan) bir şey işlerse, Allah'ın gizlediği şekilde onu gizlesin."[327]

İkincisi: Günahın bu dünyada gizli kalması, diğer âlemde de örtülü kalacağını müjdeler.

Üçüncüsü: Kişi, insanların ayıplaması sebebiyle kalbinin meşgul olacağından, ibadetinin karışık ve kalbinin dağınık olacağından korkar.

Dördüncüsü: Kişinin kalbi insanların kınamasından ve kötülemesinden incinir. Bu da insanın tabiatında olan bir şeydir. Ayıplanmaktan incinmek ve bundan sakınmak haram değildir. Kınanmayı ve övülmeyi bir tutmak tevhid makamının sonundadır ve herkes bu dereceye ulaşamaz. Fakat ayıplanmak korkusuyla ibadet ve taatte bulunmak câiz olmaz. Çünkü ibadet ve taat yalnızca yüce Mevlâ için yapılır. Övülmemeye ve methedilmemeye sabretmek kolaydır, ancak kınanmaya sabretmek oldukça zordur.

Beşincisi: Kişi günahını söylerse, öldürüleceğinden ya da eziyet göreceğinden korkar. Had cezası gerekse de kişinin günahını gizlemesine ve tövbe etmesine şeriat da izin vermiştir. O halde başkasının şerrinden, zararından sakınmak adına günahı gizlemek câizdir.

Altıncısı: Kişi insanlardan utanır. Utanmak ise güzel bir ahlâktır ve imandandır. Utanma başka, riya başkadır.

Yedincisi: Kişi günahını söylerse, fâsıkların, günahkârların da kendisi gibi yapacağından, günah işlemeye atılacaklarından korkar. Bu ni-

327 Mâlik, *el-Muvatta*, 2/825; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/383.

yetlerle günahını saklarsa mazur görülür. Niyeti, kendisini başkalarına takva ehli olarak tanıtmak olursa bu riyaya girer ve haram olur. Fakat bir kimsenin bâtını ve zâhiri aynı olursa bu sıddıkların derecesi olur. Bu da şöyledir: Kişi kalbinden hiç günah işlemez. Fakat işler de, "Cenâb-ı Hakk'ın bildiğini kuldan niçin saklayayım?" derse, bu cahillikten ileri gelir ve câiz olmaz. Allah Teâlâ'nın sırrını saklamak farzdır.

Riyadan ve Âfetlere Düşmekten Korkarak Taatleri Terketmek

Taat üç derecedir. Birincisinin başka insanlarla ilgisi yoktur; namaz ve oruç gibi... İkincisi halkla ilgilidir; halifelik, kadılık ve valilik gibi... Üçüncüsü de hem insanlara tesir eder hem de onunla amel edene; vaaz ve nasihat gibi...

Birinci kısım: Namaz, oruç ve hac gibi Allah Teâlâ ile ilgili olan şeylerdir. Riya korkusuyla bunlar asla terkedilmez; farz da sünnet de bırakılamaz. Fakat ibadete başlarken veya ibadet sırasında riya düşüncesi akla gelirse, bunu ortadan kaldırmak için gayret etmelidir. İbadette niyeti tazelemeli, taati insanların görmesi sebebiyle artırmamalı ve eksiltmemelidir. Bununla beraber ibadet niyeti olmayıp tamamen riya olan yerlerdeki ibadet, ibadet olmaz. Fakat niyetin aslı kaldığı müddetçe ibadet bırakılmaz.

Şeytan, senin ibadet etmemeni ister. Bunda başarılı olamayınca da, "İnsanlar seni görüyorlar, bu yaptığın ibadet değil, riyadır!" diye vesvese verir. Hile ile seni ibadetten alıkoymak ister. Eğer onun bu sözlerine iltifat eder de halktan kaçarsan ve hatta yerin dibine bile girersen yine, "İnsanlar, onlardan kaçıp zâhid olduğunu biliyorlar, bu zühd değil riyadır!" der.

O halde kurtuluş yolu şeytana şöyle demektir: "Kalbi insanlara bağlayıp onların sebebiyle taati terketmek de riyadır. İnsanların görmesiyle görmemesi benim yanımda birdir. Âdet edindiğim gibi yaparım ve insanların beni görmediklerini düşünürüm!"

Gösterişçi olmak korkusuyla ameli terkeden kimse şuna benzer: Bir efendi, hizmetçisine içinde karışık maddeler bulunan bir miktar buğday

vererek, "Bunu karışık maddelerden ayır, onu iyice temizle" der. O da, "Ben bununla meşgul olursam, buğdayı tertemiz yapamayacağımdan korkarım" diyerek verilen işi tamamen terkeder. Bu tutum, ihlâs için amelin kendisini terketmektir ki bunun bir manası ve değeri yoktur.

İbrahim en-Nehaî'nin [rahmetullahi aleyh], (yanına biri geldiğinde) mushafı kapatmasına gelince, bu, adamla konuşmayla meşgul olacağını bilmesinden olabilir. Adam yanına girince kıraati terkeder, çıktıktan sonra okumaya yeniden başlar. Bir de o, adamın onu Kur'an okurken görmemesini riyadan daha uzak görmekte ve onunla meşgul olduktan sonra tekrar kıraate dönme azmindedir.

Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Salihlerden birine ağlama hali gelirdi fakat o şöhret korkusuyla onu gülmeye çevirirdi." Bu câizdir. Çünkü zâhiren ağlamayı korumak, içten ağlamak kadar faziletli değildir. Bu bir ibadet değildir ki elini çekmiş, terketmiş olsun.

Yine Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Onlardan (önceki salihlerden) biri yolda giderken, insanlara eziyet verecek bir şeye rastlardı, fakat sırf şöhret korkusundan dolayı onu kaldırıp atmazdı." Bu, hali zayıf olanların hali olup insanların kendisini tanımasından ve ibadetinin saf olmayacağından korkar. Fakat istediği halde bundan sakınmak iyi olmaz. Bilakis yapmalı ve riyayı gidermelidir. Ancak hali zayıf olan ve kurtuluşunu bunda bilen kimse bunun dışındadır. Bu hal ise noksan bir sıfattır.

İkinci kısım: Kadılık, valilik ve halifelik gibi insanlarla ilgili olan şeylerdir. Kişi adaletle iş yaparsa ibadetlerin en faziletlisi, zulümle iş yaparsa büyük günahlardan olur. Adaletli davranacağından emin olmayanın böyle bir vazifeyi kabul etmesi haramdır. Çünkü bundaki zarar oldukça fazladır. Demek ki bu; namaz, oruç, sadaka gibi değildir. Zira bu ibadetlerin kendisinde lezzet yoktur. Bunlardaki lezzet, insanların görmesindedir. Fakat hükümdar olmanın lezzeti büyüktür. Nefis bundan daima büyür. Bu ise kendisinden emin olan kimseye uygun olur. Ancak bir kimse valilik, hükümdarlık ve emîrlikten önce birçok işte kendisini dener de vali ve padişah olunca değişeceğinden ve azlo-

lunacağından çekinirse bu konuda ihtilaf edilmiştir. Bazıları, "Görevi kabul etmelidir. Çünkü bu zan, kuvvetli değildir. Kendisini tecrübe ettiği için ona güvenilir" demiştir. Bize göre işin doğrusu, görevi kabul etmemesidir. Zira adaletle hükmedeceğine söz verirken nefsi naz yapabilir ve hâkim olunca tavırları değişebilir. Böyle bir kimsenin önceden tereddüt etmesi, sonradan değişeceğinin kuvvetle muhtemel olduğuna işarettir. Bunun için sakınmak daha iyidir. Valilik, padişahlık, halifelik ise kalbi kuvvetli kimselerden başkasına ağır gelir.

Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh], Râfi' b. Ömer et-Tâî'ye,

"İki kişiye de olsa emîrlik yapma!" dedi. Daha sonra kendisi halife oldu ve icraata başladı. Bunun üzerine Râfi', ona,

"Sen bana, 'İki kişiye de olsa emîrlik yapma!' demedin mi; şimdi kendin ümmet-i Muhammed'in işini üstlendin" dedi. Hz. Ebû Bekir de [radıyallahu anh],

"Evet, sana öyle söyledim; kim onda adaletli davranmazsa Allah'ın lâneti onun üzerinedir"[328] dedi.

Zayıfın itirazına şu örnek verilebilir:

Yüzme bilip denizde duran bir baba küçük çocuğuna, "Sakın denize yaklaşma!" der. Zira çocuk da babası gibi, "Denize girip de yüzeyim" derse boğulur.

Hükümdarlar zalim olduğunda, kadı ancak onlara yağcılık yaparak, onlar ve onlara bağlı kimseler için bazı hakları ihmal ederek hüküm vermeye güç yetirir. Çünkü bilir ki onların aleyhine hak ile hüküm verecek olsa onu azlederler veya kendisine itaat etmezler. Böyle bir durumda onun kadılığı üstlenmesi uygun değildir. Eğer üstlenirse onlardan hakları talep etmesi üzerine görevdir. Onun azledilme korkusu hakları ihmalde asla bir özür ve ruhsat olamaz. Tam tersine, azledildiğinde kendisinden mesuliyet düşer. Bu durumda o, eğer Allah için hüküm veriyorsa azle sevinmesi gerekir.

328 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 5/21.

Üçüncü kısım: Bu; vaaz, fetva, rivayet ve tedris mansıbı peşinde koşmaktır. Bunda da büyük lezzet vardır. Namaz ve oruçtan daha çok bunda riya bulunur. Bu da velayete yakındır. Aralarındaki fark kişi; şeriatı bildirmek, vaaz vermek ve hadis-i şerifleri öğretmek suretiyle dinleyenlere faydalı olduğu gibi kendisine de fayda verir. Dine davet etmek, riyadan uzaklaştırmaktır. Sultanlık ise böyle değildir. Eğer bu işte riya hâsıl olursa kişi bunu yapmayabilir. Birçok kimse bu yüzden bunu terketmiştir. Kendilerine fetva sorulan pek çok sahabi, soranı başkasına yönlendirirdi.

Bişr-i Hâfî [rahmetullahi aleyh], (âlimlerden dinleyip yazdığı) birçok hadis kitabını gömmüş ve demiştir ki: "Beni hadis rivayet etmekten alıkoyan, (şöhret için) hadis nakletme arzumdur; eğer böyle bir arzum olmasaydı, hadis rivayet ederdim."

Selef içinde mesuliyetten korkanlar, bir yolunu buldukları sürece fetva vermekten kaçınırlardı. Onlar, derlerdi ki:

"Bize falan şu hadisi rivayet etti" sözü, dünyalıktan bir kapıdır. Kim böyle derse o, hal diliyle, "Bana genişlik sağlayın (kapları, meclisi ve kesenin ağzını açın)" demek istiyordur.

Adamın biri, sabah namazını bitirdikten sonra insanlara vaaz etmek için Hz. Ömer'den [radıyallahu anh] izin istedi, Hz. Ömer, onu bundan menetti. Adam,

"Beni insanlara nasihat etmekten mi menediyorsun?" deyince, Hz. Ömer [radıyallahu anh],

"Nefsini şişirerek süreyyaya ulaşmandan (kendini beğenip başının göğe değmesinden) korktum!" dedi. Çünkü onda, vaaz ederek mevki edinmeye ve halkın gönlünü çekmeye rağbet alametleri gördü.

İbrahim et-Teymî [rahmetullahi aleyh], "Konuşmak hoşuna gittiğinde sus, sükût hoşuna gittiğinde konuş" demiştir.

Bizim burada seçtiğimiz yol ise şudur: Muhaddis ve müzekkirler (hadis ve ilim öğretenler) kalplerini yoklamalıdırlar. Konuşmakta Allah Teâlâ'ya ibadet ve taat niyetinin yanında kalpte riya da bulunu-

yorsa konuşmaya devam etmeli, kalpteki asıl niyeti kuvvetlendirmeye gayret etmelidir. Bu, sünnet ve nâfile namazlarına benzer. Niyetin aslı varken riya düşüncesi ile bunlar terkedilmez. Sultanlık ise bunun aksidir. Riya ile karışık olunca, bu göreve yaklaşmamak daha evladır. Çünkü bozuk niyet kalbi çabuk kuşatır. Bunun için Ebû Hanîfe [rahmetullahi aleyh] valilikten kaçınmıştır. Kadılık görevi verdiklerinde de, "Ben bunu da yapamam!" demiştir. Kendisine, "Peki, neden yapamazsın?" diye sorduklarında, "Yapamam, diyorum, eğer doğru söylediğime inanıyorsanız yapamam. Yok, eğer yalan söylüyorsam, zaten yalan söyleyen biri kadı olamaz!" dedi. Oysa o öğretme ve öğrenmeden hiçbir zaman geri durmamış, bu konudan el çekmemiştir.

Sonra, bununla birlikte derim ki: Bir beldede vaazla meşgul olan bir cemaat bulunsa; ondan nehyedildiklerinde ancak bazısı geri durur; onların hepsinin geri durmayacağı ve riyâsetin lezzetini terketmeyeceği mâlumdur. Eğer bir beldede tek vaiz bulunsa, onun konuşması güzel ve zâhirde görüntüsü hoş olduğu için insanlara faydalı olsa ve o, bu haliyle avam halka, vaazıyla ancak Allah rızasını istediği ve dünyayı terkedip ondan yüz çevirdiği hissini verse onu vaazdan menetmeyiz, kendisine, "Vaazla meşgul ol ve nefsinle de mücâhede et" deriz. Şayet o, "Nefsimi ıslah etmeye güç yetiremiyorum" derse, biz yine ona, "Vaazla meşgul ol ve mücâhede et" deriz. Biliriz ki o, vaazı terkedecek olsa insanların hepsi helâk olur. Çünkü onu yapacak başka kimse yoktur. Gayesi mevki (ve itibar) iken ona devam edecek olsa sadece kendi helâk olur. Bize göre, ammenin dininin selâmette kalması, tek kişinin dininin selâmette kalmasından daha sevimlidir. Bunun için o kimseyi topluma feda ederiz ve deriz ki: Herhalde bu kimse, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem], kendisi hakkında,

إِنَّ اللهَ يُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِأَقْوَامٍ لَا خَلَاقَ لَهُمْ

"Şüphesiz Allah bu dini, hayırdan nasibi olmayan kimselerle de kuvvetlendirir"[329] buyurduğu kimsedir.

329 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/45; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/279 (nr. 8885); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 2/268 (nr. 1948); İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 4517.

Böyle vaaz eden, ilim öğretenler de onlardan olur. Bu hususta biz onlara ancak şöyle deriz: "Niyetini düzelt ve verdiğin nasihatten herkesten fazla sen hisse al. Önce Allah'tan kork, sonra insanları korkut!"

Eğer, "Bir âlimin veya vaizin, vaazında insanlara gösteriş yapma derdi olmayan muhlis biri olduğu nasıl bilinir?" diye sorarsan, şöyle cevap veririz:

Doğru niyet, kişinin maksadının insanları Allah yoluna çevirmesi, dünyadan uzaklaştırması ve insanlara karşı şefkatli, merhametli olduğunu belli etmesidir. Bir başkası ortaya çıkar, vaazı daha faydalı olur, insanlar onun sözünü daha çok kabul ederlerse buna sevinmelidir. Nitekim bir kimse kuyuya düşse, kuyunun üzerinde de bir taş bulunsa, merhamet edip de düşeni kurtarmak istese, büyük zahmet ile taşı kaldırırken biri gelip o taşı kaldırsa ve onu bu zahmetten kurtarsa buna oldukça sevinir. İşte bu vaiz sevinmeyince ve kendisinde haset görünce maksadının insanları Allah'a değil, kendisine çağırmak olduğunu bilmelidir.

Diğer bir alameti, meclisinde ekâbirden birileri hazır olunca sözü değişmez, olduğu üslup ve usul üzere devam eder; böylece halka bir gözle bakar.

Bir diğer alameti de, insanları ağlatan, feryat ettiren asılsız sözler söylemez.

Kişi bu ve bunun gibi hususlarda kendisini daima yoklamalıdır. Eğer kendisinde bu manada birtakım kötü sıfatlar görüyor da bunları kötü bulmuyor ve üzerinde düşünmüyorsa o kişi tam bir riyakâr demektir. Kendisinde bir kötülük görürse başka bir niyeti olduğu anlaşılır. Bu durumda da gayretle o niyetin kalbine baskın gelmemesini sağlamalıdır.

İbadet İsteğinin Değişmesi

Çoğu zaman insanların sebebiyle, kişide ibadet sevinci meydana gelir. Kalpte doğan bu sevinç yerinde olup riya değildir. Çünkü mümin daima ibadet yapmayı ister. Fakat bir engelle karşılaşır ve ibadet

edemez. İnsanların yardımıyla ise bu engel ortadan kalkabilir ya da bu sevinç harekete geçebilir. Mesela bir kimse evindeyken eşiyle yatmak veya konuşmak gibi engeller sebebiyle teheccüd namazı kılamazken, başkasının evine gidince bu engeller ortadan kalkabilir ve ibadet için sevinebilir. Yine kişi evde yalnız kaldığı vakit uykusu gelmez ve ibadetle meşgul olabilir. Veyahut da namazla meşgul olan insanları görüp ibadet sevinci coşar ve, "Ben de onlar gibi namaz kılayım, benim sevaba ihtiyacım onlardan az değildir!" der. Ya da bulunduğu bir yerde herkes oruç tutar veya yemek yemeyi sevmez. Oruç tutmak isteği ve sevinci harekete geçer. Yine camide teravih namazı kılanları görür ve yalnız başına iken evde tembelce otururken, onları görünce tembellik ve gevşekliği kalkar, onlar gibi olmak ister. Veya cuma günü herkesi Cenâb-ı Hakk'a ibadetle meşgul halde görür, o da her günkünden fazla olarak namaz ve tesbihe başlar. Bütün bunlarda, o kimse için riya olmaması mümkündür.

Böyle durumlarda şeytan ise ona, "Bunu yapma, insanlar yüzünden ibadete yöneldiğin için riya olur!" der. Bazan da sevinç, hayra rağbetten veya engellerin kalkmasından değil de insanlar sebebiyle olabilir. Şeytan bu defa da, "Yapma!" der. Melekler ise, "Yap, bu arzu sende vardı, fakat bazı engeller önüne çıktı!" derler. O halde bu ikisini birbirinden ayırmak gerekir. Burada ölçü şudur:

Kişi eğer başkaları tarafından görülmese, kendisi onları görse acaba bu sevinç böyle olacak mıydı? Eğer böyle olacaksa istemek ve sevinmek iyidir; yok, eğer değilse, riyadır. O zaman yapmamak daha iyidir. Her ikisi de olursa, yani hem iyiliğe rağbet hem de insanların övmesi bulunuyorsa, hangisinin daha çok olduğuna dikkat edip onu yapmalıdır. Bunun gibi bir âyet-i kerime işitip, insanların ağladığını görüp ağlarsa, yalnız olduğu zaman ise bundan dolayı ağlamazsa bu riya olmaz. Çünkü oradaki insanların ağlamasını görmek, kalbe etki eder. İnsanları üzüntülü görünce, birçok şey aklına gelir ve ağlar. Belki de ağlamanın esası yumuşak ve ince kalpli olmasındandır. Başkalarının duyması için bağırıp feryat ederek ağlamak ise riya olur. Fakat bazan da üzüntü ve eleminden düşüp kalır. Buna rağmen kalkmaya

gücü yettiği halde, "Bunun vecdinin aslı yok!" demesinler diye doğrulmazsa yine riyakâr olur. Halbuki aslında riya yoktur.

Kişinin raks sırasında kuvvetli olduğu halde başkasına dayanıp ağır adımlarla yürümesi, yürümeye dermanı olmadığını ve vecd halinden ayılamadığını göstermek istemesi de riyadır. Yine aklına gelen günahı için istiğfar eder, "eûzü billâh" der. Bunu, işlediği bir günah hatırına geldiği için söyler. Ya da insanları ibadet ediyorken görüp kendi kusurundan dolayı söyler. Böyle durumlarda bu riya olmaz. Fakat düşünceleri her an denetlemek gerekir, zira riya da olabilir. Nitekim bir haberde, *"Riya, yetmiş bölümdür"*[330] denilmiştir.

Düşüncesinde riya olduğunu anlayan bir kimse, kalbindeki kötülüğü Cenâb-ı Hakk'ın bildiğini, (bu niyette bulunduğu sürece de) O'nun gazap ve azabında olacağını hatırlamalıdır. O halde, bu düşüncelerden kurtulmak için gayret etmeli ve bir haberde bildirilen, *"Nifak olan huşûdan Allah'a sığının"*[331] sözünü hatırlamalıdır.

Nifak olan huşû, kişinin bedeninin huşû içindeyken, kalbinin böyle olmamasıdır.

Halis Amel

Namaz ve oruç gibi ibadetlerin ihlâsla yapılması farzdır. Bunlarda riya yapmak haramdır. Bunun yanında kişi mubah işlerden de sevap kazanmak istiyorsa bunda da ihlâs farzdır. Mesela sevap almak için bir müslümanın ihtiyacını görmek adına gayret eden birinin niyeti düzgün olmalı ve o kimseden teşekkür, mükâfat ve karşılık beklememelidir.

Yine bunun gibi bir kimse ilim öğrettiği zaman insanların kendisinin peşinden gidip ona hizmet etmelerini beklerse karşılık beklemiş olur ve sevaba nail olamaz.

---

330 Hafız Irâkî, bunun doğrusunun, *"Riba (faiz), yetmiş bölümdür"* şeklinde olduğunu söylemiş; Zebîdî de riba ile ilgili farklı rivayetleri vermiştir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/206-207).

331 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 143.

Eğer üstat (talebesinden) bir şey beklemez ve onun sevabının bir misli de kendisinin olsun diye ilim öğretmesine karşılık sevaptan başka bir şey kastetmez de fakat öğrenci kendi isteği ile ona hizmet eder o da kabul ederse, bunun onun ecrini iptal etmeyeceğini umarız. Bu, onu (hizmeti için) beklemediği, ondan bunu istemediği ve hizmetini kesecek olsa bunu yadırgamadığı zaman böyledir. Bununla birlikte âlimler ondan sakınıyorlardı. Hatta âlimlerden biri bir kuyuya düştü. Bir grup insan gelip onu yukarı çıkartmak için bir ip sarkıttılar. Âlim, ecrinin zayi olmasından korkarak, onlara yemin ettirdi ve kendisine Kur'an'dan bir âyet okuyan veya kendisinden bir hadis dinleyen kimsenin onlarla birlikte (çıkarma işinde) bulunmamasını istedi.

Şakîk-ı Belhî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Süfyân-ı Sevrî'ye [rahmetullahi aleyh] bir elbise hediye ettim. Onu bana geri verdi. Kendisine,

"Ey Ebû Abdullah, ben senden hadis dinleyen kimselerden değilim ki onu bana geri veresin" dedim. Süfyân,

"Bunu biliyorum; fakat senin kardeşin benden hadis dinliyor; kalbimin kardeşine karşı diğerlerinden daha fazla yumuşamasından korkarım" dedi.

Bir adam Süfyân-ı Sevrî'ye [rahmetullahi aleyh] yüklü miktarda mal getirdi. Adamın babası Süfyân-ı Sevrî'nin yakın dostu idi; Süfyân ona çokça gelir giderdi. Adam, Süfyân-ı Sevrî'ye,

"Ey Ebû Abdullah, babam hakkındaki düşüncen nedir?" diye sordu, Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh],

"Allah babana rahmet etsin; şöyle şöyle (iyi) biriydi" dedi ve onun hakkında övücü şeyler söyledi. Bunun üzerine adam,

"Ey Ebû Abdullah, bu malın bana nasıl ulaştığını bilmektesin; bunu almanı ve onunla ailene destek sağlamanı istiyorum" dedi. Süfyân onu kabul etti. Adam çıkınca, oğluna (bir rivayette kardeşine),

"Ey Mübârek,[332] şuna yetiş ve bana geri getir" dedi. Adam dönünce, ona,

"Malını almanı istiyorum" dedi ve bu isteğini dile getirmeye devam etti, nihayet onu geri verdi. Böyle yapma sebebi, adamın babasıyla kardeşliği Allah Teâlâ'nın rızası içindi. Bundan dolayı onu almayı kötü gördü. Oğlu demiştir ki:

"Adam çıkınca, kendimi tutamadım, ona gelerek, 'Yazık sana, senin bu kalbin hangi şeydendir? Taş mıdır? Kabul et ki (kalabalık) bir ailen yoktur; peki bana acımıyor musun? Kardeşine acımıyor musun? Bizim ailemize acımıyor musun?' dedim ve kendisine epeyce laf söyledim. Bunun üzerine Süfyân-ı Sevrî bana,

"Ey Mübârek, sen onları afiyetle yersin, bana ise ondan hesap sorulur" dedi.

Bunun gibi talebe de öğrendiği ilimden Allah Teâlâ'nın rızasından başka bir şey istememeli, hocasından bir şey beklememelidir. Talebe bazan kendisiyle daha çok ilgilenmesi için yaptığı amelleri hocasına göstermeyi uygun görebilir. Fakat bu yanlış bir davranıştır ve riyanın tâ kendisidir. Talebe hocasına hizmetle, hocasının değil, Allah Teâlâ'nın rızasını istemelidir. Bunun gibi anne babasının rızasını, zâhid ve âbid görünerek almaya değil, Allah rızası için elde etmeye çalışmalıdır. Çünkü diğer türlü günah olur. Kısaca kişi sevap beklediği her şeyi yüce Mevlâ'nın rızası için yerine getirmelidir.

332 Zebîdî'nin kaydına göre, Mübârek, Süfyân-ı Sevrî'nin [rahmetullahi aleyh] oğlu değil, kardeşidir. Tam ismi, Mübârek b. Said b. Mesrûk es-Sevrî el-A'ma, Ebû Abrurrahman el-Kûfî'dir. Doğru sözlü bir zattır ve hicrî 80 senesinde vefat etmiştir. Kendisinden Ebû Davud, Tirmizî ve Nesâî *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*'de hadis rivayetinde bulunmuştur (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/212-213).

DOKUZUNCU BÖLÜM

KİBİR VE UCBUN İLACI

Kibir ve büyüklenmek kötü bir haslettir ve hakikatte Cenâb-ı Hakk'a yapılan bir düşmanlıktır. Çünkü "Mütekebbir" ve "Cebbâr" olan yalnızca O'dur. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde kibir sahipleri yerilmiştir. Yüce Mevlâ buyurmuştur ki:

كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾

"Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler" (Mü'min 40/35).

وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾

"Her inatçı zorba da hüsrana uğradı" (İbrahim 14/15).

وَقَالَ مُوسٰٓى اِنِّى عُذْتُ بِرَبِّى وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾

"Musa da, 'Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim ve sizin Rabb'inize sığındım' dedi" (Mü'min 40/27).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ كِبْرٍ وَلَا يَدْخُلُ النَّارَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ

"Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse cennete giremez! Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan kimse de ateşe girmez."[333]

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

لَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَذْهَبُ بِنَفْسِهِ حَتَّى يُكْتَبُ فِي الْجَبَّارِينَ فَيُصِيبُهُ مَا أَصَابَهُمْ مِنَ الْعَذَابِ

"Adam kibirlenip durur, nihayet adı cebbarlar (zorbalar) arasında yazılır; onlara isabet eden azap ona da isabet eder."[334]

Hz. Davud'un oğlu Süleyman [aleyhimesselâm] bir gün kuşlara, insanlara, cinlere ve hayvanlara, "Çıkın!" dedi. İnsanlardan 200 kişi, cinlerden de 200 tanesi meydana çıktılar. Bindikleri taht üzerinde öyle yükseldiler ki göklerde meleklerin tesbih seslerini işittiler. Sonra alçaldılar; öyle ki Hz. Süleyman'ın [aleyhisselâm] iki ayağı suya değdi. O sırada şöyle bir ses işitti:

"Eğer arkadaşınızın (yani Süleyman'ın) kalbinde (bu saltanattan dolayı) zerre kadar kibir olsaydı, onu yükselttiğimden daha fazla yerin dibine batırırdım."[335]

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

يُحْشَرُ الْجَبَّارُونَ وَالْمُتَكَبِّرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي صُوَرِ الذَّرِّ تَطَؤُهُمُ النَّاسُ لِهَوَانِهِمْ عَلَى اللهِ تَعَالَى

333 Müslim, İmân, 39 (nr. 147-149); Ebû Davud, Libâs, 29 (nr. 4091); Tirmizî, Birr, 61 (nr. 1998); İbn Mâce, Mukaddime, 9 (nr. 59).

334 Tirmizî, Birr, 61 (nr. 2000); İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 198.

335 İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 199.

"Cebbarlar ve mütekebbirler kıyamet gününde karınca sûretinde (küçük ve zelil bir halde) haşredilirler. Allah Teâlâ karşısında horluklarından dolayı insanlar onları çiğnerler."[336]

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِنَّ فِي جَهَنَّمَ وَادِيًا يُقَالُ لَهُ هَبْهَبُ حَقٌّ عَلَى اللهِ أَنْ يُسْكِنَهُ كُلَّ جَبَّارٍ فَإِيَّاكَ يَا بِلَالُ أَنْ تَكُونَ مِمَّنْ يَسْكُنُهُ

"Cehennemde 'hebheb' denilen bir vadi vardır. Bütün cebbarları oraya yerleştirmek Allah üzerine haktır. Ey Bilâl, oraya giren kimselerden olmaktan sakın!" [337]

Hz. Süleyman [aleyhisselâm] buyurmuştur ki: "Hiçbir iyiliğin fayda vermediği günah, kibirdir."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

لَا يَنْظُرُ اللهُ إِلَى رَجُلٍ يَجُرُّ إِزَارَهُ بَطَرًا

"Allah Teâlâ, izârını (uzun elbisesini) kibirle çeken (ve böbürlenerek yürüyen) kimseye (rahmetiyle) nazar etmez."[338]

بَيْنَمَا رَجُلٌ يَتَبَخْتَرُ فِي بُرْدَيْهِ إِذْ أَعْجَبَتْهُ نَفْسُهُ فَخَسَفَ اللهُ بِهِ الْأَرْضَ فَهُوَ يَتَجَلْجَلُ فِيهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Bir adam bürdesi (elbisesi) içinde böbürlenerek yürürken nefsi bundan çok hoşlandı; bu yüzden Allah Teâlâ onu yere batırdı. O, kıyamete kadar onun içinde (ıstırap çekerek) çırpınıp durur."[339]

---

336 İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 224.

337 Dârimî, *es-Sünen*, nr. 2858; İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, 225; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 7213.

338 Buhârî, Libâs, 5 (nr. 5788); Müslim, Libâs, 9 (nr. 48); İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 232.

339 Buhârî, Libâs, 5 (nr. 5789); Müslim, Libâs, 10 (nr. 49).

مَنْ تَعَظَّمَ فِي نَفْسِهِ وَاخْتَالَ فِي مِشْيَتِهِ لَقِيَ اللهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ

"Kim kendi kendine büyüklenir ve yürüyüşünde kibre düşerse, (kıyamet gününde) Allah Teâlâ'nın huzuruna, Allah ona gazaplı olduğu halde çıkar."[340]

Muhammed b. Vâsi' [rahmetullahi aleyh], oğlunun kibirli bir halde yürüdüğünü görünce onu çağırdı ve kendisine,

"Biliyor musun sen kimsin? Annen 200 dirheme satın aldığım bir câriyedir. Babana gelince (kendisini kastederek), Allah onun gibisini müslümanlar içinde çoğaltmasın! (O da hayırsız biridir. Bu durumda senin bu kibrin niyedir!)" dedi.

Rivayet edildiğine göre, tâbiînden Mutarrif b. Abdullah eş-Şehîr [rahmetullahi aleyh], Mühelleb'i ipek bir cübbe içinde kibirlenerek yürürken gördü. Ona,

"Ey Allah'ın kulu, bu, Allah ve Resûlü'nün sevmediği bir yürüyüştür" dedi. Bunun üzerine Mühelleb ona,

"Beni tanıyor musun? (Beni tanıyamadın galiba!)" dedi. Mutarrif de [rahmetullahi aleyh],

"Seni iyi tanıyorum, evvelin (belden) atılmış bir nutfe, sonun kokmuş bir leş, sen de bu ikisi arasında pislik taşıyan birisin" dedi. Bunu duyan Mühelleb, kibirli yürüyüşünü terkederek oradan ayrıldı.

Tevazunun Fazileti

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

مَا زَادَ اللهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلَّا عِزًّا وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللهُ

"Allah Teâlâ, affeden bir kulun ancak izzetini artırır. Bir kimse Allah için tevazu gösterdiğinde Allah muhakkak onu yüceltir."[341]

340 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/118; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 549.

341 Müslim, Birr, 19 (nr. 69); Tirmizî, Birr, 82 (nr. 2029); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/235.

مَا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَمَعَهُ مَلَكَانِ وَعَلَيْهِ حِكْمَةٌ يُمْسِكَانِهِ بِهَا فَإِنْ هُوَ رَفَعَ نَفْسَهُ جَبَذَاهَا ثُمَّ قَالَا: اللَّهُمَّ ضَعْهُ وَإِنْ وَضَعَ نَفْسَهُ قَالَا: اللَّهُمَّ ارْفَعْهُ

"Her insanla birlikte muhakkak iki görevli melek bulunur. Herkesin üzerinde bir gem (bağ) vardır; melekler onu bu gem ile tutarlar. Kul nefsini yücelttiğinde iki melek o gemi çekerler ve sonra, 'Allahım onu alçalt!' derler. Kul (tevazu gösterip) nefsini alçalttığında ikimelek, 'Allahım onu yücelt' derler."[342]

طُوبَى لِمَنْ تَوَاضَعَ فِي غَيْرِ مَسْكَنَةٍ وَأَنْفَقَ مَالًا جَمَعَهُ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ وَرَحِمَ أَهْلَ الذُّلِّ وَالْمَسْكَنَةِ وَخَالَطَ أَهْلَ الْفِقْهِ وَالْحِكْمَةِ

"Zillete düşmeksizin tevazu gösteren, günah olmayan yoldan biriktirdiği malı (hayır yollarında) harcayan, zillet ve meskenet sahiplerine acıyan, fıkıh ve hikmet ehline karışan kimseye ne mutlu!"[343]

Ebû Seleme el-Medenî [rahmetullahi aleyh] babasından, o da dedesinden naklettiğine göre dedesi şöyle demiştir: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] Kubâ'da yanımızda namaz kıldı. Oruçlu idi. İftarını yapacağı sırada kendisine bir bardak süt getirdik, içine bir miktar da bal karıştırdık. Onu ağzına götürüp tattığında balın tadını aldı ve, *"Bu nedir?"* diye sordu. Biz de,

"Yâ Resûlallah, içine bir miktar bal kattık" dedik. Bunun üzerine yere koydu ve şöyle buyurdu:

أَمَا إِنِّي لَا أُحَرِّمُهُ، وَمَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ، وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ، وَمَنِ اقْتَصَدَ أَغْنَاهُ اللَّهُ، وَمَنْ بَذَّرَ أَفْقَرَهُ اللَّهُ، وَمَنْ أَكْثَرَ ذِكْرَ اللَّهِ أَحَبَّهُ اللَّهُ

"Şimdi ben, 'Bu haramdır' demiyorum. Fakat kim Allah için tevazu gösterirse Allah onu yüceltir. Kim, (hal ve hareketleriyle) kibrederse Allah onu

342 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, nr. 12939; İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 75. Benzer bir rivayet için bk. Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 3582; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/82.

343 İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 76; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/229; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, nr. 3340, 4267.

alçaltır. Kim iktisatlı davranırsa Allah onu zengin eder. Kim malını saçıp savurursa Allah onu fakir eder. Kim, Allah'ı çokça zikrederse Allah onu sever."[344]

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], ashabından bir grupla evinde yemek yiyordu. Kapıya bir dilenci geldi, dilencide kendisinden nefret edilen müzmin bir hastalık vardı. Ona izin verildi, içeri girince Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onu dizinin dibine oturttu. Sonra ona, "*Ye*" buyurdu. Kureyş'ten bir adam ondan nefret edip tiksinir gibi oldu. Bu adam onun gibi müzmin bir hastalığa yakalanmadan ölmedi.[345]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

خَيَّرَنِي رَبِّي بَيْنَ أَمْرَيْنِ أَنْ أَكُونَ عَبْدًا رَسُولًا أَوْ مَلِكًا نَبِيًّا فَلَمْ أَدْرِ أَيُّهُمَا أَخْتَارُ وَكَانَ صَفِيِّي مِنَ الْمَلَائِكَةِ جِبْرِيلُ، فَرَفَعْتُ رَأْسِي إِلَيْهِ فَقَالَ: تَوَاضَعْ لِرَبِّكَ فَقُلْتُ عَبْدًا رَسُولًا

"Rabbim beni resûl bir kul olmamla nebî bir melik olmam arasında serbest bıraktı. Ben hangisini seçeceğimi bilemedim. Meleklerden dostum Cibrîl de oradaydı. Başımı kaldırıp ona baktım; o, 'Rabb'in için tevazu göster' dedi. Ben de, 'Resûl bir kul olmayı tercim ediyorum' dedim."[346]

Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya [aleyhisselâm] şöyle vahyetmiştir: "Ben ancak azametim için tevazu gösteren, mahlûkatıma karşı büyüklenmeyen, korkumu kalbine yerleştiren, gündüzünü zikrimle geçiren, nefsini benim için şehvetlerden uzak tutan kimsenin namazını kabul ederim."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

الْكَرَمُ التَّقْوَى، وَالشَّرَفُ التَّوَاضُعُ، وَالْيَقِينُ الْغِنَى

344 İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 77

345 İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 82.

346 İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 85. Aynı konuda bk. Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 2643; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 9/182.

"Asalet takvadır. Şeref, tevazudur. Yakîn (yüce Allah'ın her şeyin yaratıcısı ve rızık vericisi olduğuna şeksiz iman) zenginliktir."[347]

Hz. İsa [aleyhisselâm] demiştir ki: "Dünyada mütevazi olanlara müjdeler olsun. Onlar kıyamet günü kürsülerin üzerinde otururlar. Dünyada insanların arasını ıslah edenlere müjdeler olsun. Onlar, kıyamet günü firdevs cennetine vâris olurlar. Dünyada kalplerini temizleyenlere müjdeler olsun. Onlar, kıyamet günü Allah Teâlâ'ya nazar ederler."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا هَدَى اللهُ عَبْدًا لِلْإِسْلَامِ وَحَسَّنَ صُورَتَهُ وَجَعَلَهُ فِي مَوْضِعٍ غَيْرِ شَائِنٍ لَهُ وَرَزَقَهُ مَعَ ذَلِكَ تَوَاضُعًا فَذَلِكَ مِنْ صَفْوَةِ اللهِ

"Allah Teâlâ bir kulu İslâm'a hidayet eder, sûretini güzel yapar, onu nesebinde ayıplanmayacak bir konumda bulundurur, bununla birlikte ona tevazu nasip ederse o kimse Allah'ın seçkin kullarından biridir."[348]

Rivayet edildiğine göre, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] yemek yiyordu. O sırada siyahî bir adam geldi. Adam çiçek hastalığına yakalanmış, yarası kabuk döküyordu. Adam kimin yanına oturdu ise o sofradan kalktı. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] onu yanına oturttu.[349]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

إِنَّهُ لَيُعْجِبُنِي أَنْ يَحْمِلَ الرَّجُلُ الشَّيْءَ فِي يَدِهِ يَكُونُ مِهْنَةً لِأَهْلِهِ يَدْفَعُ بِهِ الْكِبْرَ عَنْ نَفْسِهِ

"Kişinin, ailesine yardım olacak bir şeyi elinde taşıması ve bu şekilde kendisinden kibri gidermesi hoşuma gider."[350]

---

347 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-Yakîn*, nr. 22. Hadisin ilk kısmı için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/10; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/162; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/137.

348 İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 121.

349 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 25025; İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 81.

350 İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 96.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

مَالِي لَا أَرَى عَلَيْكُمْ حَلَاوَةَ الْعِبَادَةِ

"Ne oluyor da sizin üzerinizde ibadetin halâvetini göremiyorum" buyurdu. Ashap,

"İbadetin halâveti nedir?" diye sorduklarında, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem],

اَلتَّوَاضُعُ

"Tevazudur"[351] buyurdu.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِذَا رَأَيْتُمُ الْمُتَوَاضِعِينَ مِنْ أُمَّتِي فَتَوَاضَعُوا لَهُمْ وَإِذَا رَأَيْتُمُ الْمُتَكَبِّرِينَ فَتَكَبَّرُوا عَلَيْهِمْ فَإِنَّ ذَلِكَ مَذَلَّةٌ لَهُمْ وَصِغَارٌ

"Ümmetinden tevazu sahiplerini gördüğünüzde siz de onlara karşı tevazu gösterin. Kibirli kimseleri gördüğünüzde siz de onlara karşı kibirli olun (onurlu durun), şüphesiz bu, onlar için bir zillet ve küçük düşürmedir."[352]

Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: "Siz, ibadetin en faziletlisinden habersizsiniz. O, tevazudur."[353]

Fudayl b. İyâz'a [rahmetullahi aleyh], "Tevazuun ne olduğu?" sorulunca, "Çocuktan veya insanların en cahilinden olsun, hakkı işittiğinde ona boyun eğip kabul etmendir" demiştir.

İbnü'l-Mübârek [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Tevazuun başı (esası), dünya nimetinde senden aşağı olan kimsenin yanında nefsini alçaltıp senin dünyan ile ona karşı bir faziletinin olmadığını kendisine göstermendir. Ayrıca, dünyalık olarak senden üste olan kimsenin ya-

351 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/257.

352 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/258.

353 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 393; İbn Ebü'd-Dünyâ, *et-Tevâzu' ve'l-Humûl*, nr. 80.

nında da nefsini yüceltip onun dünyasının sana karşı bir faziletinin olmadığını kendisine göstermendir."

Denilmiştir ki: Allah Teâlâ, Hz. İsa'ya [aleyhisselâm] şöyle vahyetti: "Sana bir nimet ihsan ettiğimde onu zillet ve tevazu ile karşıla ki onu sana tamamlayayım."

İbnü's-Semmâk [rahmetullahi aleyh], Hârûnürreşid'in yanına girdi. Ona,

"Ey müminlerin emîri, senin bu şerefin içinde tevazu göstermen, senin için şerefinden daha şereflidir" dedi. Hârûn,

"Ne güzel söyledin!" dedi. İbnü's-Semmâk [rahmetullahi aleyh],

"Ey müminlerin emîri, Allah bir kula yaratılışında güzellik, nesebinde asalet ve malında genişlik verir, o da güzelliğinde iffetini korur, malında başkalarına yardım eder, nesebinde tevazu sahibi olursa, Allah'ın divanında 'Allah'ın seçkin kullarından' yazılır" dedi. Bunu işiten Hârûn, bir divit ve kâğıt isteyip onu kendi eliyle yazdı.

Hz. Süleyman b. Davud [aleyhimesselâm] sabaha çıkınca, zenginlerin ve eşrafın yüzlerine dikkatlice bakar, sonra miskinlerin (fakirlerin) yanına gelir, onlarla birlikte oturur ve,

"Bir miskin, miskinlerle beraber (olmalı)" derdi.

Rivayet edildiğine göre, bir gün Yunus b. Ubeyd, Eyyûb es-Sahtiyânî ve Hasan-ı Basrî [rahmetullahi aleyhim] beraber çıktılar, tevazu hakkında konuşuyorlardı. Hasan-ı Basrî onlara,

"Tevazu nedir biliyor musunuz? Tevazu, evinden çıktığında karşılaştığın her müslümanı senden daha faziletli görmendir" dedi.

Mâlik b. Dînâr [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Eğer biri, mescidin kapısında durup, 'İçinizdeki en şerli adam dışarı çıksın!' diye seslense, vallahi kapıya ulaşmada hiç kimse beni geçemezdi; ancak benden daha kuvvetli ve daha hızlı koşan bir adam hariç."

Onun bu sözü İbnü'l-Mübârek'e [rahmetullahi aleyh] ulaşınca, "Mâlik işte bu tevazuu ile Mâlik oldu!" demiştir.

Bir adam Şiblî'ye [rahmetullahi aleyh] geldi. Şiblî huyu ve âdeti üzere ona,

"Sen nesin?" diye sordu. Adam (tevazu göstererek),

"Ben besmelenin 'bâ'sının altındaki noktayım!" dedi. Bunun üzerine Şiblî [rahmetullahi aleyh] ona,

"Allah Teâlâ şahidini helâk etsin; sen nefsin için bir mevki (nokta kadar da olsa bir değer) mi görüyorsun?" dedi.

Ebü'l-Feth b. Şuhruf'un [rahmetullahi aleyh] şöyle dediği nakledilmiştir: Rüyada Ali b. Ebû Tâlib'i [radıyallahu anh] gördüm. Ona,

"Ey Ebü'l-Hasan, bana öğüt ver" dedim. Hz. Ali [radıyallahu anh] bana şöyle dedi:

"Allah'ın vereceği sevaba rağbet ederek zenginlerin fakirler için tevazu göstermesi ne güzeldir. Bundan daha güzeli ise, Allah Teâlâ'ya güvenerek fakirlerin zenginlere karşı kibirli (onurlu) davranmasıdır."

Yahya b. Halid el-Bermekî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Şerefli kimse, ibadet ettikçe tevazu gösterir; sefih (düşük tabiatlı) kimse ise ibadet ettikçe büyüklük taslar."

Nakledildiğine göre Cüneyd-i Bağdâdî [rahmetullahi aleyh], cuma günü meclisinde şöyle demiştir: Hz. Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem],

يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ زَعِيمُ الْقَوْمِ أَرْذَلُهُمْ

"*Âhir zamanda bir topluluğun yöneticisi en rezilleri olur*"[354] hadisi rivayet edilmeseydi, size konuşmazdım."

Yine Cüneyd-i Bağdâdî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Tevhid ehlinin yanında tevazu göstermek, tekebbürdür."

Onun bu sözden muradı şu olabilir: Tevazu gösteren kimse, önce nefsini ispat ediyor (onda bir varlık görüyor) sonra tevazu gösteriyor. Halbuki gerçek muvahhid nefsini ispat edip onda bir şey görmez ki onu alçaltsın veya yükseltsin.

354 Tirmizî, Fiten, 38 (nr. 2210).

Atâ es-Sülemî [rahmetullahi aleyh], gök gürültüsünü işittiği zaman, doğum sancıları tutan bir kadın gibi, karnını tutar, kalkar, oturur ve, "Bu, benim yüzümden başınıza geldi, eğer Atâ ölse insanlar rahat eder!" derdi.

Bir gün Kureyş, Selmân-ı Fârisî'nin [radıyallahu anh] yanında övünmeye başladı. Onların bu halini gören Selmân [radıyallahu anh],

"Fakat ben atılmış bir nutfeden yaratıldım. Sonra kokuşmuş bir cifeye döneceğim. Sonra mîzana geleceğim. Eğer mîzanım (hayırlı amellerle) ağır gelirse ben, şerefli biriyim; hafif gelirse âdi alçak biriyim" dedi.

Kibrin Hakikati ve Âfetleri

Kibir bir ahlâktır, ahlâk ise kalbin sıfatıdır; fakat etkisi zâhire yansır. Kibir ahlâkı kişinin kendisini başkalarının önünde tutması ve daha iyi bilmesidir. Bundan dolayı kişide şeytanî bir hava peyda olur. İşte bu havanın peyda olmasına kibir denir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَفْخَةِ الْكِبْرِيَاءِ

"Allahım, (şeytan tarafından içime) ululuk düşüncesinin üflenmesinden (atılmasından) sana sığınırım."[355]

Bu hava kişinin bâtınına dolunca başkalarını kendisinden düşük görür. Onlara hizmetçisi gözüyle bakar. Hatta kendisine hizmet edenleri bile beğenmeyip, "Sen bana hizmet etmeye layık değilsin!" der. Nitekim sultanlar, her kapısına gelene ya da mektuplarında kendisine "kölenizim" diyene güvenmezler. Ancak valilerin böyle söylemelerinden memnun olurlar. Bu oldukça büyük bir kibirdir ve kişinin kendisini Allah Teâlâ'dan bile yüksek görmesidir. Çünkü Cenâb-ı Hak herkesi kulluğa ve secdeye kabul eder.

355 Aynı konuda benzer bir hadis için bk. Ebû Davud, Salât, 121 (nr. 764). Hadisin manasındaki bir açıklama için bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/207.

Mütekebbir ve ahmak bu dereceye gelmese de yürürken ve otururken öncelik arar; hürmet ve tâzim bekler. Öyle bir hale girer ki nasihat kabul etmez; nasihat etmek istediğinde ise kasılarak konuşur. Ona bir şey öğretseler öfkelenir. İnsanlara hayvan nazarıyla bakar. Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], kibrin tarifini yaparken ve onun hakikatini açıklarken, hakkı inkârı onun içine katarak şöyle buyurmuştur:

مَنْ سَفَهَ الْحَقَّ وَغَمِصَ النَّاسَ

"Kibir, hakkı reddeden ve insanları hakir gören kimsenin yaptığıdır."[356]

Bu ahlâk insanın kendisi ile Allah Teâlâ arasında büyük bir perdedir. Bütün kötü huylar bundan doğar. Kibir, insanı tüm güzel ahlâktan uzaklaştırır. Zira efendilik, üstünlük ve gururlanmak sıfatları kendisinde bulunan kimse, kendisi için beğenmediğini başkalarına layık görür. Bu ise Müslümanlığa sığmaz. Böyle biri hiç kimseye tevazu gösteremez. Bu hal müttakilere yakışmaz. Çünkü bu sıfattaki bir kimse kendisini kin ve hasetten kurtaramaz. Öfkesini yenemez, dilini gıybetten koruyamaz ve kötü düşüncelerden kalbini temizleyemez. Kendisine hürmet göstermeyene kin besler. İnsanların en aşağısı; bütün gün nefsine tapan, kendisini üstün görmekle meşgul olan, hile ve aldatmadan kurtulamayan, yalan ve nifakı bırakmayan, daima kendi yaptığı işleri insanların gözünde güzel göstermeye çalışan kimsedir. Oysa işin aslı şöyledir: Kendisini unutmayan hiç kimse, Müslümanlığın kokusunu duyamaz. Hatta dünyada da rahat yüzü göremez.

Büyüklerden biri demiştir ki: "Eğer cennet kokusu almak istiyorsan, nefsini bütün insanlardan aşağı tut!"

Bir kimse, iki kibir ehli bir araya geldiğinde onların kalbini görebilmek basiretine sahip olsaydı, hiçbir mezbelede bulunmayan pis koku ve rezilliği onların içlerinde görürdü. Onların bâtını köpek sûretinde olup zâhirleri ise kadınlar gibi süslüdür. Müslümanların birbirleriyle arkadaşlık yapmalarından doğan samimiyet kibir ehlinde asla mümkün olmaz.

---

356 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/133; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, nr. 548; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 5467. Aynı konuda ve manada bk. Müslim, İmân, 39 (nr. 147).

Rahatlık bulmak istersen gördüğünün yanına varıp ona tâzimde bulunmalısın ki böylece ikilik kalkıp yalnızca o kalır. Veya başkası senin yanına varıp sen kalırsın ve o kalmaz ya da her ikiniz de Cenâb-ı Hakk'a yönelir ve başka bir şeye iltifat etmezsiniz. İşte bu kemaldir. Zira rahat ve huzur kalp birliğinden doğar. Kısacası arada ikilik olduğu sürece rahatlık mümkün değildir. Rahatlık vahdâniyyettedir. Kibrin hakikati ve âfeti budur.

Kibrin Dereceleri

Bazı kibirler daha kötü ve büyüktür. Bunun farkı şu üçünden doğar:

Allah Teâlâ'ya karşı kibir,

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] karşı kibir,

Kullara karşı kibir.

Birincisi: Allah Teâlâ'ya karşı yapılan kibirdir. Firavun ve Nemrud'un kibri gibi... Bazıları ilâhlık iddiasına girer ve kulluktan dolayı utanç duyarlar. Yüce Mevlâ buyurmuştur ki:

لَّن يَسْتَنكِفَ الْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ۚ وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾

"Mesîh İsa ve Allah'a yakın melekler, hiçbir zaman Allah'a kul olmaktan kaçınmazlar. O'na kulluktan kaçınıp kibirlenen kimselerin hepsini Allah huzurunda toplayacaktır" (Nisâ 4/172).

İkincisi: Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] karşı kibirdir. Kureyş kâfirlerinin yaptıkları böyledir. Onlar, "Biz, bizim gibi bir insanın emrine uymayız. Neden bize melek gönderilmedi? Ya da niçin meşhur biri değil de bir yetim peygamber olarak gönderildi?" dediler. Âyet-i celîlede şöyle bildirilmiştir:

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾

"Ve dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?" (Zuhruf 43/31).

Onlar iki türlüydü: Bazısının kibri kendilerine perde oldu, düşünemediler ve Allah Resûlü'nün [sallallahu aleyhi vesellem] peygamberliğini tanımadılar. Nitekim onlar için Kur'ân-ı Kerîm'de,

سَأَصْرِفُ عَنْ ءَايَٰتِيَ ٱلَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَإِن يَرَوْا كُلَّ ءَايَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ ٱلرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا

"Yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri âyetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar bütün mucizeleri görseler de iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler" (A'râf 7/146) buyrulmuştur.

Bazısı da bildiler fakat inkâr ettiler. Kibir ile tasdik etmeye tahammül edemediler. Onlar hakkında,

وَجَحَدُوا بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ۚ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾

"Kendileri de bunlara yakînen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!" (Neml 27/14).

Üçüncüsü: Cenâb-ı Hakk'ın diğer kullarına karşı kibridir, onlara hakaret nazarıyla bakmaktır. Böyle biri başkalarının hakkını kabul etmez, kendisini daha iyi ve büyük bilir. Böyle bir kibir, diğer iki dereceden aşağı ise de iki sebeple de büyük sayılır:

Biri şudur: Kibir, izzet, azamet ve ululuk ancak her şeye gücü yeten melike (yüce Allah'a) layıktır. Hiçbir şeye gücü yetmeyen âciz, zayıf, kendisi mülk olan kula gelince ona kibir nasıl layık olur? Kul kibrettiğinde ancak Allah Teâlâ'nın celaline layık olan bir sıfatta O'nunla çekişmeye girmiş olur.

Bu, bir kölenin sultanın tacını alıp başına koymasına ve onun tahtına oturmasına benzer. Bu durumda o ne büyük bir kızgınlığı hak eder! Ne büyük bir perişanlık ve cezaya maruz kalır! Bu, efendisine karşı ne

büyük bir cürettir! Onun yaptığı ne kötü bir iştir! Allah Teâlâ, şu kudsî hadiste bu manaya işaret etmektedir:

اَلْعَظَمَةُ إِزَارِي وَالْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي فَمَنْ نَازَعَنِي فِيهِمَا قَصَمْتُهُ

"Azamet (ululuk) izârım, kibriya (büyüklük) benim ridâmdır. Kim onlarda benimle çekişmeye (yarışa) girerse, onun belini kırarım (helâk ederim)."[357] Yani kibriya bana has bir sıfattır ve ancak bana layıktır. Onda çekişmeye giren kimse, benim sıfatımdan birinde çekişmeye girmiş olur.

O halde kullara mütekebbir olmak Allah Teâlâ'dan başkasına yakışmaz. Eğer O'nun kulu, kullarına karşı kibirlenirse, O'nunla büyüklükte mücadeleye girmiş olur.

Diğeri ise şöyledir: Kibir, Allah Teâlâ'nın emirlerine muhalefet etmeye sebep olur. Çünkü kibirli kimse, Allah'ın kullarından birinden hakkı işittiğinde, onu kabulden kaçınır ve hemen onu inkâra sarılır. Bunun için, dinî meselelerde münazara eden kimseleri görürsün; onlar kendilerinin dinin sırları hakkında konuştuklarını zannederler. Sonra kibirli kimselerin yaptığı gibi, birbirlerini bilerek inkâr ederler. Onlardan birinin dilinde hak açıklandığında, diğeri onu kabulden kaçınır, onu şiddetle inkâr eder ve gücünün yettiği hilelerle onu defetmeye çalışır. Bu, kâfirlerin ve münafıkların ahlâkıdır. Çünkü Allah Teâlâ onları şöyle tanıtmıştır:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾

"İnkâr edenler, 'Bu Kur'an'ı dinlemeyin, o okunurken gürültü yapın, belki bastırırsınız' dediler" **(Fussılet 41/26).**

Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ

"Ona, 'Allah'tan kork!' denilince, gurur (benlik) kendisini günaha sevkeder" **(Bakara 2/206).**

357 Müslim, Birr, 38 (nr. 136); Ebû Davud, Libâs, 29 (nr. 4090); İbn Mâce, Zühd, 16 (nr. 4174); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/248.

Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bir adama, 'Allah'tan kork!' denildiğinde onun, 'Sen kendine bak!' demesi, günah olarak ona yeter."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir adama, *"Sağ elinle ye!"* buyurdu. Adam, "(Sağ ile yemeye) Güç yetiremiyorum!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], *"Güç yetiremeyesin!"* buyurdu. Adamı sağ eliyle yemekten meneden sadece kibirdi. Râvi demiştir ki: "Bundan sonra adam sağ elini kaldıramadı yani eli hasta oldu."[358]

İblis ancak bunun için bir misal olarak verilmiştir. Onun hallerinden anlatılan ancak onunla ibret alınması içindir. Çünkü İblis, *"Ben ondan (Âdem'den) daha hayırlıyım"* dedi. Bu, nesebiyle kibirdir. Çünkü o,

"Beni ateşten yarattın, onu ise topraktan yarattın dedi" (Sâd 38/76). Bu onu, Allah Teâlâ'nın kendisine emrettiği secdeden geri durmaya sevketti. Onun başlangıcı Hz. Âdem'e [aleyhisselâm] karşı kibir ve haset oldu. Bu da onu Allah Teâlâ'nın emrine karşı kibretmeye götürdü. Bu ise onun ebedü'l-ebed helâkinin sebebi oldu.

Kibrin Sebepleri ve İlaçları

Nefsini büyük gören kişi, kendisinde bulunan bir kemal sıfatın başkasında bulunmadığını düşünerek büyüklük taslar. Bunun yedi sebebi vardır:

Birinci sebep: İlimde kibirdir. Âlim kendisini ilimle süslü görünce başkalarını kendisine göre hayvan gibi görür ve bu görüş onda kuvvetlenir. Bunun anlaşılması, insanlardan riayet, hizmet, tâzim ve takdim beklemesidir. Yapmazlarsa şaşkınlık yaşar. Başkalarına bakarsa ya da birinin davetine katılırsa o kimse için bunu ihsan sayar. İlminden dolayı insanlara minnet koyar. Konuşmalarında kendi ahiret işlerini, Allah Teâlâ'nın indinde başkalarından daha iyi bilir. Kendisi için daha ümitli, diğerlerinin halinin ise ne olacağından korkar görünür ve, "Hepsinin benim duama ve irşadıma ihtiyacı var! Benim sayemde cehennemden kurtulacaklar!" der.

358 Müslim, Eşribe, 13 (nr. 107); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/45.

Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

آفَةُ الْعِلْمِ الْخُيَلَاءُ

"İlmin âfeti kibrederek çalımla yürümektir"[359] buyurmuştur.

Esasen böyle birine "cahil" demek daha uygundur. Ona âlim denmez. Çünkü gerçek âlim, ahiret tehlikesini anlayan ve sıratın inceliğini bilen kimsedir. Bunu bilen biri, kendisini daima kibirden uzak tutar, kusurlu bilir, sonunun korkusundan ve ilminin nefsine perde olması endişesinden kendisini büyük görmeye kalkmaz.

Bunun için Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kimin ilmi artarsa acısı artar." Durum, dediği gibidir.

Fakat ilim öğrenip de kibri artanların iki yönü vardır:

Biri, kişi hakiki ilim olan din ilmini öğrenmemiştir. Oysa kişi ahiret ilmiyle kendisini tanır. Bu ilim elemi ve kırıklığı artırır, kibri değil! Fakat tıp, matematik, astronomi, nahiv, lugat, cedel ve hilâf ilimlerini öğrenmekle kişinin ancak kibri artar. Bunların arasında (karib) yakın olan ilim "fetva" ilmidir. Çünkü bu ilim dünyadaki insanların ıslahı içindir. O halde bu da dünya ilmindendir. Fetva ilmi dinî yönden bir ihtiyacı karşılamak için olursa bundan korkulmaz. Fakat kişi yalnızca bu ilmin üzerinde durur, başka ilim öğrenmezse, kalbi kararır ve kibir kendisine galip gelir. İşitmek, görmek gibi değildir. Bu insanların nasıl olduklarını anlamak için onların hallerine iyi bak! Bunun gibi vaizlerin dağınık ilimleri, secili ve yuvarlak sözleri, insanları heyecana ve galeyana getirecek konuşmaları sevmeleri, mezhep taassubu yapmaları, kibir, haset ve düşmanlık tohumunu kalplere eker. Bunlar nefsin elem ve kırıklığını artırmaz, bilakis sevinmeyi, övünmeyi artırır.

Diğeri ise şöyledir: Bir kimse, bu kitapta ve *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* kitaplarımızda açıkladığımız kıymetli ilimleri, tefsir, hadis ve geçmiş büyüklerin ahlâk ve siyer kitaplarını okuyup kibirlenebilir. Bunun sebebi

359 Hadisin meşhur şekli: *"İlmin âfeti unutmaktır; güzelliğin âfeti kibrederek çalımla yürümektir"* şeklindedir (bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/286).

böyle bir kimsenin kalbinin aslında kirli ve pis şeylere düşkün olmasıdır. Onun ahlâkı kötüdür. Maksadı (yüzeysel manada) ilim okumanın ve anlamanın ötesine geçememiştir. O ilimleri hayatına tatbik etmemiştir. O halde perhiz etmeden evvel mideye inen ilaç, midenin vasfı ile değişir. Nitekim havadan yere inen yağmur aynı vasıftadır fakat hangi bitkiye giderse onun sıfatını artırır. Bitki acı ise onu daha acı; tatlı ise daha tatlı kılar. Bunun için İbn Abbas'ın [radıyallahu anhümâ] rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

يَكُونُ قَوْمٌ يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَقُولُونَ: قَدْ قَرَأْنَا الْقُرْآنَ فَمَنْ أَقْرَأُ مِنَّا وَمَنْ أَعْلَمُ مِنَّا

"İleride bir topluluk olur, Kur'an'ı okurlar, fakat Kur'an boğazlarını geçmez (kalplerine inmez). Onlar, 'Kur'an'ı okuduk; bizden daha güzel okuyan kim var? Bizden daha âlim kim var?' derler."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], sonra ashabına yönelerek,

أُولَئِكَ مِنْكُمْ أَيُّهَا الْأُمَّةُ أُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارُ

"Ey ümmet, onlar sizdendirler; onlar cehennemin yakıtıdır"[360] buyurdu.

Hz. Ömer [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Zorba davranan âlimlerden olmayın, yoksa cehaletiniz (kibriniz) sebebiyle ilminiz (Allah katında) bir fayda sağlamaz."

Bunun için sahâbe-i kirâm, kendileri için kibirden çok korkarlardı.

Huzeyfe b. Yemân [radıyallahu anh] bir topluluğa namaz kıldırdı. Selâm verince, "Benden başka bir imam arayın veya tek başınıza kılın; çünkü ben gönlümde bu topluluk içinde benden daha faziletlisi yok düşüncesini gördüm" dedi.

Hz. Huzeyfe [radıyallahu anh] gibi biri bu tür düşüncelerden kurtulamıyorsa, bu ümmetin daha sonra gelenlerinden zayıf kimseler nasıl kurtulur!

360 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 450.

Yeryüzünde "âlim" denilmeyi hak eden, sonra ilmin izzetinin ve şöhretinin kendisini (kibir için) harekete geçirmediği kimse ne kadar azdır. Eğer böyle biri bulunursa, o, zamanının sıddıkıdır. Ondan ayrılmamak gerekir. Onun (feyizli) nefeslerinden ve hallerinden istifade etmek bir yana, ona bakmak bir ibadettir. Eğer böyle birini tanısaydık, kendisi Çin'in en uzak bölgesinde de olsa, bereketinin bizi sarmasını, güzel hal ve seciyesinin bize sirayet etmesini ümit ederek ona koşardık. Heyhât! Âhir zaman böyle kimselerin yetişmesini nasıl sağlar! (Bu çok uzak bir ihtimal).

Onlar, Allah'a yönelmiş ve manevi devletlere (nimet ve zaferlere) ulaşmış kimselerdir. Onlar, birinci ve onu takip eden asırda tükendiler. Bizim zamanımızda bu hasleti kaçırdığına esef edip üzülen âlim çok az bulunur. Böyle biri ya hiç yoktur ya da çok azdır. Eğer Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem],

سَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ مَنْ تَمَسَّكَ فِيهِ بِعُشْرِ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ نَجَا

"İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki, o zamanda kim, sizin yaptığınızın onda birini yaparsa kurtulur"[361] müjdesi olmasaydı, -Allah Teâlâ korusun- bu kötü amellerimizle bizim yeis ve ümitsizlik tehlikesine düşmemiz uygun olurdu.

Fakat bu zamanda az bir şey çok sayılır. Çünkü din için yardım edenler azalmıştır. Dinin hakikati örtülmüştür. Din yolunda ilerleyenlerin çoğu yalnız ilerlemekte olup yardımcıları yoktur. Sıkıntılar katbekat arttığı için kişinin bu kadarla yetinmesi gerekir inşaallahu teâlâ.

İkinci sebep: Zühd ve ibadette kibirdir. Zâhid ve âbidler onur ve kibir rezaletiyle, insanların kalplerini kendilerine çekme arzusundan uzak değillerdir. Kibir onlardan din ve dünya işlerinde ortaya çıkar. Başkalarının onları ziyaret etmesini, kendilerinin başkasını ziyaret etmesinden daha evla görürler. İnsanların, onların ihtiyaçlarını gidermesini, kendilerine hürmet göstermelerini, meclislerde onlara yer açmalarını, kendilerini vera ve takva ile anmalarını, âlimlerin hakkı olarak

361 Tirmizî, Fiten, 79 (nr. 2267).

anlattığımız her konuda onları diğer insanlara takdim etmelerini beklerler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا سَمِعْتُمُ الرَّجُلَ يَقُولُ هَلَكَ النَّاسُ فَهُوَ أَهْلَكُهُمْ

"Bir adamın, 'İnsanlar helâk oldu!' dediğini işittiğiniz zaman bilin ki en fazla helâk olan odur."[362]

Onun böyle söylemesi şunu gösterir: O, Allah'ın halkını hakir gören, (ameline güvenip) Allah ile aldanan, Allah'ın gücünden korkmaksızın mekrinden emin olan biridir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

كَفَى بِالْمَرْءِ شَرًّا أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

"Müslüman kardeşini hakir görmesi, kişiye şer olarak yeter."[363]

Bu kimseyle, onu Allah için seven, ibadetinden dolayı onu yücelten ve büyük gören, kendi nefsi için ümit etmediği şeyleri onun için ümit eden kimse arasında ne kadar fark vardır! Halk, bu âbide Allah için saygı göstererek kurtuluşa ererken ve ona yakın olarak Allah Teâlâ'ya yaklaşırken, o, hakla birlikte oturmaktan kibirlenerek onlardan uzaklaşması sebebiyle Allah'ın gazabına uğramaktadır. Halk onu salahı (gözüken iyi hali) sebebiyle sevdiğinde, Allah Teâlâ'nın onları amelde onun derecesine nakletmesi (yükseltmesi) ne kadar uygundur. O da insanları hakir gördüğünde, Allah Teâlâ'nın onu ihmal edilmiş bir hale düşürmesini ne kadar hak etmiştir! Nitekim rivayet edildiğine göre, İsrâiloğulları'ndan bir adam vardı. Adamın bozuk işlerinin çokluğundan dolayı, ona, "İsrâiloğulları'nın sefihi" denilirdi. Bu adam, kendisine "İsrâiloğulları'nın âbidi" denilen başka bir adama uğradı. Bu sefih adam onun yanına uğradığında, âbidin başının üzerinde onu gölgelendiren bir bulut vardı. Sefih adam, içinden,

362 Müslim, Birr, 41 (nr. 139); Ebû Davud, Edeb, 77 (nr. 4983); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/272.

363 Müslim, Birr, 10 (nr. 32); Ebû Davud, Edeb, 40 (nr. 4882); Tirmizî, Birr, 18 (nr. 1927).

"Ben, İsrâiloğulları'nın sefihiyim, bu ise İsrâiloğulları'nın âbididir. Onun yanında otursam belki Allah bana merhamet eder" dedi ve gidip yanına oturdu. Onu yanında gören âbid, "Ben, İsrâiloğulları'nın âbidiyim; bu ise İsrâiloğulları'nın sefihidir; benim yanıma nasıl oturur!" dedi, ondan rahatsız olarak kendisine, "Yanımdan kalk!" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, o zamanın peygamberine şöyle vahyetti:

"O ikisine söyle, amele yeniden başlasınlar. Sefihi affettim, âbidin de amelini iptal ettim."

Genellikle bir âbidi incitene, Allah Teâlâ rahmet etmez sanılır. Hatta bazısı, "Bunun cezasını en yakın zamanda görür!" der. Bu kimseye bir bela gelince de, "Gördünüz mü ne oldu!" der. Yani, "Bu benim kerametimden oldu" demek ister. Bu ahmak bilmez ki birçok kâfir Resûlullah'ı [sallallahu aleyhi vesellem] incitti de Cenâb-ı Hak onlardan intikam almadı. Hatta onlardan bir kısmını Müslümanlık'la şereflendirdi. Böyle biri kendisini peygamberden daha kıymetli zanneder ve onun için intikam alınacağını düşünür. Bunu düşünenler cahil âbidlerdir. Akıllı âbidler ise insanlara gelen belaları, kendi kötülüklerinden ve kusurlarından dolayı gelmiş bilirler.

Hz. Ömer [radıyallahu anh] böyleydi. O, Huzeyfe el-Yemân'a [radıyallahu anh], "Sen Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] münafıklar hakkında söylediği sırlara sahip birisin. Bende nifak izlerinden bir şey görüyor musun?" diye sorardı. Burada çokça düşünmek gerekir.

Demek ki mümin takva yolunda ilerler ve korkar. Akılsız âbid görünüşte ibadet yapar, kalbi ise kibir ve gurura kapılmıştır, korkmaz. Kendisini başkasından iyi bilenin ibadeti bu cahilliği ile yok olur. Çünkü cahillikten büyük günah yoktur.

Rivayet edildiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] hayırlı bir kimse diye anlatıldı. Bir gün adam karşıdan çıkageldi. Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem],

"Yâ Resûlallah, sana anlattığımız adam işte bu" dediler. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], *"Ben onun yüzünde şeytanî bir siyah leke görüyorum"* buyurdu. Adam geldi, selâm verdi, Hz. Peygamber'in [sal-

lallahu aleyhi vesellem] ve ashabının yanında durdu. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] ona,

"Sana Allah için soruyorum; (buraya gelirken) içinden, 'Bu topluluğun içinde senden daha faziletli biri bulunmadığını düşündün mü?'" diye sordu. Adam, "Allahım beni affet, evet düşündüm"[364] dedi.

Anlaşılıyor ki Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] o adamın kalbindeki bu kiri, peygamberlik nuru ile gördü ve buna "şeytanî bir leke" buyurdu. Bu, âlimler ve âbidler için büyük bir âfettir. Fakat onlar bu konuda üç tabakadır:

Birinci tabaka: Bu kimsenin kalbi kibirden tamamen kurtulamaz; fakat mücâhede ile tevazu gösterir. İşinde ve sözünde herkesi kendisinden üstün görenler gibidir. Böyle bir kimse kibir ağacını kalbinden söküp atmamıştır ancak bütün dallarını kesmiştir.

İkinci tabaka: Bu kimse dilini korur, izhar etmez ve, "Kendimi herkesten aşağı görürüm" der. Fakat işlerinde ve hareketlerinde kalbinde kibir olduğunun alameti bulunur. Öyle ki başköşeye oturmak veya yolda giderken önde yürümek ister. Şayet âlim ise utanır gibi yüzünü insanlardan başka tarafa döner, âbid ise sanki insanlara kızıyormuş gibi yüzünü ekşitir.

Bu iki akılsız bilmez ki, ilim ve amel ne yüzünü çevirmekte ne de yüzünü ekşitmektedir. Ancak kalptedir ve onun nurunun parıltıları zâhirde şefkat, tevazu ve güler yüzlülük olarak görünür. Zira Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bütün insanların en âlimi ve en müttakisiydi. Ondan daha mütevazi ve güler yüzlüsü gelmemiştir. Tebessüm buyurmadan ve yüzünde bir neşe ve açıklık olmadan kimseye bakmazdı. O böyle bir haldeyken kendisine,

وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾

"Sana uyan müminlere tevazu kanatlarını indir" (Şuarâ 25/215) buyrulmuştur.

364 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/61.

Yine buyrulmuştur ki:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

"O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi" (Âl-i İmrân 3/159).

Üçüncü tabaka: Bu kimse kibrini diliyle belli eder. Bu onu iftihar etmeye, övünmeye, nefsini tezkiye etmeye, manevi halleri ve makamları anlatmaya sevkeder.

Âbide gelince, o, diğer âbidlere karşı övünmek için, "O kim?", "Ameli nedir?", "O, nereden (nasıl) zâhir oluyor?" gibi sözlerle onların kusurları hakkında uzunca söz eder, sonra kendisini överek, "Ben şu günden beridir oruca devam ediyorum, gece hiç uyumadım, her gün Kur'an'ı hatmediyorum. Bana karşı olanlar ve zarar vermek isteyenler helâk olur! Filanca bana zarar vermek istedi de cezasını çekti! Malını da evlatlarını da kaybetti!" gibi sözler eder.

Hatta gece ibadet eden insanları görünce, onlardan çok ibadet edip üstünlüğünü göstermeye çalışır. Diğerleri oruçlu ise (onlara kendisinin kuvvetini ve onların acziyetini göstermek için) iftardan sonra bir müddet daha oturur.

Âlime gelince, o, (karşısındakine karşı) ilmiyle övünerek, "Ben ilimlerde mütehassısım, hakikatlere vâkıfım, büyük üstatlardan falanı ve falanı gördüm. Sen kimsin? Senin faziletin nedir? Kiminle karşılaştın? Hadisten dinlediğin nedir?" şeklinde sözler sarfeder.

Gece gündüz acayip cümleler ve şiirler ezberleyip meclislerde söylemek ister ve bununla kendisini başkalarından ileride bulur. Başkalarının eksik olduğunu, kendinin ise ilminin çok olduğunu göstermek için, kenarda köşede kalmış kelimeler, sözler ve haberler ezberler. Bu anlattığımız şekilden, az veya çok tamamen uzak kalmış hangi âbid ve âlim vardır! Bu ahlâkın kendisinde bulunduğunu yakînen bilen ve Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem],

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ كِبْرٍ

"Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse cennete giremez"[365] sözünü işiten kimse, onun bu sözüne göre cehennem ehli iken nefsini nasıl büyük görür ve başkasına karşı kibreder!

Dinin aslından bu kadarını anlamayan birine âlim değil, cahil demek yakışır.

Üçüncü sebep: Nesepte kibirdir. Seyyid ya da hoca çocuğu/torunu olanların bazısı diğer insanları -isterse akıllı ve takva ehli olsunlar- kendilerinin köle ve hizmetçisi sanırlar. Böyle sanmasalar bile bu düşünce kalplerinden boş değildir. Öfkelendiklerinde bu hal açığa çıkar, dillerine ve hareketlerine yansır. "Senin ne kıymetin, değerin var da benimle konuşuyorsun! Kendini tanımıyor musun?" gibi sözler sarfederler. Rivayet edildiğine göre Ebû Zer el-Gıfârî [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanında bir adamla sözlü tartışmaya girdim. Bir ara ona,

"Ey siyah kadının oğlu!" dedim Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

يَا أَبَا ذَرٍّ طَفَّ الصَّاعُ طَفَّ الصَّاعُ لَيْسَ لِابْنِ الْبَيْضَاءِ عَلَى ابْنِ السَّوْدَاءِ فَضْلٌ

"Ey Ebû Zer, ikinizin de ölçeği tam dolu değil (aranızda fark yok); beyazların çocuğunun siyahların çocuğuna bir üstünlüğü yoktur" buyurdu. Ebû Zer [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Bunun üzerine hemen yere uzandım ve adama, 'Kalk, ayağınla yüzüme bas!' dedim."[366]

Bunun kibir olduğunu nasıl anladığına ve bu kibri kırmak için nasıl tevazu gösterdiğine dikkat etmelidir.

---

365 Müslim, İmân, 39 (nr. 148); Tirmizî, Birr, 61 (nr. 1998); İbn Mâce, Mukaddime, 9 (nr. 59).

366 bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/300. Aynı konuda benzer bir hadis için bk. Buhârî, İmân, 22 (nr. 30).

Rivayet edildiğine göre iki adam Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanında övündüler. Biri, diğerine,

"Ben falan oğlu filanım, anası yok olasıca sen kimsin?" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

اِفْتَخَرَ رَجُلَانِ عِنْدَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ أَحَدُهُمَا: أَنَا فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ حَتَّى عَدَّ تِسْعَةً فَأَوْحَى اللهُ تَعَالَى إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قُلْ: لِلَّذِي افْتَخَرَ بَلِ التِّسْعَةُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ وَأَنْتَ حَاشِرُهُمْ

"İki adam, Musa'nın [aleyhisselâm] yanında övündüler. Biri, diğerine, 'Ben falan oğlu falanım' dedi ve (dedelerinden) dokuz kimseyi saydı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Musa'ya [aleyhisselâm] şöyle vahyetti:

O (dedeleriyle) övünen kimseye şunu söyle: Onların dokuzu ateştedir; sen de onların onuncususun!"[367]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde buyurmuştur ki:

لَيَدَعَنَّ قَوْمٌ الْفَخْرَ بِآبَائِهِمْ وَقَدْ صَارُوا فَحْمًا فِي جَهَنَّمَ أَوْ لَيَكُونُنَّ أَهْوَنَ عَلَى اللهِ مِنَ الْجَعْلَانِ الَّتِي تَدْرِفُ بِآنَافِهَا الْقَذِرَ

"Bir topluluk, cehennemde yanıp kömür haline gelmiş babalarıyla övünmeyi terketsinler. Yahut Allah katında, burunlarıyla pislik karıştıran böceklerden daha basit halde olurlar."[368]

Dördüncü sebep: Güzellikte kibirdir. Bu da kadınların arasında çok olur. Rivayet edildiğine göre Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] demiştir ki: Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] yanına bir kadın girdi. Ben, elimle kadının kısa boylu olduğuna işaret ettim. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

---

367 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/140. Muâz b. Cebel'e [radıyallahu anh] ait mevkuf bir haber için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/241.

368 bk. Ebû Davud, Edeb, 120 (nr. 5116); Tirmizî, Menâkıb, 75 (nr. 3955).

"Onun gıybetini yaptın"[369] buyurdu.

Çünkü kendini üstün gördü. Eğer kendisi de kısa olsaydı böyle demezdi.

Beşinci sebep: Zenginlikle kibirdir. Böyle biri, "Benim malım ve nimetim şöyledir! Sen ise fakirsin, müflissin! İstesem senin gibi nice köleler satın alırım!" gibi sözler sarfeder. Bunlar hakkında Kehf sûresinde iki kardeşin kıssası anlatılır. Şu âyet-i celîle bu duruma işaret eder:

وَكَانَ لَهُۥ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِۦ وَهُوَ يُحَاوِرُهُۥٓ أَنَا۠ أَكْثَرُ مِنكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾

"(Daha zengin olanı) arkadaşına, 'Ben, senden daha zenginim, senden daha çok evladım ve yardımcılarım var' dedi" (Kehf 18/34).

Altıncı sebep: Zayıflara karşı güçle kibirdir.

Yedinci sebep: Kendisine tâbi olanlarla, yardımcılarla, talebe ve hizmetçilerle, aşiret, akraba ve evlatlarla kibirdir. Böyle biri nimet saydığı bir şey nimet olmasa bile onunla övünür. Nitekim alçak kimseler işledikleri alçakça işlerle diğer alçaklara karşı övünürler.

Kibrin sebepleri bunlardır. Fakat kibrin zâhiri sebebi düşmanlık ve hasettir. Çünkü bir kimseyi sevmeyen, ona karşı övünmek ve kendini büyük göstermek ister. Bazan da kibrin sebebi riya olabilir. Kişi başkalarının hoş nazarla bakmaları için insanların arasında kendisini büyük göstermek ister. Ya da biriyle münazara ederken onun üstünlüğünü anlamasına rağmen başkalarına belli etmemek için kibirlenir. Bu sebepler anlaşıldığına göre şimdi kibrin ilacını öğrenmelidir. Çünkü her hastalığın tedavisi o hastalığın sebebini ortadan kaldırmakla olur.

Kibrin İlacı

Saadet yolunu bir zerre kadar kapatan ve cennetten uzaklaştıran her hastalığın tedavi edilmesi farz-ı ayındır. Hiç kimse de bu hastalığın

369 İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü's-Samt*, nr. 208; ayrıca bk. Ebû Davud, Edeb, 40 (nr. 4875); Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 51 (nr. 2502).

dışında kalamaz. Bunun da tedavisi iki türlü ilaçla olur. Bunlardan biri kısa, diğeri ise uzundur.

Kısaca olan tedavi ilim ve amel macunudur.

İlim ilacı: Allah Teâlâ'yı tanımak, kibriya ve azamete O'ndan başkasının layık olmadığını bilmekle ve kendini tanıyıp, kendinden aşağı, hakir, zelil, kimsesiz hiçbir kimsenin olmadığını anlamakla olur. Bu, hastalığın kökünü ve esasını kalpten söküp atan bir müshildir. Eğer bir kimse bunun tamamını bilmek istiyorsa Kur'ân-ı Kerîm'den şu âyet-i kerime ona kifayet eder:

قُتِلَ الْإِنسَانُ مَا أَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ ﴿٢٢﴾

"Kahrolası insan! Ne kadar nankördür! Allah, onu neyden yarattı? Bir meni parçasından yarattı ve ona düzgün bir şekil verdi. Sonra ona (tutacağı) yolunu kolaylaştırdı. Sonra onu öldürdü ve kabre koydu. Sonra onu dilediği vakitte (ahiret hayatı için) tekrar diriltir" (Abese 80/17-22).

Cenâb-ı Hak insana hallerini beyan edip evvelini, sonrasını ve ikisi arasındaki durumunu bildirmiştir. İnsanın başlangıcı hakkında,

مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾

"Allah, onu neyden yarattı? Bir meni parçasından yarattı ve ona düzgün bir şekil verdi" (Abese 80/18-19) buyurmuştur.

İnsan buradan kendisinden daha aşağı bir şey olmadığını ve olmayacağını anlamalıdır. Zira var edilmeden evvel yoktu; ne ismi ne de nişanı vardı. Ezelde yoklukta örtülü idi. Yaratılmasına kadar böyle devam etti. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur:

هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا ﴿١﴾ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ

"İnsanın üzerinden uzun bir süre geçti; o süre içinde insan, anılmaya değer bir şey değildi (çünkü henüz yaratılmamıştı). Biz insanı imtihan etmek için karışık bir nutfeden (anne ile babanın menisinden) yarattık" (İnsân 76/1-2).

Sonra Cenâb-ı Hak daha aşağısı olmayan toprağı yarattı. Ardından daha pisi olmayan bir parça su ve kandan meniyi... İnsanı yoktan var etti. Onun aslını da su, alçak toprak ve murdar kandan yaptı. Kulaksız, gözsüz, kuvvetsiz ve hareketsiz bir et parçası oldu. Sonra onun görme, tatma, konuşma, kuvvet, kudret, el, ayak, göz ve bütün uzuvlarını yarattı. Öyle ki bunlardan hiçbiri toprakta, menide ve kanda görülmez. Allah Teâlâ insanda şaşılacak garip şeyler yarattı. Fakat bunlarla kibirlenmesi için değil, kendisini yaratanın celal ve azametini anlaması için var etti. Bunların hiçbirini insan kendi yaratmadı ki bunlarla kibirlensin. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur:

وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَآ اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُوْنَ ﴿٢٠﴾

"Sizi topraktan yaratması, O'nun (varlığının) delillerindendir. Sonra siz, (her tarafa) yayılan insanlar oluverdiniz" (Rûm 30/20).

İşte insanın evveli budur. Şimdi dikkat etmelidir. İnsan utanılacak mı, yoksa kibre kapılacak bir varlık mıdır?

Ortadaki hali ise şöyledir: Yüce Mevlâ insanı bu dünyaya getirdi ve ona bir müddet tanıdı. Bu kuvvetleri ve organları ona verdi. Eğer onun işini kendisine bıraksaydı ve onu ihtiyaçsız kılsaydı insan yine de hata eder, kendisini bir şey zannederdi. Bunu da yapmadı; bilakis açlık, susuzluk, soğukluk, sıcaklık, elem, sıkıntı ve yüzbinlerce çeşitli belalarla bağlayıp öleceğinden, sağır, kör ve hasta olacağından ya da birine tutulacağından veya açlık ve susuzluktan helâk olacağından, bir an kendinden emin kılmadı. Onun faydasını acı ilaçlara yerleştirdi ki faydalandığı an zahmet de çeksin. Zararını güzel şeylere koydu ki ondan lezzet alınca pişman olsun. Hiçbir işini ona teslim etmedi. Hatta bilmek istediği şeyi bilemez, unutmak istediğini unutamaz, düşünmek istemediği şeyler kalbine dolar. Düşünmek istediklerinden de kalbi kaçar. Onu böyle acayip şekilde, güzel ve olgun yarattığı halde, bir o kadar da âciz yaptı ki ondan aşağı, zavallı ve zayıf hiçbir şey yoktur.

İnsanın sonraki hali ise ölümdür. O zaman kendisinde kulak, göz, his, güzellik, beden, uzuvlar hiçbir şey kalmaz. Kötü kokan bir leş olup görenler burnunu tıkayıp geçerler. Yerdeki böceklerin, kurtların karnında pislik olur.

Sonra alçak ve zelil bir toprak olur. Eğer bu halde kalsa yine bir işe yaramış olurdu. Dört ayaklı hayvanlarla beraber olurdu. Bu saadete de kavuşamadı. Kıyamet günü tekrar diriltilir ve dehşet içinde kalır. Gökleri parça parça olmuş, yıldızları dökülmüş, ayı ve güneşi tutulmuş, dağları pamuk gibi atılmış, yeryüzünü değişmiş halde görür. Zebânileri kement atar halde, melekleri herkesin eline defterlerini verip insanların dünyada yaptığı kötülük ve rezillikleri gördükleri, bunları birer birer okudukları halde görür, o anda nasıl olduklarını ve "Haydi cevap ver, ne için konuştun, ne için yedin, ne için oturdun, ne için kalktın, ne için baktın, ne için düşündün?" dediklerini müşahede eder.

Eğer Allah muhafaza, bu suallerin cevabını veremezse onu cehenneme atarlar. O zaman, "Keşke domuz ya da köpek veya toprak olsaydım. Çünkü onlar cehennemden kurtulmuşlardır!" der. Hali domuz ve köpekten daha aşağı olabilecek bir kimse, nasıl olur da kibirlenebilir ve başkalarına övünür. Eğer yerdeki ve gökteki bütün zerreler onun başına gelen bu korkunç felakete ağlasa, inlese, feryat etse ve onun çirkin ve rüsva defterine üzülse bunda âciz kalırlar.

Düşün: Bir adam, sultanlardan birine karşı suç işlese ve bu suçu sebebiyle bir kamçı vurulmayı hak etse ve bunun için zindana atılsa, meydana çıkarılıp bir grup halkın önünde cezasının infaz edilmesini bekler. Affedilip edilmeyeceğini bilmez. Bunun zindandaki zilleti nasıl olur? Onun, zindanda olanlara karşı kibredeceğini düşünür müsün? Günah işleyen her kulun dünya zindanıdır. O, Allah Teâlâ'dan cezayı hak etmiştir. İşinin sonunun nasıl olacağını da bilmez. Bu ona, hüzün, korku, endişe, horluk ve zillet olarak yeter!

Kendisini bu şekilde bilene, bu marifeti müshil olur ve kibir kökünü kalbinden, temelinden söküp atar. Kendisinden aşağı kimse göre-

mez. Hatta bir toprak, kuş ya da taş olup bu tehlike ve korkudan emin olmak ister.

Amel ilacı: Her işte ve her harekette tevazu sahipleri gibi olmaktır. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], tevazu göstergesi olarak yerin üzerinde (serili bir şeyde) yemek yer ve,

إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ آكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ

"Ben ancak bir kulum, kulun yediği gibi yerim"[370] buyururdu.

Selmân-ı Fârisî'ye [radıyallahu anh], "Neden yeni elbise giymiyorsun?" diye sorulduğunda;

"Ben ancak bir köleyim; bir gün âzat edildiğimde yeni elbise giyerim" demiş; bununla, ahiretteki âzat edilmeye işaret etmiştir.

Namazda pek çok sır vardır. Bunun için namaz bir direk olmuştur. Bu sırlardan biri de, ayakta durma, rükû ve secde ile namazdaki tevazudur. Önceleri Araplar (kibirlerinden dolayı) eğilmekten hoşlanmazlardı. Öyle ki, onlardan birinin elinden kamçısı düşer de onu almak için eğilmezdi.

Kibir olan her şeyin aksini yapmak lazımdır. Kibir, kişinin görünüşünde, dilinde, gözünde, bedeninde, elbisesinde, hareket ve duruşunda belli olur. Hepsini uğraşarak atmaya ve bunu âdet etmeye alışmalıdır.

Kibrin pek çok şekli vardır:

Kibir şekillerinden biri, kişinin arkasında kimse olmayınca (peşinden birilerini sürüklemeden) yalnız başına gitmek istememesidir. Bu halden sakınmalıdır.

Bir grup insan Hasan-ı Basrî'nin [rahmetullahi aleyh] arkasından yürüdü. Hazret onları bundan menetti ve "Bu, kulun kalbinde (huşû ve huzur namına) bir şey bırakmaz" dedi.

370 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 11/110 (nr. 15017); Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 5752; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 53; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 10/415.

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kul, ardında yürüdüğü (ve bunda zevk aldığı) müddetçe Allah'tan uzaklığı artar."

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], insanların arasında yürüyünce, bazan onları öne geçirirdi.

Kibir şekillerinden biri, kişinin, kendisi için insanların ayağa kalkmasını veya önünde durmasını sevmesidir.

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: "Ashap için Resûlullah'tan [sallallahu aleyhi vesellem] daha sevimli bir şahıs olmadığı halde, onun kendisi için ayağa kalkılmasından hoşlanmadığını bildikleri için, onu gördüklerinde ayağa kalkmazlardı."[371]

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kim, cehennem ehli bir adama bakmak istiyorsa, kendisi otururken önünde bir topluluğun ayakta durduğu bir adama baksın."

Kibir şekillerinden biri, kişinin başkasını ziyaret etmemesidir; onun ziyaretinden başkasına dini adına bir hayır dokunacak olsa bile bundan kaçınmasıdır. Bu, tevazua zıt bir durumdur. Nakledildiğine göre, Süfyân-ı Sevrî [rahmetullahi aleyh] Remle'ye geldi. İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh] ona, "Gel de bize hadis naklet!" diye haber gönderdi. Süfyân da onların yanına geldi (ve hadis nakletti). İbrahim b. Edhem'e [rahmetullahi aleyh],

"Ey Ebû İshak, böyle bir zatı bunun için mi yanına çağırıyorsun?" denildiğinde, İbrahim b. Edhem [rahmetullahi aleyh],

"Onun tevazuunun nasıl olduğuna bakmak istedim" dedi.

Kibir şekillerinden biri, kişinin yanında bir fakirin oturmasını istememesidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] elini fakire verir, o çekmeden elini çekmezdi. Yine hasta ve dermansız olanlardan herkes kaçar, o ise onlarla yemek yerdi.

Kibir şekillerinden biri, kişinin evinde hiçbir işe elini sürmemesidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ise evinde çalışırdı.

371 Tirmizî, Edeb, 13 (nr. 2754).

Bir gece Ömer b. Abdülaziz'in [rahmetullahi aleyh] yanına bir misafir geldi. Ömer b. Abdülaziz yazı yazıyordu. Lamba da sönmek üzere idi. Misafir,

"Kalkayım, lambayı düzelteyim" dedi. Ömer b. Abdülaziz [rahmetullahi aleyh],

"Misafirine hizmet ettirmesi, adamın kereminden değildir" dedi. Misafir,

"Öyleyse hizmetçi genci uyandırayım" dedi. Ömer b. Abdülaziz [rahmetullahi aleyh],

"O daha yeni uyudu (kaldırmak doğru olmaz)" dedi. Sonra kendisi kalktı, yağ kabını aldı, lambaya zeytinyağı doldurdu. Bunu gören misafir,

"Ey müminlerin emîri, kendin kalkıp bu işi yaptın!" deyince, Ömer b. Abdülaziz [rahmetullahi aleyh],

"Ömer olarak gittim, Ömer olarak döndüm. Benden herhangi bir şey noksanlaşmadı! İnsanların en hayırlısı, Allah katında mütevazi olandır" dedi.

Kibir şekillerinden biri, kişinin eşyasını alıp evine taşımamasıdır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] eşyasını kendisi taşırdı.[372]

Sâbit b. Ebû Mâlik [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: Ebû Hüreyre'yi [radıyallahu anh] gördüm. Sırtında bir yük odunla birlikte çarşıdan çıkageldi. Kendisi o zaman Mervân'ın halifesi (vekili) idi. Bana,

"Ey Ebû Mâlik'in oğlu, emîre (valiye) yol aç!" dedi.

Asbağ b. Nübâte [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Ömer b. Hattâb'ı [radıyallahu anh], sol elinde asılı bir parça et, sağ elinde kırbacıyla çarşıda dolaşırken görür gibiyim. Sonra evine girdi."

Kibir şekillerinden biri, kişinin süslü elbiseler olmadan dışarı çıkmamasıdır. Hz. Ömer'i [radıyallahu anh] çarşıda elbisesinde on dört yama, yamaları da eskimiş halde görürlerdi.

372 Konuyla ilgili bir hadis için bk. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, nr. 6136; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 6090; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 5/121-122.

Hz. Ali [radıyallahu anh] yamalı bir izâr giydiği için (Hâricîler'in reisi Ca'd b. Ba'ce tarafından)[373] kınanınca, "(Bunda ne sakınca var), mümin onu örnek alır, kalp de onunla huşû içinde olur" demiştir.

Tâvûs el-Yemânî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Şu iki elbisemi yıkıyorum, onlar temiz oldukları müddetçe (içime kendini beğenme duygusu girdiğinden) kalbimi hoş bulmuyorum."

Rivayet edildiğine göre, Ömer b. Abdülaziz [rahmetullahi aleyh], halife olmadan önce, kendisine 1000 dinara elbise alınırdı, o,

"Onda sertlik olmasaydı, ne güzel elbise!" derdi. Halife olunca ise, kendisine 5 dirheme elbise alınırdı. Ona bakıp,

"Yumuşak olmasaydı, ne güzel elbise!" derdi. Kendisine,

"Ey müminlerin emîri, sizin önceki elbiseniz, bineğiniz ve kokunuz nerede? (Şimdikiler nerede?)" denilince, şöyle demiştir:

"Benim, zevkine çok düşkün ve her şeyi arzulayan bir nefsim var. O, dünyadan hangi şeyi tattı ise ondan daha üste olanı arzuladı. Nihayet dünya derecelerinin en yükseği olan halifeliği tattığında, Azîz ve Celîl olan Allah katındakine (zühde) heves etti."

Güzel elbise her zaman kibir için değildir. Çünkü bazı kimseler her şeyde güzel olmayı sever. Bunun alameti, yalnızken de güzel giyinmeyi sevmektir. Bazıları da eski elbise giyip zâhid görünmek ve böylece kibirde bulunmak ister.

Hz. İsa [aleyhisselâm] demiştir ki: "Ne oluyor size! Kalpleriniz yırtıcı kurtların kalpleri gibi olduğu halde üzerinizde ruhban elbisesiyle yanıma geliyorsunuz! Zararı yok, sultanlar gibi giyinin fakat kalplerinizi ilâhî haşyet ile öldürün."

Hz. Ömer [radıyallahu anh], Şam'a girerken giyim kuşamının dağınıklığından dolayı kınanınca,

"Biz, Allah'ın İslâm'la izzetli yaptığı bir topluluğuz; onun dışında izzet aramayız" demiştir.

373 Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/313.

Kısaca tevazuu öğrenmek isteyen kimse, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] hallerini bilmeli ve ona ittiba etmelidir.

Ebû Seleme (b. Abdurrahman b. Avf) demiştir ki: Ebû Said el-Hudrî'ye [radıyallahu anh],

"Şu insanların sonradan icat ettikleri giyim, içme, binek ve yeme işlerine ne dersin?" diye sorduğumda dedi ki:

"Ey kardeşimin oğlu! Allah için ye. Allah için iç. Allah için giyin. Bunlardan hangi şeye bir kibir, övünme, gösteriş ve adını duyurma girerse o bir mâsiyet ve israftır. Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] evine yaptığı gibi sen de evinde hizmetle meşgul ol. O, devesine yiyecek verir, onu bağlar, evini temizler, koyun sağar, ayakkabısını tamir eder, elbisesini yamar, hizmetçisiyle birlikte yemek yer, o yorulduğu zaman onun yerine el değirmeni ile un öğütür, çarşıdan bir şey satın alırdı. Utanma, onu aldığı şeyi eline asmaktan veya elbisesinin bir tarafına koyup evine dönmekten menetmezdi. Zenginle, fakirle, küçükle ve büyükle musafaha ederdi. Namaz ehlinden küçük büyük, siyah kırmızı, hür köle karşılaştığı herkese ilk önce o selâm verirdi. Evine giriş ve çıkış için ayrı birer elbisesi yoktu. Davet eden kimse pejmürde (fakir miskin) biri olsa da davet edildiğinde onun davetine gitmekten utanmazdı. Davet edildiğinde sofrada ancak kuru hurma da bulsa onu hakir görmezdi. Sabah akşam için, akşam sabah için yiyecek kaldırmazdı (hazırlamazdı). Geçimi çok kolaydı. Yumuşak huylu idi. Cömert bir tabiat sahibi idi. Geçimi güzeldi. Güleç yüzlüydü. Kahkaha atmaksızın tebessüm ederdi. Yüzünü asmaksızın mahzundu. Sert olmaksızın ciddi idi. Zillete düşmeksizin mütevazi idi. İsraf etmeksizin cömertti. Bütün yakınlarına ve müslümanlara karşı çok merhametliydi. İnce (yufka) kalpliydi. Daima (çoğunlukla) başı yere doğru eğikti. Tokluktan dolayı hiç geğirmemiştir ve elini tamah ederek bir şeye uzatmamıştır."

O halde her kim saadet istiyorsa Allah Resûlü'ne [sallallahu aleyhi vesellem] ittiba etmelidir. Nitekim Cenâb-ı Hak onu överek şöyle buyurmuştur:

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾

"Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin" (Kalem 68/4).

Uzun olan tedavi, kişinin kibirlendiği şeye dikkat etmesidir.

Eğer kişi nesebiyle övünüyorsa, nereden geldiğini bilmek zorundadır. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

ٱلَّذِىٓ أَحْسَنَ كُلَّ شَىْءٍ خَلَقَهُۥ وَبَدَأَ خَلْقَ ٱلْإِنسَٰنِ مِن طِينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُۥ مِن سُلَٰلَةٍ مِّن مَّآءٍ مَّهِينٍ ﴿٨﴾

"O Allah, yarattığı her şeyi güzel yaptı; insanı yaratmaya da çamurdan başladı. Sonra onun neslini süzülmüş bir özden, değersiz bir sudan yarattı" (Secde 32/7-8).

O halde nutfe baba, toprak da ceddir. Bu ikisinden aşağı olan nedir? Eğer, "Onun babasından olması, topraktan olmasından daha yakındır" dersen, ona, "Uzakla değil, yakınla övün" derdik. Çünkü nutfe ve mudga (et parçası hali), ona babadan daha yakındır. Nefsini bu şekilde hakir yapsın. Sonra bu, onun yakınlığından dolayı bir yücelik gerektirirse en üst baba topraktandır; bu durumda onun yüceliği nerede kaldı? Onun için bir yücelik olmadıysa, oğlu için yücelik nereden gelecek!

İnsan bunu bilince bir daha gurur ve kibre kapılamaz. Bir de nesebi ile övünen kimse kendisiyle değil, başkası ile övünmüş olur. Fazilet kişinin kendisinde olmalıdır. İnsan pisliğinden çıkan kurdun, at pisliğinden çıkan kurttan üstünlüğü yoktur.

Eğer kişi güzelliğiyle kibirleniyorsa içindekilere bakıp çirkinliklerini görmelidir. Karnında, mesanesinde, damarlarında, burnunda, kulağında ve bütün uzuvlarında ne türlü pislikler bulunduğunu düşünmelidir. Her gün bunları kendi eli ile temizliyor, yıkıyor. Gözü onları görmeye, burnu koklamaya dayanamazken, kendisi bunların hamallığını yapıyor! İnsan hayız kanıyla nutfenin birleşmesinden yaratıldığını ve idrar yolundan çıktığını bilmelidir.

Tâvûs b. Keysân el-Yemânî, Ömer b. Abdülaziz'in [rahmetullahi aleyhimâ] halife olmadan önce salınarak yürüdüğünü görünce, ona, "Karnında pislik bulunan kimsenin yürüyüşü bu değildir!" demiştir.

İnsan kendisini bir gün yıkamazsa bütün mezbeleliklerden pis olur. Mezbelelikte olan pis şey ise onun çıkardığıdır. Güzellik insanın yanında devamlı kalmayacaktır ki kişi bununla sevinip gururlansın. Başkalarının çirkinliği de onlarda kalmayacaktır ki onunla üzülsünler. Üstelik insan güzelliğine de güvenmemelidir. Bir hastalıkla solup perişan oluverir. Birkaç sivilce onu herkesten çirkin gösterir. Böylesine zayıf insana, gurur ve kibir yakışmaz.

Eğer kişi kuvvetiyle kibirleniyorsa, bir damarı kopuverse kendisinden daha âcizinin olmayacağını düşünmelidir. Bir sinek bir yerini ısırsa canı yanar. Bir sivrisinek kulağına girse öleceğinden korkar. Ayağına diken batsa olduğu yerde kalır. Ne kadar kuvvetli olsa da öküz, aslan ve fil ondan daha güçlüdür. İnsan, öküz ve eşeğin kendisinden daha ileride olduğu bir şeyle nasıl övünebilir?

Şayet kişi zenginlikle, hizmetçilerinin çokluğuyla, velayeti ve sultanlığıyla kibirleniyorsa bütün bunlar kendisinin dışındadır. Malını hırsız çalsa veya onu sultanlıktan azletseler elinde ne kalır? Sonra birçok yahudi ondan çok mala sahiptir. Birçok aklı az kimse onun on misli saltanata sahiptir.

Kısaca seninle olmayan senden değildir. Senden olmayan bir şeyle övünmen ise oldukça çirkin bir davranıştır. Bunların hepsi kullanman için sana emanet edilmiştir. Hiçbiri senin değildir. Zâhiren senden olup gururlanacağın şeyler ilim ve ibadettir. Fakat ilim ve ibdetle kibirlenmek âfetlerin en büyüğü, hastalıkların en yaygını ve tedaviyi kabulü en zor ve en geç olanıdır. Çünkü bunlar birer kemaldir. İlim, Allah Teâlâ'nın indinde aziz ve azimdir! Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır. O halde âlimin kendine iltifat etmemesi zordur. Âlim ancak iki işi bilmekle kibri defetmeye güç yetirebilir:

Birincisi: Âlimin; Allah Teâlâ'nın ehl-i ilm üzerindeki delilinin daha kuvvetli (âlimin sorumluluğunun daha büyük) olduğunu, cahil-

den affedilen şeylerin onda birinin âlimden affedilmeyeceğini, marifet ve ilimle Allah Teâlâ'ya isyan eden kimsenin cinayetinin daha çirkin (ve büyük) olduğunu; çünkü onun Allah'ın kendisine bahşettiği ilim nimetinin hakkını yerine getirmediğini bilmesidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Allah Teâlâ ilmiyle amel etmeyen âlimleri merkebe benzetiyor ve,

كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا

"(Onunla amel etmeyenlerin durumu), ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir" (Cum'a 62/5) buyuruyor.

Bir başka yerde de köpeğe benzetiyor ve,

كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ

"Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer. Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur" (A'râf 7/176) buyuruyor.

Yani, bilsin ya da bilmesin kendi alışkanlığını bırakamaz. Hatta köpekten ve merkepten aşağıdır. Aslında, ahirette kurtulamayan, bütün cansızlardan da aşağıdır. Hal böyle iken hayvanlık mertebesine nereden çıkabilsin?

Bunun için ashâb-ı kirâmdan biri, "Keşke kesilip yenilen bir kuş olsaydım"[374] demiştir. Bir diğeri de, "Keşke kesilip yenilen koyun olsaydım" demiştir.

O halde anlaşılıyor ki işin sonundaki tehlikeleri düşünen kimsede kibir kalmaz. Şu durumda kişi kendisinden cahil birini görünce, "O bilmiyor, bilse günah işlemezdi, o benden iyidir!" demelidir. Kendisinden bilgili birini görünce de, "O benim bilmediklerimi biliyor, benden iyidir!" demelidir. Yaşlı birini görünce, "O, Allah Teâlâ'ya benden daha fazla ibadet etmiştir, benden iyidir!"; bir çocuk görünce de, "Benim çok günahım var. O ise henüz bir çocuk. Benim gibi günahı yoktur ve benden iyidir!" demelidir. Hatta bir kâfir bile görünce kibirlenmeyip,

374 İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nr. 35573. Hz. Ebû Bekir'den [radıyallahu anh].

"Belki müslüman olur ve güzel bir sona kavuşur; benim sonum ise küfür olabilir!" demelidir.

Nitekim Hz. Ömer [radıyallahu anh] İslâm'a girmeden evvel birçok müslüman ona karşı kibirlenirdi. Fakat Allah Teâlâ'nın nezdinde durum öyle değildi. O halde büyüklük ahirette kurtuluşa ermekse ve bu da bilinmiyorsa, herkes ahiret korkusu ile meşgul olup kibri bırakmalıdır.

İkincisi: Âlim bilir ki kibir (ululuk) sadece Azîz ve Celîl olan Allah'a layıktır. Kul kibrettiğinde, Allah Teâlâ katında nefret edilen ve buğzedilen biri olur. Allah ondan tevazu göstermesini sevmekte ve ona şöyle demektedir:

"Sen nefsin için bir kıymet görmediğin sürece benim katımda bir değerin vardır. Nefsin için bir kıymet gördüğünde benim katımda hiçbir değerin yoktur."

Mesela sonunun kurtuluş ve saadet olacağını bilse de yukarıdaki sözü bilmekle kibir kendisinden kaybolur. Bunun için peygamberler mütevâziydiler. Çünkü onlar yüce Mevlâ'nın kibri sevmediğini bilirlerdi.

Âlim âbid olmasa bile, bir âbidin âlime karşı kibirlenmemesi gerekir. "Onun ilmi bana şefaatçi olur; kendisinin günahını ise ortadan kaldırır" demelidir. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَى رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِي

"Âlimin âbide üstünlüğü, benim, ashabımdan derecesi en düşük olana üstünlüğüm gibidir."[375]

Eğer âbid cahil veya hali bilinmeyen birini görürse, "Belki o benden daha çok ibadet ediyordur da bunu göstermiyordur!" demelidir. Şayet müfsit birini görürse, "Benim kalbime gelen pek çok vesvese ve düşüncelerin günahı fısktan daha açıktır. Belki kalbimde bilmediğim öyle bir günah vardır ki bütün amellerimi yok eder. Onun kalbinde ise güzel bir sıfat olup günahlarına kefâret olabilir. Belki o tövbe eder de

375 Tirmizî, İlim, 19 (nr. 2685).

güzel bir sona kavuşur ve bense bir hata işlerim ve ölüm anında imanım tehlikeye düşer. Kısaca, onun ismi dergâh-ı ilâhîde neden eşkıya olarak anılsın! Kibir göstermek cahilliktendir!" demelidir. Bu sebepten büyükler, âlimler ve meşâyih daima mütevazi olmuşlardır.

Ucbun Âfetleri

Ucb kötü huylardandır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ شُحٌّ مُطَاعٌ وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ

"Üç şey helâk edicidir:

1. *İtaat edilen cimrilik.*

2. *Peşine düşülen hevâî arzular.*

3. *Kişinin kendini beğenmesi."*[376]

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

لَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَخَشِيتُ عَلَيْكُمْ مَا هُوَ أَكْبَرُ مِنْ ذَلِكَ الْعُجْبَ الْعُجْبَ

"Şayet hiç günah işlemeseydiniz sizin için bundan daha büyüğünden korkardım; ucbdan sakının ucbdan sakının!"[377]

Hz. Âişe'ye [radıyallahu anhâ], "Kişi ne zaman kötülük yapan biri olur?" diye sorulduğunda, Hz. Âişe, "Kendisinin iyilik yapan biri olduğunu düşündüğünde!" demiştir.

Abdullah b. Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki: "Helâk iki şeydedir. Onlar, (ilâhî rahmetten) ümidi kesmek ve kendini beğenmektir."

O, ikisini birlikte söyledi. Çünkü saadete ancak çalışma, talep, ciddiyet ve gayret ile ulaşılır. Ümidini kesen kimse, çalışmaz ve talep etmez. Kendini beğenen kimse ise kendisinin mesut kılındığını ve muradını elde ettiğini düşünerek çalışmaz.

---

376 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nr. 5448; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 2/389; Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 80; Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*, 1/91; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 3/381.

377 Bezzâr, *el-Müsned*, nr. 6936; Harâitî, *Mesâvi'l-Ahlâk*, nr. 594.

Mutarrif b. Abdullah [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Gece uyuyup sabah pişman olarak kalkmam bana, geceyi ibadetle geçirip sabah kendini beğenmekten daha sevimlidir."

Bişr b. Mansûr es-Süleymî [rahmetullahi aleyh], ibadete sıkı devamından dolayı, görüldüklerinde Allah Teâlâ'nın ve ahiretin hatırlandığı kimselerdendi. Bir gün namazı uzattı. Bir adam da arkasında ona bakıyordu. Bişr onun yaptığını farketti. Namazı bitirdikten sonra, ona,

"Benden gördüğün şey seni hayrette bırakmasın (buna aldanma); -Allah'ın lâneti üzerine olsun- İblis de Allah Teâlâ'ya meleklerle birlikte uzun müddet ibadet yaptı, sonra da gideceği yere (cehenneme) gitti" dedi.

Ucbdan pek çok âfet peyda olur. Bunlardan biri kibirdir. Böyle bir hale düşen kişi kendisini başkalarından iyi bilir. Yine günahlarını hatırlamaz. Hatırladığı olsa da düzeltme yoluna girmez ve kendisini affedilmiş zanneder. İbadet etse buna şükretmez ve şükre ihtiyacı olmadığını sanır. İbadet âfetlerini bilmez, öğrenmek de istemez ve kendisini o âfetlerden kurtulmuş bilir. Kalbinden korku kaybolur ve mekr-i ilâhîden emin olur. Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği ibadet nimeti ile O'nun indinde özel bir derecesi olduğunu zanneder. Kendisini över ve beğenir. İlmi ile ucba düşen başkalarına bir şey sormaz. Kendisine uymayan bir görüş ve söz söylenirse dinlemez, eksik bulur, nasihatlere de kulak asmaz.

Ucb ve İdlâlin Hakikati

Allah Teâlâ'nın kendisine ilim, ibadette başarı ve bunlara benzeyen nimetleri bahşettiği kimsenin, bu nimetlerin elinden gitmesine korkması ucb olmaz. Eğer korkmaz ve bu sıfatlar kendisinde olduğu için değil de Cenâb-ı Hakk'ın nimet ve ihsanı olduğuna sevinirse yine ucb olmaz. Fakat kişi bunlar kendisinde olduğu için sevinir ve Allah Teâlâ'nın nimeti olduğunu unutur ve elinden gitmesi hususunda korkmazsa bu ucb olur.

Kişi eğer bu sıfatlarla Allah Teâlâ'nın üzerinde bir hakkı olduğunu düşünüyorsa, yaptığı ibadetleri O'nun katında makbul biliyorsa buna "idlâl" denir. Zira bu, kişinin kendi ameline güvenmesi demektir.

Kişi eğer bir kimseye bir şey verir de verdiğini büyük görürse bu "ucb" olur. Bunun yanında ondan hizmet ve karşılık da beklerse bu "idlâl" olur.

Bir haberde şöyle denilmiştir:

إِنَّ صَلَاةَ الْعَدْلِ لَا تَرْفَعُ فَوْقَ رَأْسِهِ وَلَأَنْ تَضْحَكَ وَأَنْتَ مُعْتَرِفٌ بِذَنْبِكَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَبْكِيَ وَأَنْتَ مُدِلٌّ بِعَمَلِكَ

"Ameline güvenen kimsenin namazı başından yukarı yükselmez. Günahını itiraf ederek gülmen, amelinle böbürlenerek ağlamandan daha hayırlıdır."[378]

Ucbun İlacı

Ucb, sebebi cahillik olan bir hastalıktır. İlacı da yalnızca marifettir. Ucbu, kulun ihtiyarı altına giren ibadet, sadaka, gazve, halkı yönetme ve ıslah etme gibi bir fiilde düşünelim. Bunlardaki ucb; güzellik, kuvvet, nesep gibi kulun ihtiyarı altına girmeyen ve kendi nefsinden görmediği şeylerden daha galiptir. Buna göre deriz ki:

Kulun vera, takva, ibadet ve amelle ucba düşmesi, bunların onda bulunması, kendisinin ona mahal ve mecra olması yahut ondan meydana gelmesi, onun sebebiyle, kuvveti ve kudretiyle olmasındandır.

Eğer bu işlerin onda bulunmasından kendisinin de ona mahal ve mecra olmasından dolayı ucba düşüyorsa bu bir cehalettir. Aslında bu işlerin onda ve onun üzerinde cereyan etmesi, kendisinden değil, başkası tarafındandır. Çünkü mahal, bu iş için musahhar kılınmış ve ona mecra yapılmıştır. Onun icat ve tahsilinde kendisinin bir dahli yoktur. Bu durumda, kendisine ait olmayan bir şeyle nasıl ucba düşer?

Şayet, "Bu amel benim isteğimle oldu!" dersen, "Bu isteği ve arzuyu kim yarattı ve sana kim verdi? Kahr (cebir) zincirini boynuna kim taktı ve sana iş yaptırdı?" deriz. Zira kendisine istek verilen kimselere, vazifeli bir melek gönderilir. Kişi bunun hilafına bir şey yapamaz.

378 Hz. Eyyûb ve Hz. Davud'a [aleyhimesselâm] ait bir haber olarak bk. Muhâsibî, *er-Riâye*, s. 297.

İstek kişinin kendisinden değil; belki de kişiyi zorla bir işe sevkeden şeydendir. O halde hepsi Allah Teâlâ'nın nimetleridir. Senin ucba kapılman da cahilliğindendir. Çünkü senin bir şeyin yoktur. Sen kendin için değil, Cenâb-ı Hakk'ın ihsanı için hayrete düşmelisin. Nitekim O, nicelerine bunu bildirmemiş ve onların isteklerini kötü işlere çevirmiştir. Sana ise kendi yardımıyla kurtarıcı gönderdi ve isteği sana hâkim kıldı. Seni kahr (cebir) zinciri ile kendi huzuruna çekiyor.

Bunu şu örnekte düşün:

Bir sultan hizmetçilerinin yanına çıksa ve onlara baksa; içlerinden birine, onda bulunan bir sıfat, sebep, güzellik ve hizmet için değil, (sırf tarafından bir ihsan olarak) bir hil'at giydirse, kendisine ihsan edilen kimseye, o bir şey hak etmeksizin sultanın bu ihsan, hüküm ve tercihinden hoşlanıp hayrette kalması gerekir. Bu durumda onun, nefsini beğenmesi nedendir? Bunun sebebi nedir? Onun nefsini beğenmesi uygun değildir.

Evet, kölenin, "Sultan, adalet sahibi bir hâkimdir, kimseye zulmetmez, birini önde tutması, diğerini geride bırakması ancak bir sebep içindir. Eğer sultan bende, bu hil'ati gerektiren övülen gizli sıfatlardan bir sıfatın bulunduğunu farketmeseydi, onun için beni tercih etmezdi" demesi mümkündür. O zaman kendisine denir ki:

Bu sıfat da, sultanın bir sebep yokken diğerlerini bırakıp sana tahsis ettiği bir ihsan ve ikramıdır. Yoksa o, başkasının ihsanı mıdır? Eğer o da sultanın ihsanı ise, bu durumda senin onunla kendini beğenme hakkın yoktur. Bu şuna benzer: Sultan sana, kendisiyle ucba düşmeyeceğin bir at verse, sonra sana bir de hizmetçi verse, sen de bununla kendini beğenip, "Bana ancak at sahibi olduğum için hizmetçi verdi; benden başkalarına gelince onun atı yoktur" desen, sana denilir ki: "Sana atı veren de odur. Sana atla köleyi birlikte vermesiyle, onların birini diğerinden sonra vermesi arasında bir fark yoktur. Şu halde hepsi ondandır. Bu durumda senin nefsinle değil, onun ikram ve ihsanıyla sevinmen gerekir."

Sen ibadetinle kendini beğenip, "Allah, kendisine olan sevgimden dolayı beni ibadette muvaffak etti" dersen, sana, "Kalbinde muhabbeti

kim yarattı?" denir. Eğer "O'nu tanıdığım ve cemaline kavuştuğum için O'nu sevdim" dersen, "bu marifet ve görüşü sana kim verdi?" denir. Her şey O'ndan olduğuna göre, ucb yapamazsın! Bu durumda övünme Rabbü'l-âlemîn'in cömertliği ve ihsanıyla olur. Çünkü O sana vücudunu, sıfatlarını, amellerini ve onların sebeplerini ihsan etti. Sen ise bunların arasında hiçbir şey değilsin ve seninle de olan bir şey yoktur. Sen ancak Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin bir geçiş yolusun, o kadar.

Eğer bir kimse, "Amellerimi unutmam mümkün değildir. Çünkü onları ben yaptım ve bundan dolayı onlar için sevap bekliyorum. Eğer onlar benim amelim olmasaydı sevap beklemezdim. Eğer ameller icat yoluyla Azîz ve Celîl olan Allah'a ait mahlûk iseler benim için sevap nereden olacak? Eğer ameller benden ve kudretimle olmuşsa ben onlarla nasıl sevinmem (ve kendimi beğenmem)?" derse, şöyle cevap veririz:

Sen hakikatte kudretin geçidisin, o kadar. Sen hiçbir şey değilsin! Cenâb-ı Hak buyurmuştur ki:

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ ۚ وَلِيُبْلِيَ
الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

"(Savaşta) Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu). Ve bunu, müminleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı). Şüphesiz Allah işitendir, bilendir" (Enfâl 8/17).

Fakat hareketin; ilim, kudret ve iradeden sonra yaratılmasından dolayı sen işleri kendin yaptın zannedersin.

Bu, ince bir sırdır, anlayamazsın. Tevekkül ve tevhid kısmında buna değineceğiz. Konuyu burada senin anlayacağın şekilde, kolayca anlatalım. Farzedelim ki amelin, senin kudretinle oluyor. Fakat amel; ilimsiz, kudretsiz ve iradesiz olamaz ki. O halde işinin anahtarı bu üç sıfattır. Bunların üçü de Allah Teâlâ'nın ihsanıdır.

Düşün, dünyanın hazineleri korunaklı bir kalede toplansa, anahtarları da hazinedarın elinde olsa ve sen kalenin duvarları etrafında 1000

sene otursan, kalenin içinde bulunan 1 dinara bakman (ve elde etmen) sana mümkün olmaz. Şayet anahtarı sana verirse, onu alman, elini uzatıp almak kadar kolay olur. Hazinedar sana anahtarları ve onları kullanma yetkisi verdiğinde, sen de elini uzatıp kalenin içindeki hazinelerden istediğini aldığında, senin hayranlığın hazinedarın anahtarları sana vermesine mi olur yoksa elini uzatıp onu almana mı? Şüphesiz hayranlığın bunu hazinedardan bir nimet görmende olur. Çünkü elini hareket ettirip malı alman kolaydır. Bütün iş, anahtarların sana teslim edilmesindedir.

Burada şaşıracağın şey, yüce Mevlâ'nın taat hazinesinin anahtarını sana ihsan etmesi, fâsıklara vermemesidir. Günah anahtarını başkalarına verdi ve taat hazinelerinin kapısını bir suç işlemeden onlara kapadı. Bunu senden bir hizmet görmeden adaletiyle yaptı, ihsanıyla gerçekleştirdi. O halde tevhidin, kazâ ve kaderin hakikatini bilende ucb olmaz.

Şaşılacak kimselerden biri de şu adamdır: Allah Teâlâ ona akıl verdi fakat onu, kendisine ilim vermeyip bolca mal verdiği kimseden daha fakir yaptı. Bu durumda o, "Ben akıllı ve fazilet sahibi biriyken Allah benim günlük yiyeceğimi nasıl meneder; şu adam gafil ve cahil iken ona nasıl bolca mal verir!" der. Öyle ki nerdeyse bunu bir zulüm olarak görür. Halbuki bu aldanmış adam bilmez ki eğer ona akıl ve malı birlikte verseydi zâhirî hale göre bu durum, zulme daha fazla benzerdi. Çünkü fakir cahil, "Yâ Rabbi, niçin ona akıl ve zenginlik verdin, beni ikisinden de mahrum bıraktın? Onların ikisini veya birini bana verseydin olmaz mıydı?" der.

Şu duruma şaşılır: Akıllı fakir çok defa cahil zengini kendisinden hal olarak daha güzel görür. Eğer ona, "Aklına ve fakirliğine karşılık onun cehaletini ve zenginliğini tercih eder misin?" denilse, buna yanaşmaz. Bu, Allah'ın onun üzerindeki nimetinin daha fazla olduğunu gösterir. O halde, bundan niçin hayrete düşüyor!

Güzel fakat fakir bir kadın, yerilen çirkin bir kadın üzerinde süs ve cevherleri görür, buna şaşırarak, "Nasıl benim gibi güzel bir kadın bu süsten nasıl mahrum olur ve o, böyle çirkin bir kadına tahsis edilir?" der. Bu aldanmış kadın bilmez ki sahip olduğu güzellik ona rızkına

mahsuben verilmiştir. Eğer o, güzelliğin yanında zenginlikle beraber çirkinlik arasında tercih yapma durumda kalsa güzelliği tercih ederdi. Şu halde Allah'ın onun üzerindeki nimeti daha çoktur.

Akıllı ve fakir bir hikmet (ilim) sahibinin, kalbiyle, "Yâ Rabbi, niçin beni dünya malından mahrum ettin ve onu cahillere verdin!" demesi, sultanın, kendisine bir at verdiği kimsenin, "Ey sultan, ben at sahibi iken bana niçin hizmetçi vermiyorsun?" demesine benzer. Sultan ona der ki: "Sana at vermeseydim ne yapacaktın? Düşün ki sana bir at vermedim. Sana verdiğim bir nimet, başka bir nimeti talep etmen için bir vesile ve delil mi oldu?" der.

Bunun için Hz. Davud [aleyhisselâm], "Yâ Rabbi, gelen hiçbir gece yoktur ki Davud ailesinden biri (ibadet için) ayakta bulunmasın. Gelen hiçbir gün yoktur ki Davud ailesinden biri oruçlu olmasın" demiştir.

Diğer rivayette, söz şu şekildedir: "Gece ve gündüz bir saat geçmez ki Davud ailesinden sana ibadet eden biri bulunmasın. O, ya namaz kılar ya oruç tutar ya da seni zikreder."

Bunun üzerine Allah Teâlâ ona, "Ey Davud, bu hasletler onlara nereden verildi? Eğer benim sana yardımım olmasaydı, onları yapmaya güç yetiremezdin. (Bunu anlaman için) seni kendi haline bırakacağım" diye vahyetti.

İbn Uyeyne'nin [rahmetullahi aleyh] rivayetine göre, Hz. Eyyûb [aleyhisselâm],

"İlâhî, sen beni bu bela ile imtihan ettin. Bana gelen her şeyde senin rızanı kendi arzuma tercih ettim" dedi. Bunun üzerine bir buluttan on bin sesle, "Ey Eyyûb, sana bu güç nereden (kim tarafından) verildi?" diye nida edildi. Hz. Eyyûb [aleyhisselâm], başına toprak saçarak,

"Senden yâ Rabbi"[379] dedi, onun Allah Teâlâ'ya ait olduğunu söyleyerek nisyanından döndü.

379 bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 7/336.

Bunun için Allah Teâlâ,

وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَى مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا

"Eğer Allah'ın size lutfu ve merhameti olmasaydı, sizden hiçbiriniz ebediyen temize çıkamazdı" (Nûr 24/21) buyurdu.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], insanların en hayırlıları olan ashabına,

مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يُنْجِيهِ عَمَلُهُ

"Sizden hiçbirini ameli kurtaramaz" buyurdu. Ashap,

"Sizi de mi yâ Resûlallah?" diye sordular, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللهُ بِرَحْمَتِهِ

"Beni de amelim kurtarmaz, ancak Allah beni rahmetiyle sarar (ve öylece cennetine koyarsa bu müstesnadır)"[380] buyurdu.

Bunun için ashabın büyükleri, "Keşke toprak olsaydık! Keşke hiç olmasaydık!" demişlerdir. O halde bu zikrettiklerimizi anlayanlar ucba düşmez.

Güç, Güzellik ve Neseple Ucba Kapılmak

Bazılarının cehaleti öyle bir noktaya varmıştır ki kendilerinde olmayan ve kudretlerine taalluk etmeyen şeylerde; güç, güzellik ve nesep gibi konularda ucba düşerler. Eğer âlim ve âbid, "İlmi ben elde ettim, ibadeti ben yaptım" derse, bu kendisinin hayalinde bir yer edebilir ancak ahmaklığın tâ kendisidir.

Bazıları sultanların ve zalimlerin nesebi ile ucb ederler. Onların cehennemdeki hallerini ve hakkını yedikleri kimselerin kıyamette alay edercesine hak talebinde bulunduklarını görselerdi onlardan utanırlardı.

380 Buhârî, Merdâ, 19 (nr. 5673); Müslim, Sıfatü'l-Kıyâme, 17 (nr. 71-78).

Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] nesebinden daha şerefli bir nesep yoktur. Fakat bununla bile ucb etmek haksızlıktır. Bazıları ucb konusunda öyle ileri giderler ki günahların kendilerine zarar vermediğini ve vermeyeceğini düşünürler. Böylece istedikleri her şeyi yaparlar. Oysa bilmezler ki dede ve babalarına uymadıktan sonra kendilerinin nesebi onlardan kesilir. Onlar ise şerefi nesepte değil, takva ve tevazuda bilmişlerdir. Fakat onların nesebinden öyleleri gelmiştir ki cehennem köpekleri olmuşlardır.

Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] neseple övünmeyi yasaklayarak şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عِيبَةَ الْجَاهِلِيَّةِ كُلُّكُمْ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تُرَابٍ

"Allah sizden Câhiliye kibrini (övünmesini) kaldırdı. Hepiniz Âdem'in çocuklarısınız, Âdem ise topraktandır."[381]

Fetih günü Hz. Bilâl [radıyallahu anh] Kâbe'nin üzerinde ezan okurken Hâris b. Hişâm, Süheyl b. Amr ve Halid b. Üseyd, "Bu siyah köle ezan mı okuyor!" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ,

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقٰيكُمْ

"Allah katında en değerliniz, en takvalı olanınızdır" (Hucurât 49/13) buyurdu.[382]

Allah Teâlâ'nın,

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾

"(Önce) En yakın akrabanı uyar" (Şuarâ 26/214) âyeti nâzil olduğunda, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onlara boy boy seslendi. Hatta,

381 Ebû Davud, Edeb, 120 (nr. 5116); Tirmizî, Menâkıb, 75 (nr. 3955).

382 bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 7/578. İsimler geçmiyor.

يَا فَاطِمَةُ بِنْتَ مُحَمَّدٍ، يَا صَفِيَّةُ بِنْتَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَمَّةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْمَلَا لِأَنْفُسِكُمَا فَإِنِّي لَا أُغْنِي عَنْكُمَا مِنَ اللهِ شَيْئًا

"Ey Muhammed'in kızı Fâtıma! Ey Abdülmuttalib'in kızı, Resûlullah'ın halası Safiyye! Kendiniz için amel yapın; ben Allah'tan gelecek bir şeyi sizden gideremem"[383] buyurdu.

Eğer bu konuda akrabalık yeterli olsaydı, Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] Hz. Fâtıma'yı [radıyallahu anhâ] rahat yaşaması için takva sıkıntılarından kurtarır ve her iki dünya da onun olurdu. Bununla beraber elbette ki şefaat ümidi onun akrabası için daha fazladır. Ancak günah, şefaat edilmeyecek türden de olabilir. Her günah şefaat kabul etmez. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ ۙ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهٖ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾

"Allah, onların önlerindekini de arkalarındakini de (yaptıklarını da yapacaklarını da) bilir. Allah rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaat etmezler. Onlar, Allah korkusundan titrerler!" (Enbiyâ 21/28).

Şefaat ümidine dayanarak günahlara dalmak ve takvayı terketmek, bir hastanın; baba, kardeş ve diğer insanlardan müşfik ve yakın mahir bir doktora güvenerek şehvetlerine dalmaya benzer. Bu, tam bir cehalettir. Çünkü doktorun çabası, himmeti ve mahareti, bazı hastalıkların giderilmesinde fayda verir, bütün hastalıklarda fayda vermez. Bu durumda sırf doktora güvenerek perhizi tamamen terketmek (zararlı şeyleri yiyip içmek) câiz değildir. Doktorun bütün beden üzerinde bir etkisi vardır fakat bu, hafif hastalıklarda ve mizacın dengesinin galip olduğu andadır (Mizaç bozulunca tabibin tedbiri fazla fayda vermez).

Padişahın yanında yeri olanlar, herkesin bütün kusur ve suçlarını affettiremezler. Hatta padişahın düşman olduğu kimseye, kimse ilti-

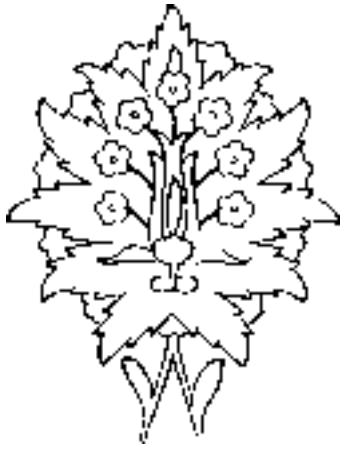
383 Buhârî, Vesâyâ, 11 (nr. 2753); Müslim, İmân, 89 (nr. 351).

mas edemez. Allah Teâlâ'nın gazabına sebep olmayan hiçbir günah yoktur. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

اِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا ۖ وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

"Çünkü siz bu iftirayı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Halbuki bu, Allah katında çok büyük (bir suç)tur" **(Nûr 24/15).**

Bütün müslümanların şefaat ümidi vardır. Şefaat ümidi korkuyu ortadan kaldırmaz. Korku ile ucb ise bir arada duramaz.

ONUNCU BÖLÜM

GAFLET, DALÂLET VE GURUR

Her kim ahiret saadetinden mahrum kalırsa bu onun doğru yolda ilerlememesindendir. Doğru yolda gitmeyen kimse ise ya bilmediğinden ya da buna güç yetiremediğinden yanlış üzerindedir. Güç yetiremeyen kimse şehvetinin esiridir, onu yenemiyordur. Bilmeyen kimse ise gafil ve bîhaberdir ya da yolunu kaybetmiştir veya yoldayken birtakım düşüncelerle yoldan çıkmıştır.

Gücü yetmediğinden şekavete düşenin durumunu anlatmıştık. Böyle insanlar, yolculuğa çıkan, yolunda aşılması zor olan dar ve tehlikeli geçitler bulunan zayıf, dermansız kimselerdir. Bunlar zorlu geçitleri aşamayıp helâk olan kişiye benzerler. Bu yolun da tehlikeli geçitleri; makam, rütbe, mal, yemek ve tenâsül uzvunun şehvetleridir. Bazısı bu saydığımız geçitlerden birini aşar, ikincide takılır. Bazısı da ikisini aşar, üçüncüde kalır. Bunun gibi bütün geçitleri aşamayan kimse maksadına kavuşamaz.

Cehalet sebebiyle olan şekavet üç türlüdür:

Birincisi: Gaflet. Bîhaber olan kimselere "cahil" derler. Böyle birinin hali yolda uyuyup da kervanı kaçıran veya biri kendisini uyandırmazsa orada helâk olan kimsenin durumuna benzer.

İkincisi: Dalâlet. Buna yolunu kaybetmek denir. Böyle birinin hali, maksadı doğu tarafı olup da yüzünü batıya dönerek oraya giden kimsenin durumuna benzer. Böyle bir kimse ne kadar yol alırsa, asıl hedefinden o kadar uzak olur. Böyle bir dalâlete düşmeye "baîd" denir. Sağa, sola yalpalamaya ise "dalâlet" denir; fakat bu baîd sayılmaz.

Üçüncüsü: Gurur. Buna aldanma ve böbürlenme derler. Böyle birinin hali, hacca gitmek isteyip de sahrada kendisine saf altın gerekince elindeki her şeyi satıp altın alan fakat aldığı altınlar sahte olan kimsenin durumuna benzer. Bu kimse, içine düştüğü durumdan habersiz olup altınların işine yarayacağını ve maksadına kavuşacağını zanneder. Fakat sahraya gelip de altınları çıkarınca hiç kimse kendisine bakmaz. Böylece elinde üzüntü ve ziyandan başka bir şey kalmaz. Bu gibiler hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmiştir:

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾

"De ki: Size, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi? (Bunlar) İyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir" (Kehf 18/103-104).

Bu kimsenin tüm kusuru sarraflığı bilmeden altın almasıdır. Eğer bilseydi saf altın ile karışık altını birbirinden ayırabilirdi. Ayıramazsa da bir sarrafa gösterirdi. Onu da bulamazsa mihenk taşı ile kontrol ederdi.

Sarraftan murat pîrdir, üstattır. Kişi ya pîrlerin derecesine çıkmalı yahut bir pîrin huzurunda bulunmalı ve halini ona bildirmelidir. Zira kişi yalnız başına eğer bu ikisini bulamazsa, mihenk taşı onun nefsî arzuları olur. Hevâ ve tabiatının hoşuna giden şeyleri kötü ve bozuk bilmelidir. Bunda da yanlışlıklar olabilir ancak çoğu zaman doğrudur. O halde cahilliğin şakîlikte birinci asıl olduğu anlaşıldığına göre bu üç türü tafsilatla tanımak ve kurtuluş çarelerini bilmek farzdır. Birinci asıl, yolu tanımaktır; sonra da yolda yürümeyi bilmek gelir. Bu ikisi elde edilince geriye bir şey kalmaz. Bunun içindir ki Hz. Ebû Bekir es-Sıddık [radıyallahu anh] duasında şu cümlelerle yetinirdi:

اللّٰهُمَّ أَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اتِّبَاعَهُ وَأَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلًا وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ .

"Allahım! Hakkı bize hak olarak göster ve bize ona uymak için kuvvet ver. Bâtılı bize bâtıl göster ve bize ondan kaçınmak için güç ver."

Güç yetirememek konusunu daha önceden anlatmıştık. Şimdi cahilliğin ilacından bahsedelim.

Gaflet ve Cahilliğin İlacı

İnsanların pek çoğu gaflet sebebiyle hakikatten perdelenmiştir. Belki insanların yüzde doksan dokuzu böyledir. Bu gaflet, kişinin ahiret işlerinden habersiz olması demektir. Eğer haberi olsaydı, kusur etmezdi. Çünkü insan yaratılış icabı, tehlike gördüğünde büyük sıkıntılara düşeceğini bilse o tehlikeden kaçar. Fakat bu tehlike peygamberlik nuruyla, bir peygamberin bildirmesiyle ya da peygamberlerin vârisleri olan âlimlerin haber vermesiyle görülebilir. Yolda uyuyup kalmış kimse için, kendisini şefkatli bir kimsenin uyandırmasından başka kurtuluş çaresi yoktur. Bu şefkatli uyarıcı peygamberler ve onların vekilleri olan din âlimleridir. Bütün peygamberler bu iş için gönderilmiştir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمْ فَهُمْ غَٰفِلُونَ ﴿٦﴾

"Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir" (Yâsîn 36/6).

أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۚ بَلْ هُوَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾

"Onu Peygamber kendisi uydurdu, diyorlar öyle mi? Hayır! O, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı (peygamber) gelmemiş bir kavmi uyarman için -doğru yolu bulalar diye- Rabb'inden gönderilen hak (kitap)tır" (Secde 32/3).

Yani, "Sen Muhammed'sin! Seni insanları gaflet uykusundan uyandırman için gönderdim. Seni onlara,

إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۝

'İnsan gerçekten ziyan içindedir' (Asr 103/2) diyerek kendilerini ikaz etmen için yolladım."

İnsanların hepsi cehennemin kenarında (cehenneme girebilecek bir tehlike içinde) yaratılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmiştir:

فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ ۝ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۝ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ۝ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ۝ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ۝

"Azana ve dünya hayatını ahirete tercih edene, şüphesiz cehennem tek barınaktır. Rabb'inin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır" (Nâziât 79/37-41).

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ، وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ

"Cennet sevilmeyen şeylerle, cehennem de şehvetlerle kuşatılmıştır."[384]

O halde, Arap, Türk, Kürt ve bunlara benzer kavimlerden içlerinde âlim bulunmayanlar, gaflet uykusunda kalmışlardır. Çünkü onları uyandıran yoktur. Bunlar ahiret tehlikesinden habersiz oldukları için din yolunda ve Allah Teâlâ'nın rızası istikametinde ilerlemiyorlar. Köylerde olanların hali de böyledir. Onların arasında da âlim çok azdır. Zira köy mezar gibidir. Bir haberde,

أَهْلُ الْقُرَى هُمْ أَهْلُ الْقُبُورِ

"Köylüler mezardakiler gibidir" denilmiştir.

Minberlerde âlimlerin ve vaizlerin konuşmadıkları şehirler ya da âlimleri dünya ile meşgul olan ve dine faydalı olmayan şehirlerdeki insanlar da gaflette kalmışlardır. Böyle bir âlimin kendisi uykudadır,

384 Müslim, Cennet, 1 (nr. 2822); Tirmizî, Cennet, 21 (nr. 2559).

başkasını nasıl uyandırabilir ki? Eğer bu şehrin âlimi, minbere çıkar, sermayesi olmayan vaizler gibi işi edebî sözlere döker, yuvarlak ve büyük laflar söyleyip nüktedanlık yapar, insanlara durmadan rahmetten bahsedip, her halükârda rahmete kavuşacaklarını anlatırsa bu insanlar gafillerden de daha aşağıdır. Kendisi de yolda uyurken biri tarafından uyandırılan, şarap verilip sarhoş olup düşen kimse gibidir. Bu talihsiz önceden duyduğu her sesten kolayca uyanırken, artık başında elli davul çalınsa da uyanamaz.

Böyle meclislerde oturan cahillerin kalplerine ahiret korkusu uğramaz. Onlara ne söylersen, "Allah kerimdir, rahimdir! Benim günahımdan ona ne zarar var. Cennet bizi de içine alacak kadar geniştir!" derler. Bu türlü sapkın fikirler onların zihinlerde dolaşıp durur. Böyle bir kimse yüksek ateşi olan ölüm tehlikesindeki bir hastaya bal verip, "Bal şifadır!" diyen hekime benzer. Oysa bal, soğuk algınlığına şifadır. Recâ ve Allah Teâlâ'nın rahmetini ümit etmeyle ilgili âyet ve hadislerin hepsi şifadır. Fakat iki türlü hasta için şifadır, o kadar:

Birincisi: Kişi o kadar günah işlemiştir ki ümitsizliğe düşmüş, ümitsizlikten dolayı da tövbe etmeyip, "Benim tövbem kabul edilmez" der. İşte bu âyetler, ona şifadır. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾

"De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir" (Zümer 39/53).

Fakat bu âyetin bağlı olduğu şu âyet-i kerimeyi de okumak şarttır:

وَاَنِيبُوٓا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿٥٤﴾

"Size azap gelip çatmadan önce Rabb'inize dönün, O'na teslim olun, sonra size yardım edilmez" (Zümer 39/54).

Böyle bir kimseye, "Ümitsiz olma! Hak Teâlâ, tövbe edip O'na yöneldikten sonra bütün günahları bağışlar!" demelidir. Yine ona şu âyet-i celîleyi hatırlatmalıdır:

وَاتَّبِعُوٓا اَحْسَنَ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَۙ ﴿٥٥﴾

"Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmezden önce, Rabb'inizden size indirilenin en güzeline (Kur'an'a) tâbi olun" (Zümer 39/55).

İkincisi: Kişi o kadar korkuya kapılmıştır ki ibadetten başını kaldıramaz. Kendisini o kadar bunaltır ki helâk olup gideceğinden korkulur. Böyle bir kimse geceleri hiç uyumaz. Çok az yemek yer ve bunun gibi şeyler yapar. Onun hastalığına ümit ve merhamet âyetleri ile çare bulmalıdır. Fakat recâ âyetlerini gafillere ve cesurlara söylemek, yanığın üstüne tuz serpmek gibi olur ve yaranın büyümesine sebep olur. Bu, hekimin ateşi yüksek olan hastaya bal verip de onun kanına girmesine benzer. Böyle âlimler de insanların dinlerinin kanına girer ve deccale arkadaş, şeytana yoldaş olurlar. Hangi şehirde böyle bir âlim varsa şeytan o şehre uğramaz. Çünkü o kimse onun işini yapıyordur.

Vaizin sözleri şeriata uygun, şiddetli azaplarla korkutma ve ikaz etmek şeklinde olur, kalbi ise sözlerine uymayıp dünyaya düşkün olursa, insanların gafleti onun sözleri ile kaybolmaz. Böyle biri, bir tabak helvayı önünde tutup durmadan yiyerek, "Ey insanlar! Sakın bunun etrafında dolaşmayın, zehirlidir!" diyen kimseye benzer. Onun bu davranışı insanların kendisine "aç gözlü" demesine ve, "Hepsi kendisine kalsın, kimse yanına gelmesin diye böyle söylüyor" demelerine sebep olur. Fakat eğer sözü ile davranışları şeriatın kurallarına uyuyorsa, geçmiş büyüklerin yaşantılarına benziyorsa ve insanlar da kendisini kabul ediyorsa onun sözleri ile gafiller gafletten kurtulur. Ancak kabul görmez, söz dinleyen birileri bulunmaz veya kimse huzuruna gelmezse hepsi gaflette kalır. Bu durumda onların arkasından gidebildiği kadar gitmesi, hatta evlerine uğraması ve onları davet etmesi kendisine vâcip olur.

Tüm bu anlattıklarımızla insanların yüzde doksan dokuzunun gafil ve ahiret işlerinden habersiz olduğu anlaşıldı. Gaflet öyle bir hastalıktır ki tedavisi hastanın eliyle değildir. Çünkü gafilin kendi gafletinden haberi yoktur, hal böyle olunca ilacı nasıl arayabilsin? Bunun ilacı âlimlerin elindedir; tıpkı çocukların anne, baba ve hocalarının sözüyle gafletten uyanmaları gibi... Böyle âlim ve vaizlerin az olmasından dolayı gaflet hastalığı toplumda yaygındır; insanlar gaflet perdesindedir. Ahiretten bahsetmeleri dillerinin ucuyladır ve yalnızca âdetleri olduğu içindir. Kalpleri onun musibet ve şiddetinden habersizdir. Bundan da hiçbir fayda elde edilemez.

Dalâlet ve İlacı

Ahiretten gafil bir grup insan daha vardır. Ancak bunlar hakikatin aksine inanmışlar, doğru yoldan çıkmışlardır. Böyle olunca da gerçekleri göremez hale gelmişlerdir. Bunu anlatabilmek için beş misal verelim:

Birinci misal: Bazıları ahireti inkâr ettiler ve insanın öldükten sonra yok olacağına inandılar; bir bitkinin kuruması ya da bir ışığın sönmesi gibi... Bu sebeple takva gerdanlığını boyunlarından çıkarıp diledikleri gibi rahat yaşamaya başladılar. Peygamberlerin söylediklerinin, insanların bu dünyadaki ıslahı için olduğunu düşündüler. Böyleleri bu dünyada makam ve mevki peşinde koşarlar. Hatta açıkça, "Cehennemden bahsetmek, bir çocuğa eğer okula gitmezsen, seni fare yuvasına atarlar, deyip korkutmaya benziyor!" derler. Bu zavallılar, eğer verdikleri misale dikkat ederlerse, çocuğun okula gitmemesinin zararının, fare yuvasına düşmekten daha kötü ve zararlı olduğunu anlarlar.

Nitekim gönül ehli kimseler, "Cenâb-ı Hak'tan yüz çevirmek, cehennemden beterdir!" demişlerdir. Bunun sebebi de nefse uymanın tabiata yatkın olmasındandır. Âhir zamanda birçok insanın kalbine bu düşünce hâkim olmuştur. Bunlar dilleriyle böyle söylemeseler de böyledir. Hatta bu fikirleri kendilerinden bile gizli tutarlar. Fakat hal ve hareketleri bunu belli eder. Çünkü onların akılları, dünyada istikbal korkusuyla sıkıntılara katlanır şekildedir. Ahiret için bir korku ve teh-

like düşünselerdi böyle rahat olamazlardı. Bunun ilacı o kimseye veya öyle kimselere ahireti tanıtmaktır. Bunun da üç yolu vardır:

Birinci yol: Cennet ve cehennemi müşahede ederek, itaat ve isyan edenin halini görmektir. Bu, peygamberlere ve velilere has bir durumdur. Onlar bu dünyada oldukları halde, fenâ denen bir halin kendilerini kaplaması ile diğer dünya hallerini müşahede ile görürler. Çünkü bu müşahedeyi örten perde, hislerin ve arzunun meşguliyetidir. Kitabımızın başında buna işaret etmiştik. Bu çok kıymetli bir haldir. Ahirete inanmayan buna nasıl inanır ve bunu nasıl ister? İstese bile nasıl elde eder?

İkinci yol: Delillerle insanın hakikatinin ve ruhun ne demek olduğunu bilmektir. Böylece ruhun bir cevher olduğu ve bu bedene ihtiyacı olmadığı bilinir. Bu bedenin ruhun binek hayvanı ve vasıtası olduğu, ruhun varlığının bedene bağlı olmadığı, bedenin yok olmasıyla ruhun yok olmayacağı anlaşılır. Bu oldukça zor bir yoldur. İlimde derinleşmiş âlimlerin yoludur. Kitabımızın başında buna da değinmiştik.

Üçüncü yol: Avamın yoludur. Bunlara hakikat marifeti peygamberlerden, velilerden, ilimde derinleşmiş âlimlerden ve bunlarla görüşüp sohbet eden kimselerden hâsıl olur. Bu marifet nuruna iman denir. Kâmil bir mürşidin sohbetinde olgunlaşan veya takva ehli bir âlimin yanında bulunan kimse şekavette ve dalâlette kalmaz.

Mürşid ve âlim ne kadar büyük olursa, onun nurunun sirayeti olan iman da o kadar kuvvetli olur. Bunun için insanların en bahtiyar ve üstünleri sahâbe-i kirâmdı. Çünkü onlar, Hz. Muhammed Mustafa'nın [sallallahu aleyhi vesellem] yüksek hallerini görmek saadetine kavuşmuşlardır. Onlardan sonra tâbiîn, sahabeyi görmek saadetine erişmiştir. Nitekim Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ

"İnsanların en hayırlısı, benim devrimde bulunanlardır. Sonra onlardan sonra gelenler, sonra da onlardan sonra gelenlerdir."[385]

385 Buhârî, Şehâdât, 9 (nr. 2652); Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 52 (nr. 212); Tirmizî, Fiten, 45 (nr. 2221).

Bunlar, babasının nerede bir yılan görürse ondan kaçtığını, hatta oturduğu yeri bile terkettiğini defalarca gören ve ister istemez bununla yılanın zararlı olduğunu, ondan kaçılması gerektiğini anlayan; hatta zararının hakikatini bilmeden, nerede yılan görürse ondan kaçmak gerektiğini anlayan çocuk gibidir. Bazan da yılanda zehir bulunduğunu işitir. Zehirin ise yalnızca ismini bilip hakikatini bilmez. Fakat büyük bir korkuya düşer.

Peygamberlerin müşahedesi şöyledir: Kişinin, birinin yılan tarafından ısırılıp öldürüldüğünü görmesi, sonra başka birinin ısırılıp onun da öldürüldüğünü görmesi gibidir. Bu zaruri olarak müşahede etmektir ve yakîn derecelerinin sonudur. İlimde derin âlimler ise bunu göremeyen; fakat kıyas ve akıl yoluyla insanın ve yılanın mizacını, aralarındaki zıtlığı bilen kimse gibidir. Bununla da yakîn elde edilir fakat bu müşahede gibi olmaz. Büyük âlimlerin dışında tüm insanların imanı, âlimlerin ve din büyüklerinin sohbetinden hâsıl olur. En yakın ilaç budur.

İkinci misal: Bazıları ahireti inkâr etmediler ve olmadığına kesin olarak iman etmediler. Fakat bu konuda şaşırmış bir haldelerdir. Derler ki: "Ahiretin hakikati bilinemez!" Şeytan onlara dedirtmek için, "Dünya yakîndir, ahiret ise şüphelidir. Yakîn olan şüpheliye verilemez!" gibi önlerine deliller koyar. Bu bâtıldır. Çünkü yakîn ehlinin nezdinde ahiret yakîndir. Böyle şaşırmışları kurtarmanın çaresi onlara, "İlacın acılığı yakîndir, şifası ise şüphelidir. Gemiye binip denize açılmanın tehlikesi yakîndir, ticaretten kâr düşüncesi ise şüphelidir" demektir.

Çok susadığın vakit biri sana, "Bu sudan içme! Çünkü yılan o suya ağzını soktu!" derse, o anda su içmenin lezzeti yakîn, zehiri ise şüpheli olduğu halde o suyu içmezsin ve, "Bu yakîni bırakırsam zararı azdır ve bana bir şey olmaz; fakat suyun içinde zehir olduğunu söyleyen doğru konuşuyorsa bu beni öldürür ve acısına sabredilmez!" dersin. Bunun gibi dünya lezzeti yüz seneden fazla sürmez. Geçince rüya gibi olur. Ahiret ise sonsuzdur. Sonsuz azap ve elemle oynanmaz. Aynı şekilde ahiret hakkında şüpheli olan kimsenin de ihtiyatlı olması ve, "Ahiret hakkında söylenen işe (ve süreye) nisbetle dünyada birkaç

gün, ömrün sonuna kadar sabretmek daha kolaydır. Eğer ahiret hakkında söylenenler yalan ise, hayatımın kalan günlerinde kaçıracağım ancak keyif içinde yaşamaktır. Zaten ben, ezelden bugüne kadar yokluk içinde idim, keyfetmiyordum. Şimdi de kendimi yokluk içinde kalmış sayarım. Şayet söylenenler doğru ise ebediyen ateş içinde kalırım; buna dayanılmaz!" demelidir.

Bunun için Hz. Ali [radıyallahu anh], inkârcılardan birine, "Eğer senin dediğin (ölümden sonra dirilmek yoktur sözün) hak ise, (ölümle) sen de kurtulursun, biz de kurtuluruz. Şayet bizim dediğimiz (ahiret, hesap, ebedî cennet ve cehennem vardır sözümüz) hak ise, o zaman biz kurtuluruz, sen helâk olursun" demiştir.

Üçüncü misal: Bazısı ahirete inanır fakat, "Ahiret borç senedi, dünya ise nakit para gibidir! Elbette nakit para senetten daha iyidir!" der. Fakat böyle biri şunu bilmez; nakit paranın, senetten daha iyi olması ikisi aynı miktarda olduğu zamandır. Senet, nakit paranın bin misli kıymetinde olursa daha kıymetli olur. Nitekim insanların alışverişleri hep böyle oluyor. Bu kadarını bilmeyen bir kimse ikinci misaldeki gibi sapıktır.

Dördüncü misal: Bazısı ahirete inanır, fakat bu dünyayı talep edince ve dünya nimetlerini görünce, "Burada olduğum gibi, orada da nimetler içinde olurum. Allah Teâlâ'nın bu nimeti bana vermesi, beni sevdiği içindir, kıyamette de böyle yapar!" der. Nitekim Kehf sûresinde iki kardeşin kıssası beyan edilmiştir. Onlardan biri,

وَمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنْ رُّدِدْتُّ اِلٰى رَبِّىْ لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾

"Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbim'in huzuruna götürülürsem, hiç şüphem yok ki, (orada) bundan daha hayırlı bir âkıbet bulurum" (Kehf 18/36), diğeri de,

اِنَّ لِىْ عِنْدَهٗ لَلْحُسْنٰى ۚ

"O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır" (Fussılet 41/50) demiştir.

Bunun ilacı şudur: Bir kimsenin aziz bir oğlu ve zelil bir kölesi vardır. Oğlunu her gün mektebe gönderir, hocasının onu disiplin etmesini sağlar. Kölesini ise salıverir ve o da dilediği gibi yaşar. Çünkü adam kölesinin zelilliğinden çekinmez. Eğer o köle, sahibinin bu hareketini, kendisini oğlundan üstün tutuyor şeklinde düşünürse bu ahmaklık olur. Sünnetullah şöyledir: Dünyayı evliyasından esirger, düşmanlarına ise bolca verir. Dünyada rahat edenin hali, tohum ekmeyip tembellik eden kimseye benzer ve elbette ekmeyen biçemez.

Beşinci misal: Bazıları, "Allah kerimdir, rahimdir, cenneti kimseden esirgemez" derler. Bu ahmaklar bilmezler ki Cenâb-ı Hak insanlara öyle imkânlar bahşetmiştir ki tarlaya bir tohum atınca 700 tane elde edilir Bundan büyük kerem ve rahmet mi olur? Kısa bir zaman ona ibadet edince insana sonsuz padişahlık veriyor. Eğer kerem ve rahmetin anlamı ekmeden biçmek ise niçin çiftçilik, tüccarlık yapıyor ve hileli yollara sapıyorsun? Öyleyse iş yapma, yerinde otur. Nasılsa Allah kerimdir, rahimdir. Tohumsuz ve büyütme olmaksızın vermeye kadirdir. Yoksa bu kereme inanmıyor musun? Oysa Cenâb-ı Hak buyurur ki:

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ۝

"Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir. Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekânı bilir. (Bunların) Hepsi açık bir kitapta (levh-i mahfûzda)dır" (Hûd 11/6).

Sonunda ahirette buna inanacaksın. Nitekim Allah Teâlâ,

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ۝

"Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur" (Necm 53/39) buyurmuştur.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْأَحْمَقُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللهِ

"Akıllı (zeki) kimse, nefsini hesaba çeken ve ölümden sonrası için amel edendir. Ahmak kimse ise, nefsini hevâsına tâbi eden sonra da Allah'tan (af ve cennet) ümit edendir."[386]

Ahirette amelsiz karşılık ummak, evlenmeden çocuk beklemeye benzer. Mübaşeret etmeden, tohum ekmeden bunu gözlemek ahmaklıktır. Fakat Allah Teâlâ kerimdir ve tohumsuz çocuk yaratmaya kadirdir. Mübaşeret edip tohum eken ve, "Eğer Cenâb-ı Hak bir âfet vermezse çocuğum olur" diyen kimse akıl ehlidir.

Bunun gibi; iman etmeyen ya da iman edip salih amel işlemeyen ve kurtuluş bekleyen kimse ahmaktır. İman edip salih amel işleyen ve son nefesinde Allah Teâlâ'nın ihsanı ile ölüm anındaki yıldırımlardan korunup iman selâmetini ümit eden kimse akıl sahibidir. Diğeri ise mağrurdur. "Allah bize dünyada iyilik verdi, ahirette de verir; Allah kerimdir, rahimdir" diyenler yüce Mevlâ'ya karşı gururlanmışlardır. "Dünya nakit paradır ve yakîndir, ahiret ise senettir ve şüphelidir" diyenler, dünyaya aldanmıştır. Allah Teâlâ bu iki halden de sakınmayı emrederek buyurur ki:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا إِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللهِ الْغَرُورُ ۝

"Ey insanlar! Rabb'inize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evladı ne evladın babası namına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin. Bilin ki Allah'ın verdiği söz gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın" (Lokman 31/33).

386 Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 25 (nr. 2459); İbn Mâce, Zühd, 31 (nr. 4260). Bu rivayette "ahmak" yerine, "âciz" geçmektedir.

Gurur ve İlacı

Gurur ehli yerilmiştir. Gurur sahibi kimseler kendilerine ve amellerine güzel zanla bakarlar; bunun âfetlerinden gafil olurlar. Sahte olanla saf olanı birbirinden ayıramazlar. Bunlar sarraflığı iyi öğrenememişlerdir; renge ve şekle aldanmışlardır.

İlim ve ibadetle meşgul olup gaflet ve dalâlet perdesini yırtanlar oldukça azdır. Çünkü insanların yüzde doksan dokuzu gurur ehlidir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet günü Âdem'e, 'Zürriyetinden cehennemlikleri ayır' denir. O, 'Kaçta kaçını?' diye sorar. Bunun üzerine, 'Her yüzden doksan dokuzunu' denir."[387]

Bu, hepsinin sürekli cehennemde kalacağı anlamına gelmez. Fakat cehennemden (bir kez) geçmelerinden kurtuluşları yoktur. Bunlardan bazısı gafil, bazısı dalâlete düşmüş, bazısı mağrur, bazısı da şehvetlerinin esiri olan ucb ehlidir. Gurur ehli olanlar hesap edilemeyecek kadar çoktur. Bunlar dört çeşittir. Âlimler, âbidler, sûfîler ve zenginler.

Aldananların Sınıfları

Birinci tabaka: Gurur ehli âlimlerdir. Bunların bazısı tüm hayatlarını ilim öğrenmeye sarfederler; fakat amellerinde kusur ederler. Ellerini, dillerini ve tenâsül uzuvlarını günahlardan koruyamazlar. İlimleri sayesinde kendilerine azap uğramayacağını, yaptıklarından mesul tutulmayacaklarını hatta şefaatleri ile herkesin kurtuluşa ereceğini zannederler.

Böylelerinin hali, hastalık sebebini bilip de bütün gece bunu tekrar eden, güzel bir dille bunu yazan, hastalığın tedavisinin şartlarına vâkıf olan; ancak asla ilaç içmeyen ve ilacın acılığına dayanamayan kimsenin durumuna benzer. Kendisine iyi gelecek ilacın ismini ve sıfatlarını tekrarlaması kendisine nasıl şifa verir? Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

387 Buhârî, Rikâk, 45 (nr. 6529).

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰى ﴿١٥﴾

"Temizlenen, Rabb'inin adını anıp namaz kılan kimse kuşkusuz kurtuluşa ermiştir" (A'lâ 87/14-15).

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿٤١﴾

"Rabb'inin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır" (Nâziât 79/40-41).

Yani, "Kurtulanlar temizlenenlerdir" buyuruyor; "Temizlik ilmini öğrenenlerdir" buyurmuyor. "Cennete girenler hevâ ve hevesine muhalefet edenlerdir" buyuruyor; "Hevâ ve hevesine muhalefet etmeyi bilenlerdir" buyurmuyor. Böyle bir gafil eğer bu gurura ilmin faziletiyle ilgili gelen haberlerden dolayı düşmüşse, neden amel etmeyen âlimler hakkında gelen haberlere bakmıyor. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de böyleleri sırtında kitap taşıyan merkebe benzetiliyor (Cum'a 62/5); durumları köpekle misal veriliyor (A'râf 7/176).

Kötü âlim cehenneme öyle bir atılır ki sırtı ve boynu kırılır. Ateş onu kuşatır. Öyle ki dolap beygiri gibi olur. Tüm cehennem ehli onun etrafına toplanır ve, "Sen kimsin? Nasıl bir ceza ki böyle sana uğramış?" diye sorarlar. O da, "Ben emrettim fakat yapmadım!" diye cevap verir.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَا يَنْفَعُهُ اللهُ بِعِلْمِهِ

"Kıyamet gününde insanların en şiddetli azap olunanı, Allah Teâlâ'nın, ilminden kendisini faydalandırmadığı âlimdir."[388]

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bilmeyene (cahile) bir kere yazıklar olsun; eğer Allah dilerse ona öğretir. Bilip de amel etmeyene ise yedi kere yazıklar olsun!" Yani ilim onun aleyhine bir delildir.

---

388 Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, 1/183; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, nr. 1122; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 1778.

Çünkü ona, "Bildiğinle ne amel ettin? Allah'ın şükrünü nasıl yerine getirdin?" denilir.

Bir grup ilim ve amelin ikisinde de kusur etmemiştir; fakat bunlar amellerin zâhirini yerine getirip kalbi temizlemekten gafil olmuşlardır. Bunlar kötü ahlâkı; kibir, riya, haset, başkanlık sevdası, akranlarının, arkadaşlarının kötülüğünü istemek, sıkıntılarına sevinmek, rahatlıklarına üzülmek gibi şeyleri kalplerinden söküp atmamışlardır. Böyle kimseler şu hadis-i şeriflerden gafil kalmıştır:

"Riyanın en azı şirktir."[389]

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ

"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez."[390]

اَلْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ

"Ateşin odunu yakıp kül ettiği gibi, haset de insanın iyiliklerini yakıp yok eder."[391]

إِنَّ اللهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَلَا إِلَى أَمْوَالِكُمْ وَإِنَّمَا يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ

"Şüphesiz Allah, sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz, O, sadece kalplerinize ve amellerinize bakar."[392]

Bunlar şuna benzer: Bir adam, yere bir tohum eker. Tohum biter, ancak beraberinde onu ifsat edecek bir ot da biter. Kendisine, zararlı otun kökünden sökülerek ekinin ondan temizlenmesi emredilir. O da zararlı otun başından ve yanlarından kesmeye başlar. (Ot kökünden sökülüp atılmadığı için, bu yaptığı bir budama vazifesi görür), otun kökü kuvvetlenip büyümeye devam eder. Çünkü günahların gelişip büyüdüğü

389 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/36. Benzer bir hadis için bk. İbn Mâce, Fiten, 16 (nr. 3989).

390 Müslim, İmân, 39 (nr. 147); Tirmizî, Birr, 61 (nr. 1998).

391 Ebû Davud, Edeb, 52 (nr. 4903); İbn Mace, Zühd, 22 (nr. 4210).

392 Müslim, Birr, 10 (nr. 34); İbn Mâce, Zühd, 9 (nr. 4143).

yer, kalpteki yerilen ahlâklardır. Kim kalbini onlardan temizlemezse, onun zâhirî taatleri ancak birçok âfetle birlikte tamamlanır.

Bu; bâtını pis, zâhiri süslü olana, dışı kireçli, içi pislikle dolu helaya, dışardan süslü görünüp içinde leş bulunan mezara, ışığı çatısına konulmuş karanlık bir eve benzer. Hz. İsa [aleyhisselâm] kötü âlimi şöyle tasvir etmiştir: "Un eleği gibi olmayın! Zira elekten buğdaylar geçer, üzerinde kepek kalır."

Diğer bir grup kötü ahlâkı bilen ve bunlardan kaçınmak gerektiğinin, kalbin bunlardan temizlenmesi icap ettiğinin farkında olanlardır. Fakat bunlar kalplerinin temiz olduğunu, kendilerinin bu hastalıklara müptela olmaktan uzak olduklarını düşünürler. Çünkü onlar kötü ahlâkın ilmini çok iyi bilirler.

Kalplerinde kibir alemeti doğunca, şeytan onlara, "Bu kibir değildir! Din için izzet arzusudur. Sen aziz ve üstün olmazsan, İslâm dini aziz ve üstün olmaz!" der. Bu kimseler güzel elbiseler giyse, güzel atlara ve yardımcılara sahip olsa, şeytan bu defa da, "Bu kendini beğenmek değildir! Bu İslâm düşmanlarının gözlerini kör eder. Çünkü bid'at ehli, âlimlerin süslenmesiyle kör olur!" der.

Bunlar Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] dine ne ile nasıl yardım ettiğini, kâfirleri ne ile zelil hale getirdiğini de unutur. Böyleleri Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in, Hz. Osman'ın ve Hz. Ali'nin [radıyallahu anhüm] güzel ahlâkını ve onların yırtık elbiselerini unutuyorlar mı! Onların yaptıklarının İslâmiyet'i küçültmek ve hor tutmak olduğunu mu sanıyorlar! Bugün İslâmiyet'i kendilerinin süsü ile mi aziz etmek istiyorlar!

Kalplerinde haset belirirse, şeytan onlara, "Bu, hakkın salâbeti (sağlamlığıdır)!" der; riya belirirse, "Bu, insanlar içindir. İbadet ve taati bilsinler ve sana uysunlar!" der; sultanların huzuruna ve hizmetine gittiklerinde, "Bu, zalime gösterilmesi haram olan tevazu değildir. Müslümanlara yardım ve onların işlerini çözmek içindir!" der; ellerine haram mal geçtiğinde, "Bu haram değildir. Çünkü bunun sahibi yoktur. Böyle malı güzel işlerde kullanmak gerekir. Müslümanların işini çözmek de sana verilmiştir!" der.

Bunlar eğer insaf nazarıyla baksalar ve hesap etseler, dinin maslahatının insanların dünyadan yüz çevirmelerinden fazlası olmadığını; kendileri yüzünden dünyaya rağbet edenlerin, mâsivadan yüz çevirenlerden çok olduğunu görürler. O halde İslâm'ın izzet ve şerefi böylelerinin olmamasına bağlıdır. İslâm için olan mühim şey, onun ve onun gibilerin olmamasıdır. Bu ve bunun gibi düşünceler, böyle gururlar yanlıştır. Bundan kurtulmanın çaresini ve hakikatini önceden açıkladık. Yeniden anlatmak uzun sürer. Vesselâm.

Diğer bir grup ilmin ne manaya geldiği konusunda yanılmıştır Bunlar tefsir, hadis ve manevi ilimleri, ahlâk ve riyâzet ilimlerini; bu kitapta anlattığımız ilimleri, din için faydalı ve zararlı bilgileri ve kalp murakabesi gibi farz-ı ayın olan mühim ilimleri elde etmemişlerdir. Böyle kimseler bunların ilim olduklarını kavrayamazlar ve tüm vakitlerini cedel, münazara, hitabet ya da insanların arasında düşmanlık doğuracak fetvalar vermekle geçirirler. Kişiyi dünyadan ahirete, hırstan kanaate, riyadan ihlâsa, gaflet ve eminlikten korku ve takvaya çağırmayan ilimlere dalıp bunları ömür sermayesi kılarlar; ilmin bunlardan ibaret olduğunu zannederler. Bunları bırakıp başka ilimlerle uğraşan kimseyi de ilimden ayrılmış ve uzaklaşmış kabul ederler. Böyle düşüncelerin anlatılması uzun sürer. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* adlı kitabımızın "Gururun Yerilmesi" bölümünde bunları açıkladık. Bu kitapta hepsini tafsilatıyla anlatamayız.

Diğer bir grup vaaz ilmiyle meşgul olur. Konuşmaları tamamen secili; şiir, nükte ve lüzumsuz sözlerden ibarettir. Onların maksadı halkı inletmek, insanların kendilerini methetmesidir. Bunlar bilmezler ki vaaz ve nasihatin esası, bir musibet ateşini kalpte peyda kılıp ahiret tehlike ve korkusunu göstermektir. O halde bu musibetin feryadı ile meşgul olmalı, bunun için ağlamalıdır. Vaaz ve nasihat bu musibetin feryadı olmalıdır. Yoksa diğer ağlamalar kalbe tesir etmez. Böyle gururlanmış, aldanmış insanlar da çoktur. Bunları anlatmak uzun sürer.

Diğer bir grup ömrünü fıkhın zâhiri ile geçirmiştir. Bunlar fıkhın haddinin, sultanın memleketi idare için koyduğu kanunlardan fazlası olmadığını anlayamamışlardır. Ahiret için olan ise ayrı bir ilimdir.

Zâhirî fıkıhta olanı ahiret için faydalı zannetmişlerdir. Böyleleri, zekât vereceği malı sene sonunda harmına satan ve onun malını alan, fıkhın zâhirine göre kendisinden zekât düşen kimseler gibidir. Yani sultanın zekât memuru ondan zekât isteyemez. Zira şeriat zâhirî mala bakar. Mal ise sene dolmadan elinden çıkmıştır. Kişi bu fetva ile hareket edebilir; fakat bunun zekât vermemek gibi olacağını bilmez. Çünkü cimrilik insanı helâk eder. Zekât ise cimrilik pisliğinden temizlenmektir. Burada cimriliğe itaat etmek, ibadeti helâk etmiştir. Bu hileye başvurmak cimriliğe itaattir. Bu taat ve ibadete karşı cimrilik ise baştan başa helâk olmaktır. Hal böyle iken kurtuluş nasıl elde edilecek?

Fakihlere göre, bir kadın, mihr-i müeccelinden (daha sonra verilmesi kararlaştırılan mihrinden) vazgeçerse, kocası, Allah katında borçtan kurtulur. Bu fetva yanlıştır. Çünkü bazan koca kadına kötülük eder; kötü huylarıyla ona her işte sıkıntı verir (hayatını zindan eder), o da kurtulma yollarını aramaya mecbur kalır; kocasından kurtulmak için mihrini ona bağışlar. Fakat bu, gönül hoşluğu ile yapılan bir bağış değildir.

Aynı şekilde, bir insanın malını almak ancak onun gönül hoşluğu (rızası) ile helâl olur. Bir kimse, bir insandan, bir topluluğun önünde bir mal istese, o da bir şey vermediğinde insanlardan utansa, içinden, "Keşke yalnızken isteseydi de ona bir şey vermeseydim" dese, fakat insanların ayıplama elemiyle malı teslim etmenin eleminden korksa; nefsi iki elem arasında kalsa, o da iki elemin en hafifi olan malı teslim etmeyi seçip malı ona teslim etse, bununla müsadere (malı zorla, korkutarak alma) arasında bir fark yoktur. Çünkü müsadere, bedene kamçı ile elem vermektir. Hatta bu, kalbin malı vererek duyduğu eleminden daha kuvvetlidir. Bu durumda o, iki elemden daha hafif olanını seçti. İnsanın utanacağı ve gösteriş yapacağı bir pozisyonda ondan bir şey istemek, kalbe kamçı ile vurmak gibidir. Bunun gibi misaller çoktur. Zâhirî fıkıhtan başka şey bilmeyen, böyle zanlarda bulunur ve dindeki ince sırları kavrayamaz.

İkinci tabaka: Âbidler ve zâhidlerdir. Bunların arasında da gurur ehli çoktur.

Bir grup fazilet düşüncesi ile farzlardan geri kalmıştır. Abdestte vesveseye düşen kimsenin namazın vaktini kaçırması böyledir. Bu vesveselere düşen biri, anne babasına ve arkadaşlarına kötü sözler söyler. Suyun necis olma ihtimali çok uzak ve zayıf ise de ona göre yakın ve kuvvetli olur. Bununla beraber kati suretle haram olan şeylerden sakınmaz. Yere ayakkabısız basmaz ama haram olan bir şeyi yer. Sahâbe-i kirâmın ahlâkını unutur. Hz. Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Harama düşmek korkusuyla helâlin yetmiş kapısından el çektim." Yine o, necâset ihtimali açık olduğu halde, hıristiyan bir kadının küpündeki sudan abdest almıştır.[393]

O halde bu grup, yemek ihtiyatını, temizlik ihtiyatıyla değiştirmiştir. Hatta çamaşırcının yıkadığı elbiseyi giymek, onlarca büyük günah sayılır. Oysa Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] kâfirlerin hediye olarak gönderdikleri elbiseyi giymiştir. Kâfirlerden ganimet olarak alınan elbiseleri kendisi de ashabı da giyerdi. Hiç kimse bu elbiseler için "onları su ile yıkarlardı" dememiştir. Hatta kâfirlerin silahlarını bellerine bağlayıp onunla namaz kılarlardı. "Demirine ne suyu vermişlerdir, yapıştırıcı olarak ne kullanmışlardır, üstündeki deri ne derisidir?" demezler, namaz kılarlardı. O halde, midesi, dili ve diğer uzuvları için bu ihtiyatı gözetmeyenler, bunda mübalağa ederlerse şeytan onların haline güler. Hatta bir kimse tüm şartları yerine getirse bile abdest suyunu israf ettiği ve namaz vaktini geçirdiği için yine aldanmışlardan olur. Temizlik bölümünde gerekli ihtiyatları açıklamıştık.

Diğer bir grup kendisine vesvesenin galip geldiği kimselerdir. Bunlar niyeti yüksek sesle getirirler ya da bozup tekrar tekrar niyet ederler ve cemaatle kılınan namazın birinci rekâtını kaçırırlar. Bunlar bilmezler ki namazdaki niyet borç ya da zekâttaki niyet gibidir. Bunlardan hiçbiri (niyetim olmadı diyerek) zekâtı yeniden vermez. Niyetindeki vesveseden dolayı borcunu bir daha ödemez.

Diğer bir grup Fâtiha'nın ve diğer zikirlerin mahreçlerini doğru çıkarma konusunda vesveseye düşer. Oysa bunların manalarını bilmelidir, düşünmelidir.

393 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/32.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"Hamd, âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur" (Fâtiha 1/2) derken şükretmeli,

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

"(Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz" (Fâtiha 1/5) derken Allah Teâlâ'nın birliğini, büyüklüğünü ve kendi âcizliğini düşünmeli,

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

"Bizi doğru yola ilet" (Fâtiha 1/6) derken tazarruda bulunmalıdır. O ise böyle yapmak yerine "اِيَّاكَ" nin mahrecini nasıl çıkaracağıyla meşgul olur.

Bunların hali şu adama benzer: Adam, sultanın huzuruna bir mektup götürdü, sultan ona, mektubu yüzüne karşı okumasını emretti. Adam mektubu okumaya başladı, harflerinin çıkış yerlerini güzel yapmakla, onları tekrar etmekle uğraştı. Bunu yaparken mektubun maksadından ve meclisin hürmetine riayetten gafildi. Bu adam terbiye edilmeyi, deliler arasına gönderilmeyi ve aklını kaybettiğine hükmedilmeyi ne kadar hak etmiştir!

Diğer bir grup her gün bir hatim indirir ve Kur'ân-ı Kerîm'i hızlıca okur. Fakat bunlar tüm okuduklarını dille söyler, kalben gafil olurlar. Kur'an okumaktan maksatları, şu kadar hatim indirdm, bugün şu kadar cüz bitirdim, demektir. Bilmezler ki bu Kur'an insanlar için indirilmiş bir kitaptır. İçinde emir, yasak, müjde, tehdit, vaaz ve korkutmalar vardır. Tehdit âyetlerini okurken korkmalı, titremeli; müjde âyetlerini okurken sevinmeli, mutlu olmalıdır. Her âyet-i kerimeyi kendine ait halle okumalıdır. Vaaz âyetlerinde kulak kesilmeli, korku âyetlerinde ürkmeli, bütün varlığıyla bu haller içinde olmalıdır. Bütün bunlar kalbe ait hallerdir. Dilin ucunun oynaması insana ne fayda verir ki!

Bunların hali şu köleye benzer: Köleye efendisi ve sahibi bir mektup gönderdi; onda kendisine bazı şeyleri emretti, bazı şeyleri de yasakladı. Köle, onu anlamaya ve onun gereğini yapmaya özen göstermedi, sadece onu ezberlemekle yetindi; efendisinin kendisine emrettiğinin aksine yaşamaya devam etti. Ancak o, güzel nağme ve sesiyle mektubu günde yüz defa tekrar etti. Bu haliyle o, cezayı hak etmiştir. Ondan muradın bu olduğunu zannettiğinde de aldanmıştır.

Diğer bir grup hacca gider, mücâvirlik yapar (Mekke'ye veya Medine'ye komşu olarak kalır), oruç tutar fakat kalbini ve dilini koruyarak orucun hakkını gözetmez, helâl kazanarak doğru yolu tutmaz. Bunların kalpleri daima insanlardadır, kendilerinin mücâvir olduğunun söylenmesini isterler. "Şu kadar kalmışız, bu kadar sene mücâvirlik yapmışız" derler. Şunu bilmezler ki evinde oturup Kâbe-i Muazzama'yı arzulamak, Kâbe'de bulunup da riya yaparak insanlara mücâvir olduğunu bildirmek ya da onlardan bir şey ummaktan daha üstündür. Böyleleri ellerindeki her lokma için cimrilik eder ve bir kimsenin elinden lokmasını alacağından veya isteyeceğinden korkarlar.

Diğer bir grup zühd yolunu tutan, eski elbiseler giyen, az yemek yiyen, mal hususunda zâhid olan, makam ve kabulde ise böyle olmayan kimselerdir. İnsanlar onlarla bereketlenmek isterler, yüzlerini gördükleri için sevinirler. Bunlar ise kendi hallerini insanların gözünde süslü ve kıymetli gösterirler. Şunu bilmezler ki makam, maldan zararlıdır. Onu terketmeyi söylemek daha zordur. Çünkü makam ve rütbe ümidiyle sıkıntı çekmek daha kolaydır. Zâhid, makam ve rütbeyi terkedendir, kendisine bir şey verildiğinde almayan kimsedir. Bu kimseler ise insanların kendilerine "Zâhid değildir!" demelerinden korkar. Böyle birine, "Al da gizlice ihtiyacı olan fakirlere verirsin" denilse, helâl olduğu halde bu durum kendisine ölmekten ağır gelir. Çünkü insanlar onun zâhid olmadığını sanırlar. Bununla beraber zenginlerin hürmetini fakirlerin hürmetinden üstün tutar ve onlara daha çok yakınlık gösterirler. Bu da gururdur!

Diğer bir grup zâhiren bütün amelleri yapar; hatta bir günde bin rekât namaz kılar, binlerce tesbih okur, gece uyumaz, gündüz oruç tu-

tar fakat kötü huylardan temizlenmek için kalbini gözetmez. Bunların bâtınları; kibir, haset, riya ve ucbla doludur. Cenâb-ı Hakk'ın kullarına sert konuşurlar, insanlarla kavgalı ve herkese öfkeli gibi dururlar. Şunu bilmezler ki kötü ahlâk, bütün ibadetleri yok eder; bütün ibadetlerin başı güzel ahlâktır. Böyle zavallılar, sanki kendi ibadeti ile insanları kendisine borçlu bilirler ve herkese hakaret nazarıyla bakarlar. Kendisine kimse dokunmasın diye insanlardan uzak dururlar. Oysa bilmezler ki bütün zâhidlerin ve âbidlerin başı Resûlullah'tı [sallallahu aleyhi vesellem]. Bütün insanlara latif, güler yüzlü davranır ve güzel muamele ederdi. Allah Resûlü [sallallahu aleyhi vesellem] üstü başı dökülen kimseleri kendi yanına oturtur, mübarek elini onlara uzatırdı. Kendisini bu işin üstadından üstün görenden daha ahmak kim olabilir? Bu zavallılar, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şeriatını kabul eder ve onun güzel ahlâkına uymazlarsa bunlardan daha akılsızı kim olabilir?

Üçüncü tabaka: Sûfîlerdir. Hiçbir sınıf arasında onlar kadar gurura kapılanı yoktur. Zira yol ne kadar ince, maksat ne kadar üstün olursa şüphe ve gurur da o kadar fazla olur.

Tasavvufun başı üç dereceye kavuşmaktır:

Birincisi: Nefsi yenmektir. Böylece kişide ne şehvet kalır ne de öfke. Bu sözden, bu sıfatları kökünden söküp atar dediğimiz anlaşılmasın. Söylemek istediğimiz, nefsini yenerek ona şeriata uymaktan başka bir yol bırakmaz. Bu durum fethedilen bir kalede kimseyi öldürmeyip o kaledekilerin fethedene uymasına benzer. Onun göğüs kalesi de bunun gibi, şeriatın sultanı tarafından fethedilmiş olur.

İkincisi: Bu dünyayı ve öbür dünyayı aradan kaldırmaktır. Bu da his ve hayal âleminden kurtulmak demektir. Çünkü his ve hayale gelen şeylerde hayvanlar da ortaktır. Hepsi de midenin, tenâsül uzvunun ve bedenin nasibidir. Cennet de bu his ve hayal âleminin nasibi olmanın dışında değildir. Zira yön kabul eden ve hayale uzanabilen şeyler ona göre helva ve kebaba kavuşmuş kimsenin ot ve yaprak yemesi gibidir. Çünkü his ve hayalde olan şeylerin hasis, aşağı olduğunu anlamıştır. His ve hayalin aklı az, bilgisi kıt olanların nasibi olduğunu bilmiştir.

أَكْثَرُ أَهْلِ الْجَنَّةِ الْبُلْهُ

"Cennet ehlinin çoğu aklı az, bilgisi kıt olan kimselerdir" denilmiştir.

Üçüncüsü: Bütün varlığı ile Hak Teâlâ'ya, O'nun celal ve tecellisine tutulmaktır. Bu da ancak; yön, yer, his ve hayalin kendisiyle ilgisinin kalmamasıyla olur. Belki hayal ve histen meydana gelen ilmin onunla ilgisi gözün sese, kulağın renge ilgisi gibi olur. Yani zaruri olarak kulak görmez, göz de işitmez. Sülûk bu noktaya varınca tasavvuf makamına kavuşmuş olur. Bunun ilerisinde onunla Allah Teâlâ arasında daha birçok makam ve haller olur ki bunları söz ile ifade etmek güçtür. Hatta ilimde derin bilgiye sahip olmayan bazıları, o mananın tamamını ifade edemez ve ne söylerse küfür olur. Oysa haklıdır, fakat yaşadığı hali ifade etmekten âcizdir. Tasavvuf yolunun numunesi budur.

Şimdi diğerlerinin gurur ve zanlarına bakalım:

Bir grup yamalı hırka, seccade ve güzel sözlerden başka bir şey almadılar. Yalnızca sûfîlerin kıyafetlerini ve dış görünüşlerini kabul ettiler. Onlar gibi seccadede otururlar, başlarını önlerine eğerler; hatta zuhur eden hayaller sebebi ile başlarını sallarlar ve sûfîlerin hallerini de böyle zannederler.

Onların hali, şu acûze kadına benzer: Yaşlı bir kadın, savaşan yiğit ve kahramanların isimlerinin asker kayıt defterlerinde yazıldığını ve kendilerine memleketin arazilerinden bir arazi (ve yetki) tahsis edildiğini işitti. Kendisine de bir toprak (ve yönetim) tahsis edilmesini arzuladı. Bunun için bir zırh giydi, başına bir miğfer koydu, kahramanların (düşmanı korkutmak için) savaşlarda söylediği beyitlerden öğrendi, onları nağmeleriyle söylemeye alıştı ve kolayca söyleyecek duruma geldi. Onların meydanlarda salınarak yürüyüş şekillerini ve ellerini nasıl hareket ettirdiklerini öğrendi; kısaca giyim kuşam, konuşma, hareket ve sükûnet hallerinden bütün davranışlarını kaptı. Sonra, ismini askerî divana yazdırmak için ordu karargâhına gitti. Oraya vardığında, arz

divanına gönderildi; oradaki görevlilere kadının miğferinin ve zırhının çıkarılıp altındakine bakılması, onun yiğitlik derecesinin bilinmesi için yiğitlerden biriyle mübareze ile denenmesi emredildi. Kadının miğferi ve zırhı çıkarılınca, onun zırhı ve miğferi taşımaya gücü olmayan yaşlı zayıf, acûze bir kadın olduğu ortaya çıktı. Ona, "Sen sultanla alay etmeye, onun huzurundakileri hafife alıp kandırmaya mı geldin?" denildi, sonra görevlilere, "Onu yakalayın; fillerin ayakları altına atın, onu çiğneyerek helâk etsinler" emri verildi; kadın fillerin ayakları altına atıldı.

Ehli olmadığı halde, tasavvufu iddia edenlerin kıyametteki hali de böyledir. Onların üzerinden perde kaldırıldığı, elbiseye ve yamalı hırkaya değil, kalbin sırrına bakan en büyük hâkime (yüce Allah'a) arzedildiklerinde halleri budur.

Diğer bir grup bu kadarından âcizdir. Bunlar sûfîlerin yalnızca dış görünüşlerini alırlar. Eski elbiseler ve renkli yamalardan hırka giyerler, sürme kullanırlar. Elbiselerinin renkli olması yeterlidir zannederler. Bilmezler ki onların koyu renkli elbise giymelerinin sebebi, durmadan yıkamak zorunda kalmamak ve mavi elbise giymeleri de dinî musibete düştükleri içindir. Bu bedbaht, elbisesini yıkayamayacak kadar kendisinden geçmiş olmadığına, keder elbisesi giyecek kadar musibetlere düşmediğine ve nerede olursa olsun elbiselerini yırtınca kendisine hırka verilecek kadar âciz olmadığına; hatta elbisesini bile bile yırtıp yamalı elbise giydiğine göre, görünüşte de sûfîlere uymadığını da bilmez. İlk defa yamalı elbise giyen Hz. Ömer'dir [radıyallahu anh]. Elbisesinde on dört yama vardı; bunların bazısı da sahtiyandandı.

Diğer bir grup daha da kötü haldedir. Bunlar yırtık ve hakir elbiseler giymeye tahammül edemedikleri gibi, farzları yerine getirmeye ve haramlardan sakınmaya da güç yetiremezler. Kendilerine fakir denilmemesi için böyle kıyafetler giymezler. Çünkü şeytanın ve şehvetin elinde esir olmuşlardır. Derler ki: "Önemli olan kalptir, şekle bakılmaz. Bizim kalbimiz daima Allah Teâlâ'nın huzurunda namazdadır. Bizim bu ibadet ve amellere ihtiyacımız yoktur. Bunlar nefislerine esir olanlar için mücâhede olarak emredilmiştir. Bizim nefsimiz ise ölmüştür.

Bizim dinimiz büyük havuz gibidir. Öyle şeylerle kirlenmez ve bozulmaz!" Âbidlere bakınca, "Bu işçi ücretsiz çalışıyor!" derler. Âlimlere bakınca, "Bunlar söz ipiyle bağlanmış, hakikat yolunu bilmezler!" derler. Bunlar küfre düşmüştür.

Diğer bir grup sûfîlerin hizmetinde bulunur. Gerçek hizmet, kişinin kendisini insanlara feda etmesi ve onların sevgisinde kendini unutmasıdır. Bir kimse insanlardan bir şey elde edip onların sebebi ile bir mala sahip olursa ve onları kendisine uydurup ismini hizmet edenler arasından çıkarıp insanların kendisine hürmet etmelerini isterse gurura kapılmıştır. Yine eline bir şey geçtiğinde alıp helâl haram gözetmezse, ticaretini bozmasınlar diye insanlara da bir şeyler verip bunu gizli tutarsa mağrurdur.

Diğer bir grup tam bir riyâzet yolunda gider, şehvetlerini yenerler ve kendilerini bütün varlıkları ile Allah Teâlâ'ya adarlar, yalnız kaldıklarında zikirle meşgul olurlar. Öyle ki yanlış bir şey yapsalar uyarılırlar. Hatta peygamberler ve melekler güzel sûretlerde kendilerine görünmeye başlar. Benzerlerini göklerde melek gibi görürler. Bu işlerin hakikati doğru rüyalar gibidir. Fakat rüya uyku halinde hayale gelir, anlatılan hal ise uyanıklık halinde hayale gelir. Bu gibi insanlar bu hayallerle gururlanır ve, "Yedi kat gökte ve yerde olanları defalarca bana gösterdiler!" derler. Evliyalığın sonunun bu olduğunu zannederler. Oysa Cenâb-ı Hakk'ın mahlûkatındaki akıllara durgunluk veren işlerden henüz kıl ucu kadarını bile anlayamamışlardır. Fakat kendisini olmuş zanneder. Bunun sevinciyle meşgul olup daha üst makamları elde etmeye uğraşmaz. Böylece emri altına girmiş olan nefsi, ağır ağır başkaldırmaya başlar. O ise böyle şeyler kendisine gösterildiği için nefsinden emin olduğunu ve en yüksek dereceye çıktığını zanneder. Bu ise büyük gururdur. Bunlara itimat etmemelidir; kalbin durumunu değiştirip şeriata bağlanmalıdır ki hiçbir muhalif sıfat onda yer etmesin.

Şeyh Ebü'l-Kasım el-Cürcânî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Suda yürümek, havada uçmak ve gaybdan haber vermek keramet değildir. Keramet, Cenâb-ı Hakk'ın emrine uymaktır."

Güvenilecek iş budur. Bunun dışında kalanların şeytandan olabileceğini bilmelidir. Zira şeytan da gaybdan haber alır. Kâhin denilen kimselere çoğu haberleri şeytanlar verir ve şaşılacak şeyler meydana gelir. Güvenilecek şey, şeytanın ve onunla ilgili her şeyin aradan kalkması ve yerine şeriatın oturmasıdır. Arslanın sırtına binemezsen üzülme, göğsünde sakladığın gazap köpeğini zaptetmek, ayak altına almak arslanın sırtına binmektir. Gaybdan haber veremiyorsan üzülme, nefsinin ayıp ve aldanmalarını bilirsen, onun hile ve aldatmalarına karşı uyanık olursan bu senin gaybı bilmendir. Kendi gaybını bilince, gaybdan haber alıyorsun demektir. Havada uçamıyor ve su üstünde yürüyemiyorsan korkma. Zira his ve hayalin ötesinde makamlara kavuşmuşsan, orada yürüyorsan su üstünde yürümüş, havada uçmuş olursun. Eğer sahrayı bir gecede geçemezsen korkma! Dünyaya tapma vadilerini ve dünya meşgalelerini atlatırsan en zor vadiyi aşmış olursun. Büyük bir dağın tepesine adımını atamazsan üzülme, bir haram ya da şüpheli şeyi geçersen, bir adımda bu yüce dağı geçtin demektir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de "akabe" (tehlikeli geçit) için şöyle buyurmuştur:

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾

"Fakat o, sarp yokuşu aşamadı. O sarp yokuş nedir bilir misin?" (Beled 90/11-12).

Böyle kimselerin gururlarının bir kısmı bunlardır. Hepsini anlatmak uzun sürer.

Dördüncü tabaka: Zenginler ve mal sahipleridir. Burada gurura düşenler çoktur. Bazıları mal ve parasını cami, misafirhane ve köprülere harcar; fakat malı haramdan kazanmış olabilirler. Halbuki farz olan, haram parayı ve malı sahibine vermektir. Bunu binalara harcamak, günahın artmasına sebep olur. Kişi böyle yapmakla iyi bir iş yaptığını zanneder. Bazıları hayırlı yapılara helâlinden masraf eder; fakat maksatları riyadır. Böyleleri bir altın harcasa, isminin tuğlaların üzerine yazılmasını ister ve yazar. Ona, "İster kendi adını yaz, isterse başkalarının... Allah Teâlâ kimin ne yaptığını bilir!" derseniz sesinizi

duyuramazsınız. Bunun alameti şudur: Akraba, komşu ve fakirlerden bir ekmeğe bile muhtaçların bulunmasına rağmen ve onlara yardımda bulunmanın daha kıymetli olmasına rağmen, onlara bir şey vermez. Çünkü tuğla üzerindeki şu yazı, onların alınlarına yazılamaz: "Bunu filan hazret yaptırdı, Allah ömrünü uzun etsin."

Bir grup, helâl malı ihlâs ile harcar. Fakat parasını caminin yazı ve süslerine verir ve bunu bir hayır zanneder. Bundan iki türlü kötülük meydana gelir: Biri, namaz kılanların kalbini meşgul eder ve huşûlarını giderir. Diğeri de insanlar kendi evlerinin de böyle olmasını isterler. Dünya, gözlerinde süslü görünür ve hayırlı bir iş yaptıklarını zannederler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

إِذَا زَخْرَفْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ وَحَلَّيْتُمْ مَصَاحِفَكُمْ فَالدَّمَارُ عَلَيْكُمْ

"Mescidlerinizi süslediğinizde, mushaflarınızı (altın ve gümüşle) yaldızladığınızda, üzerinize helâk iner."[394]

Mescidlerin imarı, gönüllerin dünyadan kesilip huşûa sahip kılınmasıyla olur. Huşû ortadan kalkınca ve kalplere dünya ziynetleri hâkim olunca, mescid o zaman viran olmuş demektir. O halde bu zavallı, mescidi viran ediyor ve iyi bir şey yaptığını zannediyor.

Diğer bir grup fakirlerin kapısında birikmesini, sesli dilenmesini sever. Bunlar sesi güzel olan ya da tanınmış fakirlere sadaka verirler. Veyahut hac yolunda harcayanlara, dergâha ve tekkeye verirler ki herkes kendilerini tanısın ve minnet duysun. Böylelerine, "Bu sadakayı gizli olarak yetimlere verirsen, hac yolunda harcamaktan daha kıymetlidir" denirse bunu kabul etmezler. Çünkü onların gerçek arzusu, o insanların kendisini övmesi ve ona minnet duymasıdır. Böyleleri bununla iyilik yaptığını zanneder.

Ebû Nasr et-Temmâr [rahmetullahi aleyh] şunu rivayet etmiştir:

Bir adam vedalaşmak üzere Bişr b. Hâris'e [rahmetullahi aleyh] geldi ve ona,

394 İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd*, nr. 798, İbn Ebü'd-Dünyâ, *el-Mesâhif*, nr. 475.

"Hacca niyetlendim; bir emriniz var mı?" diye sordu. Bişr, adama,

"Ne kadar nafaka (yol harçlığı) hazırladın?" diye sordu. Adam,

"2000 dirhem" dedi. Bişr [rahmetullahi aleyh],

"Haccınla neyi istiyorsun? Dünyaya karşı zühdü mü? Allah'ın evini ziyaret aşkını gidermeyi mi? Yoksa Allah'ın rızasını mı?" diye sordu. Adam,

"Allah'ın rızasını istiyorum" dedi. Bunun üzerine Bişr [rahmetullahi aleyh],

"Sen evinde otururken, bu 2000 dirhemi infak ederek Allah Teâlâ'nın rızasını elde etsen ve O'nun rızasına ulaştığına kesin inansan bunu yapabilir misin?" diye sordu. Adam,

"Evet, yapabilirim" diye karşılık verdi. Bişr [rahmetullahi aleyh],

"O halde git, bu parayı on kişiye ver. Borçlu birine ver, borcunu ödesin. Bir fakire ver, sıkıntısını gidersin. Çoluk çocuğu fazla olan birine ver, ailesini ihya etsin. Bir yetime bakana ver, onu sevindirsin. Eğer kalbin onu tek kişiye verecek kadar kuvvetli ise onu yap. Şüphesiz bir müslümanın kalbini sevindirmen, darda kalana yardımcı olman, bir ihtiyaç sahibinin sıkıntısını gidermen, zayıf birine yardımcı olman, İslâm'ın farz kıldığı hac hariç, 100 nafile hacdan daha faziletlidir. Şimdi kalk, sana emrettiğimiz şekilde malını elinden çıkar; yoksa kalbinde olan şeyi bize söyle" dedi. Bunun üzerine adam,

"Ey Ebû Nasr! Yolculuk arzusu kalbimde daha kuvvetlidir" deyince Bişr [rahmetullahi aleyh] tebessüm etti, adama dönerek, ona,

"Mal, ticaretin kirli işlerinden ve şüpheli şeylerden toplanınca, nefis, onunla kendi arzusunu yerine getirmek ister; bunun için halkın göreceği salih ameller yapar. Halbuki Allah Teâlâ, ancak takva sahiplerinin amellerini kabul edeceğine yemin etmiştir" dedi.

Diğer bir grup, o kadar cimri olmuştur ki zekâttan fazlasını vermez. Hatta bunlar öşür zekâtını, hizmetinde bulunan hoca veya talebeye verirler. Böylece onların yanında bir yer ve mevki kazanmayı umarlar. Bir

hoca kendi ilim talebesine zekâtını verir, dersine gelmeyen talebesine vermezse bunu vazife için yapmış olur. Bununla hem onun talebeliğinin karşılığını hem de zekâtını vermiş olduğunu zanneder. Bazan da efendilerin, büyüklerin ve valilerin hizmetinde bulunan kimselere verip onların yanında itibarı olması için bunları kendisine iltimasçı kılar. Bu kadarcık bir zekâtla, böyle maksatlarını elde ederler. Hatta teşekkür ve övülme bekleyip zekât verdiklerini de zannedenler bulunur.

Diğer bir grup, cimriliğinin fazlalığından zekât bile vermez, mallarını gizlerler. Bununla beraber zâhidlik iddiasına girerler. Gece sabahlara kadar namaz kılarlar, gündüzleri oruç tutarlar. Böyle kimseler başı ağrıdığı zaman ayağının altına ilaç koyan kimseye benzerler. Bu zavallılar bilmezler ki hastalığı çok yemek değil, cimriliktir. Bunun da ilacı aç durmak değil, bolca harcamaktır. Mal sahiplerinin bu ve bunun gibi gururları vardır. Bu kitapta anlatılan gibi bilgi edinenlerin dışında, hiçbir sınıf bundan kurtulamaz. Bunları bilen kimseler; ibadet ve taatlerin, gururun, nefsin ve şeytanın aldatmasının verdiği zararların farkında olurlar. Sonra Allah sevgisi onları kuşatır ve zaruret miktarı dışında dünya önlerinden çekilir, ölümü hatırlarlar ve ahiret için azık elde etmekten başka bir şeyle meşgul olmazlar. Bu da Cenâb-ı Hakk'ın kolaylık gösterdiklerinin kavuşacağı bir haldir. Allah Teâlâ sevdiği ve razı olduğu şeylerle bizlere kolaylık ihsan eylesin. Vesselâm.

Kimyâ-yı Saâdet